NARODNA PROSVJETA

MJESEČNIK ZA ŠKOLSTVO, PROSVJETU I KNJIŽEVNOST.

GOD. V.

BROJ 1.

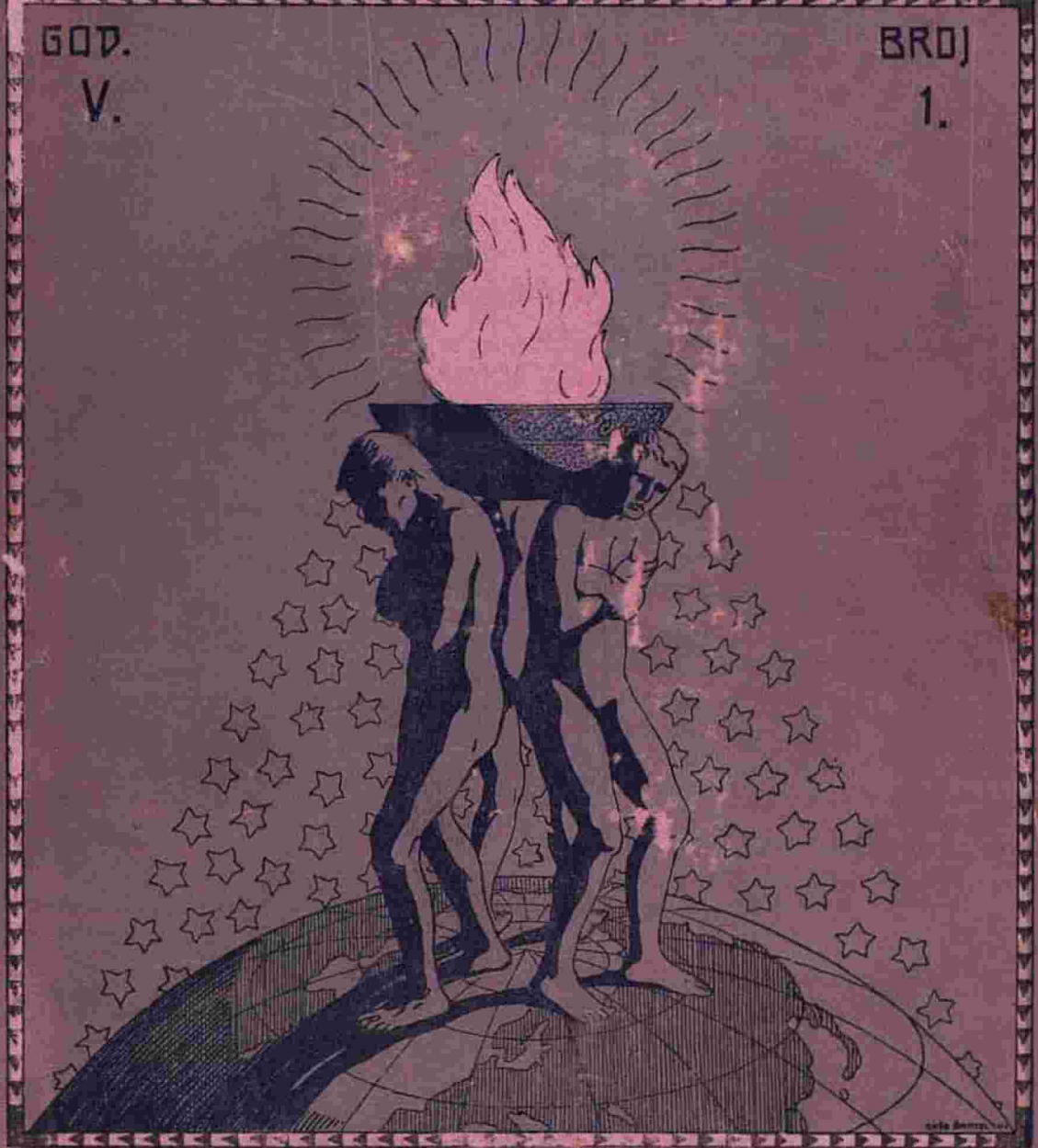

VLASNIK I IZDAVATELJ:
HRV. UČITELJSKO DRUŠTVO »NARODNA PROSVJETA« ZA ISTRU U PAZINU

NARODNA PROSVJETA

MJESEČNIK ZA ŠKOLSTVO, PROSVJETU I KNJIŽEVNOST.

1910.

VLASNIK I IZDAVATELJ: „HRVAT. UČITELJSKO DRUŠTVO ‚NARODNA PROSVJETA' ZA ISTRU U PAZINU". ▵ ODGOVORNI UREDNIK JOSIP BAĆIĆ.

NARODNA TISKARA LAGINJA I DRUG. - PULA, ULICA GIULIA 1.

ČK 18/1953

Č-46-B pri.a

SADRŽAJ:

BROJ I.

Hrvati! —

Antropogeografija Istre, prof. Nikola Žic.

Povijest školstva u austr. Primorju (Istra), Antun vitez pl. Klodič-Sabladoski.

Iz života za život, ispjevao Fra Dobroje Zec.

Odnošaj između duše i tijela i moderna psihologija.

Prijedlozi pokrajinske konferencije tal. učit. Istre i odnosne odluke c. kr. pokr. šk. Vijeća.

Fridrik Vilim Foerster.

Književni prikazi:

Povjesne crte o samostanskom III. redu sv. o Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagolice u istoj redodržavi.

Vijesti iz pokrajine:

Žalostan Božić.

Za opć. činovnike.

Za naše đake.

Iz Pazina.

Glasovi iz novina:

Vestník. Allg. Deutsche Lehrerzeitung. Mladi Hrvat.

Lične i školske vijesti:

Pazinski kotar: Krbune. U Milotićevu brijegu. Imenovanje. Rodteljski sastanak u Zarečju. Koparski kotar: Buzet. Nova škola. Krčki i lošinjski kotar: Baška. Potpore za zabavišta. Sistemizovano katehetsko mjesto. Potpora. Voloski kotar: Sveti Matej. Vjenčanje. Pulski kotar: Pula.

Omot. . . . . str. 24.

BROJ II.

Antropogeografija Istre, prof. Nikola Žic. (Nastavak.)

Povijest školstva u austr. Primorju (Istra), Antun vitez pl. Klodič-Sabladoski. (Nastavak.)

Siroče, Štefka L.

Prijedlozi pokraj. konferencije tal. učit. Istre i odnosne odluke c. kr. p. š. V. (Nastavak.)

Odnošaj između duše i tijela i moderna psihologija. (Nastavak.)

Kamo? Štefka L.

Kako moraju roditelji uzgajati svoju djecu. (Poslanica biskupa Dr. Mahnića.)

Književni prikazi:

Sv. Ocu Papi Piju X. spomenica i molba za slav. službu božju u tr.-kop. i poreč.-puljskoj biskupiji.

Ovogodišnje knjige naših »Matica«.

Vijesti iz pokrajine:

Roditeljski sastanak u Kastvu.

Njegova Visot Nadvojvoda Franjo Ferdinand.

Pazin.

Glasovi iz novina:

»Hrv. Straža« br. 2.

O narodnim čitaonicama u Istri (Vijenac), g. F. Š—ć.

Lične i školske vijesti:

Pulski kotar: Medulin. Ližnjan. Rovinjsko selo. Pazinski kotar: Izvadak iz zapisnika sjednice c. kr. k. š. V.. Analfabetski tečaj u Zareču, Grdoselo. Voloski kotar: Odlikovanje. Sjednica c. kr. kot. šk. V., Odbita molba. Koparski kotar: Vjenčanje. Uračunanje služenih godina. Sv. Donat. Poreč kikotar. Krčkikotar: Drugi slav. jezik u školi Učiteljski stan. Društveni odbor.

Omot. . . . . str. 60.

BROJ III.

† Ernest Jelušić.

Antropogeografija Istre, prof. Nikola Žic. (Nastavak.)

Povijest školstva u austr. Primorju (Istra), Antun vitez pl. Klodič-Sabladoski (Nastavak.)

Sa obala Labe, pjesme Jakše Deprofundis-a.

Odnošaj između duše i tijela i moderna psihologija (Nastavak).

Kako moraju roditelji uzgajati svoju djecu. (Poslanica biskupa Dr. Mahnića.) (Nastavak.)

U jeseni, Crvenko Bijeloplavić.

Prijedlozi pokrajinske konferencije tal. učit. Istre i odnosne odluke c. kr. p. š. V., iznio Bačić.

Indeks normalija, V. Šepić.

Književni prikazi:
Glagolica u Istri.
Ovogodišnje knjige naših »Matica«. (Nastavak.)
Vergerius — glagolaš.

Vijesti iz pokrajine:
Roditeljski sastanak u Kastvu.
Dačko pripomočno društvo u Voloskom-Opatiji.

Glasovi iz novina:
Higijena učit. zvanja, iz »Škol. Vjesnika«.

Lične i školske vijesti:
Naučni izlet u Istru i Dalmaciju. Zabavišta u Bugarskoj. Pučko školstvo u Bosni. Članovi c. kr. p. š. V.. Obavijest za ispite osposobljenja. Bosna i Hercegovina.
Omot. . . . . str. 92.

BROJ IV.
† Petar Flego, sonet, Nadan Zorin.
† Petar Flego.
Antropogeografija Istre, prof. Nikola Žic. (Nastavak.)
Povijest školstva u austr. Primorju (Istra), Antun vitez pl. Klodič-Sabladoski. (Nastavak.)
Dopis sa otoka Krka, Bodul.
Odnošaj između duše i tijela i moderna psihologija. (Nastavak.)
Nakon susreta, Štefka L.

Književni prikazi:
Ovogodišnje knjige naših »Matica«. (Konac.)

Vijesti iz pokrajine:
Škola i dom, izvadak iz govora Vl. Nazora na roditeljskom sastanku u Kastvu.

Glasovi iz novina:
Higijena učitelj. zvanja (»Škol. Vjesnik«). (Nastavak.)

Lične i školske vijesti:
Pokrajinska školska oblast (zapisnik). Sjednica c. kr. kot. š. V. u Voloskom. Drž. uzor-gospodarstvo Dubravica. Pazin. Imenovanje. Pčelarski tečaj u Pazinu. Vjenčanje. Na nauke. Slet.
Omot. . . . . str. 116.

BROJ V.
Poziv na gl. skupštinu učit. društva Nar. Prosvjete.
Na znanje, Odbor N. Pr.
Legio fulminans, ispjevao J. Cecinović.
Antropogeografija Istre, prof. Nikola Žic. (Nastavak.)
Noć na Dunavu, pjesma, Vinodolski.
† Miroslav Grosman.
Povijest školstva u austr. Primorju (Istra), Antun vitez pl. Klodič-Sabladoski. (Nastavak.)
Odnošaj između duše i tijela i moderna psihologija. (Konac), napisao Filaletes.

Vijesti iz pokrajine:
Škola i dom, Vl. Nazor (Konac).
Roditeljski sastanak u Pazinu.

Glasovi iz novina:
Higijena učit. zvanja (»Školski Vjesnik). (Nastavak.)

Lične i školske vijesti:
Ispit osposobljenja. C. kr. p. š. V. (sjednice). Reforma pučke škole. Opašić. — Omot. . . str. 136.

BROJ VI., VII. i VIII.
Čestitka Njegovom Veličanstvu (sa slikom).
Čitanke za hrv. pučke škole u Istri, Aug. Rajčić.
Povjest školstva u austr. Primorju (Istra), Antun vitez pl. Klodič-Sabladoski. (Nastavak.)
Kot. učit. konferencija u Voloskom.
† Ivan vitez Trnski, prof. Dr. Kević.
Pravni odnošaji učiteljstva u Tirolskoj.
Kukavičja jaja, učitelj.
† Josip Klobučar (iz »Škole«).
Večer, pjesma Nadana Zorina.
O glavnoj našoj godišnjoj skupštini u Trstu 20. VII. 1910.
Za ljetne noći, pjesma, Nadan Zorin.
† Dr. Ante Tentor. † Pop Josip Dminić.

Književni prikazi:
Hrv. narodne popijevke iz Istre od M. Brajše.
Svjetovni nazor od Strižića.
Rad Staroslavenske Akademije u Krku. Krštenje Hrvata, Dr. Binički.

Vijesti iz pokrajine:
Školske prilike na Buzetskom Krasu, — ić.
Roditeljski sastanak u Pazinu.

Glasovi iz novina:
Higijena učiteljskog zvanja (Iz «Škol. Vjesnika« prevela Josipa pl. Glembag). (Konac.)

Lične i školske vijesti:
Iz sjednice c. kr. p. š. V. Volosko: Sjednica c. kr. k. š. V. Krk: Kako se brzo riješavaju učiteljske molbe. Sjednica c. kr. kot. škol. Vijeća. Oproštaj od umirovljenoga c. kr. kot. šk. nadzornika Frana Uršića. Program c. kr. gimnazije u Pazinu. C. kr. učit. škola u Kastvu. Raspis učit. mjesta. C. kr. k. škol. nadzornik za hrv. škole kotara Krk i Lošinj. Upisivanje u c. kr. pripravnicu u Pazinu. Ravnateljem. Raspust mjesnog škol. Vijeća. Vjenčanje. Ukinuta c. kr. pripravnica za učit. u Kastvu. Hinko Jelušić. Tečaj za poljodjelstvo u Splitu. Rudolf Saršon. Zamolba. Lisnica uredništva.
Omot. . . . . str. 188.

BROJ IX. i X.
Antropogeografija Istre, prof. Nikola Žic. (Nastavak.)
Povijest školstva u austr. Primorju (Istra), Antun vitez pl. Klodič-Sabladoski.
Kotar. učit. konferencija u Voloskom. (Nastavak.)
Najljepšoj između žena, pjesma J. Cecinovića.
† Ivan vitez Trnski, prof. Dr. Kević. (Nastavak.)
Što je ljubav? pjesma Crvenka Bijeloplavića.
Socijalogija, Filaletes.
Ubrani cvijet, Štefka L.
Moja rodbina, X.

Književni prikazi:
J. A. Komenského Veškeré spisy.

Vijesti iz pokrajine:
Drugi roditeljski sastanak u Pazinu: O potrebi ženskog uzgoja, Opašić.
Gospodarstvo.

Lične i školske vijesti:

Tečaj za usavršivanje pučkih učitelja u Spljetu, odnosno na Glavici. G. Licul. Pčelarski kongres u Budimpešti. Odlikovanje. Ispiti osposobljenja za učiteljsku službu. Iz sjednice zem. škol. Vijeća. Fran Franković. Imenovanje. Pučki učitelji ravnatelji c. kr. učiteljskih škola. Molimo. Pohvalne dekrete. Dalmatinsko učiteljstvo. Prilog: Iza skupštine, Vinko Šepić. Riječ uredništva.

Omot. . . . . str. 218., 1—10.

BROJ XI. i XII.

Apparebit vigilantibus, Dr. I. Pregelj.

Antropogeografija Istre, prof. Nikola Žic. (Nastavak.)

† Ivan vitez Trnski, prof. Dr. Ķević. (Konac.)

Za zimske večeri, Jakov Cecinović.

Sjećanje i njegove mane, Renè.

Majka nad koljevkom, pjesma Nadan Zorina.

Povijest školstva u austr. Primorju (Istra), Antun vitez pl. Klodič-Sabladoski.

Kotarska učiteljska konferenza u Voloskom. (Konac.)

Romance. Gilda.

»Slobodna škola«, Filaletes

Književni prikazi:

Književno društvo sv. Jerolima u Zagrebu.

Primamo.

Vijesti iz pokrajine:

Stinjan, 23. XI. 1910.

Škola u Zabrežanima.

Učiteljski kandidati.

Pazin.

Lične i školske vijesti:

Ispit osposobljenja. Angelo Mosso. Pravni odnošaji učit. Dônjoj Austriji (osim Beča). Sv. Nedjelja kod Labina. Prva istarska Hrvatica — doktor. Vrbnik. Prilog: Nekoliko odgovora Šepiću, F. Barbalić. U ime tobožnje sloge, Mahulja.

Omot. . . . . str. 262., 1—3.

GOD. V.

Narodna PROSVJETA

BROJ: 1.

Mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost

Vlasnik i izdavatelj: „Hrv. učiteljsko društvo ‚Narodna Prosvjeta' za Istru u Pazinu".

Rukopisi se šalju Uredništvu u Pazin, a pretplate Franu Barbaliću, učitelju u Bermu kod Pazina. Godišnja cijena 5 K.

Hrvati!

Na omotnoj slici*) naše novine vidite muževe, koji teškim naporom nose među hrvatski narod u Istri oganj prosvjete.

Pomozite im, ako ste u istinu prijatelji ovih patnika!

Svi velite: Bez prosvjete nikud nikamo — svi znate, da je učiteljstvo prvi zubljonoša prosvjete.

Ako želite, da se puk naš prosvjetli, dajte učiteljstvu pomoćnicu ruku! Nedostaju nam više samo lijepe riječi: treba nam realne pomoći, i po toj pomoći poznat ćemo prijatelje narodne prosvjete i pučkog učiteljstva.

Otvorite novinu i pročitajte ju!

Ako vidite, da je vrijedno, pošaljite nam pet kruna za pretplatu;

ako Vam se čini, da je sadržaj premalen, pretplatite se, pak će biti veći;

ako vidite, da je sadržaj loš, pošaljite nam boljih članaka, pak će biti bolji;

ako Vam se novina sviđa, širite ju u narodu:

Praznih riječi pohvale i prijekora ne potrebujemo.

Bit ćemo tako slobodni te ćemo držati za pretplatnika svakoga, koji ne povrati prvi broj.

Našim pretplatnicima i hrvatskom narodu sretna nova godina!

„Hrv. učit. društvo ‚Narodna Prosvjeta'
za Istru u Pazinu".

*) Slikao prof. Šaša Šantel.

Antropogeografija Istre.

Prof. NIKOLA ŽIC.

I. Uvod.

U riječi »antropogeografija« krije se par grčkih riječi (anthropos = čovjek, geografija = opis zemlje), koje u prijevodu znače »opis zemlje i čovjeka«, tako da bi mjesto onoga naslova svim slijedećim člancima mogao biti također ovaj: »Istra: zemlja i narod« ili još točnije: »Istra: priroda i žiteljstvo«. Antropogeografija je naime nauka o utjecaju prirode na čovjeka, na njegov život, a s obzirom na Istru ima da prikaže utjecaj prirodne okoline na istarsko žiteljstvo. Priroda nam ne će biti glavno, jer je već prošle godine opisana u ovom časopisu. Ona daje samo osnovu za opis istarskoga žiteljstva, koje valja prikazati ne samo statistički[1]) nego polag antropogeografijske nauke Fridrika Ratzela[2]) u svim odnosima prema prirodi, kako je već donekle za Istru učinio Norbert Krebs[3]) a za Dalmaciju Filip Lukas[4]). Ali mlada Ratzelova nauka slabo je još svijetu poznata, pak je sigurno potrebito, da bude ponajprije govor o njoj općenito, dakle posve teoretski, dotičući se Istre samo gdjegdje.

Nauku o utjecaju prirode na čovjeka krstio je Ratzel spomenutim imenom tek pred četvrt stoljeća. Ali ako joj je ime mlado, nije sadržaj. Već su se grčki mislioci bili duboko zamislili u očitu zavisnost značaja i povijesti narodâ od njihove prirodne okoline. Kasnije se u srednjem vijeku nije više na to mislilo, a i novi vijek se tim pitanjem počeo temeljitije baviti jedva u drugoj polovini XVIII. vijeka pripravljajući sigurno tlo, na kojem počiva antropogeografija našega doba. Da se danas geografija, koja je u posljednje vrijeme polučila upravo sjajnih uspjeha kao prirodna znanost, ne razvija više samo kao nauka o zemaljskoj površini, već naročito i kao nauka o svezi prirode i čovjeka, dva su razloga. U jednu ruku nije moguće zemaljskom površinom proglasiti samo tvrdu zemaljsku koru i iz geografije posve isključiti vode, uzduh, bilinski sag, životinjski i čovječji život. Već s ovoga stanovišta daje priroda geografu dovoljno prilike, da se pozabavi i čovjekom, jer njegova naselja i ceste, vrtovi i polja, pa i samo njegovo raširenje i gustoća, jednako su predmeti (činjenice) na zemaljskoj površini baš kaošto šume i livade, brda i doline, jezera i rijeke. U drugu ruku pozvana je geografija u prvom redu, da pomogne riješiti opći filozofijski problem »čovjek i zemlja«. Pita se naime, na koji način i u kolikoj mjeri utječe prirodna okolina na život

[1]) To su već učinili mnogi, a najbolje B. Benussi: »La Regione Giulia« 1903.

[2]) Otto Schlüter: »Die leitenden Gesichtspunkte der Anthropogeographie, insbesondere der Lehre Friedrich Ratzels«, štampano g. 1906. u »Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik«, što izlazi u Tübingenu.

[3]) »Die Halbinsel Istrien« 1907.

[4]) »Utjecaj prirodne okoline na stanovništvo Dalmacije (anthropogeografska studija)« Dubrovnik 1906.

narodâ i razvoj njihove povijesti, u kojem je snošaju životna snaga ljudskoga društva prema vanjskim utjecajima, kako se taj snošaj s vremenom mijenja, koji faktor pobjeđuje. To je dakle veliko pitanje, koje je od važnosti za historiju i sve znanosti o organskom životu, ali je od važnosti također za geografiju u Ratzelovu smislu, jer baš ona proučava jedan faktor, koji je u historijskom vremenu relativno nepromjenljiv. To je tlo, to je zemlja, koja — budući više manje uvijek ista — daje svomu žiteljstvu cijeli niz istih zadaća, a te mora žiteljstvo uvažiti, bilo da je ove ili one pasmine i darovitosti, bilo da je na većem ili manjem stupnju kulturnoga razvoja. Stoga nije dakle čudo, da spomenuti problem u velike zanima geografa, koji jedini dobro pozna tlo, na kojem se ljudski život razvija, a također je posve razumljivo, da se za riješenje toga pitanja na prvo mjesto tura geografija, koja je u XIX. vijeku kao prirodna znanost izvanredno napredovala. Upoznavši zemaljsku površinu (u najširem smislu) hoće da se postavi u službu nauke o čovjeku, na kojega u prvom redu i najjače utječe tlo, priroda.

U razvoju antropogeografije tri su načina nastala u rješavanju toga problema. Prva dva su već plod grčkoga mišljenja, a treći najsavršeniji je Ratzelov. Ponajprije se dovelo u svezu karakter naroda sa klimom (Hippokrates, kasnije Montesquieu). Jednolična toplina južnih zemalja — rekoše — čini narode tromima i miroljubivima, ali duševno veoma sposobnima, dok žitelji na sjeveru radi ljetne žege i zimske studeni ne mogu biti prvaci u znanosti i umjetnosti, ali su tjelesno čvrsti i ratoborni. Grci živu u zlatnoj sredini, tako da im jug daje duh a sjever snagu, dok su zla svojstva od njih daleko. Slično je Bodin u XVI. vijeku otkrio još smjeliji »zakon«: što manje vrućine prima čovjek iz vana, to je veća unutrašnja, koja se očituje u njegovim djelima. Tako on tumači vojničku premoć sjevernih naroda nad južnim, na pr. Engleza nad Francezima, Škota nad Englezima itd. Ali ovaj način zaključivanja ne valja, jer hoće da naprečac jednim jedinim faktorom (klimom) protumači ono što je u čovjeku najzamršenije i najtajnije, karakter. Od same topline duša narodna jamačno nije zavisna. Klima utječe na duševni život čovjeka zapravo samo neizravno, u koliko naime utječe na biljke, vlagu, toplinu, vjetrove, tlo uopće. Teoriju o podneblju moralo se dakle ostaviti, kad se javio novi način u rješavanju problema. Mjesto same klime uzeše u obzir sve prirodne utjecaje neke zemlje, a mjesto psihičnih glavnih svojstava narodâ postavilo se njihov kulturni razvoj, tako da drugi način ispituje uopće djelovanje prirode na kulturni razvoj naroda. Pita se naime, kako i zašto u jednom kraju priroda pospješuje kulturni razvoj a u drugom ga priječi. Pri tom se je odmah pomislilo na sjajnu pojavu helenske kulture i dovelo ju u svezu sa svojstvima prirode: krasno podneblje, izvanredna razvedenost grčke zemlje, veliki broj samostalnih jedinica, kojima ne fali brda, nizina i mora,

vijugava obala sa sigurnim lukama za rascvat pomorske trgovine, bezbroj otoka za razvoj brodarstva itd. Sve je to lijepo i dobro, ali ipak nije dovoljno, i kad bi se još toga mnogo nabrojilo. Da nešto fali, uvjerit će nas pitanje: a zašto je ta kultura u Grčkoj ocvala i nikad se više nije vratila, premda su prirodni utjecaji uvijek i do danas isti? Ne treba se obazirati na sam vrhunac helenske kulture, nego bi valjalo potražiti one značajne crte, koje se javljaju neprestano u cijelo vrijeme grčke povijesti ni ne misleći na to, da li u zemlji živu daroviti Heleni ili primitivni barbari. Te i samo te crte (pojave), u koliko su prirodom Grčke uvjetovane, ispituje antropogeografija. Kaošto je prvi način jednostran, tako ni spomenuti ne valja, jer uzima u obzir promjenljivost (kulturni razvoj). Jedna im je pako pogrješka zajednička: svezu naroda i zemlje traži se odviše izravno, a zaboravlja se posve na utjecaj susjedstva, daljne okoline, i na utjecaj daleke prošlosti. Tako se može kod Grka sa sigurnošću istaknuti neprestani azijski utjecaj (argonautska ekspedicija, trojanski rat, salaminski boj, mezopotamska i nilska kultura, bizantinsko carstvo i turško gospodstvo) i u doba jakosti i u doba slabosti narodne. A kako utječe dulji ili kraći boravak u nekom kraju, najbolje se može promatrati baš u Istri: ovdje je prastari rimski gradić, u kojem je građanin pun sebe i svoje prošlosti, ondje blizu staro selo sa mirnim i skromnim ratarskim žiteljstvom, a u njegovu susjedstvu novije naselje sa jasnim oznakama onoga života, kakav su ti ljudi provodili pred 3—4 vijeka prije na nemirnom Balkanu, odakle su se ovamo preselili. Došli su ovamo sa gotovom prošlošću, koja se je razvila u drugačijim prilikama i u drugačijoj prirodi, a nova ovdješnja okolina dakako da na njih utječe, ali je potrebito dugo dugo vremena, dok se asimiliraju svojim susjedima starijih vjekova. Vrijeme je dakle za problem prirodnoga utjecaja veoma važno.

Promatrajući svojstva naroda traži se čimbenike prirode, od kojih ona zavise, samo se pri tom ne gleda, kojim putem, na koji način prelaze od prirode na narod. A to je baš glavno, kako tvrdi Ratzel, i upravo je ovdje ishodna točka trećega načina, koji nastoji riješiti zagonetku »priroda i čovjek«. Treba ispitati zavisnost radnje ljudi od prirode, jer je nedvojbeno, da zemaljska površina i prirodna okolina uopće sa svim svojim osobitostima utječe baš putem radnje na ljudski život. U ostalom jasno je po sebi, da kretanje (a i to je radnja) ljudi nije slobodno od oblika tla. I željezničkom vozu je lakši put iz Herpelja u Pulu nego obratno, kaošto je putnik prevalio više od pô puta, kad je na svom putovanju već stigao na Poklon. Uza sve promjene boljih prometnih sredstava gorje će uvijek sprečavati kretnje ljudi a nizine će ih pospješivati. Seobe narodâ, prenašanje trgovine uvijek će kretati stanovitim putevima, koje je priroda odredila. To vrijedi također za kretanje i širenje ljudskih misli, dakle i za duševna dobra. Za cijeli život čovječanstva u svim

njegovim pojavama je dakle prostor veoma važan i odlučan. Ovdje počinje pravi — makar nam se isprva pričinja dosta pust — sadržaj antropogeografije, koja ima da ispita »jednostavni snošaj među mirnom zemaljskom površinom i promjenljivim čovječanstvom«. To je temelj.

Kretnja je dakle bitna oznaka svega života, svega živoga, pače možemo s Ratzelom reći: život je kretanje u prostoru. Čovječji život je u svom radu doista privezan uza zemlju, makar i nije u istoj mjeri kao na pr. voda, koja se posve pokorava sili teži. Premda se čovjek raznim tehničkim sredstvima nastoji oteti ovisnosti zemlje, ipak je od nje za čudo to više ovisan, što je kulturniji. Obično mislimo i tvrdimo baš protivno, da su naime primitivni narodi veći robovi svoje prirode od razvitijih. Nije tako. Cijela kultura Engleza je radi ugljena i željeza danas prikovanija uz zemlju nego pred jednim stoljećem. Englezima pastirima je inzularnost njihove domovine od manje važnosti nego trgovcima-pomorcima. Rataru može povodanj na njegovoj njivi učiniti veću štetu nego Indijancu, koji se seobom lako ugne nevolji, samo što joj ratar lakše predusretne, jer prirodu bolje pozna. Oblici i pojave zemaljske površine bitno dakle utječu na kretanje ljudi (kaošto i na kretanje bilja i životinja). Obično je kretanje iz nizina u gorje, s mora u unutrašnjost kopna, iz sela u grad, ali može biti i obratno, kakovo baš u Istri djelomice i jest. Pri tom ne dolazi u obzir samo veliko kretanje trgovine, seoba cijelih naroda, nego naročito kretanje pojedinaca, obitelji, malih skupina ljudi, kretanje kulturnih utjecaja, koje malo tko zamjećuje. Ovako se miješaju pasmine, mijenja se jezik, širi se kultura, kolonizatorski se trajno osvaja neko područje. Ovakovo besvjesno kretanje raznih vrsti moguće je naći na svakoj stranici istarske povijesti, samo je teško svaki put odrediti mu posljedice. Tako je rimsko oružje i kultura prodrla u Dalmaciju, izraziti morski rub, odmah kad je Rim prisvojenjem Sicilije postao pomorskom državom, a onda je tek osvojenjem gornje Italije udario svojoj politici i kopneni pravac, tako da Istru preko Aquileje prekriljuje rimski orao, tek kad se preko Norika i Panonije pomamio za srednjom Evropom. Tako su i Mlečići prije osvojili Dalmaciju nego Istru, a i talijanski kulturni preporod u XVI. vijeku jače se odrazuje u Dalmaciji nego kod nas. Sigurno je Istra bila slabije spremna da primi ovaj podražaj. Njezino žiteljstvo nije bilo kulturno kao ono u Dalmaciji. Primitivan čovjek ne može se tako priljubiti svomu tlu kao kulturan, koji ga bolje obrađuje i više iskorišćuje, tako da se na istom prostoru može prehraniti sve veći broj ljudi. Veoma razvit i brojan narod pusti konačno u svojoj domovini tako čvrste žile, da ga jači može pobijediti i pokoriti, ali ne može ni iščupati ni potisnuti, pak se danas u Evropi mijenjaju granice državama, ali narodi na svojoj granici jedva gdje uzmiču pred protivnikom.

Za život ljudi od osobite je važnosti smještaj njihova zavičaja t. j. svojstva tla, klime i vegetacije, odnošaj prema susjedstvu osobito glede prometnih sveza i zapreka. Nije dakle moguće govoriti o smještaju same Istre, nego valja promatrati i okolinu, s kojom imade jednake ili oprečne uvjete privrede, saobraćaj, razvoj. Veliku ulogu ima dakako more, kojega se žiteljstvo isprva boji, a s vremenom ga silno iskorišćuje, tako da se jasno opaža kretanje u smjeru od unutrašnjosti zemlje prema primorju i obratno. Zemlja, koja je smještena posve osamljeno, daleko od velikih puteva svjetskoga prometa, zaštićena je, te je ne će lako pohoditi ni zlo ni dobro, sačuvat će svoju starinu, slabo će se razvijati, život će u njoj osiromašiti i zakržljati. U ovakovu su položaju otoci bez sveze sa glavnim žilama prometa, onda rubovi (Dalmacija) i poluotoci kopna, nepristupno gorje (Crna Gora) i močvare. Ovakovi predjeli su utočišta potištenim narodima raznih vjera, kultura i krajeva. Da je Istra bila refugium, poznato je, i nemaju baš krivo oni, koji govore, da je ova zemlja po žiteljstvu šarovita kao mozaik. Uz staro romansko i slavensko žiteljstvo nije teško u njoj na kojem uskom prostoru naći novijih pridošlica iz svih krajeva Italije, sjevera (»krnjeli«) i cijeloga Balkanskoga poluotoka (južnih Slavena, Rumunja, Arbanasa, Grka). Ovdje će biti na mjestu, da se dotaknem smještaja Istre, koji je sa antropogeografijskoga stanovišta dosta drugačiji nego sa stanovišta fizikalne geografije. Oblik poluotoka znatno utječe na sudbinu njegova žiteljstva. Gorje na sjeveru i istoku odbija Istru od zaleđa, čini ju izoliranom, na neki način otokom. Preko Učke slabe su uvijek bile sveze sa kvarnerskim područjem. Tu je činjenicu »Liburnjanin« dobro shvatio i u poslovici kategorički izrazio: »Istina je istina, da je za Učkom Istrija«.[1]) Nešto je jače utjecao sjever preko Ćićarije. Odatle dođoše njemački osvajači i gospodari u srednjem vijeku, Luterov protestantizam preko Kranjske na pragu novoga vijeka, a i danas je u kulturnim, gospodarskim i političkim pitanjima — hoćeš ne ćeš — Istra Kranjskoj bliža nego li Hrvatskoj. Od obiju granica, mora i Krasa, važnija je prva. More, što sa triju strana plâče poluotok, otvara put k Italiji, kojoj je politički i kulturno Istra bliže nego u fizikalnom pogledu. Ne mogu se doduše poreći ni sveze, koje ju spajaju sa ostalim kraskim zemljama, naročito sveze etnografijske i gospodarske, ali u sveukupnom razvoju istarska prošlost više je odraz prekomorskih nego zagorskih utjecaja. Samo pogled na seobe i kolonizacije u Istri nam jasno otkrivaju vjekovni boj ovih dviju sfera, koje su jedna drugoj tako oprečne, kako je oprečna klima i vegetacija s ove i s one strane kraske grbine. U toj borbi sama Istra je nemoćna, nema vlastitog impulsa. U njoj se jedan dio priključuje zapadu i neprestano ga zaklinje za pomoć, kaošto se drugi dio vječito nada pomoći od protivne sfere. Smještena u veoma prometnom kraju Evrope,

[1]) Vj. Klaić: Opis zemalja, u kojih obitavaju Hrvati. Zagreb 1883. III. sv. str. 10.

gdje se morski jadranski put nastavlja po kopnu preko Alpi u unutrašnjost kontinenta a drugi iz padske ravnice prelazi u panonsku, ostaje Istra usprkos svemu tomu osamljena u kutu daleko od toga bučnoga života. Pa ni sjaj i veličina Aquileje u rimsko doba ili Mletaka u kršćanskoj eri ne odrazuje se u sudbini Istre baš u osobitoj mjeri — sigurno ne u onolikoj, kako to hoće da prikaže današnja talijanska knjiga. Danas stoje na uglovima istarskoga trokuta tri najznatnija pomorska grada, bojna luka Pula i snažni trgovački emporiji Trst i Rijeka, a ipak je među njima Istra tako tiha, kao da spava ili od vjekovnog sna jedva tare oči. To je prokletstvo njezina smještaja. Premalena je, da bude sama za se samostalna jedinica. Na malom prostoru je inače život obično intenzivniji, razvoj brži i vrhunac razvoja viši nego u prostranoj nizini. Dosta je spomenuti Grke odnosno Ruse. Ali na malom prostoru ide brzo ne samo razvoj nego i propadanje. Ovaj zakon opaža se i u istarskim primorskim gradićima, kojima je već kulminacija prošla, a sada blijede, dok se izvan njihovih zidina po cijeloj Istri javljuju prvi znaci novog života. Opet odlučuje prostor. Na otvorenom velikom prostoru lako se širi narod ili neka kulturna ideja, ali se teže ucijepi. Pored ekstenzivnosti nema intenzivnosti. Dok se na uskom prostoru razvoj individualizira, na širokom prostoru je jednoličniji, jer isti elementi neprestano dolaze u dodir pa se opreke izglađuju. Talijani mogu slobodno nabrajati slavenska plemena u Istri, ali nema dvojbe, da će Slaveni jednom biti kompaktniji od njih, koji žive izolirani u svojim gradićima opkoljeni zidinama i slavenskim žiteljstvom, zbog čega im prijeti slična sudbina kao u Dalmaciji, gdje je svuda na juriš hrvatsko selo zauzelo talijanski grad. U ostalom tako govori i planimetrija, koja nas također može u ovim pitanjima podučiti. Raste li ploha u kvadratičnom razmjeru, onda raste opseg u linearnom. Što je prema tome veći prostor, to je razmjerno manji opseg, to manju važnost ima dakle susjedstvo za unutrašnjost; što je manji prostor, to u većoj mjeri ovisi njegov život od utjecaja bliže ili daljne okoline. Tako doista i jesu mnogi gradići u Istri samo stjecišta okolnoga seoskog žiteljstva, pred kojim građani ne mogu za uvijek upravljati sami svojom sudbinom. Ali i kad pomislimo na cijelu Istru, moramo reći, da je premalena i preneznatna, da preuzme prvu ulogu u živahnom kretanju svoje okoline; ona se pače morala dati u službu svojim srećnijim susjedima, za kojima je u mnogočem zaostala, ali također bolje sačuvala svoju starinu. Zadesila ju je također nesreća, da bude međašna zemlja. Pače od rimskoga vremena sve do pred jedno stoljeće išla je preko nje važna politička granica dijeleći zemlju u dvije pole, od kojih je na svaku duvao drugi vjetar. Sa juga i zapada rano se javilo kulturno utjecanje Grčke i Italije,[1]) sa sjevera

[1]) H. Gutscher: »Vor- und frühgeschichtliche Beziehungen Istriens und Dalmatiens zu Italien u. Griechenland« u 34. godišnjem izvještaju druge drž. gimnazije u Gracu 1903.

preko pokorenih Slovenaca dođoše teško oružani njemački vitezovi, doduše u malom broju, ali kao veliki posjednici i silnici nad slavenskim kmetom dosta jaki, da se kroz vjekove održe i priprave put današnjoj navali Nijemaca na jug. Zemlji dakle nije nimalo koristio njezin smještaj na granici, jer je vječito bila razdijeljena među različite države, od kojih je održala pobjedu sad jedna a sad opet druga, baš kaošto je nad istarskim tlom trajna borba među burom i jugom. Konačno su se u vlasti nad Istrom podijelile dvije posve oprečne države: mletačka republika talijanske kulture kao eminentno pomorska vlast zadrža Primorje od Milja do Plomina, habsburška monarhija njemačke kulture kao kopnena vlast učvrsti se u ostaloj, kopnenoj Istri. Tako se ustali dualizam, koji je prošlost Istre progonio sve od cara Augusta dalje, i premda toga političkoga dualizma od nedavna više nema, jer je cijela Istra danas jedna pokrajina, ostao je i dalje dualizam kulturni, nacionalni i gospodarski. To su nevolje, koje nam priča povijest, ali nam je jasno tumači tek smještaj maloga poluotoka, prirodna okolina. (Nastavit će se.)

Povijest školstva u austrijskom Primorju.

ANTUN vitez KLODIČ-SABLADOSKI.

Istra.

Kako je poznato, pripadaše najveći dio markgrofije Istre sve do mira u Campo Formiju (17. listopada 1797.) republici Mletačkoj, a definitivno spade pod Austriju god. 1813., kad bijahu potjerani Francezi. Zato se je moglo početi uređivati školske prilike u smislu »Političke školske uredbe« (Politische Schulverfassung) u Istri jedva nakon svršetka Napoleonskih ratova, iza drugoga pariskoga mira (20. studenoga 1815.)

Razumljivo je, da se nije moglo odmah iza spomenutih ratova niti misliti na osnivanje škola posvuda u pokrajini.

Ipak neima dvojbe, da je već godine 1815. u Kastvu opstojala jednorazredna redovita škola, koja bje god. 1858. raširena na trorazrednu župnu glavnu školu, i da su 1817. uzdržavali Franjevci u Pazinu jednu školu, koja se je godine 1849. preobrazila u četverorazrednu glavnu školu s njemačkim i talijanskim nastavnim jezikom.

No grad Rovinj dobije između svih gradova Istre najprvi glavnu školu. Dvorskim dekretom od 2. srpnja 1819. odredi naime car Franjo I., da se u tom gradu osnuje dječačka i djevojačka škola pod jednim zajedničkim ravnateljstvom.

Sa dječačkom glavnom školom spojen bude istodobno i tromjesečni tečaj za odgoj učitelja.

Sukcesivno otvarahu se glavne škole i u drugim većim mjestima Istre, kao u Kopru, Piranu, Krku, Cresu i Lošinju; na tim školama odgajali su se prema prilikama i učitelji.

Uslijed minist. naredbe od 28. oktobra 1852. br. 10974 otvori se u Rovinju i u Krku jednogodišnji preparandijski tečaj za učitelje; takovi tečaji otvore se kasnije u Cresu i Malom Lošinju, ali sve te tečaje pohađalo je vrlo malo đaka. U osvit nove ere, koju karakterizuje državno zakonodavstvo za pučke škole, brojaše preparandij u Rovinju dva pitomca, onaj u Cresu jednoga, a u Krku morade se zatvoriti, jer ga nije nitko polazio. Naravski je dakle, da je u ovoj periodi u Istri nedostajalo učitelja; god. 1866./7. bijaše svjetovnih učitelja 83, podučitelja 11, a od tih je većina odgojena bila ili na preparandijumu u Gorici i na preparandijumu u Trstu.

Kako je bilo sa školskim i obrazovnim prilikama u Istri u ovoj periodi, razviđa se iz izvještaja porečkog i krčkoga konzistorija; god. 1865. bilo je u ovim obim biskupijama još 96 dušobrižničkih stacija bez škole i uopće preko polovice za školu obvezatne djece bez pouka.

Premda su koli duhovne toli političke školske oblasti nastojale, da imaju škole zbilja i opstojati, gdje im je mjesto, i da se uredi školski polazak, gdje je bio manjkav i zanemaren, ipak je i slijedećih godina loš omjer između faktično opstojećih škola (i učitelja) i onih, koje su bile potrebite obzirom na broj za školu obvezatne djece, u bitnosti ostao nepromjenjen, kaošto i nepovoljan omjer između broja djece, koja su bila dužna polaziti školu i koja su ju doista polazila.

Uzroci ovih žalosnih odnošaja bijahu slijedeći:

1) Nedostatan bijaše broj mladih ljudi, koji se posvećivahu učiteljskome zvanju, jer su ih upravo nikakve materijalne koristi od njega odvraćale;

2) malo su razumijevanja za pučku naobrazbu imali načelnici općina;

3) vrlo mnogo dušobrižnika nije marilo za škole.

Jedva uslijed državnih zakona za pučke škole, koje smo spomenuli već u općem dijelu ove radnje, poče se školstvo stalnije i hitrije razvijati.

Najprije treba da spomenemo pokrajinski školski zakon od 8. II. 1869., kojim bijahu objavljena načela na osnovu državnoga zakona od 25 V. 1868. glede nadzora nad školama.

Nakon što se je još za školske oblasti — koje označuje spomenuti zakon o škol. nadzoru — odredio njihov djelokrug državnim zakonom za pučke škole od 14. V. 1869, imenovani budu previšnjom odlukom od 12. VI. 1869. za prvo c. kr. Pokrajinsko škol. vijeće za Istru članovi, koje car imenuje, a dva člana delegira pokrajinski Odbor. Tako mogaše zamjenik c. kr. namjesnika

u Trstu (pravoga predsjednika c. kr. pokrajinskoga škol. vijeća), dvorski savjetnik barun Rechbach, pozvati za 1. kolovoza 1869. na prvu sjednicu članove c. kr. pokrajinske školske oblasti (pokrajinskoga škol. vijeća) i to: Dra. Campitelija, Dra. Amorosa, počasnoga kanonika Ivana pl. Favento, gimnazijal. profesora Jakova Babudera u Kopru, direktora preparandijuma u Rovinju Ferdinanda Niederkorna, direktora nautičke škole u Lošinju Dra. Josipa Nazora*).

Pokrajinsko škol. vijeće obavijesti biskupske ordinarijate u Trstu, Poreču i Krku, da je počelo raditi i dade shodne upute kotarskim poglavarstvima glede konstituiranja kotarskih i mjesnih školskih vijeća. Ujedno pozove u smislu §. 18. lit. b. pokr. škol. zakona od 8. II. 1869. spomenute biskupske ordinarijate, neka imenuju duhovne članove za c. kr. kot. školske oblasti. Držanje biskupskih ordinarijata i svećenstva bijaše obzirom na novi poredak u školskim stvarima posve različito. Tršćansko-koparski Ordinarijat želio je, da kler sudjeluje u nadzoru škola, porečki Ordinarijat trpio ga je, krčki Ordinarijat zabranio ga je, i mnogo svećenika, koji se nijesu htjeli podložiti novom stanju stvari, raspusti pomoćne škole, na kojima su prije sudjelovali.

Drugo sijelo obdržavalo je c. kr. pokrajinsko škol. vijeće dne 7., 8. i 9. rujna 1869. i vijećaše o instrukcijama, koje je trebalo izdati za c. kr. kot. škol. nadzornike na temelju ministarske naredbe od 18. VIII. 1869.; istodobno se je predložilo i osobe za kot. školske nadzornike.

Prvi kot. škol. nadzornici u Istri bijahu:

1. Andrija Barich, direktor pokr. niže realke u Piranu, za kotar koparski;
2. Andrija Sterk, župnik u Lovranu (kasnije biskup u Krku, zatim u Trstu), za kotar Volosko;
3. Dr. Matija Nicolich, liječnik, za kotar Lošinj;
4. August Niederkorn, učitelj na glavnoj školi u Krku, za kotar Pulu i (interim) za kotar Pazin;
5. Nikola Prodomo, učitelj vježbaonice u Rovinju, za kotar Poreč.

Kotarska škol. Vijeća bijahu svršetkom listopada 1869. konstituirana i provedu do konca prosinca 1869. konstituiranje mjesnih škol. vijeća. Tako je počeo početkom škol. godine 1869./70. službovati cjelokupni aparat za školski nadzor.

(Slijedi.)

*) Novoimenovani c. kr. pokr. škol. nadzornik i administrativni referent za Istru Dr. Mijo Klaić resignirao je na ovo podijeljeno mu mjesto. Njegovim našljednikom imenovan bi previšnjom naredbom od 9. XII. 1869. Dr. Ernst Gnad, koga naslijedi uslijed previšnje odluke od 4. XI. 1870. izvjestitelj (Antun pl. Klodič-Sabladoski.

Iz života za život.

I.

Duh vremena.

Ljudi slabi svi smo, i — šta ćete? —
I ja sam vam svoga doba dijete:
I ja žalim — brzim jureć vlakom —,
Što u modi nije plovit zrakom!...

Ele nas je mnogo suputnika!...
Vrlo nas je mnogo... bolesnika — — —
Ali — eto — sreća, da je s nama
I Sestrica jedna — jedna sama...

Svaki putnik ima više knjiga...
Svaki putnik ima — trista briga...
— — — Ona moleć suznih zjena gledi,
Kako zvijezda ljudskog spasa blijedi...

II.

Žrtva ljubavi.

Život svoj je žrtvovala Bogu,
Da joj brata od zabludâ spasi...
Na nj misleći suzu proli mnogu...
Svi života gorki su joj časi...

Javili joj: »Dođi — brzo samo!...
Bolestan je na smrt... Pita za te...«
— Brate!... — vrisnu. Vrcem hiti tamo
Uzdišući bolno: »Brate!.. Brate!...«

Kad je letom svojoj došla kući
Pa kraj brata našla svećenika —
Cjelov mu je utisnula vrući,
Kojim nježno prenu bolesnika...

»... Sestro!... živ sam... Novu snagu ćutim...
... Što sad biva sa mnom sâm Bog znade...
... Živjeti ću, živjeti ću — slutim —
— — — Bolji život živjet ću odsáde!...

III.

Vrela života.

Pustoš sama...
Navrh brijega kućica do hrama...
Čudnih ljudi čudna družba tu je...
Skromna družba velje snove snuje...

Pustinjaci. Vi svi dobro znate
Te čuvare tajanstvenih vrela,
S kojih vrela Evropa je cijela
Cvala i sad cvate!...

U tom društvu njezin brat sad — eto —
Kao radnik Isusove njive
Marno radi. Čovječanstvu živo —
Živo sveto — — —

Fra. Dobroje Zec.

Odnošaj između duše i tijela i moderna psihologija.

Motto: Das eigentliche Studium des Menschen ist doch der Mensch.
Goethe.

Čovjek se sastoji od duše i tijela. Nitko ne sumnja, da duša i tijelo stoje međusobno u nekom odnošaju. Mnijenja se razilaze tek onda, kad se pita u kakvom su odnošaju te dvije sastavine, koje združene sačinjavaju čovjeka. Kakav je odnošaj među dušom i tijelom, to je problem, koji već odavno zanima psihologe. I moderna psihologija rješava taj problem na svoj način. Ne će biti suvišno, da se osvrnemo na način, kako moderna psihologija tumači odnošaj među dušom i tijelom. To je pitanje naime važno i za pedagogiju. U novije se vrijeme neprestano naglasuje, da je psihologija oko pedagogije. Pitanje o odnošaju među dušom i tijelom je jedna od temeljnih pitanja psihologije. Prema tomu je to pitanje zanimivo ne samo za psihologa, već i za pedagoga. Red raspravljanja bit će nam slijedeći: I. Tumačenje sustava: 1. okazijonalizam, 2. sistem prestabilirane harmonije, 3. psihofizički paralelizam, 4. aristotelsko-skolastički sistem supstancijalnog jedinstva. II. Kritika sustava.

I. Tumačenje sustava.

1. Okazijonalizam. Početnik moderne filozofije je Descartes (čitaj: Dekart!) (1596.—1650.). I Descartes je ispitivao odnošaj među dušom i tijelom. On razlikuje u glavnom dvije vrste stvari: genus rerum intellectualium sive cogitativarum i genus rerum materialium (Principia philosophiae p. 1, No. 48.). U prvu vrstu spada duša, u drugu tijelo. I tijelo i duša su substancije. Pitamo li, što je supstancija, odgovara nam Descartes: Substantia est res, quae ita existit, ut nulla alia re indigeat ad existendum. (Princip. philos. p. 1, No. 51.). Supstancija je dakle stvar, koja tako postoji, da ne treba nijedne druge stvari,

da može postojati. Bog ne treba nijedne druge stvari, da može postojati. Prema tomu eksistirala bi samo jedna supstancija — Bog. No tome nije tako. Ima više supstancija. Supstancija je i duh i tvar. Istina je, da i duh i tvar bez Boga ne mogu postojati, pa prema tomu nijesu supstancije u pravom smislu riječi, ali ih ipak možemo označiti imenom supstancije, jer im je samo Bog potrebit, da mogu postojati. Bitna oznaka tvari je protežnost, a bitna oznaka duha je misaonost. Primijenimo te pojmove na dušu i tijelo čovjeka. Duša je duhovna supstancija, njezino bitno svojstvo je mišljenje. Tijelo je tvarna supstancija, njegovo bitno svojstvo je protežnost. Prema tomu su u čovjeku združene dvije apsolutne oprečne supstancije. Te su dvije supstancije sasvim neodvisne, samostalne u svom djelovanju. Među dušom i tjelesnim organizmom nema mosta.

Psihološke činjenice su uvjerile Descartesa, da faktično postoji neki sklad, neka suvislost među duševnim i tjelesnim funkcijama. Kako da se protumači taj sklad, ako su duša i tijelo dvije samostalne, neodvisne supstancije? Duša ne upliva na tijelo, niti tijelo na dušu. Onaj sklad dakle, koji postoji među duševnim i tjelesnim funkcijama ne nastaje time, da duša upliva na tijelo, a tijelo na dušu. Među tim funkcijama nema uzročne sveze. Da razriješi taj čvor utječe se Descartes transcendentnom principu — volji Božjoj. Kako si Descartes pomišla to, pokazat će nam jedan primjer. Svijetao predmet podražuje nam oko, prouzrokuje podražaj. U isto vrijeme javlja se i osjet, ali ne kao posljedica podražaja, jer među njima nema uzročne sveze, već kao posljedica volje Božje.

To Descartesovo zaključivanje poprimili su i razvili njegovi učenici Geulisnux, Malebranche i dr. Među njima se osobito istakao Nikola Malebranche (1638.—1715.). Tako se je razvio okazijonalistički sustav. Glavno načelo tog sustava je: Bog je jedini pravi uzrok svega djelovanja u svijetu (Deus omnia in omnibus operatur). Stvari su Bogu samo prilika, koju upotrebljava Bog, da nastanu razni učinci. Prilika, prigoda znači latinski occasio. Zato se taj sustav zove: okazijonalizam. Hoće li duša da djeluje na tijelo, Bog pokreće tijelo onako, kako to duša želi, treba li tijelo da upliva na dušu, opet Bog posreduje. Zato i zovu neki taj sustav sustavom Božje asistencije. Primijenimo li to na gore navedeni primjer, podražaj je samo prigoda, da Bog prouzrokuje osjet. —

2. Sistem prestabilirane harmonije. Osnivač tog sistema je Leibniz (1646.—1716.), za koga već samo ime svjedoči, da je slavenskog porijetla. Po Leibnizu je svijet sastavljen od bezbroja monada (monás = jedinica). Sve su monade supstancije, t. j. bića, koja mogu samostalno postojati. »Monade nemaju prozora, na koje bi moglo išta unići ili izaći.« Pita se sada, kakav je odnošaj među monadama, utječu li jedne na druge. Ako pod utjecanjem, dje-

lovanjem mislimo zamjenično djelovanje (influx reciproque), takvo djelovanje među monadama ne postoji, jer su bez prozora, preko kojih bi mogle jedne na druge utjecati. Monade ne djeluju jedne na druge, ipak postoji među njihovim djelovanjima sklad. Taj je sklad Bog već unaprijed odredio. Svaka monada djeluje sama za sebe, ali tako, kako je Bog odredio. Zato se Leibnizov filozofski sustav zove sustav prestabilirane harmonije (harmonia praestabilita = unaprijed određena harmonija). Primijenimo to na čovjeka! I čovjek je sastavljen od monada. Glavna monada kod čovjeka je duša. Iz onoga, što smo o monadama rekli, jasno se vidi odnošaj među dušom i tijelom. Duševna psihična monada posve je neodvisna od skupa monada, koje sačinjavaju tijelo. I tijelo i duša djeluju sasvim samostalno. No njihova djelovanja su već unaprijed tako određena, da se međusobno slažu. Slažu se dakle uslijed harmonije prestabilirane od Boga. (Slijedi).

Prijedlozi pokrajinske konferencije

talijanskog učiteljstva Istre i odnosne odluke c. kr. pokrajinskog školskog Vijeća za Istru u Trstu.

Bili smo svojedobno javili, da se je mjeseca rujna 1908. obdržavala prva zemaljska učiteljska konferencija u Poreču. Bila je to konferencija samo talijanskog učiteljstva, a hrvatsko i slovensko učiteljstvo Istre nije još bilo pozvano na takvu skupštinu, premda ju škol. zakon predviđa.

Možda je i bolje, da se hrv. i slov. učiteljstvo Istre ne sazivlje za sada na službenu pokrajinsku konferenciju, jer bi iznijelo toliko jada i nevolja na danje svjetlo, da bi škol. oblasti imale posla, dok bi ih samo pročitale.

O prijedlozima pokrajinske konferencije tal. učiteljstva Istre raspravljalo je c. kr. pokrajinsko škol. Vijeće za Istru u Trstu u svojim sijelima dne 28 svibnja i 17. srpnja 1909.

Nalaže nam dužnost, da i mi iznesemo te prijedloge i odnosne odluke c. kr. pokraj. škol. oblasti, jer se protežu i na nas.

Razdrobit ćemo ih na manja poglavlja lakšega prijegleda radi.

Osnivanje jedno- i dvorazrednih škola.

Konferenca je predložila promjenu § 11. i 59. državnoga zakona za pučke škole u tom smislu, da se osnuju nove škole (rurali) u mjestima (okružjima), gdje je 30 za školu obvezatne djece, a ako ih ima 60, onda nek se jednorazrednica proširi u dvorazrednicu.

Pokrajinska škol. oblast odlučila je, da će kod kompetentnih faktora toplo preporučiti ovaj prijedlog.

Mi se toj odluci vrlo veselimo, mi Hrvati, koji imamo okružja sa 200 djece bez škole i jednorazrednica sa 150 ili 200 učenika(-ca), jer kad će se pokr. škol. oblast zauzeti, da se za svako 30 djece osnuje jedna škola, a škola od 60 djece imat će dvije učiteljske osobe, to će se još prije i energičnije zauzeti za to, da se škole osnuje najprije ondje, gdje je 200 djece bez nje, i da se jednorazrednice od 150 učenika prošire u dvorazrednice.

Polazak škole.

Dječaci i djevojčice prve školske godine neka polaze prvoga škol. mjeseca samo poslije podne, a djeca drugih odjela u jutro; prepustit se pako ima uviđavnosti učiteljevoj, da uredi polazak u ostalim mjesecima na temelju raznih mjesnih prilika što prije.

I ovaj prijedlog prihvatilo je c. kr. pokr. škol. vijeće, kako i prvi.

Školska higijena.

Konferencija želi, da ne ostane istitucija školskih liječnika mrtvo slovo, nego neka se i praktično provede.

Više školske oblasti neka prisile mjesna školska vijeća, da točno paze i skrbe se, da su školske prostorije čiste i da se podovi tri puta na godinu namažu odnosnim uljem.

U važnijim mjestima neka se zdravstveni nadzor školâ povjeri liječnicima — strukovnjacima u higijeni. U manjim mjestima i na selu neka se za to skrbi općinski liječnik; ako ovaj ne bi mogao vršiti te službe, neka pokrajinska škol. oblast naloži raznim općinama, da se združe te skupno plaćaju posebnoga liječnika u tu svrhu.

Prvi prijedlog poduprijet će c. kr. pokr. škol. vijeće kod pokrajinskog odbora, kod c. kr. kot. škol. vijeća i kod mjesnih škol. vijeća; za realizovanje drugih prijedloga zauzet će se kod općinâ putem c. kr. Namjesništva, koje je ujedno i pokr. zdravstvena oblast.

Učiteljske škole.

Pedagoška nastava na učiteljskim školama neka se reformira u tom smislu, da se ta znanost temelji na esperimentalnim študijama.

Neka se naloži direktorima učiteljskih školâ, da odrede shodna, kako bi kandidati III. i IV. tečaja periodično prisustvovali obučavanju na bližnjoj pučkoj školi, kojom upravlja iskusan učitelj.

Neka se uvede u učiteljske škole kao obligatan predmet higijena. Ta nastava protezat se ima:

a) na anatomiju i fiziologiju zdrava tijela i na bolesti, koje se dobiju u školi,

b) na školske zgrade i njihov namještaj,

c) na higijenu u obučavanju i na zdravstveni nadzor škole.

Za prvi prijedlog zauzet će se c. kr. pokr. škol. vijeće kod c. kr. ministarstva za bogoštovje i nastavu, drugi prijedlog toplo će preporučiti, a o trećem se nije izreklo.

Za učitelje.

Neka se za službujuće učitelje ustroje posebni tečaji za higijenu u praznicima.

Neka se odredi položaj i dimenzije stana, koji općina daje učiteljstvu. Neka se dodaju 5. alineji § 14. pokrajinskog zakona od 5. VI. 1908. (32) riječi »s privolom učitelja«

Neka takve stanove pregledaju posebne komisije i neka se one izjave, da li su ti stanovi prikladni za učiteljstvo.

Neka pokr. škol. oblast ne dekretuje otvorenje škole na selu, dok odnosne općine ne osjeguraju učitelju prikladan stan i koštu.

Neka u c. kr. pokrajinskom škol. vijeću sudjeluje kao član i jedan pučki učitelj.

Prva dva prijedloga usvojilo je c. kr. pokrajinsko školsko vijeće; za treći prijedlog pitat će za mnijenje u zemaljskog odbora i c. kr. kot. škol. vijeća, o četvrtom se nije izjavilo, a peti prijedlog podastrijet će pokrajinskom odboru na dobrohotno uvaženje.

Školske zgrade.

Nacrte za gradnju novih škola neka ne odobri pokrajinska škol. oblast, ako ne sadržavaju sviju higijenskih rekvizita.

Opstojeće školske zgrade neka pregleda posebno povjerenstvo, pa neka se općinama naloži da izvrše ono, što im ta komisija odredi.

Glede ovih prijedloga nije se izjavilo c. kr. pokr. škol. vijeće.

Školski praznici.

Neka školski glavni praznici započnu sa 16. srpnja i neka traju do konca rujna radi žetve i berbe.

Neka od 1. svibnja ili bar od 1. lipnja pa sve do svršetka školske godine pouka bude samo prije podne, pošto je većina učenika (kakono seljačka djeca) dužna da pomažu bar djelomično svoje roditelje u njihovom raznovrsnom poljskom radu, i pošto isti pedagoški razlozi, koji su potakli zakonodavca, da reformira škol. praznike za djecu srednjih škola (za đake od 10—20 god.) moraju tim više vrijediti i za djecu od 6—12 godina.

C. kr. pokrajinsko škol. vijeće odlučilo je, da će se o toj stvari popitati kod kotarskih i mjesnih školskih vijeća.

Školske knjižnice.

Neka se osnuju knjižnice za učenike na svim onim školama, koje ih nemaju, i to što prije.

Neka se upraviteljima školâ dade sredstava, da uzmognu kupiti svake godine novih knjiga za knjižnicu.

Neka se dozvoli mladićima i djevojkama, koje su navršile pučku školu, da se služe škol. knjižnícama.

C. kr. pokr. škol. vijeće prihvatilo je sva tri prijedloga.

Školski namještaj i učila.

Zdravstvene oblasti neka u sporazumku s drugim škol. čimbenicima energično uznastoje, da se poprave stanoviti školski lokali i školsko posoblje.

Neka se pozove one, koje zakon na to veže, da s većom brigom proviđaju seoske škole s učilima.

Pokrajinsko škol. vijeće odlučilo je, da će ove prijedloge toplo preporučiti kod kompetentnih faktora.

Školske knjige.

Neka se raspiše nagrada za najbolju čitanku i računicu za opće pučke škole.

I ovaj prijedlog je usvojilo c. kr. pokr. škol. vijeće.

Novi zavodi.

Konferenca je predložila, neka pokr. uprava osnuje liječničko-pedagoški zavod za frenastetičnu djecu.

C. kr. pokr. škol. vijeće odlučilo je, da će preporučiti ovaj prijedlog kod zemaljskog odbora, kotar. i mjesnih škol. vijeća. (Slijedi).

Fridrik Vilim Foerster.

Prošle godine iznesli smo u ovom časopisu nekoliko lijepih članaka ovoga pedagoga. Ugodit će našim čitateljima ovo par redaka o njemu:

Fridrik Vilim Foerster se je rodio godine 1870. u Berlinu. Otac mu je bio ravnatelj berlinske zvjezdarne. Kad se je početkom devedesetih godina počeo širiti u Njemačkoj etični pokret, pristao je Foersterov otac svom dušom uz taj pokret. Bio je dapače izabran za prvog predsjednika etičnog društva, kojemu je bila glavna zadaća, da nadomjesti vjeru neodvisnim moralom.

Naučna biblioteka
PULA

U takvoj atmosferi proživio je mlađi Foerster svoje mlade dane. Ni škola mu nije pružila zdravih ideja. Postigavši doktorat posvetio se proučavanju radničkog pitanja i mladih zločinaca. Zatim se uputio u Englezku i Sjedinjene države u znanstvene svrhe. Sada djeluje u Švici, u Zürichu, kao sveučilišni docenat. Važan preokret u njegovu mišljenju počeo je oko g. 1897. Premda je protestant, ipak u svojim spisima toplo brani katolički svjetovni nazor. Glavna su mu djela: »Jugendlehre«, »Schule und Charakter«, »Lebenskunde«, »Lebensführung«, »Sexualethik«, »Christentum und Klassenkampf«.

VJESNIK.

Književni prikazi.

Povjesne crte o samostanskom III. redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagolice u istoj redodržavi sa prilozima. Sakupio i priopćio O. Stjepan Nauč. Ivančić, svećenik istog reda. S dopustom crkvene i redovne oblasti. Zadar. Odlikovana tiskarna F. Vitaliani. 1910.

Časni nam je otac iscrpivo prikazao u tom djelu povjest III ćo redaca po našim zemljama, makar knjiga nosi skroman naslov »Povjesne crte.« Knjiga je veoma pregledno razdijeljena u 3 dijela, a ovi opet u više zaokruženih poglavlja. U I. d. 1. pogl. čitamo povjest, kada i kako se osnovao samostanski III. red u Italiji po sv. ocu Franji, u 2. pogl. početak Trećoredaca u Dalmaciji, a u ostalim pogljavima (3—20) njihovo širenje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri, zatim djelovanje njihovo te udes njihovih samostana u tim zemljama. U drugom nam je dijelu pisac nanizao porabu glagolice u bogoslužju, borbu za nj, priznanje njezine uporabe po sv. stolici, udes tiskanih misala i časoslova itd. U trećem su dijelu smješteni životopisi odličnijih Trećoredaca — 8 na broju — koji su u velike radili na korist redodržavi te promicali staroslov. jezik u bogoslužju. Među tima nalazimo i biografiju poznatog leksikografa O. Dragutina Antuna Parčića, auktora riječnika talijansko-slovinskog i slovisko-talijanskog.

U četvrtom napokon dijelu opisuje pisac samostane — 10 na broju — i njihove crkve, štono i danas postoje, zatim takve — 7 na broju — koji su u toku vremena bili ukinuti. Među ovima se navađaju tri u Istri (u Kopru, Vižinadi i Novigradu-Cittanova), tri na otocima (na Biaru pred Osorom, na Porozini na creskom otoku i u Rabu) te jedan u Dalmaciji (na školjiću Sustipancu kod Šibenika).

Sve to ispunja do 255 stranica, dok prilozi, koji se odnose na povjest i na staroslov. bogoslužje: isprave, pečatnice, ostavštine, namještaji, povlastice, dokaznice, pohvalnice, naredbe etc. obuhvataju 231 stranicu. Knjiga dakle broji 486 stranica. Izdanje tog djela je poduprla i naša akademija po preporuci našeg zemljaka i naučnjaka g. prof. Ivana Milčetića, koji sprema opširnije djelo o našoj glagolici.

Već samo površno naše suho kazalo nam kaže jasno, da je djelo svakako za-

nimivo. Sadržaj je uz to nanizan lakim i razumljivim stilom bez teške naučnjačke ukočenosti, koja nestrukovnjaka sili, da ojađen baci knjigu iz ruke prije nego li je dočita.

Kako su siromašni Trećoreci uvijek živjeli u najužem kontaktu sa širokim slojevima našega naroda, povjest je njihova reda usko skopčana sa političkim, a još više sa literarnim, kulturnim i ekonomskim prilikama, potrebama i težnjama narodnim kroz više vijekova. Prema tome držimo, da ne bi smjelo biti, a pogotovo ne u današnjim vremenima, ni samostana, ni redovnika bilo kojeg reda, ni svećenika, a bogme ni obrazovanog svetovnjaka naše krvi, koji ne bi žrtvovao 3 krune za to djelo i marljivo ga pročitao, jer gosp. časni nas je otac uvelike zadužio njime. Dao Bog, e bi se na njega ugledao i koji franjevac, benediktinac, svećenik mirski itd., pa nam prikazao historiju svoga reda u našim stranama, respektive naše koje biskupije bilo sadašnje bilo negdašnje! Time bi dao priliku ne samo svojim zvaničnim drugovima, već i našoj prosječnoj inteligencili među svjetovnjacrma, da upoznadu izbliže bar našu kulturnu i crkvenoliterarnu prošlost. Ta je bez dvojbe vrlo slabo obrađena naučnjački, a popularno gotovo nikako.

Vijesti iz pokrajine.

Žalostan Božić.

Već je više od tisuću godina prošlo, kadno dođoše poslanici kneza Rastislava u Carigrad k grčkome caru govoreći po prilici ovako: »Mi Slavjani smo čeljad neuka, a hoćemo da upoznamo pravoga Boga i pravu vjeru Njegovu. Daj nam ljude našega jezika i naše krvi, koji će nam u slavjanskom jeziku tumačiti riječ Božju. Dolaze k nama — istina — njemački svećenici, ali mi ih ne razumijemo i ne pouzdavamo se u nje«.

Car im pošalje dva sveta brata: Ćirila i Metodija. Oni su preveli svete knjige na naš jezik i s velikim uspjehom apostolovahu među Slavjanima.

Njemački biskupi proganjahu ih, zatvarahu u tamnice, tužahu ih na sve strane, ali sv. Otac Papa, namjesnik Kristov i poglavar svih Katolika blagoslovi ih, blagoslovi njigove knjige, blagoslovi slavjanski jezik kao liturgički jezik, a prokune njemačke biskupe i sve one, koji bi se protivili slavjanskom bogoslužju.

I mi Slavjani u Istri bijasmo dionici toga blagoslova i toga prava, da se u crkvi našim jezikom služimo. U slavj. jeziku odjekivahu u našim crkvama molitve Bogu, i crkve bijahu uvijek pune pobožnoga naroda našega, tä crkva bijaše nama sve. Tlačen i proganjan, izmučen i gladan naš puk nalazio je jedinu utjehu u crkvi. Bar u crkvi smio je da u svojem jeziku pjeva sa svojim svećenikom i Bogu se moli.

Ali neprijatelji naši htjedoše odvratiti puk naš od Boga i crkve, da ga onda lakše svladaju — jer Bog bijaše moćna zaštita naša proti svim dušmanima — pa mu za to htjedoše istjerati jezik iz crkve, od sv. Oca Pape posvećeni jezik slavjanski. I naniješe nam mnogo štete.

U Tršćansko-Koparskoj biskupiji ne glagolja se više, a glagoljalo se negda i pod istom mletačkom vladom. Još nam ostade samo ovo: Na Krasu (Ćićariji), pod Učkom i u Liburniji pjeva misnik (kod pjevane mise) molitve slavjanski, u drugim djelovima biskupije pjeva se pak samo evandelje i poslanica slavjanski, a drugo sve latinski. To su eto ostanci, koji nam ostadoše.

A sad pred sam Božić banu naredba od našega biskupa, da se i ti ostanci našega jezika moraju zamijeniti s latinskim jezikom.

I prepao se puk naš pobožni. Od užasa bježao iz crkve misleći, da se je Bog na nj rasrdio, kad mu po svojim pastirima

oduzimlje pravo rabiti jezik, koji je od Njega stvoren i kao liturgički jezik posvećen od namjesnika Kristovih.

Tužni nam svanuli božićni praznici. Kakono izopćenici stiskasmo se okolo ognjišta svojih i razmišljasmo ovako:

»Što sagriješismo, Gospode, da nas proganjaš? Nijesi li Ti nepromjenljiv? Kad si nam dao, zašto oduzimlješ? Ili činiš to, kako i s našim imanjem i zdravljem, životom i smrću: dadeš pa uzmeš i imanje i djecu i život i smrt? — zar ćeš i s jezikom našim tako? Ali jezik je oruđe Tvojih tajna; mi bez jezika ne ćemo razumjeti nauka Tvoga, ne ćemo očutiti slasti divnih slavospjeva Tebi, ako se ne pjevaju, kako se pjevahu odkad prigrlismo Tvoj sveti nauk: u jeziku našem. Ti razumiješ sve jezike, ali mi ne razumijemo. Ti hoćeš pjesmu od srca. a mi ne možemo od srca pjevati, ako ne razumijemo što pjevamo, a jerbo Ti ne ćeš vanjske pobožnosti nego nutarnje, za to te hoćemo i moramo našim jezikom slaviti. Obrati opet lica svoje k nama i nadahni Duhom Svetim Tvoje namjesnike, da nam puste što si nam Ti dao.

Za općinske činovnike.

Osobe, koje aspiriraju na mjesto općinskog tajnika u Istri, treba da imaju nižu gimnaziju ili nižu realku ili drugu koju školu, koja odgovara spomenutima ili je njima ravna, ili treba da su primjerno znanstveno naobraženi i da su povoljnim uspjehom služili kod koje općine (praksa političko-administrativna) bar 1 godinu.

Osim toga morat će se kandidati za mjesto općinskog tajnika podvrći ispitu; od tog ispita moći će ih osloboditi opć. zastupstvo, ako imaju više nauke ili dužu praksu ili drukčije dokažu, da su dovoljno sposobni za opć. tajnika.

Aspiranti, koji su dobrim uspjehom svršili pravne nauke, bit će oslobođeni koli od ispita toli od prakse.

Za naše đake.

U Pazinu osnovalo se novo društvo kome je svrha podupirati moralno i materijalno (potpore i bezkam. zajmovi) đake c. kr. učiteljskih škola III. i IV. tečaja i visokoškolce iz Istre za vrijeme njihovih nauka. Društvo se zove: »Katoličko potporno društvo »Obrana« u Pazinu.

Članovi utemeljitelji plaćaju tijekom jedne godine za uvijek K sto, redoviti članovi kruna pet godimice, a podupiratelji dvije krune. Svi ovi članovi imaju pravo glasa ali samo osobno.

Imutak se priskrbljuje prinosima članova, prihodom izdanih knjiga i spisa (nepolitičkih) i darovima.

Dne 6. decembra 1909. obdržavala se prva ustanovna skupština u Pazinu.

Prvi odbor je ovako sastavljen:

1. Predsjednik: Liberat Sloković, župnik u Sv. Petru u Šumi;
2. potpredsjednik; Josip Baćić, upravitelj c. kr. priprav. za učiteljišta u Pazinu;
3. tajnik: Petar Bolonić, nadučitelj u Sv. Petru u Šumi;
4. blagajnik: Ladavac Jakov, dekan u miru, u Pazinu;
5. zamjenik tajnika: Žiganto Ivan, svećenik u Sv. Križu, Kastav;
6. zamjenik blagajnika: Polonio Mate, svećenik Krk;
7. Odbornik: Defar Šime, trgovac u Tinjanu;
8. odbornik: Krivičić Franjo, svećenik u Cresu;
9. odbornik: Ladavac Antun, poljodjelac u Pazinu.

U nadzorno vijeće izabrani su:

1. Grašić Josip, župnik u Bermu,
2. Baf Fran, nadučitelj u Kastvu,
3. Fran Frankola, c. kr. prof. u Pazinu.

Želimo, da novo društvo procvate i dobar plod donese!

Iz Pazina.

Dne 8. I. 1910. desila nam se prilika, da u »Narodnom Domu« slušamo uz

pratnju orkestra divne melodije naših narodnih pjesama, koje je maestro I. pl. Zajc složio u potpouri s umjetničkom pratnjom i okrstio imenom »Kitica hrv. narodnih pjesama«, iz koje se vidi, koliko neizcrpljivo blago za modernu glazbu leži u našim krasnim narodnim pjesmama.

»Kiticu« je pjevao mješoviti zbor, složen od pazinskih gđa, gđica, gospode i đaka, pod upravljanjem prof. Šaše Šantela. Zbor je pratio đački orkestar naše gimnazije, popunjen s nekom gospodom (pet lica) iz Trsta i gđicom A. Šantel. Pratnju na harmoniju izvađao je g. Vaník, a na glasoviru g. Defranza, osmoškolac. Mješoviti zbor uz pratnju orkestre otpjeva prvu pjesmu »Kitice« — Mati i kći. Introdukcija te pjesmje (»V jutro rano se ja vstanem, malo pred zorom«) je jednaka Haydnovoj introdukciji Carevke. Slijedila je zatim ona poznata: Mila moja, gdje si sinoć bila?

Gosp. Ivo Knez zapjeva sada bariton solo uz pratnju harmonija:

Život ne traje dugo.

Koliko je od zore
Da crnoga mraka,
Toliko je do groba
Od prvoga zraka.

Čim se čovjek probudi,
Sunce je već selo,
Već je vrijeme vječnoga
Spavanja prispjelo.
itd.

Ova je pjesma krasno harmonizovana i skoro najljepše prikazuje obilježje naših narodnih motiva. Bila je u dobrim rukama, jer je g. Knez dobar pjevač.

Treću pjesmu Kitice (»Daleki putevi«) pjevao je mješoviti zbor uz pratnju orkestra. Poznat joj je tekst: Oj Jelena, Jelena .... Introdukcija joj je skoro ista, kakovu nalazimo u drugoj Haydnovoj simfoniji.

Sad zabugari g. Ivo Bunc baš po narodnu svojim jakim bassom:

Gorom jezdi Kraljeviću Marko
Baš sa svojom ljubom Anđelijom,
Pa besjedi Kraljeviću Marko:
»Popjevaj mi, Anđelijo ljubo!«
Al besjedi Anđelija ljuba:
»Gospodaru Kraljeviću Marko,
Ja bi Vama odavna pjevala,
Al ne smijem kroz goru zelenu.
Dok sam bila kod majke djevojka
Prosilo me diete Fatomire,
Al me ne da stara mila majka,
Pa se diete vrlo razljutilo,
Od ljutine u goru otišlo. — itd.

Odlomak je to poznate narodne pjesme »Kraljević Marko i Anđelija ljuba«. Pjevača nije pratio potpuni orkestar nego tako upriličen, da je u harmoniji oponašao narodnoga guslara; glavnu ariju imala je viola.

Kano umetak ovoj pjesmi zapjeva zbor uz pratnju glasovira i harmonija: Oj čučica ...., na što je gospa pl. Dorogy uz pratnju glasovira milo otpjevala alt solo:

Ti mladu ljubiš
Mene se tuđiš,
Ti se s njom šećeš
A mene ne ćeš.

ali joj cijeli zbor otpjeva:

»Nije, nije, nije to istina, Milko, nije«.

a gospa zapjeva opet solo:

Ti se nje mani,
Ti se nje kani,
Jer ćeš ti, brajko,
Žaliti jako.

Zbor joj odvraća:

Bliediš, bliediš, bliediš, bliediš,
Badava se Milko jediš.

Slijedio je ženski zbor, (uz pratnju glasovira) kome otpjevaše muški zbor (uz pratnju harmonija):

Visoka jela do neba ....

Uz pratnju glasovira i harmonija izvađao je mješoviti zbor petu pjesmu:

Neka nije potrkuša.

Sinoć dockan ja prosecem
Po varošku säm,
Kad u putu ja srecam
Preljubeznu moju.

Ja joj recem: »Dobar vecer ljubezna!«
Ona rece: »Dobro, dobro, ljubezan!«
itd.

Gdica Rodić pjevala je sada alt solo »Junak vjere i nevjere«; pratio je glasovir. Otpjevaše joj cijeli zbor s pratnjom orkestra.

Sa sedmom pjesmom »Vanjkušac« (Igra kolo). Koju pjevaše ženski zbor i mješoviti, svršio se prvi dio koncerta.

Gđica Augusta Santel umjetnički odigra na violinu Beriot VII. koncerat I. dio, a pratio ju na glasoviru njezin brat prof. Šantel. Slušateljstvo im je silno pljeskalo, na što oni odsviraju Koncertnu mazurku (Wienjawski).

Iza toga dođe na red drugi dio »Kitice«.

Orkestar svira pp imitirajući tiho pljuskanje vode, za čim zbor jedva čujno pjeva: »Oj Korano...!« Gospođa pl. Dorogy zapjeva milim glasom solo:

Znaš, nevjero, kako si se kleo
U pol sela kod svetog propela,
Da me nikad ostaviti ne ćeš,

a za njom zbor: »Išo bi orati«....

U devetoj pjesmi (»Šta je konju najteže«) krasna je harmonizacija. Iz nje izbija sav melankolički karakter hrv. narodne pjesme.

Precizno je ispjevao Bunc Dušan bariton solo; najteži je to solo u cijeloj »Kitici«:

Konj junaka ostavio
Na zlu mjestu na Kosovu.
Junak konju besjedio:
»Oj konjicu, dobro moje!
Zašto mene ti ostavi
Na zlu mjestu na Kosovu?
Šta je tebi dodijalo?
Ili ti je dodijalo
Bojno sedlo šimširovo?
Ili ti je dodijala,
Teška uzda iskićena?
Ili su ti dodijali
Česti puti na daleko?
Šta je tebi dodijalo?

Turobna ova harmonija vabi ti suze na oči. Zvukovima izražena je bol ljute rane Kosova polja i nesreće našega naroda.

Iza ove tužaljke dolazi po redu »Djevojačka sudbina« sa svojim veselim accellerando, kao da slušateljstvu hoće da osuši suze boli, i da ga potakne na rad za dom i rod.

A odmah zatim zapjeva gđica Milka Mogorović opet tužno, da nas podsjeti, ele bi prestali s veselim potcikivanjem, kad nas teški jadi more:

Češljaj me, majko, majčice,
Ne budeš dugo me češljala!
Kiti me, majko, majčice,
Ne budeš dugo me kitila!
Ljubi me, majko majčice,
Ne budeš dugo me ljubila!

a zbor ju prekida poput bezbrižnih onih naših ljudi, koje ne dira gorka sudbina našega naroda, već se bacaju u naručaj lagodna života:

»Kam si pojdem,
tam si zajdem,
tam se dobro najdem.«

»Kitica« a i naš koncert svršio se upravo maestoznim »Finale«, koji se pjeva unisono uz pratnju orkestra.

Unisona je također i želja naša, da se u Pazinu osnuje permanentni pjevački zbor, a to je uz ovake glasove, kakve smo slušali na koncertu, lako. Požrtvovnosti dakako treba, a predsjednik »Zabavnog odbora« Narodnog Doma, gosp. Zvomir pl. Dorogy je ima, što je pokazao ovom i drugim zgodama, Pjevačice gđe Šantelova, Dorčićeva, Novaljeva, Knezova, gđice Jericijo, Smiljana Mogorović, obje Rudelove, Rodićeva i one, koje sam gori spomenuo, pokazale se, da su vrlo sposobne i voljne također žrtvovati koji sat našoj krasnoj narodnoj pjesmi i našoj narodnoj stvari u Pazinu.

Glasovi iz novina.

Věstník ústředního spolku jednot učitelských na Moravě izlazi u Brnu svake srijede, članovi organizacije dobivaju ga badava, a za druge stoji pretplata osam kruna na godinu. U 15. broju od 12. si-

ječnja 1910. piše na uvodnom mjestu: I državna i zemaljska oblast progonjaju u pravom smislu riječi učiteljstvo, a također i voditelji političke inteligencije. Da je tome tako, vidi se iz toga, kako se spomenuti faktori drže prema dva naša kardinalna zahtjeva: izjednačenju materijalnoga našega stanja sa državnim i zemaljskim činovništvom i prema akademičkoj naobrazbi učiteljstva. Čini nam se, kao da oblasti i parlamentarni krugovi žele, da školu i učiteljstvo utuku. Prije 40 godina obećao je austrijski državni zakon, da se mora učiteljstvo tako plaćati, da se može posvetiti posvema svome zvanju i da uzmogne svoju obitelj pristojno odgojiti. Učiteljske škole su bile tako organizovane, da su se mogle punim pravom usporediti sa srednjim školama.

A danas?! Učiteljstvo je prisiljeno vapiti: Ne možemo živjeti! Učiteljstvo hlepi za nuzgrednom zaslužbom, što mu šteti ugledu, ali žalibože moramo danas priznati, da je za učitelja prava sreća, može li dobiti kakve druge zaslužbe, da se može prehraniti, inače se mora zaduživati ili krasti svojoj djeci majčin miraz.

A učiteljske škole? Te će pomalo postati građanske škole za crkveno pjevanje i glazbu.

Učiteljstvo zahtjeva visokoškolsku naobrazbu. Učinilo je do danas mnogo za taj svoj zahtjev. Član školske komisije Narodnoga Vijeća, koji ne spada naprednjacima nego konservativnim krugovima, proglasio je u jednom sijelu toga Vijeća, da našemu zahtjevu nijesu na putu važne zapreke, ali oživotvorenje toga učiteljskog postulata sprečavaju samo obziri na materijalno stanje učiteljstva, koje bi odmah zatim moralo uslijediti.

Kako nas četrdesetgodišnje iskustvo uči, ne može učiteljstvo očekivati provedenje svojih glavnih životnih zahtjeva od viših oblasti, jerbo kad bi to bile htjele i kad bi bile školi i učiteljstvu prijaznije, bile bi već davno mogle naći put do više učiteljske naobrazbe i bolje plaće.

Obratit nam se je do naroda i svagdje propagovati krvavu potrebu akademičke naobrazbe za učiteljstvo.

*

Allgemeine Deutsche Lehrerzeitung (čednik, izlazi u Gothi, Njemačka, stoji 8 maraka, urednik je Ernest Linde, učitelj.

U 2. ovogodišnjem broju ima na prvom mjestu članak: Darf die Religion Privatsache sein? (Eine Buchbesprechung).

»Vjera je privatna stvar«: s ovom rečenicom tjera socijalna demokracija vjeru iz državnog života, iz škole, iz javnosti i određuje joj mjesto jedino u području individualnog života.

Da ispitaju ovaj nazor, četiri su poznata strukovnjaka i pisca držala po jedno predavanje u Frankfurtu na M. obravnavajući ova temata: 1. Vjera i znanost (Veit), 2. Vjera i politika (Foerster), 3. Vjera i uzgoj (Schuster), 4. Vjerska propaganda (Bornemann). Predavanja su i tiskana i sadržavaju lijepih misli.

Za spas svoje duše je svaki za se odgovoran, u tom smislu je vjera privatna stvar, ali zatvoriti ju u granice privatna života ne možemo niti smijemo: vjera teži u skupnost, da tamo djeluje i priznanje steče. Bez toga bi ona morala zakržljaviti, kako sve ono, što je iz društva isključeno.

Znanost je opća stvar, to nitko ne poriče. Pravom tvrdi Veit, da znanost i umjetnost ne mogu nadoknaditi vjeru. Duboku žudnju u nama ne može utišati ni znanost ni umjetnost: to čini samo vjera. Znanost hoće da svijet podvrže čovjeku za njegovo m i š l j e n j e, vjera pako za njegovo d j e l o v a n j e t. j. ona mu odgovara na pitanja: Što činiš s tvojim bićem? Koliko vrijede stvari? koja su zla, koja moraš izbjegavati? za kojim dobrima moraš težiti?

Foerster veli, da kršćanina u politiku tjera l j u b a v. Zdravlje, osjegurana egzi-

stencija, nacijonalna sloboda i moć jednoga naroda, to su ljudska dobra; ako i vjera posjeduje najveće dobro samo u Bogu, a sva ona ona dobra u relativnosti spoznava, ipak moramo nastojati, da ih posjedujemo i uzdržimo. Kršćanstvo ne sadržava političkoga individualnoga programa, ipak moraju političke ličnosti biti pune vjersko-ćudorednog duha.

Schuster predava o »Vjeri i uzgoju«. On vidi cilj uzgoja u »ćudorednoj ličnosti«, koju se pak ne može bez vjere ni pomisliti. Cilj religijske škol. nastave jest u prvom redu širenje religijske naobrazbe, a nije u prvom redu direktno religijski cilj. Sposobnost za prosuđivanje vjerskih i ćudorednih stvari, nauke u ovom pogledu: to je našim izobraženima najprije vrlo nužno. Izriče se protiv toga, da nastava u moralu zamjeni vjeronauk. Bornemann je proti krivim religijskim reklamama, ali veli da poštovanje tuđega uvjerenja i nježnost religijskog čuvstva nemaju uzroka, da osude religiju, da se odreče propagande. Dozvoljava se svaka vrsta propagande dandanas: Materijalizam, ateizam, monizam, heckelizam, spiritizam i okultizam, etička i estetička kultura tjeraju najbezobzirniju propagandu i poplavljuju naš puk sa svojim produktima: zašto da bude jedina religija odsuđena na mučanje?

Mladi Hrvat.

Izašao je početkom godine 1. broj »Mladog Hrvata« u Tomičićevoj tiskari u Opatiji. Urednik je lista učitelj i hrv. književnik Viktor Car Emin. Sureduju Nazor, Katalinić, Milaković i dr. Lijep je »Mladi Hrvat«. Izlazi prvoga svakoga mjeseca i stoji 2 krune na godinu; učenici plaćaju K 1·70. Gradivo 1. broja je birano. Preplatite i širite ovu novinu među mladim svijetom.

Lične i školske vijesti.

Pazinski kotar.

Krbune. Dne 3. julija bila je komisionalna rasprava za ustanovljenje škole u Krbunama.

U Milotićevu brijegu kod Gračišća otvorit će se nova škola.

Imenovanje. Podučitelj u Pazinu, Ante Opašić, imenovan je službenim putem učiteljem III. reda na četverorazrednoj hrv. mješovitoj školi u Pazinu.

Roditeljski sastanak u Zarečju.

Prema odredbama § 120. škol. nastavnog reda držao je učitelj Ivan Medvedić u Zarečju dne 12. XII. 1909. u 2 sata po podne roditeljski sastanak. Pozvao je roditelje po djeci. Svi roditelji se odazvaše i bijahu vrlo zadovoljni, te obećaše učitelju, da će mu biti na ruku i glede uzgoja i glede napretka u naukama.

Drugoga dne bijahu u školi sva djeca osim jednoga bolesnika.

Koparski kotar.

Buzet. Dvorazredna dječačka i dvorazredna djevojačka hrvat. škola u Buzetu združit će se u četverorazrednu mješovitu školu. Mjesta bit će sistemizovana ovako: Nadučitelj I. reda, učitelj II. reda, učiteljica III. i podučiteljica.

Nova škola. Radi se o osnutku škole u Danama, u općini Buzet. Dane spadaju pod bližnju školu u Vodicama, koja spada pod kotar Voloski.

Krčki i Lošinjski kotar.

Baška. Kao delegat zemaljskoga odbora u kuratoriju za Nautičko-trgovinski tečaj u Baški imenovan je g. Mate P. Dorčić.

Potpore za zabavišta. Zemaljski odbor doznačio je općini Baški kruna 900 za tamošnje zabavište, za ono u Velom Lošinju kruna 300, a za zabavište u Cresu 150 kruna.

Sistemizovano katehetsko mjesto. C. kr. pokr. škol. vijeće sistemizovalo je za pučku mušku školu u Cresu mjesto za posebnoga vjeroučitelja.

Potpora. Za večernji tečaj u obrtnom risanju u Cresu doznačio je zem. odbor K 200 potpore za škol. god. 1909.|1910.

Voloski kotar.

Sv. Matej. Početkom tekuće škol. godine bi imenovana učiteljicom II. reda na pučkoj školi u Sv. Mateju gdica Marija Hajdinger.

Vjenčanje.

Gospođica Marica Bogović, učiteljica u Voloskom, pošla je dne 10. I. 1910. za gosp. Dr. Antu Kraljića, kand. odvj.

Naša srdačna čestitanja.

Pulski kotar.

Pula. Prvi razred građanske škole u Puli razdijeljen je ove škol. godine u dvije paralelke.

Odgovorni urednik Josip Bačić, Pazin (Istra). Tisak Laginja i dr., Pula, ulica Giulia, 1.

GOD. V. BROJ: 2.

Narodna PROSVJETA

Mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost

Vlasnik i izdavatelj: „Hrv. učiteljsko društvo ‚Narodna Prosvjeta' za Istru u Pazinu".

Rukopisi se šalju Uredništvu u Pazin, a pretplate Franu Barbaliću, učitelju u Bermu kod Pazina. Godišnja cijena 5 K.

Antropogeografija Istre.

Prof. NIKOLA ŽIC.

II. Teritorij „Istra".

U prošlom članku kušao sam prikazati zadaću antropogeografije i istaknuti važnost smještaja Istre za njezino žiteljstvo. Slika ne bijaše dosta jasna, a nije ni mogla biti, jer ju tek ima da popuni daljno razlaganje. Osnovna je misao bila: priroda utječe na čovjeka. Sporedno su se javljale i druge misli, među njima najviše: utjecaj različitih kultura. Ob ovom bit će govora u ovom članku, a zašto baš pod gornjim naslovom, naskoro će biti razumljivo.

U obliku narodne poslovice često puta se čuje, da je čovjek dijete svoga društva. Meni se čini, da ovdje izraz »društvo« nikako ne znači samo skup ljudi nego uopće okolinu, milieu, vanjsku sferu, ambijenat i slično. I jest tako. Na čovjeka utječe okolina, koja je dvojaka: materijalna i duševna ili fizična i socijalna, jasnije — prirodna i kulturna. Kaošto se u poslovici pod izrazom »društvo« krije i kulturna i prirodna okolina, tako se i u antropogeografiji problem »čovjek i priroda« ne može riješiti bez obzira na svezu čovjeka sa prirodnom i kulturnom okolinom. Čovjek živi dvojakim životom, tjelesnim i duševnim, a svaki je od ovih u stanovitom snošaju i prema jednoj i prema drugoj okolini. Želimo li dakle spoznati potpunoga čovjeka u njegovu snošaju prema okolini, treba pod ovom misliti i kulturnu a ne samo prirodnu. Ali ne smijemo krenuti dalje, dok spomenutu poslovicu ne proglasimo pretjeranom tvrdnjom — i to radi izraza »dijete«. Čovjek nije

dijete, kojim se priroda i društvo igra, nije pasivan i posve nemoćan proti utjecajima svoje okoline, čovjek nije tabula rasa, na kojoj — da upotrebimo sinonim — vanjska sfera piše svoje utiske. Ako se dakle narod u poslovici preoštro izrazio o čovjeku proglasivši ga djetetom, od njegova suda, u poslovici izražena, ostaje svakako ovo: i u narodu je utjecaj okoline na čovjeka općenito poznat i priznat.*) Pored slobodne volje ima svaki čovjek svoje osobine, duševne i tjelesne, koje jednim imenom zovemo značaj ili karakter. Zato čovjek nije dijete. Kaošto junak u drami kao glumac na pozornici nije puko oruđe svoje okoline, već uvijek nastoji prema svojem značaju provesti svoju volju u razvoju dramatske radnje, tako i čovjek na pozornici života pravom ističe svoju individualnost prema utjecajima svoje okoline, tako i cijeli narod pokazuje u prošlosti i sadašnjosti svoja osobita etnička svojstva. To je treći i posljednji važni čimbenik, koji ne smijemo pustiti s vida. Bilo da se umne sposobnosti okolinom proširuju ili priječe, bilo da se usvojeni nazori pod utjecajem novih slabe ili križaju, radi ovih svojstava nutarnja psihična borba je neukloniva. U njoj uspjeh obaju vanjskih čimbenika, fizičnoga i socijalnoga, zavisi od trećega, od osobina rase. Ove su osobine rasi prirođena svojstva. Zato ih zovemo etnička, ali o njima samima potanje slijedeći put.

Dok nam glede prirodne okoline mora položiti račun geografija sama, sa utjecajem različitih kultura na istarsko žiteljstvo imala bi nas upoznati historija. Utjecaj prirodne okoline općenito se smatra najvažnijim, a sa stanovišta antropogeografije sigurno i jest. Zato ću se na ovu vanjsku sferu (tlo uopće, vrst i oblici tla, slika zemlje, granice, klima i s njom spojena vegetacija, more i komunikacije) vraćati neprestano tijekom cijele radnje. Ali da shvatimo današnje stanje istarskoga žiteljstva, nikako se ne smije posve mimoići njegovu prošlost. Današnje stanje uopće a kulturno napose sigurno je u svezi sa kulturnim dodirima iz prošlosti. Tu bi sve moralo pružiti historija, a pruža nam veoma malo — ne samo stoga, što je istarska kulturna prošlost prema izokolnom svijetu neznatna, već naročito stoga, što se istarska historija tim pitanjima malo bavila. Ne osjećam se spreman, da zađem u tančine, pače mjesto jasnih slika o kulturnim utjecajima na istarsko žiteljstvo u prošlosti i sadašnjosti mogu ovdje samo skicirati nešto o historiji Istre, zapravo samo u pregledu iznijeti njezin teritorijalni razvoj u svezi sa vlastima, koje su se za nju borile i njom vladale, iz čega će poznavaocu svjetske kulturne povijesti biti bar donekle shvatljiv mnogi utjecaj različitih kultura, kojima su tragovi i do danas ostali. Samo ovako mogu opravdati gornji naslov, koji vrijedi za slijedeće retke.

Nema dvojbe, da je najjače tragove od svih gospodara nad Istrom ostavio Rim. On joj je dao prvo kulturno lice. Ta ovdje, u cijeloj današ-

*) F. Lukas: Utjecaj prirodne okoline . . . .

njoj Istri, vladahu rimski carevi oko šest stoljeća. Sa gospodstvom Rima počinje se za Istru historija, počinje se kultura; što je pred tim, spada u prehistoriju. Žiteljstvo, koje je isprva — u mlađe kameno ili neolitičko doba — primitivno živjelo u mnogobrojnim pećinama[1]) (Roč, Materija itd.) većinom od lova i pastirstva, a onda od početka drugoga tisućljeća pr. Kr. dalje — u brončano ili tučno i željezno doba — na visokim gradinama[2]) (slov. gradišče, talij. castelliere) od stočarstva i ratarstva u unutrašnjosti zemlje odnosno od lova i gusarenja u primorju, bijaše u živahnoj trgovačkoj svezi sa Grčkom i Italijom, kako potvrđuju priče iz doba mikenske kulture.[3]) Mirni razvoj prekinuše pod konac V. stoljeća pr. Kr. Kelti (ili Gali), koji pokoriše barem sjeverni dio poluotoka. Možda je upravo sa njihovim dolaskom istarsko žiteljstvo postalo ratobornije, tako da je svojim strašnim gusarenjem po Jadranskom moru izazivalo osvetu Rimljana i izazvalo konačno svoju propast pod njihovu vlast. Svršivši naime Rimljani srećno drugi punski rat i trajno zavladavši sjevernom Italijom do Alpi odlučiše pokoriti također sjevernu i istočnu obalu Jadranskoga mora, da tako posve spriječe pomorsko gusarenje primorskoga žiteljstva. Naskoro iza osnutka vojničke kolonije Aquileje (181. pr. Kr.) pošlo im je to za rukom. Dvije godine vodila se žestoka borba, u kojoj g. 177. podlegoše konzulu Klaudiju Pulhru i kralj Epulon u svom gradu Nesactium (nad Budavom) i svi Histri u njegovu kraljevstvu (do Učke), koji su kasnije još dugo nastojali, da se oslobode nove vlasti i rimskih uredbi. Drugi dio današnje Istre (na istoku od Učke) zajedno sa otocima dolazi pod vlast rimsku za jedno stoljeće kasnije (za Julija Cezara baš u polovini I. stoljeća). Tamošnji Liburni manje su za Rim bili važni a manje je također i Rim za njih važan. Ova dva dijela današnje Istre ne bijahu Rimljanima nikada jedna administrativna cjelina. Istra (u užem smislu) bijaše u svezi sa Karnijom i Venecijom, a Liburnija dio Ilirika. Među njima je granicom Raša, koja 27. g. pr. Kr. za cara Oktavijana postade još važnijom, političkom granicom među Italijom i pokrajinom Ilirikom. I Flanona i Albona ležahu u ovom dijelu (dakle izvan Istre), ali dobivši ius italicum dođoše u iznimno stanje. Vojničke posade u većim gradovima, naročito u Puli (Pietas Iulia, imađaše žiteljstva koliko i danas), trgovci u gradovima na obali zapadnoj (Oegida ili Capris = Kopar, Aemonia ili Neapolis = Novigrad, Iulia Parentium = Poreč) i istočnoj (Albona, Flanona i Curicta = Krk) pa i u unutrašnjosti (Piquentum = Buzet, Petina = Pićan), onda činovništvo po cijeloj zemlji — sve je to izvodilo romanizaciju, koja je lagano i mirno ali sigurno i trajno iz primorja napredovala prema kopnu. Među žiteljstvom na obali i u unutra-

[1]) K. Moser: »Der Karst und seine Höhlen.« Trst 1899.

[2]) C. de Marchesetti: »I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia« u »Atti del museo civico di storia naturale,« sv. X., Trst 1903.

[3]) H. Gutscher: Vor- und frühgesch. Bez. Istr. u. Dalm. zu It. u Gr. 1903.

šnjosti postajala je razlika u kulturi već od prije, a tako je i romanizacija sada uspijevala daleko bolje u primorju nego u zagorju. Po nekim spomenicima, ostancima od grobova iz rimskoga doba oko Roča,*) sudi se pače, da se staro žiteljstvo žilavo opiralo raznarođenju, a moguće je također, da je romansko žiteljstvo po unutrašnjosti Istre živjelo samo u oazama, koje su bile malo brojnije od današnjih talijanskih. Svakako sjajne građevne spomenike carskoga doba, kojima se još danas divimo, uzalud ćemo tražiti daleko od obale. Tvrdnja, da je jaki utjecaj Rima u starom vijeku (a i Mletaka u srednjem) sezao samo donle, dokle je utjecalo i more, vrijedi ne samo za Dalmaciju već i za Istru. Primorje je i ovdje i ondje bilo ne samo gušće naseljeno nego danas, već je uopće cjelokupni kulturni život bio relativno razvitiji i življi nego danas. U primorju bijaše vina i ulja za izvoz, razvita živahna tekstilna industrija, koja je sirovine dobivala od pastirstva (ovaca) u unutrašnjosti zemlje. Uz obalu opstajahu već u rimsko doba sva veća mjesta, koja opstoje i danas (osim spomenutih još Amulia — Milje, Piranon, Humago, Rubinium — Rovinj, Nesactium, Lauriana, Auxerum — Osor itd.), pače nekoja, kojih više nema (Cissa, Vistro kod Rovinja[1]), a mogla su također bolje napredovati nego danas, jer malarije nije bilo, premda su inače klimatske prilike bile slične današnjima.[1]) Nije dakle cijela Istra u jednakoj mjeri uživala blagostanja i kulture rimske. Opreka među bogatom obalom i skromnijom unutrašnošću postoji od rimskoga doba kroz sve vjekove do danas. Zapad je u svakom pogledu bio sretniji od istoka, i u vrijeme mira za rimskoga gospodstva i u nemirno vrijeme seoba narodâ, koje iza toga slijede i traju dobrih pet stoljeća. Dok se preko gornje Istre valjala strašna seoba barbarskih naroda u Italiju, nije istarsko primorje jače osjetilo te nevolje još ni u V. i VI. stoljeću. Primorski gradovi cvatu dalje, jer seobe ne zahvaćaju donje Istre, pa možemo vjerovati Kasijodoru, kad tvrdi, da »u Istri nema pustoši.« Blagostanje u to vrijeme potvrđuju sjajni umjetnički spomenici[2]) starokršćanski i bizantski u Trstu, Poreču i Puli, koje podigoše pristaše kršćanstva. Ali svemu tomu imao je doći kraj, kad je Italija polagano osim samostalnosti izgubila također svoj sjaj i kad je prometa sa zaleđem uslijed novih političkih i etnografijskih prilika posve nestalo. Od 476. Italijom i Istrom vladaju Germani pod Odoakrom pa istočni Goti pod Teodorihom, kojima 539. otima Istru Bizant kao istočni Rim, ali za kratko vrijeme. U ostalom ni Bizant nema više dovoljno snage, da svoju udaljenu pokrajinu štiti, tako da sa vlašću bizantskom počinje doba kulturnoga zastoja a i vjerskoga boja. K tomu je i seoba Langobarda iz Panonije u sjevernu

*) A Gnirs: »Das Gebiet der Halbinsel Istrien in der antiken Überlieferung« u godišnjem izvještaju c. i kr. mornaričine niže realke u Puli 1902.

[1]) A. Gnirs: »Römische Wasserversorgungsanlagen im südlichen Istrien« u godišnjem izvještaju realke u Puli 1901.

[2]) G. Caprin: »L'Istria nobilissima.« 2 sv. Trst 1905.

Italiju 568. nanijela Istri velikih šteta i trajnu nesigurnost. Ovima 751. uspije iza mnogih pokusa konačno osvojiti ju, ali ju naskoro iza njihove propasti (774.) u kratkotrajnoj borbi sa Bizantom dobiše Franci pod Karlo Velikim 789. Romansko gradsko žiteljstvo postavi se doduše na stranu Grka, ali biskupi pristajahu uz stranu franačku i odlučiše pobjedu.

Međutim se bijaše naime po cijeloj Istri posve udomilo kršćanstvo, koje je po svojim biskupima i kasnije u srednjem vijeku imalo uvijek važnu ulogu u teritorijalnom razvoju pokrajine. Isusova nauka počela je ovamo prodirati veoma rano, jamačno već u I. stoljeću. Prve kršćanske općine nastadoše dakako u gradovima, ali istarske biskupije su osnovane sve tek početkom VI. stoljeća, u Puli, Trstu, Kopru, Novigradu, Poreču i Pićnu (sve zavisne od oglejskoga patrijarke), a onda u Osoru i Krku (po svoj prilici nešto mlađa) pod nadbiskupom solinskim odnosno spljetskim. Kvarnerski otoci bijahu dakle i u crkvenom kao i u političkom pogledu u svezi s Dalmacijom, u kojoj je franački utjecaj bio veoma kratkotrajan i slab. Tamo se uza sve opreke Romana u gradovima i Bizanta razvija hrvatska država, kojoj je neko vrijeme zapadnom granicom Raša. U Istri s ove strane Učke spajaju se dakle biskupi sa Francima, tako da će od sada germanski sjever i kršćanska crkva biti jedini gospodari u Istri, dokgod se pomoću Bizanta ne pridignu Mleci. Biskupi a naročito patrijarka oglejski drže od rimsko-njemačkih careva svaki nekoliko lena i tim postaju važan politički faktor. Odrediti granice njihovim biskupijama bilo bi dosta teško, premda se kroz vjekove nijesu baš mnogo mijenjale, ali nabrojiti feodalna posjedovanja pojedinih biskupa bilo bi upravo nemoguće a ovdje i suvišno. Rimsko municipalno uređenje povuklo se u primorske gradove, a inače se po cijeloj zemlji razvije lenski sustav, koji je Istru razdrobio u mnoštvo malih lenskih posjeda svjetovne i duhovne gospode. Italija živi svojim životom, a Istra ostaje dijelom velikoga njemačkoga carstva, isprva zavisna od Bavarske, onda od Koruške, a od 1040. dalje kao posebna markgrofija, koju redom drže razne njemačke porodice. Kada su konačno 1209. oglejski patrijarke postali nasljedni istarski markgrofi, bijaše moć pojedinih feodalaca već tako znatna, da patrijarkama ostade zapravo samo naslov bez ikakve moći.

Tako se u starijem dijelu srednjega vijeka posve promijeniše političke prilike. Zapad Istre dođe pod sferu germansko-romansku a istok pod slavensko-romansku. Ali doseobom Hrvata i Slovenaca, koji posjedoše svu istočnu i gornju Istru a u manjim skupinama srednju pače i zapadnu, promijeni se u isto vrijeme i etnografijska slika cijele zemlje. Romansko građanstvo življaše među svojim zidinama svojim životom, slavensko kmetstvo na selu opet svojim, a (većinom) njemačka gospoda kao gospoda, dakle sva tri staleža življahu odijeljeno velikim socijalnim jazom. Svaki se brinuo za svoj život, a nije imao

ni volje ni ljubavi ni mogućnosti, da svoju kulturu mijenja prema utjecajima drugoga. Bilo je tako svagdje pa i u Istri. Kultura viših, feodalnih i građanskih slojeva nije silazila u čađave slavenske kolibice. Stoga nije čudo, što su Hrvati i Slovenci sačuvali svoj čisti narodni karakter.[1]) Promijenio se dakako i gospodarski život svuda na gore u takovoj mjeri, da u XIV. stoljeću mletački činovnik javlja svojoj republici: »L' Istria tutta può dirsi deserta.«[2])

Ovim nevoljama znatan je uzrok teritorijalna razdrobljenost, koja doduše traje i dalje, ali se već u XIII. stoljeću opaža jasno, kako vlast nad Istrom žele podijeliti dvije velike države kasnijega vremena, Mleci i Austrija. Već od svršetka XII. stoljeća posjedovahu skoro sva crkvena lena njemački grofovi goričći, a u XIII. stoljeću raširiše oni svoje posjede u takovoj mjeri, da su osnovali posebnu grofiju Pazin, kojoj i ime promijeniše u grofiju istarsku, kad im još više posluži sreća. Tako se razvija grofija Istra, posve oprečna patrijarškoj markgrofiji, t. j. primorskim gradovima, kojima nasuprot preko mora leže Mleci. Gradovi markgrofije žele biti slobodni, te redom otpadaju od svoga markgrofa, oglejskoga patrijarke. S druge strane im na moru dodijavaju gusari Hrvati i Saraceni, od kojih su ih mogli braniti samo Mleci. Ovi doista sklopiše s istarskim gradovima ponajprije ugovore za obranu, onda zahtijevahu danke, a konačno stadoše god. 1267. pokoravati jedan grad za drugim. Svi dođu na red, Kopar i Pula najkasnije, jer kao najjači nastojahu da nad primorskim gradovima osnuju neku vrst hegemonije za obranu svoje slobode od svih neprijatelja, gusara, patrijarke i republike. Ali kad je konačno i Pula pokorena (1331.), prevlada mletački utjecaj uzduž cijele zapadne obale. Običaj, jezik i kultura sv. Marka prodire međutim i dalje u unutrašnjost; 1412. izgubi konačno patrijarka sve (Buje, Labin, Plomin, Buzet, Oprtalj, Dvograje, Roč i Hum). Tako pojačavaju sada Mleci romanski elemenat u Istri, što ga je Rim bio razvio. Ali radi irredente Mleci ne dolaze u Istru. Pozvaše ih gospodarski razlozi. Mali primorski gradovi življahu od brodarstva; njihovo drvo, kamenje, sô, bijahu trgovački predmeti, koje još uvijek i danas Mlečići traže u Istri. S druge strane je jedino veliki mletački pomorski grad mogao braniti njihove interese. Istina, od važnosti je i nacionalni moment, ali nije odlučan, kako pokazuje prošlost Trsta. Kad se ovaj grad uvjerio, da se proti jakim Mlecima sam ne će moći održati, priključi se zaleđu, s kojim ima trgovačke sveze. Tršćansko je građanstvo dobro sudilo, da signoria u Mlecima ne će pustiti iz svoje ruke trgovinu, koja joj daje toliko bogatstvo. Samo moćan vladalački rod mogaše grad Trst u konkurenciji štititi. To bijahu Habsburgovci, koji su također iz vlastitih interesa tražili put k moru. Oni

[1]) M. Marjanović: »Karakter Istre« u »Velikom Ćiril-Metodskom koledaru za 1907. god.« Ova prva »letimična skica o karakteru, običajima ili rasi istarskoga (hrvatskoga) puka« zaslužuje više pažnje, nego što joj se do sada iskazalo.

[2]) B. Benussi: »L' Istria nel medio evo.« Poreč 1897.

mu se sve postepeno približavaju. God. 1283. dobiše Pordenone, 1335. baštiniše mnoge posjede u Kranjskoj i neka crkvena dobra u Vipavskoj dolini, 1366. postigoše lensko vrhovništvo nad dobrima grofova Devinskih,*) 1371. kupiše gospoštiju Postojnu, 1374. preuzeše na osnovu ugovora o nasliježu grofiju Istarsku od goričkih grofova. Ali sve im te bijedne tekovine na Krasu okruni dobrovoljna predaja grada Trsta 1382.[1])

Ovako dođe do političkoga dualizma. Mletački dio Istre bijaše od austrijskoga daleko veći i bogatiji, osobito otkad je Austrija iza rata 1521. morala republici odstupiti Momjan, Kastanju, Završje, Vižinadu, Sovinjak, Dragući, Svet Vinčenat i Rakalj. Konačno se 1420. patrijarka odrekao naslova markgrof, tako da su Mleci bili ne samo faktični nego i pravni gospodari markgrofije, kao i Habsburgovci grofije Istarske.[2]) Republika posjedovaše zapad: kvarnerske otoke i na poluotoku obalu od Plomina do Milja pa unutrašnjost uz porječje Mirne preko Buzeta sve na Kras. Monarhija držaše istok: Liburniju, Ćićariju i grofiju t. j. porječje Pazinskoga Potoka i Boljunčice-Raše sa malim dijelom Ploče od Pazina do Barbana. Ali Habsburgovci su se daleko manje brinuli za svoj dio Istre nego Mlečići za svoj. Predjel s one strane Ćićarije sačinjavaše — kako je posve naravno — dio Kranjske, a tako je i Liburnija bila Učkom administrativno odijeljena od grofije, kojom Habsburgovci nijesu sami izravno upravljali, već su je davali u zakup, i to tako često, da je od 1374., t. j. otkad bijaše u njihovoj vlasti, do 1766. promijenila 22 zakupnika. Posljednje godine uzeše je u zakup grofovi Montecuccoli, koji još i danas drže pazinski kašteo i s njim mali posjed. Habsburgovci su se uopće tako malo brinuli za pazinsku »knežiju,« da su je jednom htjeli prodati Mlecima. Zakupnici i njihovi upravitelji (većinom njemački niži plemići) vladahu na pojedinom velikom posjedu prilično autokratski nad svojim hrvatskim kmetovima, koji su se sa svojim županom sami brinuli za poslove svoje zajednice i pače sami sebi u lakšim slučajevima sudili. Zlo bijaše žiteljstvu u habsburškoj Istri, ali ne bijaše dobro ni u mletačkoj. Ni tamo ne bijaše nepoznat feodalizam. Gradovima ostavi republika samo sjenu samostalne uprave, a sve važnije poslove podvrgne svojoj odluci. Razlikovati treba posjede gradova (»terre«) i velike posjede mletačkoga plemstva (»baronie«), koje ne bijaše bolje od njemačkoga u grofiji. Mlečići su dobro znali snažno iskoristiti zemlju, a da joj zato nijesu ništa uzvraćali. K tomu su neprestani ratovi među republikom i monarhijom imali za Istru tu posljedicu, da je postajala sve bjednija. Ali kad je sama republika počela propadati, još je gore stanje zavladalo u njezinom istarskom posjedu, što se za austrijski ne može reći.

*) To bijaše od istarskih njihovih posjeda Liburnija (Rijeka, Kastav, Veprinac, Mošćenice, Jelšane, Trnovo, Gutenek). Habsburgovci preuzeše ta dobra g. 1465.

[1]) Skoro ad verbum po N. Krebsu: »Die Halbinsel Istrien,« nek se vidi, kako o tom sudi Nijemac. Talijani ne bi ni htjeli ni znali ovako lijepo i pravedno reći istinu.

[2]) S. Mitis: »La contea di Pisino dal XVI.—XIX. secolo« u »Atti e Mem.« Poreč 1902.

Otkrićem Amerike oslabila je trgovačka premoć Mletaka, Sredozemno i Jadransko more gube dosadašnju znamenitost na račun Atlantskoga oceana, u trgovini i prometu prevlađuje novo, novčano gospodarstvo, tlu znatno pada vrijednost, pa se uništavaju šume, žiteljstvo se slabo množi i iseljuje. Gospodarske nesreće, koje su oko 1500. godine vladale cijelom srednjom Evropom i mnoge krajeve pretvorile u pustoši, pojaviše se i u Istri, i to još strašnije jer se radi nepovoljnog razdijeljenja kiše udomila malarija. Broj pučanstva pada, zemlja ostaje neobrađena, često hara kuga, nestaje cijelih gradova (na pr. Dvograje = Duecastelli 1630.). Baš u tim vjekovima sveopće nevolje u svakom pogledu dolaze u Istru, mletačku i austrijsku, kroz nekoliko vjekova, novi i novi većinom hrvatski kolonisti iz još bjednijih balkanskih zemalja. I tako se u kratko vrijeme posve mijenja politička i etnografijska, gospodarska i kulturna slika, tako naglo kao u malo kojoj zemlji srednje i zapadne Evrope. U XVIII. stoljeću krenuše prilike nešto na bolje. Pogibao od Turaka sprijatelji Mletke i Habsburgovce, tako da je na granici njihovih Istrâ prestalo vječito vojevanje. Kad poraste zemljištu vrijednost, podiže se ratarstvo, a sa novom pomorskom trgovinom probudi se i obrt. Taj novi život brzo se razvija pod zaštitom Habsburgovaca. Rijeka i osobito Trst stvaraju svoje trgovačke sveze na moru. Kad ih Karlo VI. 1719. proglasi slobodnim lukama, bili su počeci učinjeni, a uspjesi su morali doći. Sada se Trst pridiže tako naglo i lijepo, da je već koncem toga stoljeća imao sam više žitelja nego zajedno svi mletački pomorski gradovi u Istri, kojima Mleci nijesu mogli pomoći, već su pače i sami uviđali, da Trst postaje novim gospodarom Jadranskoga mora.

Posljednje teritorijalne promjene nastadoše u Napoleonovo doba. Iza propasti mletačke republike i po miru campoformijskom 1797. dobije Austrija mletačku Istru. U njezine tradicije joj nije nimalo dirnula. Cijelo mletačko uređenje ostade netaknuto. Ali kad ju je požunskim mirom 1805. dobio Napoleon, zamijeni on stari mletački duh modernim i priključi je kao posebni departement svomu kraljevstvu Italiji, u kojemu čitavo uređenje prekroji po franceskom uzoru. Tada izgubi Austrija i kvarnerske otoke sa Dalmacijom, što joj je također Napoleon bio izručio 1797. Ali bečkim mirom 1809. izgubi poražena Austrija i staru austrijsku Istru uz druge slovenske i hrvatske zemlje od mora do Save. Od njih uredi Napoleon 1810. t. zv. »sedam ilirskih pokrajina franceskoga carstva«: mletačka Istra, Trst i Gorica-Gradiška pod imenom Istra sa glavnim gradom Trstom bijaše jedna; austrijska Istra (do tada dio postojnskoga okružja), Rijeka, hrvatsko primorje, građanska Hrvatska i Kvarnerski otoci (Krk, Cres, Lošinj i Rab) pod imenom građanska ili civilna Hrvatska sa glavnim gradom Karlovcem bijaše druga pokrajina.*)

*) Evo dakle baš je stogodišnjica, što je Istra sve do Pazina i Žminja bila pod Hrvatskom! Ovim dijelom nijesu Mleci nikada gospodovali!

Ali to potraja samo do 18. rujna 1811., kad je franceski car austrijsku Istru, koja leži s ove strane Učke, odijelio od građanske Hrvatske i priključio spomenutoj Istri. U sve vrijeme ovih čestih promjena nikada nije dakle stvorena Istra današnjega teritorija, već se prema prirodi i prošlosti svaki put pojavila politička ili administrativna granica negdje preko današnje Istre. Iza pada Napoleonova 1813. nestade i njegova uređenja u ovim krajevima, koje od onda drže Habsburgovci.

I austrijska uprava učini nekoliko pokusa. God. 1815. uređuje novu pokrajinu Primorje (sa vladom u Trstu) razdijelivši je u tri okružja: goričko, tršćansko (za ex-mletačke posjede) i riječko. Kao što je tršćansko okružje obuhvatalo primorje, koje k Trstu gravitira, tako je i riječko dobilo svoju kvarnersku okolinu: Labinštinu (prije mletačko), Pazinštinu (prije grofija), Ćićariju (što je prije pod imenom Kras pripadalo Kranjskoj), Liburniju i Kvarnerske otoke (današnje t. j. bez Raba, koji bi priključen opet Dalmaciji). Ova razdioba nije bila loša, jer je izvedena sa stanovišta gospodarske politike i donekle historijske prošlosti stvorivši dva prirodna okružja, jadransko i kvarnersko, sa središtima u Trstu i na Rijeci. Ali već godinu zatim (3. kolovoza 1816.) kušalo se urediti »ilirsko kraljevstvo« od pokrajina, koje je slično bila krstila franceska uprava (1809.—1813.). Ovo je kraljevstvo, dakako samo po imenu, opstajalo sve do burne 1848., a bijaše razdijeljeno u dvije vlade: jedna za Koruško i Kranjsku, a druga za Primorje i Hrvatsku do Save. Inače ostadoše okružja kao prije do 1822., kad se na zahtjev Madžara riječko okružje raspalo i složilo novo pazinsko (pod vladom u Trstu), komu podložiše svu današnju sjevernu i istočnu Istru sa otočjem, dok je Rijeka sa svojim kotarom postala samostalna pokrajina, što doživi 1825. također Trst, tako da se od ukinutoga tršćanskoga i netom stvorenoga pazinskoga uredilo novo veliko okružje Istra sa središtem u Pazinu. Ovako ostade Pazin glavni grad čitave današnje Istre sve do g. 1860., kad je oktobarskom diplomom ministra Goluchowskoga Istra proglašena autonomnom markgrofijom sa zemaljskim saborom i odborom u Poreču.

Tako je stvorena današnja politička jedinica, koja nije historijski opravdana. Ovakova Istra nije ni prirodna cjelina.*) U prošlosti je teritorij Istre bio uvijek manji. Danas pripada staroj Istri ne samo visoka Ćićarija i Liburnija nego i dio otočja, koje je u prošlim vjekovima uvijek bilo u tijesnoj svezi sa Hrvatskom i Dalmacijom. Da je današnja Istra čudna teritorijalna jedinica, dokazuje nam činjenica, koju drugdje baš nije lako naći. Nema naime glavnoga grada, nema središta, prema kojemu bi cijelo područje gravitiralo. Pula kao ratna luka monarhije je najveći grad, Rovinj je sijelo trgovačko-obrtničke komore (u ratarskoj pokrajini) i okružnoga sudišta za dio po-

*) N. Krebs: »Die Halbinsel Istrien.« Lipsko 1907.

krajine, Poreč je neznatan gradić na periferiji, Kopar je stari glavni grad nekadašnje Istre, Pazin kao jedina veća varoš (zapravo grad) podalje od mora je »središće« samo unutrašnjoj Istri, Ćićarija nema ni grada ni većeg naselja, Kastav je jedini onkraj Učke, ali ne vlada ni samoj Liburniji, Lošinju je veća nada na moru nego na kopnu itd. Istra nema ni ne može imati glavnoga grada. Slično je i u Dalmaciji, pače bismo mogli i uspoređivati: Zadar-Kopar (u mletačko vrijeme glavni gradovi, nekada oba od kopna odijeljeni — otočni gradovi), Šibenik-Piran (kaošto su tamo najsvjesniji Hrvati tako su ovdje najzagriženiji Talijani), Trogir-Poreč (slične važnosti u prošlosti i neznatnosti u sadašnjosti među sobom i prema susjednim gradovima), Spljet-Rovinj (slični u trgovačko-industrijskoj poduzetnosti), Pula-Vis (strategijska važnost), Dubrovnik-Lošinj (pomorstvo, novi dijelovi Istre odnosno Dalmacije) itd. U Istri bismo našli i Poljica (Kastav) i Boku kotorsku (Liburniju) i otočje uopće i siromašnu Zagoru itd. kao i u Dalmaciji, premda bi to uspoređivanje u kojem slučaju bilo prisiljeno. Ipak će ovo biti ispravno: u Dalmaciji postoji rivalitet među pojedinim krajevima odnosno gradovima baš kao i u Istri, samo je razlika ta, što je Dalmacija daleko prirodnija jedinica od Istre, te će se u Dalmaciji svakako prije riješiti pitanje glavnoga grada nego u Istri, gdje vjekovne borbe u prošlosti među gradićima ne dozvoliše, da jedan grad posve preuzme glavnu ulogu u cijeloj zemlji, a kaošto bi novi uvjeti (željeznica) mogli dati prvenstvo Spljetu, tako nema izgleda, da bi ovakova Istra sebi mogla naći glavu, pa da se i promijene prilike bogzna kako, uvijek će odlučiti priroda zemlje same. U zemlji, koja je zapravo morski rub, uvijek će glavni grad biti uz more. Zato u Dalmaciji ne dolazi ni malo u obzir Knin ili Sinj, kaošto ni u Istri za tom slavom ne teže ni Vodnjan ni Buzet. Ni Pazin ne može Istri postati — si licet parva componere magnis — ono što je Češkoj Prag ili Franceskoj Pariz, jer u zemlji, koju kao poluotok plâče naokolo more, daleko je važnija periferija nego središte. Dok je Rusija bila daleko od mora, mogla je Moskva biti glavni grad. Kad su se Grci raširili po Sredozemnom moru i kad su odbili navale dalekoga susjeda preko mora (Perzijance), nije više mogla hegemonija ostati Sparti, već ju je morala istisnuti Atena sa Pirejem, a kad se uz Spartu javila i Teba proti Ateni, propala je iza ne baš duge borbe cijela Grčka. Ali u Istri ni primorski grad ne može postati srcem cijeloga života u zemlji, jer nema rijeka, koja bi po svojim pritocima koncentrirala sve prometne žile uz svih krajeva, nego se upravo naproti tomu u samoj zemlji uzdiže grbina Učke, koja sprečava organizaciju. Istra nije Portugal, kojemu je Tajo jasno na svom ušću odredio važnost Lisabona. Lako je pače uočiti važnu činjenicu, da se na ušćima istarskih rijeka, većih i manjih, nije razvio nijedan grad. Doline rijeka u Istri sprečavaju promet: Rovinj vlada samo južnije od Limskoga konala, Poreč među Limom i Mirnom, Buje među Mir-

nom i Dragonjom itd. Istarsko žiteljstvo za to i govori o Pulštini, Rovinjštini, Poreštini, Motovunštini, Pazinštini itd. Najvažniji su vrhovi trokuta. Ali od tih samo Pula pripada zemlji, dok su gradovi Trst odnosno Rijeka politički samostalni. Pače i Pula će od istarskoga grada postati samo austro-ugarska moderna pomorska tvrđava, ako se doista u Medulinu podigne trgovačka luka za promet ljudi i robe. Medulinski zaliv ne leži nezgodno za put u Lošinj i Dalmaciju, premda bi bilo dosta posla, da se pličine i mnogi školji učine prometu neštetni. Rijeka i Trst, premda ne leže u političkoj Istri, ipak su za njezine susjedne djelove tako znatni, da ih treba češće spominjati.

Tako dakle pojam antropogeografijske pokrajine u jednu ruku ide preko granica sadašnje političke jedinice, a u drugu ruku treba u ovoj samoj uzeti u obzir pojedina manja područja, koja za se živu svojim posebnim životom gravitirajući k svomu lokalnom središtu. Cijeli zapad pripada mletačkom zalivu i njegovu središtu — u prošlosti Ogleju i Mlecima a u sadašnjosti Trstu — dok istok s one strane Učke sa otočjem pripada Kvarnerskomu području i njegovu prirodnom središtu Rijeci. Ovamo spada i labinski Kras, koji Raša dijeli od istarske Ploče. Sa stanovišta uprave je ovakav teritorij donekle opravdan, ali antropogeografu su historijske granice bolje. Još uvijek kao i u rimsko doba čini Raša i grbina Učke granicu među »Istrom«, koja gleda k zapadu, i »Liburnijom« u Kvarneru. (Slijedi).

Povijest školstva u austrijskom Primorju.

ANTUN vitez KLODIČ-SABLADOSKI.

(Nastavak.)

Istra.

Koliko bijaše školâ i školskih polaznika god. 1869., kada je pokrajinska školska oblast započela sa svojim djelovanjem, pokazat će nam slijedeće dvije prijeglednice (A i B).

U Istri bijaše godine 1869.: A)

U kotaru	talijanskih	slavjanskih	utrakvističk.	Ukupno
	pučkih škola			
Kopar	18	17	3	38
Volosko . . .	—	23	—	23
Pazin	4	2	9	15
Poreč	15	1	6	22
Pula-Rovinj . .	7	2	5	14
Lošinj	9	14	3	26
Svota . .	53	59	26	138

B)

U kotaru	Broj djece u							
	talijanskim		slavjanskim		utrakvističkim		Ukupno	
	školama							
	upisani	polazili	upisani	polazili	upisani	polazili	upisani	polazili
Kopar . . .	2691	1645	1514	568	186	82	4391	2295
Volosko . .	—	—	4963	2832	—	—	4963	2832
Pazin . . .	705	418	351	72	1883	472	2939	952
Poreč . . .	2203	1188	28	28	401	228	2642	1424
Pula-Rovinj	3303	1626	54	28	418	211	3775	1865
Lošinj . . .	2825	1860	2621	2678	265	81	5711	3619
Svota .	11727	6737	9531	5206	3153	1074	24411	13017

Omjer upisane djece i one, koja bijahu dužna polaziti školu, bijaše dakle 24411 : 13017.

Međutim nijesu u navedenim brojevima niti izdaleka uračunana sva djeca, koja bijahu dužna polaziti školu. Nikako se ne možemo zanašati na točnost navedenih podataka, pošto stariji iskazi navađaju iz godine

1865.|6. 22977 upisane djece, a 11728 polaznika
1866.|7. 29068 » » » 12506 »
1867.|8. 30084 » » » 12064 »

a brojenje godine 1869.—1870. pokazuje upisane djece samo 11773 i polaznika 9742, među kojima bijaše po prilici $^2|_3$ dječaka i $^1|_3$ djevojčica.

Godine 1865.|6. bijaše 188 škola, 229 učitelja, 60 učiteljica.
» 1866.|7. » 196 » 293 » 59 »
» 1867.|8. » 181 » 303 » 54 »
» 1868.|9. » 138 » 207 » 52 »
» 1869.|70. » 144 » 214 » 51 »

Od ubrojenih učitelja iz godine 1868.9. pripadaše ih 126 duhovnom stališu, a samo 81 svjetovnome.

U škol. godinama 1865.|6., 1866.|7. i 1867.|8. ostao je omjer školskih obvezanika (sic!) i polaznika tako po prilici jednak, i broj škola ne bijaše se znatno mijenjao. Nasuprot bijaše broj škola od god. 1868. do 1869. spao za 43, dočim je broj djece, koja su školu polazila, poskočio!

To bi dokazivalo — predmijevajući da su odnosni brojevi o polaznicima točni — da su ukinute škole za nuždu (Notschulen) samo po imenu opstojale, ali faktično nijesu djelovale.

Vrlo čudnovat bijaše pošljedak brojenja za školu upisane djece i one, koja su ju polazila god. 1869./70. (11773 i 9743), dočim je broj škola poskočio na 144.

Tome nepovoljnome rezultatu brojenja bit će međutim uzrokom i to, što nijesu novi kotarski školski nadzornici imali pravoga pojma o tome, koje dijete je dužno polaziti školu. Nekoji od njih ne ubrajahu u takovu djecu djevojčica, drugi opet smatrahu takovom djecom samo onu, koja su se odmah početkom školske godine upisala, i onu, koja su pô sata od škole odaljena bila; u statističke prijeglednice unašahu samo onu djecu, koja su školu zaista polazila. Nadzornici nijesu od mnogih mjesnih školskih vijeća primali nikakvih podataka o djeci, koja bi bila morala polaziti školu i koja su ju polazila.

Kao dokaz, da se nije godine 1870. još pojmilo nove školske zakone, neka služi i okolnost, što se je kod brojenja pridržalo i stara školska nazivlja.

Po brojenju god. 1870. bijaše u Istri:

Dječačkih glavnih škola sa nižim realnim školama . .	2
» » » bez nižih realnih škola . . .	10
Djevojačkih » »	7
Glavnih škola za dječake i djevojčice	1
Proširenih trivijalnih škola	1
Dječačkih trivijalnih škola	44
Djevojačkih » »	19
Trivijalnih škola za dječake i djevojčice	30
Škola za nuždu	30
Ukupno . .	144 škole.

Mješovite trivijalne škole i škole za nuždu opstojahu skoro isključivo u slavjanskim mjestima, dočim bijahu glavne škole i trivijalne za dječake, košto i trivijalne za djevojke u talijanskim mjestima.

Pučanstvo Istre brojilo je koncem god. 1869. duša 256.369. Došla je dakle osjekom na okolo 1800 stanovnika jedna škola. Uvaži li se, da se je samo u 109 škola poučavalo kroz cijelu godinu po cijeli dan, a na 35 škola samo po pô godine po pô dana, tada se lako može prosuditi, kako su školske prilike Istre bile god. 1869./70. žalosne.

Navedene škole bijahu po kotarima ovako podijeljene:

1. U kotaru porečkom bijaše ih 26.
2. » » pulskom » » 21.
3. » » pazinskom » » 17.
4. » » koparskom » » 32.
5. » » lošinjskom » » 32.
6. » » voloskom » » 16.

Po nastavnom jeziku bilo je u prvom semestru školske god. 1869./70. talijanskih škola 56 (i jedna više, ako se tomu pribroji vježbaonica, spojena sa c. kr. učiteljskom školom u Rovinju) — bijahu to većinom višerazredne glavne i trivijalne škole; njemačkih dvije i to c. kr. mornarice u Puli, o kojima će se u posebnom poglavlju govoriti; slavjanskih 73 i to 26 slovenskih, od kojih 16 bijaše u kotaru koparskom, a 10 u kotaru voloskom, i 47 hrv.; slavjansko-tal. 15 škola u pokrajini.

U porečkom kotaru bijahu škole samo talijanske, osim 4 tal.-slavjanske, u voloskom kotaru bile su samo slavjanske. Kotar Pula brojio je 10 slavjanskih i 9 talij. škola, kotar Pazin 7 slavjanskih, 5 mješovitih i 5 talij. škola, kotar Kopar 22 slavjanske i 10 tal., lošinjski kotar 24 slavjanske i 8 tal. škola.

Većina škola bijaše dakle slavjanska, većina učitelja nasuprot talijanska radi većega broja školskih razreda na talijanskim školama.

(Slijedi.)

Siroče.

ŠTEFKA L.

Bilo kako mu drago, ali nešto Vam ipak moram pripovijedati o Mihici, o najmanjem, a ujedno »najporednijem« učeniku moje škole.

Glavica Vam je to debela i prilično tvrda, kosa dugih i raskuštranih, lica okrugla i crvena kako zrela jabuka; na usnama uvijek onaj posmješak — znak djetinje bezbrižnosti, a tijelo? Aj to tijelo! ko da je u njem stotina stršena, ne može nikako i nikada mirovati. Bože sačuvaj, da su sva djeca takova temperamenta; onda bi voljela biti čobanicom nego li učiteljicom.

Što ga ja poznam, nosi Mihica ljeti i zimi slamnati šešir, kojemu je dno otkinuto — Bog zna, kada i zašto ga je Mihica upotrebio! — a ostalo odijelo, Bože pomiluj!

Nego šta će Mihici odijelo? Njemu je dosta, da ima slobodu, zlatnu onu slobodu, koja se svakome stvorenju tako mili.

U ostalom je on siroče bez roditelja: nitko ga ne ljubi, ubogo koliko ga je. A on ni ne osjeća te boli. Kako neki? Otac mu je umro još prije nego je Mihica zagledao ovaj crni svijet, a majka ga ostavila, kad je nosio još ženske »kotulice«. Roditeljske ljubavi on dakle ni ne pojmi, a za ono što ne pojmimo, ne boli nas glava. I tako Vam je Mihica uza sve svoje siromaštvo sretan. —

Ipak ima Mihica čovjeka, koji mu bar u materijalnom pogledu nadomješta oca i majku, a taj je njegov djed. Na svu žalost ne može djed na nikaki način razumijevati Mihicu ni Mihica djeda. No, tko bi se tome i čudio,

kad svatko zna, da mladost i starost nisu nikada bile iskrene prijateljice. Ali gorki plod ovoga nesporazuma mora ipak uživati sâm ubogi Mihica i njegovo meso. No to ga ne smeta u njegovoj djetinjoj živahnosti. Kad dođe među svoje »pajdaše«, zaboravljeno je sve: sretan je i veseo.

Jučer je došao u školu sa povezanom glavom. Nisam ga ni pitala, što mu je, jerbo sam bila uvjerena, da ga je djed. Nadala sam se, da će bar onaki na miru biti, ali i ovaj put se prevarih: ni za vlas nije bio drugačiji, nego u druge dane.

— No, Miho, upitah ga za obuke, kaži mi ti jedamput kakovu rečenicu.

Miho se digne, obori glavu, kao da po podu traži rečenicu, pak će dignuv glavu:

— Tabla je crna.

— Ali to smo danas jur višeputa čuli. Zar nam ne znaš štogod nova kazati?

Miho šuti časak, zatim junački digne glavu i reče ponosito:

— Did je pijan.

Škola prasne u smijeh.

— Miho, toga ne smiješ nikada više reći, niti misliti ne smiješ više toga. Viš da je tko pijan, nije lijepo, a i od nas nije lijepo da mislimo i rečemo štogod takova o drugome, jer više puta nam se to samo pričinja, osobito kod starijih ljudi. No ako ti to kažeš o svojem djedu, onda je to u istinu ružno od tebe. Kaži rađe štogod drugoga, ljepšega o njemu!

Moj junak opet sagne glavu, smiješi se i šuti.

— No kaži mi na primjer, kakav je djed, jer tako lijepo skrbi za te, jer te hrani i brani?

Miho šuti.

— Reći ću dakle ja, a ti opetuj za mnom: Djed je dobar.

— Aj ni! oglasi se brzo Mihica, koji ima to lijepo svojstvo, da nikada ne može lagati.

Ali radi toga moralo je siroče u »arešt«.

Pak neka reče tkogod, da nije danas svijet naopako! —

Danas nije Mihice bilo u školi. Čudnovato mi se to činilo, jer je njegov običaj, da polazi školu redovito. Zato se ni ne sjećam, kada je ono bilo, da sam uživala tako sveti mir u školi kao danas. Kad pako upitah njegovog susjeda Juricu, gdje je Miho, pa mi odgovori, da si je skršio nogu, teško mi je bilo pri srcu. Takove nezgode mu zbilja nisam nikada zaželjela. Teško iščekivah konac svome poslu, pak naumih odmah otići da vidim, što je s nesretnim Mihicom.

Idući kući zakrenem prema njegovu stanu. Kroz nekaki otvor — jer ono nisu vrata — dođoh u tamnu špilju, za koju još ni sada ne znam, da

li taj stan zakonito pripada Mihici ili magaretu, koji me je već kod ulaza pozdravio svojom jakom, no vazda novom himnom: i-a! i-a! Pa to je napokon svejedno, tâ ja znam, da Mihica i njegovo magare živu u iskrenoj ljubavi. Pod nekakvim stepenicama opazih njega — Mihicu. Sjedio je na gredama, šta li? zastrtim raznim krpama. Ogrnut bijaše starim djedovim »kaputom«, glava mu još povezana, a noga za prvu nuždu obavita starim platnom. Sklonih se do njega te ga upitah, koja ga nezgoda stigla. U prvi me se mah preplašio, no za časak mi reče bojažljivo:

— Did mi je hitio cok u nogu.

— Djed? A kako i za što? pitat ću ja.

Ali u taj tren eto na vratima djeda. Teškim koracima je došao; od njega se uzduhom širio zapah rakije. Kad me opazi, bio je neugodno dirnut pak će slabim, drhtavim glasom:

— Eh, dica! dica! Blago onomu, koji ih nema. Nikad ni mira ž njim, vajk bi litâ okolo. Jutros je pâ . . . po škalah, te si nogu skabio, eh! eh!

Što je dalje brundao nisam čula.

Dignula sam se od Mihinog »kreveta« i — joh meni! udarila glavom svom silom o »škale«, na koje sam bila već zaboravila. Zagledah sve zvijezde nebeske, pa ipak ne znam, kako sam kući došla.

Još me i sada na ozleđenom mjestu svrbi glava, ali radi ubogog Mihice drage volje pretrpjet ću i to.

Mjesto, gdje obično Mihica sjedi u školi, prazno je. U školi vlada mir, ipak ga ja ne mogu uživati. Teško čekam, kad će Mihica popuniti onaj prazni prostor sa svojom »egzistencijom« i školu opet oživjeti.

Prijedlozi pokrajinske konferencije

talijanskog učiteljstva Istre i odnosne odluke c. kr. pokrajinskog školskog Vijeća za Istru u Trstu.

(Nastavak).

Sleti i šetnje sa školskom djecom.

Konferenca je predložila:

I. Da budu sleti i šetnje sa školskom mladeži kao uzgojno sredstvo za smisao društvenosti, potrebno je da učitelj pripravi djecu na sve one čine uljudnosti, kojima se unapređuje prijateljstvo, goji međusobne simpatije, uzajamno štovanje i ljubav; neka ucijepi djeci štovanje do osoba i do tuđega imanja. Ne smije zanemariti učitelj da shodnim gimnastičkim vježbama pripravi prije djecu kako se koraca, teče, zakreće, rastupi i nastupi u vrstu, jer

bi inače trpio red, trpjela bi stega. Neka nastoji učitelj da ih prije nauči posebne popjevke — gdje je to moguće — kojima će školska mladež pratiti svoje kretnje za vrijeme hodanja, a neka ne zaboravi ni na džepnu ljekarnu.

II. Šetnje neka su kratke uz česte odmore, izmjenjivati treba hod po taktu sa slobodnim, a trsit se treba da u slobodno vrijeme djeca pod nijednom izlikom ne idu na tuđe vlasništvo. Ne treba uzvikivati, ne treba zastava ni kokarda za šetnje ni za odmora. Izbjegavati treba po mogućnosti glavne ceste, jerbo su prašne i pune zapreka za slobodne kretnje. — Prije nego se pođe na šetnju, treba odrediti sat i mjesto sastanka za odlazak, mjesto, kamo se ide i vrijeme za glavni odmor. Šetnja ima trajati jedan sat ili malo više, a ta nek bude ura okrjepe, popraćena dakako s prigodnom poukom.

III. Da pako sleti i šetnje budu kakono nagrada za djecu, morat će učitelj prije obavijestiti učenike, da se ponašaju kako ih je prije uputio, da u veselju ne prekoračuju međe dobra uzgoja, da ne počinjaju ništa neuljudna i neugodna pod pretnjom kazne.

Nepopravljive lijenštine i nemirnjake ostavit će učitelj kod kuće, a tako isto ne će pustiti na drugi slet djecu, koja su se kod prvoga sleta zlo ponašala.

C. kr. pokr. škol. Vijeće odlučilo je, da će potaknuti kot. škol. Vijeća, neka odrede shodna u smislu ovih triju prijedloga obzirom dakako i na mjesne okolnosti.

Predškolske institucije. — Prostorije za okrijepu i zabavu.

I. Svi gradovi treba da imaju u svojim središtima zabavišta (giardini infantili), dobro uređena, bogato opskrbljena s potrebnim stvarima, koja neka se mudro upravljaju, ukusno vode i nadziru.

II. U djelovima grada, gdje obitavaju radnici, u trgovištima, u poljodjelstvenim i industrijalnim središtima neka se podignu također zabavišta za puk (giardini-asili, Volkskindergärten), gdje će se djeca radnikâ, poljodjelaca i siromašnih i propalih obitelji sadržavati u sve radne dane od jutra do večera, i gdje će dobivati hranu, uzgajati se i biti zaposlena kao u zabavištima.

III. I u zakloništima za siromašnu siročad i za zapuštenu djecu ne smije se zadovoljavati time, da se djecu njeguje samo tjelesno i da se ih čuva od tjelesnih pogibelji, nego treba da su i u njima osposobljene učiteljice, koje će nastojati da skladno i u isto vrijeme razvijaju tijelo, um i srce i vještine.

IV. Pošto mogu svi ovi zavodi za malu djecu uspjevati i napredovati samo uz svjetlo i žar izvrsne žene, stoga treba da imaju učiteljice, koje su rođene zato, koje su se dugim učenjem pripravljale za svoje zvanje, koje su samo srce, a treba da ih nadzire valjana nadzornica.

V. Neka se providi za siromašnu djecu pučkih škola mjesto, gdje bi dobila jelo, da fizički okrepljeni i moralno uzmogli budu vršiti dužnosti naprama samim sebi, obitelji, domovini i društvu.

VI. U blizini škola neka se podignu zakloništa (ricreatori), gdje bi se djeca zadržavala u slobodne satove i u dane blagdanske, da upotpune djelo škole u svakom pogledu, da odstrane od nje zastarjeli suš, da ju ožive na novi život, ele bi odgovarala potrebama i težnjama naroda i teškim problemima vremena; takovi »ricreatori« neka dadu na privlačivi i različiti način istodobno hranu za tijelo i za duh, vježbaju snagu i moći duševne, razvijaju naklonosti i latentne navike, zadajaju djecu s lijepim i praktičnim, uzgajaju čvrstu volju i odlučno djelovanje.

VII. Neka se utemelje potpore u većem broju za siromašnu djecu, koja su dokazala, da imaju uma i genijalnosti za umjetnosti i industrije ili veliku ljubav za nauku, da i ona mogu poći putem, kojim ih njihova narav vodi.

VIII. Neka se veća skrb posveti boljem uzgoju žene, koja je dandanas odveć zanemarena, od koje odvisi dobro ili zlo društva, popravak ili propast ljudi.

IX. Kod svih školskih zavoda, kojim je cilj potpuni i harmonički razvoj tijela kakono sredstva, da se postigne potpuni i harmonički razvoj duha, neka bude ljubežljiv liječnik, pravi prijatelj veće i male djece, koji će voditi fizičku nastavu, često pohoditi zavode, isključivati djecu, koja bi mogla škoditi, i dozvoljavati polazak škole, zabavišta, zakloništa onoj djeci, koja nijesu pogibeljna zdravlju druge djece.

X. Da se osnuju i uzdrže ove svete institucije, treba da priskoči vlada u pomoć, jer je to najveća dužnost države; sve neka su pod njezinim nadzorom, da sve teže k jednoj svrsi, savršenstvu jednome i potpunome čovječanstva; da točno vrši ovu tešku dužnost, neka se vlada služi dobrom voljom privatnika i društava prosvjetljući ih, oduševljavajući ih, podupirajući ih sa zahvalnošću, s ushitom, nagradom.

C. kr. pokrajinsko škol. Vijeće odlučilo je zauzeti se kod kompetentnih faktora, da u interesu mladeži i pučke škole ozbiljno uvaže ove prijedloge, koje je konferenca jednoglasno prihvatila.

Roditeljski sastanci.

I. Učenici takvih obitelji, od kojih učitelj ne može očekivati umna i korisna sudjelovanja, neka se razdijele u skupine po skupnim manama, koje se ima popravljati, odredivši za svaku skupinu sastanak dotičnih roditelja, s kojima će se raspravljati o opaženim manama i o sredstvima, koja će se uporabljivati.

II. Za obitelji, od kojih je nemoguće očekivati kakovo direktno i vrijedno sudjelovanje, neka se — da se bar donekle i na indirektan način okoriste sastancima — upriliče škole za odrasle i to bilo da se unaprijedi izobrazba samih roditelja, bilo da im se razjasni, koliko škola vrijedi i kako ju dandanas

treba cijeniti. Za odnosnu djecu i učenike neka se pako udese takozvani »ricreatori«, gdje će u slobodne sate i dane činiti pod nadzorom iskusnih svoje kućne didaktične radnje i na shodan i dopušten način pozabaviti se.

III. U onim slučajevima, kad nije moguće očekivati nikakve koristi ni od obitelji ni od tih »ricreatora« uteći se treba za pomoć »pupilarnim vijećima« o osnutku kojih radi se sada sa strane sudbenih oblasti, ele bi se djeca moralno popravila; svrha je to baš ona, koju imaju roditeljski sastanci.

IV. Preporuča se predsjedniku, neka se zauzme kako mu se bolje čini, da bude djelovanje pupilarnih sudova obzirom na školu što uspješnije.

C. k. pokr. škol. Vijeće zaključilo je glede II. prijedloga, da će ga preporučiti Zemaljskom Odboru, kot. školskim Vijećima i mjesnim, ne bi li se zauzeli što više, da se osnuju škole za odrasle i ricreatori za djecu u svrhu predviđenu u prijedlogu.

I preporuke III. i IV. prijedloga stavit će na srce pupilarnim sudovima.

O I. prijedlogu nije se izjavilo.

(Slijedi).

Odnošaj između duše i tijela i moderna psihologija.

Motto: Das eigentliche Studium des Menschen ist doch der Mensch.
Goethe.

(Nastavak).

Psihofizički paralelizam. Red je, da prikažemo sustav, uz koji pristaje veliki broj modernih filozofa. Materijalizam je sve psihičke pojave pripisivao materijalnim uzrocima — materiji. Moderni psiholozi strogo luče duševne, psihičke pojave od tjelesnih, fizičkih pojava.

To ističe i Dr. Radosavljević u svom djelu »Uvod u eksperimentalnu psihologiju«, I. dio (izdao hrv. pedagoško-književni zbor 1908.) na str. 53.: »U posljednjem paragrafu upoznali smo dvije vrste zakona, koji su posve različni jedan od drugoga. To je bio tjelesni i duševni zakon, koje možemo imenovati s dva druga, ali sinonimna imena: fizička i psihička kauzalnost (ili red, ako više uzročnih pojava idu jedno za drugim«. Kakva je pak sveza među duševnim i tjelesnim funkcijama? Nikakva. I jedne i druge teku paralelno. Odatle ime sistemu: psihofizički paralelizam. Taj paralelizam shvaćaju neki empirički, a drugi metafizički. Empirički smjer traži oslon svojim zaključcima u iskustvu, empiriji (empeiría = iskustvo). Taj smjer zastupaju Wundt, Ziehen i drugi. Metafizički smjer osniva se na metafizici, kao što to i samo ime naznačuje. Taj smjer izvodi svoje zaključke iz posljednjih uzroka stvari. Metafizika je naime nauka, koja istražuje posljednje uzroke stvari. Izrazito je zastupao taj smjer već Baruch, amsterdamski Židov (1632.—1677.) u svom najznamenitijem

djelu »Ethica ordine geometrico demonstrata«.*) Spinosa tvrdi, da postoji samo jedna supstancija. On je konsekventniji, nego li Descartes. Descartesu postoji zapravo samo jedna supstancija — Bog, no ipak dozvoljava, da su i tvar i duh supstancije, premda bez Boga ne mogu postojati, a to se kosi s Descartesovim pojmom supstancije, po kojemu je samo ono prava supstancija, što ne treba nijedne druge stvari, da može postojati. Spinoza ne dopušta, da su i tvar i duh supstancije. Samo Bog ne treba ni jedne druge stvari, da može postojati, dakle je samo on supstancija. Ta Božja supstancija sadržaje sve, što eksistira. Izvan nje ne eksistira dakle ništa. A šta su duh i tvar? Duh i tvar su svojstva, atributi božanske supstancije. Jedno je svojstvo misaonost, duh, drugo je protežnost, tvar. Atribute božanske supstancije ne možemo izvesti jedan iz drugog. Prema tomu ne možemo ni duševne pojave izvađati iz tjelesnih, niti obratno tjelesne iz duševnih. Ta teza Spinozove metafizike zasijeca, kako se jasno razabire, duboko u psihologiju. Između duše i tijela nema nikakve neposredne sveze. Sveza je samo u toliko, što su i tjelesne i duševne pojave ispoljavanja jedne te iste božanske supstancije. Uslijed toga redu i spoju ideja odgovara red i spoj stvari. Ordo et connexio idearum idem est ac ordo connexio rerum. Ethica etc. II. 7. Na taj način dolazi Spinoza do paralelizma. Spinozovu teoriju zastupaju, dakako uz nebistvene modifikacije, Jodl, profesor bečke univerze, Paulsen, pokojni profesor berlinske univerze, zatim Höffdnig, Fechner i drugi. Ta se teorija zove i teorija identiteta, jer smatra duševne i tjelesne pojave načinima (modi) ispoljavanja jednog te istog prapočela, jedne jedine supstancije. Sklad među duševnim i tjelesnim funkcijama proizvire odatle, što su i jedne i druge atributi jedne supstancije.

4. Aristotelsko-skolastički sistem supstancijalnog jedinstva. Možda će se komu činiti, da aristotelsko-skolastična filozofija nije aktuelna, pa da ne spada u okvir te rasprave aristotelsko-skolastični sistem supstancijalnog jedinstva. No tomu nije tako. Skolastiku je u novije vrijeme obnovila neoskolastika. Stoga ne možemo reći, da aristotelsko-skolastičnoj filozofiji pripada mjesto samo u povijesti filozofije, da imade samo historijsku vrijednost. Neprocjenivih si je zasluga stekao za ponovni procvat peripatetičko-tomističke filozofije*) »Institut supérieur de Philosophie« u Louvainu u Belgiji, a osobito profesori na tom zavodu: Mercier, De Wulf i Nys. Smatrao sam potrebitim, da to istaknem, e da opravdam svoj postupak.

Povratimo se k predmetu! Duša i tijelo su po shvaćanju aristotelsko-skolastične filozofije dvije bistveno različite supstancije. Tijelo je tvarno, a duša je netvarna. Te su dvije supstancije nepotpune (substantiae incompletae), jer

*) To je njegovo djelo izašlo jedva iza njegove smrti.

*) Neoskolastika se zove i peripatetičko-tomistička filozofija zato, jer su joj temelj Aristotel i Toma Akvinski. Aristotelova se škola zove peripatetička za to, što je Aristotel često raspravljao sa svojim učenicima šetajući (peripateo (grčki) = šetati).

niti tijelo samo za sebe niti duša sama za sebe ne sačinjava potpuno biće — čovjeka. Stoga je potrebito, da se te dvije nepotpune supstancije združe, e da nastane completum substantiale — čovjek. Združe li se te suptancije, nastaje jedna potpuna supstancija — substantia completa. Drugim riječima: tijelo i duša sačinjavaju u svom združenju supstancijalno jedinstvo. Spoj između duše i tijela nije dakle akcidentalan, učio je Platon. Platonu je duša u tijelu kao kormilar u lađi. Sveza pak među kormilarom i lađom je akcidentalna, slučajna, vanjska, ili kako se danas kaže, dinamička (contactus virtutis). Spoj među dušom i tijelom je jači, tjesniji — supstancijalan. Iz toga slijedi, da postoji jedan subjekt, jedna osoba kao nosilac fizičkih, tjelesnih i psihičkih funkcija, a ne dvije sasvim samostalne supstancije. (kao n. pr. kormilar i lađa).

Pita se sada, kako je moguće da je netvarna duša spojena s tvarnim tijelom. Toma Akvinski veli, da među raznim vrstama stvari u svijetu nema oštro odsječene granice. Misao je Aristotelova! Carstvo ruda prelazi postupice u carstvo bilinsko, carstvo bilinsko u carstvo životinjsko i t. d. Očito je onda, da ni među tvarnim i duševnim carstvom nema oštre granice već da i to carstvo prelazi postepeno u duševno. Prema tomu je i spoj duše i tijela moguć i razumljiv. Po tomu vidimo samo, da je spoj moguć, ali ne znamo još, kakav je taj spoj. Na to nam odgovara peripatetičko-tomistička filozofija: Duša je bistvena forma tijela. Podademo li sadri stanoviti oblik, formu, dobivamo kip. Uđe li duša u tijelo, tijelo postaje čovjekom. Duša je dakle ono počelo, po kojem tijelo postaje čovjekom. Duša je forma tijela. Duša podaje tijelu život, duša je onaj princip, koji tijelo oživljuje. Tijelo bez duše — mrtvo tijelo — nije više čovjek u pravom smislu riječi. Duša je dakle bistvena forma čovječjega tijela, jer ostavi li duša tijelo, čovjek prestaje biti čovjekom, a ona, bez česa jedno biće ne može biti ono, što je, je tomu biću bistveno. Sadra može primiti razne oblike, može se skalupiti i ovako i onako; čovječje tijelo može primiti samo jedan oblik, jednu formu — dušu. Duša nije vanjska, slučajna, akcidentalna forma, kao forma sadre, već bistvena, nutarnja, supstancijalna forma. Na taj način je jaz među dušom i tijelom uklonjen. Tijelo i duša sačinjavaju jedan jedinstveni uzrok psihofizičkih pojava i nižih duševnih tvorina. To je temelj viših duševnih tvorina i pojava volje, jer »Nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu.«

Prikazali smo dva glavna smjera tumačenja odnošaja među dušom i tijelom, koja vladaju u modernoj psihologiji naime psihofizički paralelizam i sistem supstancijalnog jedinstva. Razjasnili smo i dva predšasnika psihofizičkog paralelizma, okazijonalizam i sistem prestabilirane harmonije. Sada valja, da te sustave kritički ispitamo, a to će biti zadaća drugoga dijela ove rasprave.

Kamo?

ŠTEFKA L.

Oj ti divna, čarobnog sjaja puna noći, kako te ljubi duša moja! Kako si veličanstvena! Koliko slatkih tajna nuđaš čovjeku!

U nerazdruživom doticaju s tobom ljubim tvoju svetu tišinu, koja donaša blagotvornog lijeka srcu mome.

— — — Priroda sniva slatki san, a na nebu sijeva bezbroj svijećica kakono očice anđela lebdećih nad njom. — Zaboravljene su boli, otrte suze sa očiju umornih zemljana. Ali zar sve? Tko zna!

— — — Oko mi zre tamo vanka daleko daleko u nedogledne daljine, a duša teži za pogledom; ali kamo, o dušo moja, kamo te goni neutaživa želja? — — —

Misli moje, kud bludite
u tu »tihu« noć?

Preda mnom leži pismo prijateljice, koja učiteljuje tamo daleko u nekom zaboravljenom selu.

»Okrutna sudbino!« piše Lucija, »kako se besćutno igraš s čovječjim životom i srcem! — — — Došla sam u svijet; Ti, draga, znaš jedina kako! Poznati Ti bijahu moji ideali i moje sanje, kojih mi bijaše puno srce i duša. Ali do čega je došlo! Ne znam ni kada ni kako, počeli se ideali rušiti polagano, jedan za drugim, potapljati se i gubiti u dubini. Srce mi krvarilo, duša plakala. Napokon ostadoh sama ko skršen dub usred zimske poljane.

— — — Htjela bih nekud daleko daleko, gdje nema traga ovome meni nerazumljivom svijetu. Većput pitah samu sebe: Zar još živem? Hm! možda sam umrla, sasvim preminula, jerbo što hasni, ako srce bije u meni, kad je zagrebeno među grobovima dragih mrtvaca: među grobovima nâdâ i ideala? —

— Da, moji ideali i nade spavaju vječni san, davno im već otpjevaše turobni »Requiem«, a srce, to ubogo srce, koje jednoč umiraše za njima, ono još bĭje«. — — —

* * *

Uboga Lucija! Ti tražiš savršenost, zadovoljstvo srca, a gdje ćeš to naći? Zar na ovome čemernom svijetu? —

— Oko mi zre tamo vanka daleko daleko u nedogledne daljine, a duša teži za pogledom; ali kamo, o dušo moja, kamo te goni neutaživa želja?

— — — Digni oči prema nebu, digni oči te uroni njima u beskonačnu divotu, koja ti sjeva nasuprot!

O čem razmišljaš? Gdje je savršenstvo? Gdje je cilj, za kojim toliko žudiš, dušo moja?

Zar li još pitaš? — — —

„Kako moraju roditelji uzgajati svoju djecu."

Učitelj ne poučava samo djecu, nego ju i uzgaja; da glede uzgoja uspješno djeluje, treba da ga podupiru roditelji, koji su po Bogu i naravi prvi uzgajatelji svoje djece. Učitelj samo nastavlja uzgojno djelo roditelja, a kako mu je taj posao mučan, ako roditelji ne uzgajaju svoje djece, kako to Bog zapovijeda!

Biskup krčki, presvj. gosp. Dr. Ante Mahnić, lijepo razlaže u svojoj ovogodišnjoj apostolskoj poslanici, kako moraju roditelji uzgajati svoju djecu. Htjeli smo poslanicu samo u izvatku priopćiti, ali budući sva lijepa i za roditelje i nas učitelje vrlo važna, donijet ćemo ju evo gotovo u cijelosti.

»Razmatrajuć sv. apostol Ivan ljubav Božju klikće: Bog je ljubav.[1]) Taj Bog ljubavi dah je svoje ljubavi udahnio i čovjeku, htijuć, da svikoliki ljudi sačinjavaju zajednicu, koje članovi ljube se među sobom kao sinovi jednog istoga nebeskog Oca.

No kao naravsko vrelo, te kao odgojilište ili školu ljubavi među ljudima postavio je Bog obitelj. Ta znate, kako je Bog, stvorivši prve ljude, ženu priveo k mužu, te združivši ih blagoslovio njihov vez: Rastite i množite se. I htio je Bog, da budu dva u jednom tijelu, te da združeni u ljubavi napuče zemlju djecom Božjom.

Tako je eto obiteljska zajednica postala temeljni kamen čovječjeg društva. Iz ove se zajednice čovječje društvo popunjuje, pomlađuje i okrepljuje. Mnogo se danas govori i piše o takozvanom socijalnom, po našu društvenom, pitanju. Videći naime, kako se društveni vezovi sve više kidaju, kako nestaje poslušnosti sa strane podanikâ prema zakonitim poglavarima, kako ljudi jedan drugoga iskorišćuju u sebične svrhe, kako sve više iščezava duh požrtvovne ljubavi i snosljivosti: pita se i traži što činiti, da se predusretne potpunomu rasulu društva te se opet uspostavi i utvrdi društveni poredak?

Ja ću, predragi u Kristu, ovim svojim listom, što vam ga po starom običaju prigodom sv. korizme upravljam, istaknuti tek jedno, a to bez sumnje najizdašnije od svih sredstava, koja valja upotrebiti, da se izliječi takozvano socijalno ili društveno zlo. Ovim sredstvom raspolažu oni, koji su uz blagoslov sv. Crkve sklopili bračni vez, te tako postavili temelj obiteljskoj zajednici. Vama, kršćanski roditelji dovikujem: Vršite savjesno vaše roditeljske dužnosti, pa će za dvije trećine nestati socijalnog zla, a čovječje će se društvo doskora oporaviti i preporoditi.

Dužnosti dakle kršćanskih roditelja, evo predmeta, o kojem ću vam u kratko progovoriti u ovogodišnjem pastirskom listu.

Pita se: Imadu li roditelji dužnosti? Imadu ih, a te su to svetije, što se svode na naredbu Božju. Bog sâm izabrao je roditelje, da njihovom po-

[1]) I. Iv. 4.

moću nastavlja djelo, što ga je zapodjeo u početku svijeta. Roditelji su suradnici u ostvaranju visokih namisli Božje Providnosti. Po njima Bog hoće, da se uzdržava i množi čovječji rod, ta kruna Božjeg stvorenja. Samo dva čovjeka Bog je sâm neposredno stvorio, dok je htio da svi drugi ljudi dođu na svijet po roditeljima. U toj odredbi Božjoj ima početak očinstvo roditeljsko. Očinstvo je neko dioništvo oblasti svemogućega Boga-Stvoritelja, od kojega, kako veli sv. Apostol, potječe sve očinstvo na nebesima i na zemlji.[1])

Kako svaka oblast tako i očinska vlast daje roditeljima izvjesna prava. Ta se prava protežu u prvom redu na djecu. No svako pravo nalaže onomu, koji ga uživa, neke dužnosti. Tako su i s očinskim pravima sklopljene dužnosti, dužnosti, koje imadu po Božjoj naredbi vršiti prema svojoj djeci. I da se roditelji podsjete na dužnosti svoga zvanja, da si muž i žena ne pruže lakoumno ruke u bračni savez: zato se je sve od najstarijih vremena ženidba sklapala uz vjerske obrede. U novom je pače zavjetu Božanski Spasitelj ženidbu podignuo na dostojanstvo Sakramenta htijuć budućim roditeljima podijeliti posebnu milost, da uzmognu teške svoje dužnosti savjesno vršiti.

No i narav je čovječja tako uređena, da očinstvo donosi sa sobom svakojakih dužnosti. Čovjek se rađa na svijet slab, te ne može sam sebi ni u čem pomoći, tako da bi i duševno zakržljavio i tjelesno poginuo, ako mu ne bi pridolazila pomoć od drugih ljudi. No tko je opet pozvan, da pruža novorođenoj djeci potrebnu pomoć i njegu, ako ne upravo oni, koji su početnici njihova zemaljskog života? To dapače već zakon prirode od roditelja iziskuje, te im brigu za djecu nalaže kao dužnost, kojoj se ne mogu podnipošto oteti, jer kako su oni svojom voljom dali život djetetu, tako su dužni taj život također hraniti i podržavati.

Koje su pak, napose, dužnosti, što ih imadu roditelji gledom na svoju djecu?

Dužnosti roditelja prema djeci određuje svrha, za koju je Bog čovjeka stvorio. Drugim riječima: roditelji valja da djecu tako uzgajaju, da ih usposobe za postignuće one svrhe, za koju ih je Bog stvorio. Čovjek sastoji od duše i tijela, a Bog je odredio čovjeka za vječni život, gdje će čovjek dušom i tijelom Bogu licem u lice gledati i u tom gledanju uživati vječno blaženstvo. Zato se i briga, kojom moraju roditelji skrbiti za svoju djecu, mora protezati na tijelo i na dušu.

Na tijelo! Roditelji moraju djecu hraniti, odijevati i davati joj što je potrebno, da se mladi život uzdrži i razvije, a to sve dotle, dok si ne mogu djeca sama vlastitim radom privređivati koliko trebaju za svoj život. To se razumije samo posebi, te bi bilo suvišno o tom dalje raspravljati.

Ipak govoreći ja o tjelesnoj brizi djece, ne mogu a da napose ne reknem dvije riječi o dužnosti, koju imadu roditelji da se brinu također za zdravlje

[1]) Ef. 3, 15.

djece svoje. Zdravlje je najdragocjenije zemaljsko dobro. Gdje nije tijelo zdravo ondje ni duša ne može u redu obavljati svoje zadaće. Zdrava duša u zdravom tijelu — ta je poslovica već starim poganima bila pravilom kod odgoja djece. Duša se u zdravom tijelu dobro osjeća, vesela je i vedra, lako se penje molitvom k nebu i drage volje obavlja svoje dužnosti prema Bogu i bližnjemu.

Nego roditelji ne bi smjeli nikada smetnuti s uma, da zdravlje njihove djece zavisi u prvom redu o njima. S krvlju nasljeđuju djeca od roditelja više manje i zdravstveno stanje svoje. Mnogi roditelji ne pomisle, kako su baš oni sami usadili djeci svojoj klicu bolesti i rane smrti; pače nerijetko se događa, da postanu roditelji grobari svoje buduće djece već prije, nego su si pružili ruke u ženidbeni vez!

Neumjerenost, napose pijanstvo i blud, kojima se naš vijek tako lakoumno kalja, osvećuje se često na djeci strašnije nego na roditeljima. Tim se grijesima zameće u krvi sjeme svakojakih bolesti, koje od roditelja prelaze na djecu, pa sve dalje od koljena na koljeno, dok crv truleži posve ne razjede stablo, i tako eto izumiru čitava pokoljenja.

Ako ne drugo, a ono bi već ta žalosna činjenica morala svima onima, koji si pruže ruke u bračni vez, biti ozbiljnom opomenom, da se zdušno čuvaju onih grijeha, koje Bog zabranjuje u petoj i šestoj zapovijedi. Ljubav, velju, do djece bi ih morala na to poticati. Neka si roditelji dobro utisnu u pamet i srce, što Isukrst kaže o rodnom drvetu: »Svako dobro drvo rađa dobre plodove, a zlo drvo rađa zle plodove. Ne može . . . zlo drvo dobrih plodova rađati. Svako drvo dakle, koje ne rađa dobrih plodova, posjeći će se i u oganj baciti. Tako ćete ih poznati po njihovim plodovima.«[1]) — No dosta o tome; htio sam tek nešto iz daleka natuknuti, ne bi li oni, kojih se možda tiče, počeli o tome ozbiljno razmišljati.

Drugo, briga koju su roditelji dužni svojoj djeci, valja da se proteže na dušu. I to je poglavito: Jer kakva je korist čovjeku, ako sav svijet dobije, a dušu svoju izgubi?[2])

Da bolje shvatite svetost te dužnosti, ja vas, kršćanski roditelji, podsjećam na one riječi sv. Apostola, gdje on, govoreć o sakramentu sv. ženidbe, piše: »Tajna je to velika, a ja velim pogledom na Krista i Crkvu.«[3]) Time hoće Apostol da reče: Kako Isukrst, zaručen sa svojom Crkvom vezom ljubavi, po milosti Duha Svetoga, rađa djecu Božju: tako eto valja da muž i žena, uz poseban blagoslov združeni u nerazrješivu zajednicu bračnog života, djecu rađaju i uzgajaju za Boga i raj!

No ne valja nikad smetnuti s uma, što veli riječ Božja: »Što je rođeno od tijela, tijelo je;«[4]) a sv. Apostol opet kaže: »Ja sam tjelesan, prodan pod grijeh.«[5]) Što svjedoči Apostol za sebe, vrijedi za svakoga, koji se rodi

[1]) Mat. 7. — [2]) Mat. 16, 26. — [3]) Ef. 5, 32. — [4]) Iv. 3, 6. — [5]) Rim. 7, 14.

na svijet. Čovjek je od rođenja sklon na zlo, u njegovim udima vlada zakon požude, koji se protivi zakonu Božjemu i čovjeka zarobljuje pod vlast grijeha. Zato, držeći to na umu, morat će roditelji svu pomnju svraćati na to, da obuzdavaju i krote u djetetu griješnu požudu, da ga navode, kako volju pokoravati zakonu Božjemu, nagone životinjske prirode podvrgavati razumu, a raspaljene strijele požude gasiti trapljenjem tijela.

Gojite, tako dovikuje sv. Pavao kršćanskim ocima, gojite djecu svoju u karanju i zaptu Gospodnjem.[1]) A to što znači, nego li djecu uzgajati u strahu Božjem, koji je početak mudrosti i ljubavi, koji se, kako veli sv. Pismo, kloni grijeha?[2]) Za uzgoj u strahu Božjem iziskuje se krijepka ruka i odlučna volja, koja upotrebljava ne samo pouku, nego i karanje pa, ako ustreba, i pedepsu. Djeca nemaju iskustva i rasudnosti, da bi mogla razlikovati između dobra i zla; uz to u mladog je čovjeka volja slaba, a pohlepa za uživanjem jaka, pa ako i dobro uviđa i odobrava to, ipak više naginje na zlo. Već od rođenja stanuje u čovjeku, kako veli sv. Pavao, grijeh.[3]) Mladi čovjek, rekao bih, nehotice i neznajući skreće s puta Božjeg zakona i krijeposti, te će još dublje ugreznuti u glib svakojakih opačina, ako ga jaka ruka na vrijeme ne izvuče.

I tu mu spasiteljnu ruku valja da pruže roditelji, napose otac. Ako se mlado stablo pusti, da raste i razvija se, kako mu drago; to ne ćemo nikad od njega dobiti plemenito drvo, koje rađa dobar plod. Nego mlado stablo valja čvrsto privezati uz kolac, da raste ravno; a svako toliko valja ga obrezati pa i izrezati iz njega, kad bi se što nezdravo ili otrovno uvriježilo u njegovo tijelo.

Što je kod mladoga stabla kolac, to kod djeteta i neiskusnog mladića mora da bude volja očeva, volja tvrda, postojana, koja se očituje blagom doduše, no ako ustreba i strogom riječju, ukorom; pa ako sa svim tim ništa ne postigne, priskočit će i pedepsa u pomoć. Jesu riječi Duha Svetoga: »Tko štedi šibu, on mrzi svoga sina.«[4]) Slabo shvaćaju svoje dužnosti roditelji, koji u svaćem udovoljavaju djeci, te su tako slabi, da se ne usude svome čedu a ma ništa uskratiti, tako te napokon dijete u svem vrši svoju volju, dok se otac i majka ponize do roba tvrdoglavosti dječije. To znači izvrnuti od Boga postavljeni prirodni poredak! Tako se djeca razmaze, smalakše u njih krjeposna snaga, te će doskora postati bezvoljna igračka svojih hirova i strasti. Takva ljubav jest slijepa i griješna, jer njom tjeraju roditelji djecu u propast te ih čine vremenito i vjekovito nesrećnima, a sebi i društvu nesnošljivima.

(Slijedi).

[1]) Ef. 6, 4. — [2]) Crkv. 1, 27. — [3]) Rim. 7, 17. — [4]) Prič. 13, 24

VJESNIK.

Književni prikazi.

Svetomu ocu papi Piju X. spomenica i molba za slavensku službu božju u tršć.-kop. i por.-pul. biskupiji. Izašla je baš ovih dana iz tiskare Laginja i dr. u nakladi pazinske općine. Vanjštinom je ukusna: lijep format, dobar papir, ugodna slova, a takova i mora biti, jer je upravljena u Rim glavaru crkve. Presjajna opet nije, ali to ne bi bilo ni dolično, jer istarski Hrvati velike pazinske općine ne slove kao bogataši. — Povodom poznatoga dekreta tršćansko-koparskoga biskupa dd. 18. listopada 1909. o zabrani slavenskoga liturgičnoga jezika u crkvama nekih dekanata njegove biskupije zaključilo je slavno zastupstvo pazinske općine u svojoj sjednici dne 20. prosinca 1909. podastrijeti Njegovoj Svetosti u Rimu spomenicu i molbu, koja je evo već gotova i štampana. Kažu, da joj je auktor općinski tajnik g. Mate Brajša. Razdijeljena je u četiri dijela: 1) kratka politička povijest naroda slavenskoga uopće a hrvatskoga napose s obzirom na crkvenu povijest; 2) život i djelovanje slavenskih apostola; glasovita bula pape Hadrijana II., »koja je izvor prava, na kojem temelje Slaveni obranu svoje liturgije;« pismo pape Ivana VIII.; o čitanju i pjevanju epistole i evanđelja u više jezika u jednoj misi; katolike ne ujedinjuje jezik nego vjera, quod sermo rei et non res sermoni subjecta est; 3) slavenska liturgija u cijeloj Istri po svim biskupijama raširena a onda od početka XIX. stoljeća zanemarena radi pomanjkanja slavenskih knjiga, sjemeništa i svećenika; o porabi evangeliarija ili »slaveta«; u nijednoj istarskoj crkvi nijesu Hrvati dobrovoljno (voluntarie) zapustili slavensku liturgiju, dakle nije nastala zastara (praescriptio) prava; ovo je najopširniji dio, ovdje je glavni sadržaj spomenice, a dalje pod 4) slijedi zaključak i molba, da se u tršć.-kopar. biskupiji od slavenske službe božje sačuva, što je do danas ostalo, i da se sve od starine povrati, što je u zadnje vrijeme propalo, i da se u por.-pul. biskupiji uspostavi neovlašteno ukinuta poraba slavenskog liturgičnog jezika. Tako svršava ova spomenica i molba (na str. 53.) sa pečatom općine i potpisom njezina glavara Dra. Kurelića. Dalje ima jošte nekoliko čistih listova papira, da se iza njega u obranu svoje starine na ovoj spomenici i molbi sv. Ocu mogu potpisati pojedini općinari. Priložen je također talijanski pisani izvadak, iz kojega će rimski papa u svojem materinskom jeziku moći u kratko razumjeti, što ga njegovi vjernici mole. Cijelo je djelo tako štampano, da ga mogu poslati u Rim sv. Ocu također druge naše općine i župe, različita društva a i pojedinci, koji ne dozvoljavaju, da propadne ova naša narodna starodavna pravica i svetinja. Ovu spomenicu preporučamo u ostalom svakomu, da ju pročita i prouči, jer će u njoj naći vrijedan dopunjak onomu, što sada izlazi u podlistku »Naše Sloge« pod naslovom »Slavenski bogoslužni jezik u Istri.« Čast pazinskoj općini, koja se ovako dostojno prva javlja na obranu glagolice, a čast također sastavljaču spomenice, koji se istaknuo kao dobar poznavaoc ovoga vele važnoga crkvenoga i narodnoga pitanja. U slijedećem broju bit će nam moguće vratiti se potanje na sve ovo.

Ovogodišnje knjige naših „Matica." Mislim na »Matice« u Zagrebu, Zadru i u Ljubljani. »M. H.« izdala je tri vrijedna poučna djela (Bazala: Povjest filozofije, 2. svezak, Lozovina: Povjest talijanske književnosti, Drechsler: Preporodne studije I. Stanko Vraz) i četiri birane knjige

zabavnoga štiva (Maglajlić: Iz staroga vilajeta, Dante-Kršnjavi: Božanska komedija, I. Pakao, »Kolo« V. knjiga), među njima biser-knjiga našega narodnoga pjesništva: balade i romance (Narodne pjesme, knjiga V.). I kad »M. H.« ne bi drugo dala svojim članovima, nego samo ove pjesme, morao bi dar njezin nazvati sjajnim, tko umije cijeniti narodno blago, a što će se reći kad ona daje još i druga vrijedna djela? Tko plati osim godišnje članarine (6 K) nekoliko kruna više, dobije još neka izvanredna izdanja (Ogrizović: Hasanaginica, Tresić: Fini reipublicae I. Ciceronovo progonstvo, oba djela drame), osobito »Kolo hrvatskih umjetnika, IV.« Posebna je »Matičina« publikacija »Glas M. H.«, koji je izlazio četiri godine, a od sada ga više ne će štampati.

»Može li se držati neopravdanim, ako bi se »M. H.« nadala, da ne će biti inteligentna Hrvata, koji ne bi bio njezinim članom?« Žalosno je doista, što inteligentni istarski Hrvati ne će da činom odgovore na ovo opravdano Matičino pitanje. U Istri bi moralo biti bar tisuću njezinih članova. A ima ih? Jedva četiri stotine! Po »Izvještaju« M. H., u kojemu je imenik članova za godinu 1906., ima Matica u Istri točno 391 člana. Sada, par godina kasnije, bit će žalibože više manje isti broj. Na pazinsko povjereništvo dolazi trećina članova (136), na sva ostala mnogo manje: volosko 30, pulsko 25, koparsko i krčko po 24, buzetsko i lošinjsko po 16, kastavsko 15, bersečko, bašćansko i nerezinsko po 13, cresko, dobrinjsko i vodičko po 12, opatijsko 11, dubašničko i malinsko po 8, barbansko 2 i na rovinjsko povjereničtvo 1 član. I povjereništva je premalo (19), kao da je teška dužnost biti povjerenikom M. H. Da je broj povjerenika veći, osobito u zapadnoj Istri, mogao bi i broj članova za par godina narasti na tisuću. Iz staleža učiteljskoga moralo bi se lako naći 200 članova, tako i iz svećeničkoga, 200 članova morala bi Matica imati među đacima srednjih i visokih škola, toliko i od ostalih staleža svjetovnih, a par stotina članova otpala bi na prerazličita naša društva (škole, čitaonice, župne i općinske urede itd.). Eto tisuće članova, koji sa 6 K godišnje mogu dokazati, da shvaćaju važnost Matičine zadaće unutar cijeloga kulturnoga života hrvatskoga naroda. A kako će Matica zadovoljiti sve većim zahtjevima, ako je članovi svojim žrtvama — ako se 6 (šest) kruna za 7 (sedam) vrijednih knjiga smije zvati žrtvom — izdašno ne bi poduprli? I opet koliko bi Matica mogla učiniti za napredak naše knjige, koliko bi lijepih djela svjetske literature mogla dati u uzornim prijevodima, kad bi svaki obrazovan Hrvat bio njezinim članom? Matica Hrvatska može svoju veliku zadaću u hrvatskom narodu potpuno izvršiti samo uz živu potporu općinstva. No žalosno je gledati, kako od nekoliko godina u pojedinim gradovima, te sve većim brojem stanovnika broj Matičinih članova biva — sve manji, još je žalosnije, kad pri tom pomislimo na strani svijet, na koji se tako rado pozivamo, ali ga rijetko nasljedujemo. U tom svijetu, gdje je prosvjeta daleko veća, gdje je knjiga daleko više raširena, uvijek se živo radi na tom, da se narod što više obrazuje, da zavoli knjigu i nauku, jer se drži, da je prosvjeta obrazovanost danas najpotrebnije oružje u borbi naroda za opstanak. Eno Poljaci, eno Česi spremaju u kulturne svrhe dar od milijun kruna — o kakovom bismo mi mogli samo sanjati; ali zato se u njih najodličniji ljudi, činovnici i trgovci, obrtnici i posjednici, plemstvo i građanstvo natječu, tko će više učiniti, što više doprinijeti za narodnu prosvjetu. A oni, koji ovako podupiru narodnu stvar, ne dobivaju za to ništa. Ovakove požrtvovnosti M. H. ne traži, jer ona daje dar svojim članovima, veći nego je žrtva njihova, pa drži, da smije pri tom računati, da će je

hrvatski narod izdašno poduprijeti. To su nade Matičine, koje je upravila cijelomu hrvatskomu narodu, a nama je ugodna dužnost, da je ovdje upravimo istarskoj grani hrvatskoga naroda. (Slijedi).

Vijesti iz pokrajine.

Roditeljski sastanak u Kastvu.

Pučke škole u Kastvu — dječačka i djevojačka — upriličile su u nedjelju 30. siječnja tek. god. prvi roditeljski sastanak.

Dvorana, u kojoj se obdržavao taj sastanak iza večernje službe božje, bila je dupkom puna. Došli su mnogobrojno roditelji djece iz Kastva i okolice, došlo je — što je veoma lijepo i hvalevrijedno — i dosta odrasle mladeži.

Prisutne je pozdravio u ime učiteljâ i učiteljica nadučitelj Fran Baf. Rekao je, da su upriličili ovaj sastanak iz ljubavi do dječice, iz ljubavi do sretnije budućnosti našega naroda. Razložio je, koju svrhu imadu ovakovi sastanci, da se naime usko sprijatelje dom i škola, da uzmognu uzajamno raditi, a sve za duševno i tjelesno dobro dječice naše. Žele li, škola i dom, postići svoj uzvišeni cilj, moraju složno raditi, da se ne bi možda kod kuće rušilo onoga, što se u školi gradi ili obratno.

Pozdravlja i predstavlja prisutnima c. kr. kotar. škol. nadzornika, gosp. Dragutina Přibil-a, koji nije žalio ni truda ni vremena, nego je rado došao iz gospodskog Voloskog amo k nama u starodrevni Kastav-grad, da na ovom današnjem sastanku govori »o potrebi redovitog školskog polaska.«

Preporuča prisutnima, neka pažljivo slušaju gospodina škol. nadzornika, pošto se radi o sreći njihove dječice.

Iza toga progovori gosp. nadzornik, koji je govorio opširno i vrlo zanimivo:

O potrebi redovitog polaska pučke škole.

Stvar, o kojoj sam odlučio govoriti, čini se na prvi pogled tako jasna, da ćete se začuđeni pitati: »Zar je bilo od potrebe ovomu čovjeku načiniti put iz Voloskog u Kastav, da gubi riječi za ono, što je nama svima poznato kao i njemu? Ta tko dvoji danas o potrebi škole? Nijesmo li baš Kastavci najsjajnije dokazali, da cijenimo potrebu škole.«

U Vašem gradu nalazi se djevojačka pučka škola sa tri razreda, dječačka pučka škola sa pet razreda, delavska škola, koja će se brzo pretvoriti u c. kr. strukovnu školu, napokon je ovdje već četvrtu godinu učiteljište sa vježbaonicom. Ne znači li dakle govoriti o potrebi polaska škole u Kastvu isto kao što nositi vodu u more, snijeg na Učku iliti kamen na Kras? — No polako! Put iz Voloskog do Kastva mjestimice je tako strm i tako naporan, da sam si više puta morao otrti čelo, pak hoćete, da sam to podnio uzalud?

Nemojmo zaboraviti, da sam odlučio govoriti o potrebi redovitog polaska škole, a to je nešto drugoga. Mnogo učenika polazi pučku školu, ali malo, vrlo malo djece dolazi u naše učevne zavode redovito. Kakvo značenje to ima za školu i narod, eto to će Vam moje riječi potanje obrazložiti.

Godine 1866. zadesila je našu milu domovinu velika nesreća. — Dvije jake države bacile su se na Austriju, da ju unište. — Ova paklena nakana nije uspjela, ali ipak je bila naša šteta znatna. Ništa bo nije pomoglo, da su hrvatski pomorci ovjenčali Tegetova kraj Visa nesmrtnim vjencem slave; uzalud su plemeniti slavjanski sinovi hrlili od pobjede do pobjede na talijanskim poljanama: na sjeveru bila je Austrija hametom potučena. Tamo kraj Kraljevog Graca našlo je na hiljade hrabrih srdaca vječni pokoj. Tko nije vidio slike »Baterija mrtvih,« taj nema pojma, koliko je junaštvo naših vojnika uzalud kušalo priboriti pobjedu našem barjaku.

Austrija je izgubila lijep alem-kamen iz svoje krune; ali daleko više bilo je požaljeti, da je izgubila velik dio svog ugleda,

koji je prešao po zasluzi Bismarkovoj na Prusku.

Naravno je, da se pita poslije svake nesreće, gdje leži uzrok nedaće. Svi znademo, što je Rusiju u boju s Japancima uništilo.

Godine 1866. jedan je glas proletio Evropom: Pruski učitelj potukao je austrijskoga — što znači: inteligenca pruskoga naroda sa svojim već razvitim školstvom nadmašila je onu austrijskih naroda.

I u Beču su čuli ovaj glas, i vjerovali su mu. Počela je reforma. Plod ovog nastojanja bio je austrijski državni školski zakon od 14. svibnja 1869.

§ 20. ovog zakona kaže: »Roditelji ili njihovi zamjenici ne smiju svoju djecu ili štićenike pustiti bez nastave, koja je propisana za opće pučke škole,« a § 21. veli: »Dužnost pohađanja škole počimlje s navršenom šestom godinom i traje do navršene četrnaeste godine života.«

Dakle jedno je htjela Austrija: podići inteligencu svojih naroda putem obvezatnog polaska pučke škole.

Svaka zemlja je onda izdala osobite zakone o školskom polasku. Tako ima i Istra više takovih zakona, a zadnji je onaj od god. 1895.

U tom zakonu predviđaju se za roditelje, koji ne će pošiljati svoje djece redovito u školu, globe, a za one, koji ne mogu te globe platiti, zatvor.

Učitelji dužni su prijavljivati izostatke, što ih počinjaju djeca, Mjesnom školskom vijeću. Ovo opet je dužno javiti izostatke Kotarskom školskom vijeću, koje udara veću ili manju globu. Svi ovi: učitelji, članovi Mjesnoga školskoga vijeća, Kotarskoga školskoga vijeća i ja kano nadzornik svečano smo se zakleli, da ćemo zakon izvršivati ne gledeć ni na brata ni na sestru. Pred svevidnim Bogom smo dužni skrbiti se za redovit polazak time, da globimo nemarnjake. Ma boljelo me i srce, kad globa zadesi siromaka, koji nema čime da kupi soli, dužan sam to učiniti. Zakon je gluh prema uzdisajima, on je slijep prema krvavoj suzi. — Ali zakon je svet, zakon je pravedan. To ću Vam dokazati tako, da Vam dokažem potrebu redovitog polaska pučke škole.

Naobraženost naroda mjeri se takozvanom g r a m o t n o š ć u, to jest znanjem pisanja i čitanja. To je sigurno mjerilo za razvitak školstva u državi. Dočim imate u čitavoj Českoj na dvjesta ljudi samo jednog negramotnog čovjeka ili analfabeta, ima velikih gradova u Siciliji i u Španiji, gdje iznosi broj analfabeta do 90%.

Kod nas u Istri broj je analfabeta još znatan, naime skoro 39%. Tamo u Krčkom kotaru cijenim ih ja još svakako na 70%.

Što je tomu žalosnomu stanju uzrok? Najprije nedostatak škola. Godine 1869. je zakon ustanovio, da se mora svuda otvoriti škola, gdje ima u okružju od 4 km 40 za školu sposobne djece. Gospodo moja, 6 godišnje dijete danomice 8 km načiniti, bez objeda, slabo obučeno, možda boležljivo, kojoj majci se ne bi dijete smililo?

Pak danas, 40 godina poslije stvorenja novoga zakona, ima u Istri još preko 10.000 slavjanske djece bez škole; još uvijek držimo komisije za ustroj škola u krajevima, koji imaju i do 200 djece — a kako dugo treba onda čekati na to, da se škola u istinu otvori?

U cijeloj Češkoj ima danas samo stošezdeset i dvoje normalne, to jest zdrave djece, koja ne polaze pučku školu. Što da se reče onda kod nas? Poznam općine, u kojima je više normalne djece, koja školu ne polaze, nego u cijeloj kraljevini Češkoj sa skoro 6½ milijuna stanovnika. Ali zato sravnimo li Češku s našom zemljom, nalazimo u Češkoj blagostanje, bogatstvo, a kod nas — nevolju, siromaštvo!

Drugi uzrok analfabetizmu je taj, da se djeca ne šalju redovito u školu.

Šest godina mnogo je i malo, kako se uzme. Ja sam uvjeren, da nijedno dijete u 6 godina ne nauči toliko, da ne bi ka-

snije u životu željelo, da je u školi naučilo nešto više. Dakle doba školskoga polaska u Istri je kratka i — prekratka.

Naši učitelji imaju sve potanko propisano: To i to moraš učiti u prvoj škol. godini, to u drugoj, to u trećoj, četvrtoj, petoj, šestoj. Dođe nadzornik, pogleda u knjige i sudi učitelja po tome, koliko je učiva obradio. Gospoda učitelji moraju dakle gledati, da uzmu svu onu građu, koja je propisana, pak ne mogu paziti na 100 učenika, da li su si svi prisvojili sve, što treba i kako treba. Naše škole su prenapunjene. Roditelji, kako teško je Vama držati u redu jedno dijete! Kako teško je držati u redu 100 i više učenika. Tako n. pr. u Munama poučaje sada jedan učitelj preko 250 učenika. Je li tu moguće paziti na svako dijete?

A znanje je kao jedna zgrada. Tko hoće zidati zvonik, taj mora početi s temelja. Kamen na kamen, sve potanko, da se čitava zgrada ne sruši i ne pokopa pod sobom i zidara.

Tko hoće znati, koliko je $2+1$, taj mora najprije znati, koliko je $1+1$. Tko hoće znati odbijati, mora znati prije zbrajati, a ne može se dijeliti, ako se ne zna množiti.

Svatko rado čuje povijesti i svatko ih rado čita. Ali tko hoće čitati pjesme o Kraljeviću Marku, tko se želi naslađivati na Šenoinim knjigama, taj mora najprije naučiti azbuku. Dakle i tu siguran temelj zvoniku, onda tek misli na krov!

»E pa dobro,« reći ćete, »učitelj gradi, ča ću mu ja, neka on misli na temelj!«

Roditelji moji, ne tako!

Učitelj je siromah tamo, gdje nije redovitog polaska.

Kažimo, da je dijete bilo u školi čitav prvi mjesec. Naučilo je $1+1$, $2+1$, $3+1$, makar i $4+1$. — Dođe berba, Dijete je rađe u vinogradu nego u školi, pak i roditelji vole takvom prigodom imati djecu sa sobom. Dijete lijepo izostane cijeli tjedan iz škole. — Ali međutim učitelj nije planovao, znađe on, koliko mora kroz cijelu godinu naučiti djecu. Kada dijete dođe u školu, eto, djeca uče $6+1$, A kada će dijete naučiti, koliko je $5+1$? — Sad nastaje zbrka. Pojmovi počmu se u maloj glavi plesti i motati. — Učitelj na žalost nema vremena, da se bavi s jednim djetetom, jerbo bi morao sto drugih zanemarivati. Vesela berba je dakle uzrok žalosnoj posljedici: dijete zaostaje u naukama, ne razumije već što to govore u školi, izgubi volju za nauk, ne pazi više, učitelj ga kazni: dijete izgubi volju za školu, ostaje doma samo ako može ili se — što je najžalosnije — počme skitati šumom i lugom mjesto da ide u školu.

Tako je to, ako dijete već prve godine zanemaruje školu. Nije ništa bolje ni kada to čini kasnije, kad je već veliko. Evo vam dokaza:

Učitelj obučava u zemljopisu Austro-ugarsku monarhiju. Uzima jednu zemlju za drugom. Recimo, da poučaje zemljopis u utorak. Dijete slučajno ne dođe dva utorka u školu. Dvije krunovine su se u to vrijeme obradile. Recimo, da su u to vrijeme djeca naučila, sve što treba znati o Dalmaciji i Primorju. Kada će dijete, koje nije bilo dva utorka uzastopce u školi, to naučiti? Učitelj ne može, ne smije natrag, on mora naprijed. Pa kamo bi došao? Danas izostaje taj, sutra onaj — kako bi mogao uvijek opetovati? — A tako Vam je i s drugim školskim predmetima. — Dijete ne nauči ono, što je jednog dana zanemarilo, nikada više. I svaki zanemareni dan znači za dijete veliku štetu.

Ali još nešto valja uzeti u obzir. Dolaziti u školu je dužnost. Dijete to dobro znađe. Roditelji, koji zadržavaju dijete kod kuće, navađaju dakle djecu na neispunjivanje dužnosti. — Takvo dijete će brzo znati otkrižati se i drugih dužnosti. Konac koncu je moralna propast takvog djeteta. Mjesto da su roditelji dijete uzgojili, oni su dijete pogubili. A jedamput će Gospo-

đin pitati: Gospodaru, kako si upravljao talentima, što sam ti ih posudio? I vidjet će Gospodin Bog, da su bili talenti zakopani u zemlju, i strašan će biti njegov srd i grozan udes takvih roditelja.

Polaze li djeca nemarno školu, najviše trpi učitelj. Pogledajte malo u razrednice. Od 100 djece ne ćete naći možda niti jedno dijete, koje bi redovito dolazilo u školu. Kako da učitelj udesi to svoje poučavanje? — A dođe nadzornik i vidi taj loši napredak i postaje nevoljan. To se opetuje od godine do godine. Kako da ne izgubi čovjek veselje za rad? — Kako da Vam se ne iskvari najbolji učitelj? — U staro doba su pripovijedali, da su bogovi kaznili jednog nevaljanca time, da je morao u paklu vjekovito nositi vodu u bačvu bez dna. Aj, koliko je učitelja na svijetu, koji su osuđeni na istu rabotu: puniti bačvu bez dna, obučavati djecu, koja ga uslijed slabog polaska ne razumiju.

Roditelji! Ako želite sebi dobro, ako želite djeci dobro, ako cijenite i ljubite učitelja svog: šaljite svoju djecu u školu, redovito, svaki dan. Nadzirajte tu djecu na putu u školu, da ne gube vremena po putu igrom, da se ne počimlju skitati. Ajte k učiteljima više puta pitati, kako polazi dijete školu, i bit će sve dobro.

»Ma nadzorniče,« reći ćete, »kade ti je glava? Lako je Tebi govoriti, teško nama patiti. Ti ne jedeš našega kruha, ti ne znadeš, što znači skrbiti za nikad situ mnogobrojnu obitelj. Ti imaš plaću svaki dan; ako činiš svoju dužnost ili je ne činiš, pak imaš još vremena, da dolaziš amo u Kastav šekat i predikat; načiniš svoju partijicu, ideš na zabave, ali gledaj ti naše odnošaje! Živi ti, kako živemo mi, pa će te proći dobra volja.«

No polako! I ja sam siromašnog oca sin. Znadem ja za nevolju Vašu, roditelji dragi. Ali pamtite si to: Mene je riješila nevolje jedino škola. Vaša nevolja pak će preći i na sinove i na unuke vaše, ako ne budete skrbili, da Vaša djeca polaze redovito pučku školu, jer pisano jest, da Bog kazni grijehe roditelja do trećeg i četvrtog koljena.

Tko hoće svojemu djetetu dobro, taj ga šalje u školu. Oni roditelji, koji zadržavaju dijete kod kuće, da im pomaže sticati kruh, oni roditelji su sebičnjaci, koji uništavaju radi sebe sreću sinova i unuka svojih oduzimajući im najveće dobro na svijetu.

Sve na svijetu prolazi, sve se može izgubiti, samo ono, što znadeš, ne može ti ukrasti nitko.

Veliki grčki mudrac morao je bježati iz grada, na koji je navalio neprijatelj. Bježali su stanovnici i nosili sa sobom, što su cijenili da im je najveće bogatstvo. Samo taj mudrac išao je praznih ruku. Pitali su ga sugrađani, što to znači, da ništa ne spašava. On im odgovori: Sve što imam, nosim sa sobom, a to je moje znanje, koje mi neprijatelj oteti ne može.

Djeca svrše školu, pak bi htjela u zanat. »Meštar« pogleda svjedodžbe i uzme onoga, koji je više naučio.

Djeca idu u gimnaziju, u učiteljište. Tamo napreduju najbolje oni, koji su najbolje pripravljeni.

Kako! ćete reći. Moj sin ostane doma, šta će njemu školske gluposti.

Dobro! Dijete dakle svrši školu i počme doma raditi.

U školi naučilo je veoma malo, jer je hodalo neredovito u školu. Znade malo čitati, još manje pisati. — Sada više knjige nikad u ruke! Bila bi sramota!

No nekog dana dođe ocu poziv od suda. — »Ivane, čuješ, pročitaj mi to.« — Ivan se muči, gleda, obraća pismo — eto — zaboravio je čitati, postao je — — analfabeta. »Škola, oj škola! Moj Ivan hodil je 6 godina va školu, a sada znan ja boje čitat nego on, ki nisan bil nikad va škole!«

Ivan dođe u vojnike. Zdrav je, lijep momak, nije glup, napredovao bi, ali ne zna pisati. Njegovi drugovi su već kaprali

i stražmeštri, on obavlja još uvijek najniže poslove.

Dođe Ivan doma, preuzme gospodarstvo. U dva dana triput požali, da ne zna pisati. Danas je život i dobro stojećemu seljaku težak. — Dođe mu spis od oblasti, on ga ne zna čitati. Raskrivati mora tajne susjedu. Ne zna pisati prijave, molbenice, ne zna čitati novina, ne zna čitati listove, koje mu piše vlastito dijete: zdravim očima ide slijep kroz život.

Na žalost, naš je narod još pun ovakovih Ivana. — U Češkoj bogatstvo, kod nas siromaštvo! Zašto to? — Radi škole! — U teškim vremenima mora istarski Hrvat i brat mu iz kraljevine u daleku Ameriku po kruh. U njegovu zemlju seli se Švaba i Madžar. Istarska činovnička mjesta u nehrvatskim su rukama, trgovina puni talijanske i njemačke džepove. — Nismo toga sami zakrivili. Ali u našim je rukama budućnost! Prionimo uz školu, ona će Hrvatu opet otvoriti stazu k blagostanju!

Zakon, koji se bori protiv nemarnim roditeljima, pravedan je, bori se za Vašu bolju budućnost. On kazni samo one, koji upropašćuju djecu, a s djecom narod.

Dragi oci i majke! Skrbite se, da vam dijete pohađa školu redovito, svaki dan. Gdje je velika nužda, u slučaju bolesti vaše, ili kad je dijete bolesno ili kad je tako loše vrijeme, tako slabi putevi, da bi moglo dijete nastradati, neka ostane dijete kod kuće — ali drugčije ne! Nemojte dopustiti, da Vam dijete izgubi najveću blagodat novog vremena, pučku školu. Makar Vam bilo teško, ne budite sebičnjaci, koji radi vlastitog dobra uništavaju budućnost ploda srca svoga.

Kao predstavnik kotarske školske oblasti velim vam: Školska oblast učinit će svoju dužnost bezobzirno, strogo. Ja sam se tako zakleo Bogu. Činite i Vi vašu dužnost, oci i majke, bezobzirno, strogo. Mudri Sirah kaže: Tko svoje dijete ljubi, taj skrbi za dobar uzgoj djeteta.

Još nešto: »Da imate gdjegod kravu »na spolovini,« ne biste li se češće popitali, što je i kako je s njom? — Koliko puta pak dođete u školu popitati se, kako napreduje vaš mali? — No, o tome drugi put, ako ste zadovoljni, da opet dođem. (Samo izvolite doći, bit ćemo Vam zahvalni za krasne pouke!).

Svršavam. Jednu jedinu molbu vam polažem danas na srce, jednu preporuku.

»Ako hoćeš, da ti bude dobro na zemlji, poštuj oca i majku.« Dijete je pak dužno skrbiti samo za onog oca, koji se je brinuo za svoju djecu. Po božjim i ljudskim zakonima dužni ste skrbiti za dobro djece svoje. To činite u potpunoj mjeri, ako skrbite, da vaša djeca polaze školu redovito. Činite to, i vaša djeca će naći put k sreći. Vaša će biti starost mirna i sretna, a na vašim grobovima ronit će suze zahvalni sinovi i unuci.«

Kada je gosp. nadzornik svršio svoj govor, zahvali mu se nadučitelj Baf najtoplije i preporuči slušateljima, neka si ove krasne pouke usade duboko u srce, neka se po njima ravnaju, a sve iz ljubavi do bolje budućnosti svoje dječice.

Sad progovori opć. načelnik g. Kazimir Jelušić, koji izrazuje u ime mjesnoga škol. vijeća svoju radost, što se je upriličio ovaj roditeljski sastanak. Raduje se, što su roditelji tako mnogobrojno došli na taj sastanak. Nada se, da će današnji sastanak uroditi dobrim plodom — što dao Bog!

Na koncu se nadučitelj zahvaljuje svima, što su sa zanimanjem prati i današnja izvađanja, zahvaljuje se, što se tako mnogobrojno odazvaše pozivu. Pozivlje već danas sve prisutne na »Drugi roditeljski sastanak,« koji se odlučilo prirediti u nedjelju dne 20. veljače tek. god. Nada se, da će biti i na tom drugom sastanku toli obilno slušateljstvo.

Kliknuvši svima: »Z Bogom, do viđenja,« svi se lijepo raziđoše svojim kućama.

Njegova Visost nadvojvoda Franjo Ferdinando, našljednik prijestolja, došao

je s obitelju za više vremena na Brijone, otoke kod Pule.

Želimo dragome gostu i Njegovim milima sretan boravak u našoj pokrajini!

Pazin. Ovih dana posjetio nas je virtuoz na violoncelu, g. Stano, i u Nar. Domu priredio koncerat. Pazinci pohrlili mnogobrojno i zahvalni su umjetniku za ugodni užitak. Umjetnika je na glasoviru pratila gđa Novljanova, a na guslama prof. Šantel.

Glasovi iz novina.

Hrvatska Straža br. 2.

Već osmu godinu izlazi taj jedini hrvatski filozofski časopis. Mirno, ali dosljedno i ustrajno pobija moderne krive filozofeme, te odlučno brani »philosophiam perennem« — peripatetičko-tomističku filozofiju. Ignorira ga »die gelehrte Unwissenheit«, da se poslužim Foersterovom oznakom velikoga dijela moderne inteligencije.

I drugi broj obiluje, kao obično, dragocjenom građom. Uvodnu raspravu »Škola bez Boga ili: škola s Bogom« preporučamo osobito školnicima. Opisuje borbu belgijskih katolika za »školu s Bogom«. Nije manje važna druga rasprava »Nietzsche i nietzschejština kod nas«.

Isti je duh prodro i u literaturu. Otvorite »Savremenik«! U raspravi »Moderna kritika i Evanđelje« tumače se i kritizuju rezultati moderne kritike o četvrtom, Ivanovom evanđelju, Ivanovo je evanđelje knjiga Sv. Pisma, s kojom se kritičari najviše bave. Raspravljaju se tri pitanja: 1. Tko je auktor četvrtog Evanđelja? 2. Je li četvrto Evanđelje povjesno djelo? 3. Koja je teologija četvrtog Evanđelja? Grabić u »Važnosti moderne kritike« raspredao pojmu religijozne istine u pragmatizmu. »U modernoj pragmatičnoj filosofiji (je ono istina), što odgovara težnjama ljudskoga života, bez obzira na realnost stvari«. U »Odgovorima na priposlane upite« razjašnjuje se stanovište prema »skakljivim pripovijestima« sv. Pisma Staroga Zavjeta. Zatim slijede »Ocjene novih djela«. Kritizuju se tu među inim i pjesme Istranina o. fra Bone Zeca. (»Samoprijegov vodi svijetlu i slobodi!)

Obilat je prijegled raznih poljskih, njemačkih, francuskih i dr. revija. Isto možemo ustvrditi i o »Svašticama«.

Preporučamo »Hrvatsku Stražu« svima onima, koji žele produbiti svoj svjetovni nazor. Naš je vijek vijek predsuda. Da se tih predsuda riješimo, pomoći će nam i »Hrvatska Straža«, zato tollite, legite!

»H. S.« stoji na godinu 7 kruna, đaci i pučki učitelji plaćaju 3 krune.)

O „narodnim čitaonicama u Istri“ piše u novom »Vijencu« g. F. S—ć (= Sloković). Sa ovom godinom počeo je politički dnevnik »Obzor« izdavati u novoj seriji književni list obljubljenoga imena — »Vienac« (pod uredništvom Vladimira Lunačka), koji ne kani zauzeti ugledno mjesto staroga »Vienca« nego samo pružiti »najširim slojevima vanredno jeftinu zabavnu lektiru — donašajući romane, novele, pjesme i hrvatskih i najboljih savremenih stranih pisaca uz mjesečni pregled umjetnički, književni i poučni.« U svom prvom broju sjetio se novi »Vienac« i nas u Istri spomenutim člankom, koji nije doduše dosta pregledan ni u podacima potpun, ali je ipak poučan za sve čitaoce »Vienca« a napose za nas u Istri, koji samo mislimo, da svoje kulturne prilike dobro poznamo. Spomenut ću iz njega ovo: U Istri imaju Slovenci 33 čitaonice a Hrvati samo 57; Slovenci do 30 pjevačkih zborova (ne »društava«) a Hrvati samo 7 (u cijeloj srednjoj i južnoj Istri); od hrvatskih čitaonica samo 7 dobiva knjige »Sv. Jeronima« i »Matice Hrv.«; uopće ima »Sv. Jeronim« kod Hrvata samo 906 članova, a »Sv. Mohor« čak 1500 članova Slovenaca; »Sv. Mohor« ima 230 članova Hrvata a »Matica Hrv.« samo 30 utemeljitelja i 330 prinosnika. Od 80 hrvatskih pučkih škola samo 38 njih prima knjige »Sv. Jeronima«, a ostale? Glede svega toga najgore je u porečkom kotaru.

Lične i školske vijesti.

Pulski kotar.

Medulin. Glede imenovanja učiteljice III. reda na mješovitoj školi u M. izjavio je negdje koncem škol. god. pokrajinski odbor c. kr. pokr. škol. vijeću za Istru u Trstu, da za sada odustaje obzirom na spise o natječaju od prezentacije.

Ližnjan. Privremeni naš škol. upravitelj Mate Zuccon imenovan je ovdje definitivnim škol. upraviteljem.

Rovinjsko selo. Prvi semestar bila je naša škola bez učitelja. Sada je došao amo kao privr. škol. upravitelj Brdar Jakov iz Sv. Petra u Šumi.

Pazinski kotar.

Izvadak iz zapisnika sjednice c. kr. kot. škol. vijeća u Pazinu, obdržavane dne 20. jenara 1910.

Pošto se odobrilo zapisnik zadnje sjednice i uzelo do znanja saopćenja, odlučilo se:

1. predložiti proširenje pučke škole u Šumbregu u dvorazrednu;

2. odobrilo se tablice kvalifikacije za mjesto učiteljice II. reda na hrv. pučkoj školi u Pazinu, nadučiteljskih mjesta II. reda u Kringi i Tinjanu; učitelja III. reda na talj. muškoj pučkoj školi u Pazinu i ravnajućeg učitelja III. reda na talj. pučkoj školi u Pićnu i učiteljice III. reda na pučkoj školi u Tinjanu;

3. Odlučilo se o 4 molbama za priznanje petgodišnjih doplata;

4. predložilo se za jednog učitelja potporu radi bolesti.

Analfabetski tečaj otvorio je u Zareču škol. upravitelj Medvedić Ivan. Uzeo je sada 15 što učenika što učenica.

Grdoselo. Imamo novu školu, na kojoj službovaše učitelj Ujčić Ante, ali nam ga sada poslaše drugamo, a školu drži bivši naš mnogoljetni pomoćni učitelj župnik Frulić Žime.

Voloski kotar.

Odlikovanje. Nadučitelju Franji Uršiću, bivšemu mnogogodišnjemu c. kr. kotarskom školskom nadzorniku za kotar Volosko, bio je prigodom zasluženog umirovljenja podijeljen naslov ravnatelja. Čestitamo!

Sjednica c. kr. kotarskoga škol. vijeća u Voloskom. Dne 10. t. mj. obdržavala se je sjednica c. kr. kot. škol. vijeća, iz koje priopćujemo slijedeće:

Predsjednik priopćuje, da je bio Antun Maslo premješten iz Ricmanja u Pasjak, a Đuro Poropat iz Pasjaka u Klanu; da je bila Olga Širola imenovana privremenom učiteljicom u Voloskom, da su bili definitivno namješteni Ivo Lesica u Rukavcu i Ivanka Omahen u Hrušici; da je Aćim Tončić, nadučitelj u Klani, zamolio umirovljenje i nastupio dopust bolesti radi.

Predlaže se, da se doznače odnosni petgodišnji doplaci Alb. Rajčiću u Veprincu, Pavici Marčelja-Galović u Klani, Mariji Hajdinger u Sv. Mateju, Hinku Persoglia u Podgraju, Jelisavi Šepić u Rukavcu i Ivanu Makaroviću u Jelšanama.

Preporučaju se molbe za potpore R. J. u B. I. M. u J.

Predlaže se doznačenje remuneracije V. Žiguliću u Kastvu za podučavanje vjeronauka i Katici Franki za podučavanje ženskih ručnih radnja u Zvoneći.

Predlaže se ustanovljenje pučke škole u Pregarju, te uspostava u Brezi i Sv. Križu.

Dozvoljava se nerazdijeljeno podučavanje na pučkim školama u Kastvu i Veprincu.

Zaključuje se, da se raspiše natječaj za definitivno popunjenje mjesta podučiteljice u Kastvu i Sv. Mateju, učiteljice u Berseču i Veprincu, ravnajućeg učitelja u Tatrama, Brezovici i Golcu, te nadučitelja u Hrušici, Klani i Voloskom

Zaključuje se, da se ima obdržavati ovogodišnja kotarska učiteljska konferencija 20. i 21. svibnja tek. god. u Voloskom.

Odbita molba. Pokr. odbor izjavio je, da ne pristaje na to, da se povisi mirovina ni potpora udovi g. Izabelli po pok. Vilimu Grossmannu, nadučitelju u Lovranu.

Koparski kotar.

Vjenčanje. Marko Zlatić, privr. školski upravitelj u Sovinjaku, vjenčao se s gđicom Marijom, kćerju zastupnika na pokr. saboru Frana Flega iz Počekaja.

Želimo svaku sreću!

Uračunanje službenih godina. Učiteljici g. Mariji Orelovoj iz Korte d' Izola uračunane su glede kvinkvenija godine službe, koje je služila u Gorici-Gradiški iza ispita osposobljenja.

Sv. Donat kod Buzeta. Radi se o tom, da se u Sv. Donatu osnuje nova hrv. škola.

Porečki kotar.

Žbandaj je dobio napokon učitelja u osobi Antuna Ujčića.

Krčki kotar.

Zem. odbor ne će, da se proširi hrv. škola u Dobrinju.

Nagrada je podijeljena (140 K) za izvanrednu službu učiteljici Mariji Bubba od c. kr. pokr. škol. vijeća privolom Zem. odbora.

Drugi slavenski jezik u školi. Školska komisija moravskoga odjela češkoga narodnoga vijeća je u jednoj od posljednjih svojih sjednica raspravljala o pitanju učenja slavenskih jezika u srednjoj školi. Na raspravu joj je to pitanje dao nedavno odbor društva čeških učitelja u Moravskoj. Komisija je odlučila ovo važno pitanje riješiti pomoću ankete, u kojoj će sudjelovati ne samo nastavnici nego također trgovci i obrtnici, jer valja dakako uzeti u obzir ne samo školu nego naročito i praktični život. Anketa se ima odlučiti za izbor jednoga od ovih jezika: poljskoga, ruskoga ili hrvatskoga. Po svoj prilici će se najviše članova izraziti za ruski ili hrvatski jezik. Da se u češke srednje škole kao drugi slavenski jezik uvede naš hrvatski, predlagao je već u svoje vrijeme prof. Kout, a da hrvatski jezik bude čak općevni među svim Slavenima, bijaše pred dvije godine digao svoj ugledni glas moravski Čeh Hermenegild Jireček, koji je nedavno umro.

Učiteljski stan je u cijeloj Austriji po selima većinom tako bijedan, da truje učitelju i njegovoj obitelji zdravlje. Svuda je proti ovoj nevolji trajno nezadovoljstvo i uzaludno zahtijevanje poboljšanja. Na koju već sve misao nije učiteljstvo došlo, da tomu zlu doskoči! Mala općina Plasy kod Mlade Boleslave u Češkoj riješila je pitanje krasno, jeftino i uzorno. Podigla je naime za stan učitelju lijepu kućicu sa dvije sobe i kuhinjom za 7000 K. Glavnicu je uzajmila na 50 godina, tako da će godišnje plaćati 5% kamata i amortizaciju. Godišnji trošak snašat će trećinom općina. trećinom mjesno školsko vijeće i trećinom učitelj. U kući su k tomu dvije sobe, za seosku blagajnu i knjižnicu. Tako ima učitelj jeftin i ugodan stan a općina dokaz svoje brige za obrazovanje i blagostanje svoga žiteljstva. Gospodine načelniče, predložite općinskom zastupstvu, da spomenuta općina bude vašoj uzorom!

Društveni odbor: Predsjednik Josip Baćić, upravitelj c. kr. pripravnice za učit. u Pazinu, prvi potpredsjednik August Rajčić, nadučitelj i narodni zastupnik u Opatiji, drugi potpredsjednik Marija Trinajstić, naduciteljica u Vrbniku, tajnik Opašić Ante, učitelj u Pazinu, blagajnik Fran Baf, nadučitelj u Kastvu, predstavnici učiteljstva kotara Pazin — Fran Barbalić, nadučitelj u Bermu, Poreč — Nežić Ivan, nadučitelj u Livadama, Lošinj — Zorka Bobinac, Kopar — Gašo Licul, nadučitelj u Roču, Volosko — August Rajčić, Krk — Marija Trinajstić, Pula — Ante Žmak, nadučitelj u Medulinu.

Odgovorni urednik Josip Baćić, Pazin (Istra). Tisak Laginja i dr., Pula, ulica Giulia, 1.

GOD. V.

Narodna PROSVJETA

BROJ: 3.

Mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost

ŠTL. HŠ.

Vlasnik i izdavatelj: „Hrv. učiteljsko društvo ‚Narodna Prosvjeta' za Istru u Pazinu".

Rukopisi se šalju Uredništvu u Pazin, a pretplate Franu Barbaliću, učitelju u Bermu kod Pazina. Godišnja cijena 5 K.

† Ernest Jelušić.

U srcu čitave Hrvatske, u bijelom Zagrebu, pokopan bje dne 13. ožujka 1910. naš drug Ernest Jelušić, koji je za svoga života nosio u svom srcu hrvatski narod, za nj nježno ćutio, ustrajno i požrtvovno radio; umoran počiva na Mirogoju uz one hrv. velikane, koji mu bijahu uzorom u ljubavi i radu za hrvatsku domovinu.

Rodio se pred 46 godina u drevnom Kastvu gradu. Svršiv g. 1884. učiteljsku školu u Kopru pođe za učitelja u Lipu, malo seoce na istarskom Krasu. Sa svom dušom dao se na vršenje svojih zvaničnih dužnosti i nije činio što učitelj mora činiti, nego što može.

U zabitnom selu nije se zapustio, nije jaukao za društvom. Drugarice su mu bile hrvatske lijepe knjige i hrvatske vile. Pjesnikovao je i sakupljao narodne pjesme. Ponosit, lagan ko vjetar, vatren, našao se, gdje se je radilo za mili dom i rod.

Kad se nakon dugih molba otvorila hrv. škola u Pazinu godine 1890., tražili su naši rodoljubi najboljega učitelja za to mjesto i nađoše ga u osobi Ernesta Jelušića. Baš u onaj dan, kad je bio u Pazinu izabran prvim našim općinskim načelnikom blagopokojni Dr. Dukić, rodom iz Kastva, dođe Ernest Jelušić u Pazin, da nastupi svoju službu.

U Pazinu nije onda bilo lako za naše ljude. Netom bi se pokazali na ulici, stade za njima vika, pogrde i psosti, a bilo je i zlostavljanja. Kakvim divljaštvom proganjalo se naše ljude, neka nam kaže ovaj slučaj:

Kad je blagopokojni Dr. Dukić bio opasno obolio, nađe se jednog jutra pred njegovim vratima mrtvački lijes — — —

U takvim prilikama vršio je Ernest Jelušić kulturnu svoju misiju u Pazinu.

Škola, čitaonica, pjevački i tamburaški zbor, priređivanje zabava, buđenje narodne svijesti u Pazinu i okolo njega: to su bile njive, na kojima je on najprvi i najneumorniji radnik bio. Što se nije moglo danju, radio bi noću, a osim toga bavio se i literaturom i bio je prvi među osnovateljima našeg učiteljskog društva »Narodna Prosvjeta.« Istaknut se pako mora, da mu je škola bila glavna skrb. Njegova škola bila je uzorna i on ju podiže do zamjerne visine; u njoj je bilo više djece nego u talijanskoj, na kojoj bijaše sedam ili osam učiteljskih osoba, dočim je on sâm bio uz jednu učiteljicu.

Ogroman i naporan trud oslabi njegove živce do skrajnosti. Oboli . . . i dobi malenu penziju. Međutim mu umre i njegova prva supruga, učiteljica Zorka Brozović, i sinčić.

Oporavivši se nastupi kasnije službu nadučitelja Družbine škole u Puli. I ovdje ga je čekao silan posao u školi i izvan nje. Javni nastupi sa školskom djecom bili su i za druge učitelje škola, za njega svjedodžba revnosti, za narod magnet za hrv. škole i za hrvatski odgoj. Još je teško breme u Puli palo na njegova leđa, i to uredništvo naše novine »Narodna Prosvjeta.«

Kad je pred pet godina zaključilo naše Hrv. učiteljsko društvo, da će izdavati svoje glasilo, na koga da se obrate nego na Ernesta Jelušića! Teškom mukom se je latio i ovog mučnog posla, ali na vruće naše molbe popusti. Tri je pune godine uređivao »Narodnu Prosvjetu,« (do konca 1908.) pisao u nju pjesme i članke.

U Puli se je vjenčao s Ružom Benigar i dobi od nje sina Tihoraja.

No veliki napor slomi njegove i onako slabe živce, oboli opet i pođe u Zagreb na liječenje, ali utaman: Proviđen Svetotajstvima umre tamo i pokopan bi na Mirogoju, a da nismo na vrijeme ni znali.

Prvi naš predsjednik, prvi naš urednik čeka uskrsnuće mrtvih u prijestolnici Hrvata — da l' je to puki slučaj?

Kad budemo dolazili u Zagreb i pohađali grobove Mirogojske i klanjali se prahu velikih Hrvata, bit će nam svet i grob Ernesta Jelušića!

Antropogeografija Istre.

Prof. NIKOLA ŽIC.

III. Prošlost žiteljstva.

Zamršena etnografijska pitanja današnjega istarskoga žiteljstva ne mogu se riješiti bez osvrta na njegovu prošlost. Jedino na osnovu historijskih podataka o velikim promjenama stanovništva kroz cijeli niz vjekova razumijemo sadašnje stanje. Zato u krupnim potezima ponajprije o tom.

O egzistenciji prehistorijskoga žiteljstva u Istri nema sumnje, ali mnogo toga o njemu još nije razjašnjeno. Ono je kasnije, u rimsko doba, bilo romanizovano. Seobe naroda u srednjem vijeku kaošto i kolonizacije u novom vijeku dva puta promijeniše etnografijsku sliku cijele zemlje, ali je razumljivo, da su istarske etnografijske prilike srednjega i novoga vijeka netočno prikazane, jer su se tim pitanjem bavili skoro isključivo Talijani, koji ni u današnje vrijeme u ovom poslu ne će da jasno gledaju i vide istinu. Služeći se dakle njihovim djelima valja biti na oprezu. Stoga se slijedeći moji reci u mnogočem ne će slagati s njihovim pričanjem.

Više nam je poznato o životu[1]) istarskoga pražiteljstva nego o plemenskoj njegovoj pripadnosti.[2]) Obično se spominju imena: Liguri, Istri i Liburni, ali nitko ne zna, kojemu ih jezičnom deblu i kojoj pasmini treba priključiti. Budući da su lješove svojih pokojnika redovito palili, nije ni u žarama ni po grobištima sačuvana nijedna lubanja, po kojoj bi se bar općenito moglo zaključivati o rasi. Dakako ni novcu ni napisima iz ovoga doba nema traga ni spomena. Ipak svi nađeni spomenici potvrđuju prehistoricima i arheolozima, da su tadašnju primitivnu kulturu razvili arijski narodi. U zemljama oko sjevernoga dijela Jadranskoga mora stanovahu svakako Veneti, koji u davnini bijahu došli s istoka. Jedna njihova grana bijahu Histri, nastanjeni sa zapadne strane Učke sve do mora, a po njima ostade zemlji današnje ime, kaošto po Liburnima, grani Ilira (koji stanovahu u sjevero-zapadnom dijelu Balkanskoga poluotoka), ostade ime njihovoj domovini, staroj i današnjoj Liburniji. Vjerojatno je, da su razlike među Venetima i Ilirima, a prema tomu također među Histrima i Liburnima, bile veoma znatne. Tako bar sude u novije vrijeme jezikoslovci pogledom na jezik, a po tomu se može suditi o velikim razlikama i glede cjelokupnoga njihova života. Na SI Istre bijaše žiteljstvo trećega roda: valjda pripadaše Karnima (u današnjoj Sloveniji) ili surovim Japidima. Tu etnografijsku sliku, koja je današnjoj razmještajem narodnosti dosta slična i prema prirodi istarskoga tla prilično vjerojatna, promijeni doseoba Kelta, koji po prilici koncem V. vijeka dođoše sa sjevera. Oni se nastaniše

[1]) G. grof Wurmbrand: »Die prähistorische Zeit Istriens.« Beč 1891.

[2]) B. Benussi: »L'Istria sino ad Augusto.« Trst 1883.

negdje među Tagliametom i Kvarnerom i smiješaše sa starim žiteljstvom, tako da su Rimljani početkom II. vijeka na našim stranama našli zapravo Kelto-Venete na zapadu i Kelto-Ilire na istoku. Prema tomu pod imenom Histri kod historika Livija i pjesnika Hostija ne smijemo misliti narod u etnografijskom smislu već žiteljstvo na teritoriju tadašnje Istre. Možda su mirni i gostoljubivi Liburni, veoma okretni trgovci i preduzetni pomorci, bili bolje sačuvali svoje plemenske osobine prema opće poznatoj rezistentnijoj naravi Ilira.

Bilo kako bilo, Rim[1]) je kroz malo vjekova pomoću svoje visoke kulture svim primitivnim istarskim urođenicima, kao svuda na svom području tako i u Istri, ucijepio jezik, običaje i vjeru svojih italskih kolonista, tako da je brzo i ovdje umijesio Romane. Romanizacija je djelovala u cijeloj Istri, ali nije uspjela svuda u jednakoj mjeri: najjača uz obalu a sve slabije prema unutrašnjosti, pa se stoga gušće naseljeno romansko žiteljstvo[2]) u primorju moglo kroz slijedeće vjekove održati trajno, dok su malobrojni Romani podalje od mora bili osuđeni na skoru propast. Ta ih je i snašla u valu seobe naroda. Kako ova dolazi sa sjevera i istoka, lako će uništiti romanstvo na Ćićariji i u Liburniji a onda dalje jurišati na rijetko naseljenu srednju i posve romansku zapadnu Istru. I doista već prve skupine barbara na putu u Italiju strašno poharaše gornju Istru, tako da su se Romani od straha pred njima dobrim dijelom sami povukli k primorju (baš kaošto su to učinili u Dalmaciji) i tamo tražili spas u utvrđenim gradovima, kojima preko Jadranskoga mora leži uzdanica Ravenna, od cara Honorija (404. po Kr.) glavni grad Italije.[3]) Doduše veoma malo ima vijesti o stanju Istre u ovo doba, pače malo i o Romanima u primorju, gdje je propalo čak i nekoliko gradova (na pr. Cissa iza 679.), a da o tom nije sačuvana uspomena. Da je Romanima u unutrašnjosti zemlje bilo još gore nego onima u primorju, ne treba sumnjati: ono što ih je bilo ostalo na svom mjestu, brzo se izgubi među Slavenima, koji provaljuju u Istru na samom svršetku VI. vijeka.

Ajdemo u srednji vijek. Kad Talijani danas tvrde, da nas Slavena u prvom tisućljeću po Kr. ovdje u Istri još nije bilo, onda lukavo misle na »svoju« Istru u užem smislu, t. j. zapadnu i srednju do Raše, misle na staru rimsku Istru, pa tako neizravno i nehotice priznavaju, da su Hrvati i Slovenci

---

[1]) S. Petris: »Die Römerzeit Istriens.« Beč 1891.

[2]) C. De Franceschi (»L' Istria — note storidhe.« Poreč 1879.) misli, da je tada u Istri živjelo 645.776 (sic!) ljudi. Kad se promisli, da je Italija tada imala samo desetak milijuna, onda se može reći, da je krupno pogriješio.

[3]) Da su se Romani pred došljacima tiskali k moru, pokazuje i osnutak Mletaka, ali sa početkom ovoga grada je u svezi još nešto, što treba na ovom mjestu istaknuti. Kad je 452. strašni Atila sa svojim Hunima razorio Aquileju, bijaše i mnogo Istrana, koji se ugnuše njegovu bijesu bježeći na otočiće laguna i tako pomogoše osnovati Mletke. Među prvotnim plemićkim obiteljima ovoga grada spominju mletački ljetopisi 33 istarske. (P. Stancovich: »Biografia degli uomini distinti dell' Istria.« Kopar 1888. I kasnije su se Istrani selili u Mletke, tako da je od 674 patricijske obitelji bila 91 istarska — i to prije mletačke vlasti u Istri). Dakle su Romani bježali u Istri ne samo k moru, nego čak i preko njega u Italiju!

napučili Ćićariju, Liburniju i Kvarnersko otočje odmah za velike seobe narodâ i malo iza toga. Umjereniji pako se ne usuđuju tajiti istinu, da već odavna žive Slaveni pored Romana i u donjoj Istri. Dakle: u starijem dijelu srednjega vijeka drže zapad današnje pokrajine potomci žiteljstva iz staroga vijeka — Romani, a istok novi doseljenici — Slaveni, ali kaošto je u istočnom primorju po gradovima ostalo Romana, tako je također na zapad provalilo i nastanilo se izvan gradova mnogo Slavena.

To se može i dokazati. Vijesti o Slavenima u Istri su nam sačuvane od godine 599., 600., 602., 611., 941.|2. i 670. i t. d.*) Oni su tada u društvu s Avarima pustošili mnoge zemlje pa i Istru, koja je onda bila bizantska — dakako samo po imenu, jer je Carigrad od nje daleko. Kako je dakle bila izvrgnuta napadajima susjednih naroda, nijesu je oni nimalo štedili. Avari su i Langobardi ovamo provaljivali, samo da plijene, ali Slaveni su tražili ne samo plijena, već i zemljišta, pa ih se svaki put nešto po njoj nastanilo. Kako su se p o m a l o širili po ostalim svojim novim zemljama, tako su činili i ovdje.[1]) Istina, nije moguće o ovim prvim slavenskim došljacima točno odrediti, baš kada, kako i gdje su se nastanili, ali da su došli u Istru i ostali u njoj baš kao i u susjednoj bizantskoj Dalmaciji ili langobardskoj Furlaniji, ludo je sumnjati. Malo je kada došlo do ratnih sukoba, tako da im nije bilo teško naseliti se po Ćićariji, gdje su kao pastiri domala udarili svoja stalna sijela. No naskoro, već u VII. ili barem u VIII. vijeku, spustiše se i u niže predjele, u samu Istru pod Ćićarijom, kako jasno svjedoči opširna i pouzdana vijest o vele znamenitom istarskom saboru.[2]) Početkom IX. vijeka (između godine 803. i 810.) sazvaše naime carski pouzdanici po nalogu Karla Velikoga istarsko žiteljstvo i njegove duhovne i svjetovne glavare u skupštinu na livadi pri ušću Rižane nedaleko Kopra, da saznaju stanje pokrajine. Tu se mnoštvo (»populus«) potužilo na svoga vojvodu Ivana, što im je oteo šume i sela te naselio po zemlji Slavene (koji »arant nostras terras et nostras runcoras, segant nostras pradas, pascunt nostra pascua et de ipsas nostras terras reddunt pensionem Ioanni« itd.). Na to je vojvoda odgovorio, da će poći u one krajeve (terrae), gdje Slaveni prebivaju, da vidi pravo stanje; gdje ne prave štete, neka ostanu (»ubi sine vestra damnietate valeant residere, resideant«); ako su gdje na štetu, otjerat će ih ili će ih poslati u takove zapuštene krajeve, gdje bez ičije štete mogu koristiti državi i žiteljstvu (»mittamus eos in talia deserta loca, ubi sine vestra damnietate valeant commanere, faciant utilitatem in publico sicut et caeteros populos«). Ne zna se, je li što Ivan

*) Dr. Franjo Kos: »Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku,« dva sv. Ljubljana 1903. i 1906.

[1]) T. Maretić: »Slaveni u davnini.« Zagreb 1889.

[2]) Fr. Swida: »Studien zur küstenländischen Geschichte im Mittelalter« u godišnjem programu tršćanske realke 1877.

učinio, ali se po njegovim riječima može suditi, da svojim štićenicima nije bio prestrog. Većina je Slavena ostala u svojim sijelima, a možda je samo neke otjerao gore na kraski ravnjak. No i ti su se brzo vratili u nizinu.[1])

Sve su to bili srodnici tršćanskim i kranjskim Slavenima, dakle današnji Slovenci. Ali u isto vrijeme dođoše i Slaveni s istoka, današnji Hrvati. Početkom VII. vijeka osvojiše oni Dalmaciju, odakle se raširiše po cijelom Kvarnerskom području, naime po otocima i po staroj Liburniji do Raše. Osim općenitih i nei·avnih vijesti posve su pouzdane od godine 799., 820., 839. itd.[2]) Ali pođoše i dalje: kaošto su slovenski »Šavrini« u flišnom predjelu na sjeveru Dragonje po Koparštini i Piranštini od Trsta do Savudrije najstariji doseljenici, tako ima također znatnih skupina hrvatskoga žiteljstva od davnine po Pazinštini, Pulštini i Poreštini. Možda su samo u trokutu među Limskim kanalom i Pulom ostali Romani osamljeni, tamo možda nije bilo Slavena, ali inače su se Romani održali samo uz obalu i po gradovima u unutrašnjosti zemlje, dok su Slaveni svuda po cijeloj Istri sebi podigli svoja sela. Po Labinštini oko Raše, po Buzeštini, pače i na samoj zapadnoj obali (Crni Vrh kod Novigrada) spominju se Slaveni oko godine 1000. Vijesti iz X. vijeka doduše nijesu sačuvane, ali one iz XI. posve jasno govore o egzistenciji Slavena po donjoj Istri i pred godinom 1000. Tako se na pr. 1030. (pa opet kasnije 1158. i 1225.) cesta Poreč-Pazin zove »via Sclava« odnosno »Sclavonica.« Jamačno ih nije bio malen broj tek doseljenih. Ove Slavene valja dovesti u svezu sa onima rižanskoga sabora. U spomenicima od 1102. sačuvana su nam čisto hrvatska imena (Golgorica, Cernogradus, Bellegradus) nekih gradova u srednjoj Istri, a u mletačkom arhivu leže dva ugovora dvaju slavenskih župana sa pulskim vojvodom (10. II. 1199. »Pribisclaus Zupanus, Zupanus Drasicha de Galegnana, et Iurcogna et Bosegna de Barbana;« 4. III. 1199. »Pribisclaus Gastaldus Barbane, Mirosclaus et Pridizius«), iz kojih je pouzdano, da su tada gradići Barban i Gračišće bili u hrvatskim rukama, a po tomu je lako zaključiti, kako je bilo i izvan njihovih zidina već davno prije. U ostalom pitanje stare doseobe Slavena u Istru postavlja nam nad svaku sumnju »Razvod istrijanski« od 1275., koji doduše Talijani proglašuju falsifikatom od 1500. godine. Da i jest tako, time lje ne izbrisaše Slavenima trag u starijem dijelu srednjega vijeka. Konačno i spomenik o motovunskoj šumi od 15. veljače 1304. donaša slavenska imena mjêstâ (lokaliteta) i obitelji.[3])

Što je međutim bilo s Romanima? Kod njih je nastala jedna važna promjena, koju ovdje valja spomenuti. Na prelazu iz staroga vijeka u srednji razvijao se njihov latinski jezik u tri narječja: ladinsko (furlansko) na sjeveru, istarsko na jugu poluotoka i dalmatsko na Kvarneru. Prvo je pred malo go-

[1]) N. Krebs: »Die Halbinsel Istrien.« Lipsko 1907.

[2]) Fr: Rački: »Documenta«, Zagreb 1877.

[3]) C. von Czoernig: »Die ethnologischen Verhältnisse des österr. Küstenlandes.« Trst 1885.

dina iz Istre istisnuto dalje na sjever (posljednji tragovi u Miljama); treće je po Dalmaciji izginulo već u IX. vijeku, samo se u gradovima održalo do XV., a u gradu Krku čak sve do 1893. (tada je umr'o neki Udina, koji je tim narječjem posljednji govorio); drugo (»istrioto«) živi još i danas kod dvadesetak tisuća žitelja u gradovima Rovinju i Vodnjanu pa u gradištima Bale, Fažana, Galežan i Sišan. Ova narječja su se razvila samostalno i neprekidno od rimskoga pučkoga govora (lingua rustica), a dva posljednja su među sobom i prema onima u južnoj Italiji srodnija nego prema ladinskomu, kako se govori u današnjoj Furlaniji. Danas prevlađuje kod istarskih Talijana svuda mletačko narječje (»veneto«), koje je ovamo došlo s Mlečićima u XIII. vijeku i kasnije. Ono je odavde istjeralo dijalekat ladinski, a ozbiljno prijeti također istarskomu, kaošto je već pred njim posve izginuo dalmatski. U unutrašnjoj Istri već bogzna od kada nema traga spomenutim staroromanskim narječjima. Slaveni, ako znadu i hoće, govore s Talijanima samo mletački, a među sobom od starine kajkavski (Slovenci) odnosno čakavski (Hrvati). Treće narječje, štokavsko, dolazi u Istru sa kasnijim doseljenicima kao i mletačko među Talijane.

U posljednjim vjekovima srednjega i početkom novoga vijeka nastaje iznova vanredna etnografijska promjena. Od silnih nevolja silno spade broj žiteljstva, naročito romanskoga uz primorje, a bila bi valjda posve opustila i propala cijela zemlja, da nije doseobom ili kolonizacijom novih žitelja, osobito Hrvata, spašena Istra.[1])

I onako neznatno blagostanje cijele pokrajine, napose mletačke, naglo i očito propada kroz nekoliko vjekova, a najbjednije je stanje baš oko godine 1500., dakle na prelazu iz srednjega vijeka u novi. Koji su tomu uzroci? U prvom redu teški ratovi i česte kužne bolesti,[2]) ali su mnogo krive također obje državne vlasti, koje su za svoje dijelove Istre premalo marile.[3]) Uostalom

[1]) B. Schiavuzzi: »Cenni storici sull' entnografia dell' Istria« u »Atti e. mem.« Poreč. 1902.|1904-; B. Benussi: »La liturgia slava nell' Istria« u »Atti e mem.« Poreč 1893.

[2]) Među 1300. i 1600. godinom harale su u Istri 30 puta. Već se u XIII. vijeku javila kužna bolest 5 puta, a ni u XVII. nije je posve nestalo (3 puta). U XIV. pojavila se 12 puta i poharala naročito Milje, Piran, Poreč, Rovinj, Pulu i okolicu te Osor, dakle same romanske gradove uz obalu. U XV. vijeku, kad je bjesnila 13 puta, osobito je osjeti Pulština. U zapadnoj i južnoj Istri žiteljstvo brojem naglo pada. Najviše trpi građanstvo, ali nestaje i čitavih sela, zemlja postaje pustoš. Tada je također za uvijek zapušteno 5 benediktinskih samostana. U XVI. vijeku pojavi se kuga opet 14 puta, tako da na pr. Poreč 1580. ima samo 300 žitelja, Novigrad i Umag jedva nekoliko kuća. Brionski otoci opustješe već u XIV. vijeku. Kad je konačno u XVII. vijeku **1630.** kuga harala posljednji put, opustje Dvograje kod Kanfanara, Pedrolo (kasniji Peroj) itd. U Puli preživje ove nevolje samo 300 ljudi, u Poreču pače samo 100. O svem tom: »Senato misti,« »Senato secreti,« »Relazioni dei capitani di Raspo,« »Relazioni dei podestà-capitani di Capodistria,« »Relazioni dei provveditori veneti« itd. u »Atti e mem.«

[3]) Sjaj republike slabo se odrazuje na njezinu ovdješnjem posjedu. Koji je tražio sreću, selio se preko mora u Mletke. To bijahu Romani iz gradova. Ali kad zavlada novčano gospodarstvo, ostavljahu zemlju i mnogi seljaci. Tako spade vrijednost tlu. Propada ratarstvo, a propadaju također istarske šume. (A. Berengar: »Zur Forstgeschichte Istriens.« Mleci 18[illegible]5.). Od XIV. vijeka dalje ima dosta vijesti o nerazumnom sječenju i ludom uništavanju šuma. Sav lijes (drvo za gradnju) pripadaše mletačkoj državi, koja nije pitala, do kada će ga biti. Njezini su podanici bezobzirno sjekli manja stabla (drvo za gorivo). Videći da im je od šume veća, brža i sigurnija korist nego od ratarstva ili stočarstva, nijesu mnogo pazili, kada

je u to doba gospodarska kriza bila zahvatila cijelu srednju Evropu, pa nije čudo, što ju je teže podnijela Istra, gdje je godišnje razdijeljenje kiše veoma nepovoljno i zdravstveno stanje uopće žalosnije. Sada se naime javlja u primorju malarija, koja je po svoj prilici ovamo došla preko mora sa ravne talijanske obale. I tako se sve više širilo neobrađeno tlo u zemlji, koja baš nije na glasu sa svoje plodovitosti. Broj žiteljstva se u cijeloj Istri znatno umanjio. Ali tražiti tomu uzroke u samim kužnim bolestima, nije nikako pravo. Uzroci su gospodarski. Trgovina bijaše na korist Mlečića, ribarstvo neznatno, u ratarstvu kriza, stočarstvo bolestima uništeno, šume dobrim dijelom posječene. Nije dakako ni približno moguće reći, koliko je žiteljstva nestalo, odnosno koliko ga je ostalo. Svakako se više prorijedilo u gradu nego na selu, više na zapadu nego na istoku, relativno se više snizio broj Romana nego Slavena, koji, kao i danas, bijahu na rijetko naseljeni.

Ovako nije moglo ostati. Iz Istre neprestano putuju izvještaji u Mletke i Gradac o pustoj zemlji i mrtvim naseljima. Zato i republika i Habsburgovci urediše posebna povjerenstva za kolonizaciju žiteljstva, jedni i drugi nastoje pridići gospodarsku vrijednost svojih istarskih posjeda novim radnim silama. Smiješno je reći, da su vlasti naselile Hrvate u Istru iz nekakvih nacijonalno-političkih težnja. Ni doseljenici iz Italije, koji ovdje za mletačkoga gospodstva pojačaše romanski živalj, ne dolaze iz kakvoga patriotizma već radi kruha, a ima ih veoma mnogo.[1])

Isprva je republika kušala kolonizovati seljake-ratare iz Italije, ali radi

---

su posljednji put na istom mjestu sjekli. Tako nastaje devastacija. Kad je republika opazila, da krčenjem šuma nastaje zemlji trajna šteta, izdala je doduše zakone proti devastaciji, ali tek kasnije, zapravo prekasno. Kako je općenito privreda bivala sve manja, nije se množao broj žiteljstva.

[1]) Jedni dođoše radi trgovine i obrta, drugi kao politički bjegunci ili činovnici; jedni iz mletačkoga područja, drugi iz ostale Italije; jedni se nastaniše u primorskim gradovima, drugi po selima među Slavenima. Sve to jasno potvrđuju prezimena naših današnjih Talijana. Na pr. (ima ih naime mnogo više): Braidotti, Bressan, Candussi, Cescutti, Comisso, Deffar, Depiera, Desanti, Fabris, Giorgis, Revelante, Rovis, Sandri, Sartori, Solari, Sterpin itd. su prezimena karnijskih gorštaka (»cargnelli«) furlanske narodnosti, koji dođoše ovamo većinom među Slavene kao »radišni i okretni, dobrodušni i gostoljubni, pouzdani i mirni, štedljivi i s malo polente zadovoljni lončari, kovači, bravari, klesari i tkalci;« u drugu skupinu spadaju prezimena doseljenika iz republike (Mleci, Chioggia, Grado itd.): Balbi, Bartoli, Bonetti, Cicogna, Corazza, Morosini, Petronio, Piccoli, Rismondo, Venezia itd. itd., a u treću iz ostale Italije: Campitelli (iz Macerate), Camus (iz Milana), Fattori (iz Piemonta), Manzoni (iz Milana), Mosconi (iz Bergama), Sanzin (iz Turina) itd., a dakako i Bergamasco (u Vodnjanu), Bolognin (u Cresu), Fiorentin (u Krku), Mantovan (u Pićnu i Sovinjaku), Pisani (u Balama), Pugliese (u Izoli), Toscan (u Dekanima) itd.; u četvrtoj su skupini prezimena onih doseljenika, kojima samo ime kaže, da nekada nijesu bili Talijani: Albanese, Cattaro, Cipriotti, Decandia, Melada, Ragusin, Castiglia, Crevato, Crevatin, Grego, Lubiana, Tedeschi, Turco, Zagabria, a o petoj sudite sami: Draghicchio, Pastrovicchio, Tarticchio, Zadaricchio itd., onda: Andrianich, Dorcich, Ivancich, Milotich, Udovicich, Stepcich, Lovrinich, ili: Luch, Mrach, Giacaz, Godina, Pozzar, Sestan, ili: Cattunar, Niederkorn, Frank; u šestoj skupini — a ne znam, je li najbrojnija — konačno su prezimena iz rimskoga doba: Amoroso, Apollonio, Baseggio, Benussi, Carli, Castro, Combi, Facchinetti, Gambini, Gravisi, Pesante, Pitacco, Polesini, Rapicio, Quarantotto, Schiavuzzi, Segala, Spadaro, Vergerio, Vergottini itd. Kad bi također prezimena Slavena bila ispitana, bilo bi veoma poučno sve skupa usporediti (G. Gravisi: »Saggio di commento ai cognomi istriani« u »Pagine Istriane.« Kopar. V. 1907.; P. Tomasin: »Die Volksstämme im Gebiete von Triest und in Istrien. Eine ethnographische Studie.« Trst 1890.).

nestašice vode i radi malarije nije uspjela (kao ni kasnije 1561. i 1627. a ni koncem XVII. odnosno XVIII. vijeka). Nije preostalo drugo nego kolonizovati jači (stočarski) elemenat sa Balkanskoga poluotoka, gdje je kršćansko žiteljstvo jedva dočekalo put, kuda da se ugne nasilju Turaka. Čudno li je šarena slika toga mnoštva doseljenika! Po narodnosti i jeziku su Hrvati ili Srbi, Romani i Rumunji, Albanci i Grci; po imenu, kojim sami sebe zovu ili ih drugi za porugu zovu, Morlaci, Uskoci, Vlasi, Ćići itd.; po zakonu katolici a sigurno dobrim dijelom također pravoslavni, možda čak i bogomili; po zanimanju skoro svi pastiri; po običajima i narodnom životu više manje veoma oprečni i među sobom i prema starom (slavenskom i romanskom) žiteljstvu istarskom — već prema tomu, odakle dolaze: iz sjeverne (zagorske) ili južne (među Cetinom i Neretvom) Dalmacije, Boke Kotorske, Crne Gore, Albanije, Grčke i otočja, Macedonije, Hercegovine i Bosne, pa iz Hrvatske (Senj i Gorjanci). Dolazili su na mahove preko 200 godina (od 1449.—1657.), ali ovdje nije zgodno, da tu kolonizaciju potanko pratimo od godine na godinu i od sela do sela. Oni napučiše mnogo zapuštenih sela i osnovaše cijeli niz novih naselja. U markgrofiju dolaze (većinom »Morlaci«) ponajviše iz Dalmacije na mletačkim galijama (oko Buja, Motovuna, Poreča, Rovinja, Kanfanara, Svet Vinčenta, Vodnjana i naročito u Pulštinu), u grofiji ih (većinom senjske »Uskoke,« iza mira u Madridu 1617.) habsburški zakupnici naseljuju oko Drage (Tinjan i Kringa, Sv. Petar u šumi i Žminj) i Pazina (Kršikla, Kašćerga i Pićan), pa pod Krasom oko Lupoglava (Semić, Lesišćine, Gorenja i Dolenja Vas), gdje osnivaju bezbroj malih zaselaka većinom patronimičnoga imena.

Zamršenija je kolonizacija na Ćićariji. Svi tamošnji (i uopće istarski) starosjedioci slavenski bijahu i jesu (po izgovoru staroslovenskoga ě) ekavci, a polag kaj i ča dijelimo ih u Slovence i Hrvate. Ni ikavština ni štokavština nije u Istri nigdje od starine. Kad znamo, da se danas po Ćićariji govori ne samo 1) kajkavsko-ekavski (slično kao t. zv. Fućki po Buzeštini) i 2) čakavsko-ekavski nego također 3) čakavsko-ikavski i 4) štokavsko-ikavski, ne će biti teško pogoditi, da su »Ćići« posljednjih dviju skupina kolonizovani u doba, o kojem je govor. Sa vjerojatnošću se može reći, da su svi ovi ikavci došli ovamo istodobno sa onima u donjoj Istri, i da im je stara domovina Dalmacija, čakavcima sjeverna (Bukovica i otočje) a štokavcima južna (među Cetinom i Neretvom). Ime (u gornjoj Istri Ćić, u srednjoj Uskok, u donjoj Morlak ili Vlah) ne odlučuje. Sva su ta imena sinonimi, koje možemo ukloniti uporabom staroga narodnoga imena Slovinac za razliku od starosjedilaca Slavena i današnjih narodnosti Hrvata-Slovenaca. Ovim trim imenima pristaju nasuprot Roman, Latin i Talijan.

Još preostaje rumunjsko pitanje.[1]) Danas ima Rumunja oko Boljunšćice

[1]) J, Vassilich: »Sull' origine dei Cici. Contributo all' etnografia dell' Istria« u »Archeografo triestino« Trst 1903.

i na Ćićariji jedino u Žejanama. Da ih je nekada bilo više, i u gornjoj i u srednjoj Istri, dokazuju neki stari (fra Ireneo della Croce, Valvasor i dr.) i novi pisci (Miklošić, Bidermann, Vassilich) te mnoga sela rumunjskoga imena (Catun t. j. selo, Burul, Cergnul, Licul, Sikul). Ali ni danas jošte nije nikako moguće dati jasan odgovor, odakle, kada, kuda, u kolikom broju, u kakovim prilikama i kamo su u pojedini kraj Istre Rumunji došli. Ipak se čini, da je kolonizacija Rumunja na Ćićariji bila manja, nego se obično tvrdi. Krivo je naime mišljenje, da je svaki Ćić u gornjoj Istri i svaki Vlah u donjoj (porijetlom) Rumunj. Kako ovamo dolaze vjerojatno iz hrvatskih krajeva i sigurno preko hrvatskih krajeva pomiješani sa Hrvatima u hrvatske krajeve, nijesu se dugo mogli održati, nego su se naskoro posve pohrvatili.

Benussi sudi, da je na svršetku kolonizacije (oko 1650.) bilo u mletačkoj markgrofiji 50.000 žitelja a u habsburškoj grofiji oko 5000, ali se ljuto vara, barem za grofiju. Ta pićanski biskup Grgur Reitgartler javlja pedeset godina pred tim (1698. ili 1599.) službeno u Rim o stanju svoje biskupije slijedeće: »Fuor di Pedena et Gallignana, in tutta diocese sono sacerdoti Hilirici, quali dicono l' Officio et Messa lingua Hilirica, onde siando popoli semplici si contentano di lor officiare, non trovandosi sacerdoti latini. L' anime in tutta questa diocese sono in circha 10 milla, di quali sono di più popoli antiqui di contado, — alcuni altri sono venuti di confini, essendo profligati da Turchi, — popoli Croati dico antiquissimi, da bene et obedienti alla santa Madre Chiesa. Così ancho sono alquante ville d' altre nation detti Morlachi, venuti parimenti loro da confini, essendo discaciati a Turchi.«[1]) Iz ovoga slijedi dvoje. Budući da je pićanska biskupija zapremala skoro isti teritorij koji i pazinska grofija, može se reći, da je oko 1600. grofija imala oko 10.000 žiteljstva. I o etnografiji Istre neka Benusi opreznije sudi, jer ga pićanski biskup iz XVI. vijeka pobija. Reitgartler razlikuje posve jasno u svojoj biskupiji: 1. nešto Latina u dva gradića, 2. većinu vjernika Slavena od davnine, 3. nešto malo doseljenika Slovinaca i 4. nekoliko sela Rumunja. Sve je ovo u najljepšem skladu s onim, što sam do sada spomenuo.

O »divljaštvima« doseljenika mogu Talijani šutjeti, jer im pravednost prema Slavenima nije prirođena. Istina, kolonisti ne dolaze s grančicom masline u ruci, ne dolaze kao jagnjad, ali ne zaboravimo, da su po zanimanju pastiri, koje je turska nevolja otjerala s očevine, pa su nomadski živeći sa svojim stadima i lutajući kojekuda morali izgubiti smisao za miran poredak, a kad su došli »od nemila do nedraga« u Istru, spomenutim nevoljama uništenu, zahtijevale su državne oblasti, da im — prije nego sebi podignu krov — smjesta preporode zemlju i živu mirno poput slavenskoga starosjedilačkoga ratarskoga žiteljstva i neznatnih ostataka latinskih građana. Kao pastiri su

[1]) L. Jelić: »Fontes historici liturgiae glagolito-romanae.« Krk 1906.

došli, pa su pastiri htjeli i ostati. Zato traže pašnjake i sijeku šume, da dobiju površine za pašu, a o oranici i plugu dugo ne će da čuju. Ako se današnje oblasti ovako malo brinu, da nađu lijep način, kako da ovim doseljenicima iščupaju zadnje tragove njihove žalosne prošlosti, kako je tek morao biti ozbiljan i brižljiv postupak ondašnjih gospodara? Svakako paljenje šuma, sječenje vinove loze i uništavanje oranica bit će u većini slučajeva gradivo zlobno izmišljenih priča. Doduše valja ipak priznati, da je sa doseljenicima došlo dosta zla, zbog čega se staro i novo žiteljstvo dugo nije moglo sprijateljiti. Provale i navale, krađa stoke i krvna osveta (»vražda«) su žalibože još i danas kadgod predmetom sudbenih rasprava rovinjskoga tribunala, a tamošnji suci dobro znadu, u kojim krajevima takovi prekršaji odnosno zločini najviše cvatu. Ako konačno uvažimo, kako je dugo vremena prošlo, dok su se doseljenici u mnogim drugim zemljama umirili, i da su istarski kolonisti relativno dosta malo vjekova u svojoj novoj domovini, ne trebamo se čuditi, što se još nijesu posve prilagodili novim prilikama i izjednačili starosjediocima. Ta u razvoju kulture je vrijeme važan faktor. A baš naši doseljenici pokazuju velike duševne sposobnosti, veće nego starosjedioci.

Sve do sada rečeno o prošlosti žiteljstva spada do neke mjere više u historiju nego pod naslov antropogeografije, ali da bi ovo još opširnije trebalo razlagati, najbolje zna onaj, koji pozna zlobno ili barem smiješno pisanje Talijana o ovom predmetu. Kako oni zavađaju i druge na krivi sud, vidi se iz ovoga: »Nicht allein die dreizehn ethnographischen Nuancen, welche der Verfasser daselbst herzustellen vermochte — Italiener (direkte Nachkommen der römischen Ansiedler und Venetianer), Romanen (Walachen), Albanesen, Slovenen (Šavriner, Berschaner und Verchiner), Croaten (Berg-, Ufer- und Inselbewohner, Beziaken und Fučky), Serben (Uskoken, Morlaken und Montenegriner) und die rätselhaften Čičen — sind es, welche der ethnographischen Darstellung Verlegenheit bereiten, sondern insbesondere die Verschmelzungen verschiedener Abteilungen einander nahestehender, ja selbst der entgegengesetztesten Volksstämme, welche keine Schriftsprache haben, und deren gesprochene Mundart aus den verschiedensten, kaum zu entwirrenden Elementen besteht, so dass es oft den wenigen Gebildeten dieser Stämme schwer fällt, zu bestimmen, welcher Schriftsprache ihre Mundart am nächsten kommt. Man begegnet daselbst nicht nur kroatisierten, auch serbisierten Kroaten, sondern auch kroatisierten Walachen, ferner italienisierten Kroaten, welche zum Teile selbst ihre Muttersprache vergessen haben (an der Westküste), dann kroatisierten Italienern, bei denen dieses ebenso der Fall ist (im Innern), endlich einem Mischvolke, dessen Tracht italienisch, dessen Sitte slavisch, dessen Sprache ein Gemisch von serbischen und italienischen Worten ist«. Dakle prava pravcata Afrika! Istina, ovo je pisano 1855. godine, ali ovim duhom je pisana

skoro svaka kasnija radnja o etnografiji Istre, pače u mnogima stoji ovo prepisano kao sveto pismo, jer su ovo rezultati istraživanja — najboljega austrijskoga etnografa prošloga vijeka, Czoerniga.

Nastavit će se.

Povijest školstva u austrijskom Primorju.

ANTUN vitez KLODIČ-SABLADOSKI.

(Nastavak.)

Istra.

Ukupni broj učitelja (bez učiteljica) iznašaše god. 1869.—70., kako je jur spomenuto, 214. Od ovih bijaše 99 svjetovnjaka, među koje je ubrojeno 5 učitelja niže realne škole u Piranu, tako su za pučke škole u pokrajini bila samo 94 svjetovna učitelja. Ostalih 115 bijahu ili vjeroučitelji ili dušobrižnici, koji službovahu kao učitelji za nuždu. Od učitelja svjetovnjaka nijesu mnogi imali ispita osposobljenja, a takovih podučiteljâ bilo je 11.

Učiteljica je bilo 35, podučiteljica 16, ukupno 51.

Ukupni broj pravih učiteljskih osoba po odredbama državnoga zakona za pučke škole od 14. maja 1869. iznašaše dakle, uračunav i učitelje realne škole u Piranu, 150, po tom je došla jedna učiteljska osoba na 1709 stanovnika, a pošto možemo računati na hiljadu stanovnika minimalno bar 140 za školu obvezatne djece, to je na jednu učiteljsku osobu došlo 238 djece.

No nesamo broj učitelja, nego i njihova svojstva ne bijahu povoljna. Većina je uz slabu pripravu apsolvirala samo dvogodišnji, mnogi samo jednogodišnji pripravni tečaj. Njihovo znanje bijaše uslijed toga mala opsega i površno, i slabe plaćice, koje primahu od općina, u mnogim slučajevima samo neredovito, nijesu ih mogle poticati na marljivo naobrazivanje niti na plodonosan rad.

Uz takve prilike bilo je dakle naravski, da se je novo konstituirano c. kr. pokrajinsko školsko vijeće ponajprije pobrinulo za potrebiti broj učitelja i njihovu naobrazbu.

Podijeljivanjem najmanje dvadeset štipendija po 100—200 forinti htjelo se privući pitomce na učiteljsku školu s talijanskim nastavnim jezikom, koja se je imala u smislu drž. školskog zakona za pučke škole od 14. V. 1869. i pokr. zakona od 4. IV. 1870. u Rovinju otvoriti.

Ministarskom naredbom od 11. rujna 1870. br. 9614 reorganizovan bi rečeni zavod u trorazredni; zadaća mu je bila odgajati za učitelje talijanske i ilirske (sic!) pučke škole.

Početkom školske godine 1870./71. imao se otvoriti prvi, slijedećih godina drugi i treći tečaj, tako da je zavod imao biti potpun školske godine 1872./73.

Ilirski (hrvatski) jezik proglasilo se na zavodu samo kao uvjetan predmet, a poučavao se je u prvom i drugom tečaju po tri sata, u trećem dva sata na sedmicu.

Kao neobligatni predmeti bijahu: njemački jezik, glasoviranje, orguljanje i u trećem tečaju sordomutika; svaki se je ovaj predmet poučavao po 2 sata na sedmicu.

Dne 7. studenoga 1870. otvorena bude škola sa svečanom službom božjom; upisalo se sedam đaka, od kojih tekom I. semestra istupe dvojica.

Ali niti štipendije niti odredbe pokr. zakona od 30. III. 1870. o uređenju pravnih odnošaja učiteljskog stališa na javnim pučkim školama nijesu mogle privući na učiteljsku školu u Rovinju toliko učiteljskih kandidata, koliko ih je za pokrajinu trebalo.

Obzirom na loš polazak spomenutog zavoda odredi c. kr. ministarstvo za bogoštovje i nastavu naredbom od 15. oktobra 1871. br. 6166, da se ima zavod prenesti koncem škol. godine 1871./72. u drugi grad Istre, koji će se kasnije imenovati, da se prvi tečaj početkom škol. godine 1871./72. na učiteljištu u Rovinju ne smije otvorati više i ako se za drugi tečaj ne prijavi bar 3—5 pitomaca, ne smije se ni ovaj otvoriti, nego neka se uputi sve one, koji se prijave, na učiteljište u Gorici.

Ministarskom naredbom od 15. rujna 1872. br. 6157 odredilo se Kopar kao sjedište učiteljske škole za Istru i to počam od škol. god. 1872./73. dalje, a učiteljska škola u Rovinju se zatvorila.

Koncem listopada 1872. prenesu na državne troškove učila i službene akte iz Rovinja u Kopar, a učiteljište smjeste u gimnazijalnu zgradu. Pošto je duže vremena trebalo, da se adaptiraju prostorije za zavod, otvori se učiteljište jedva 2. siječnja 1873. Iz početka nije zavod imao vježbaonice, tekar 19. travnja 1873. otvori se uz zavod dvorazredna vježbaonica. Nastavni plan bijaše isti kao i na bivšem učiteljištu u Rovinju s tom promjenom, da se je uvrstilo među neobligatne predmete slovenski jezik i stenografija.

(Slijedi.)

Sa obala Labe.

6. Moj duh se, dome . . .

Zřím v duchu velmože, tam po boji teď spící
již za svou vlast i za lid dali krev!..
J. Kratochvil.

Moj duh se, dome, povrh tebe krili,
gdje prve zrake sinule su meni,
obasjali me pogledi su mili
i sve što trajnoj hvalim uspomeni!

Uzalud sudba klupko razmotava
po grebenju me goneć besvjesnosti
i traži vazda užasâ i stravâ,
da duh mi stäre te ga ožalosti!

Ta Řip je visok, nepredobiv lavu. —
Tu češka ruka mahala je mačem
tuđincu kletu sjecajući glavu,
što našô grob među trnjem i među dračem.

S njeg i ja mlatam — al sa Řipa moga —
slobode duha krute otimače,
što ne znaju za dušu ni za Boga,
već otimlju se slatke o kolače!

Moj duh se, dome, povrh tebe krili
i gleda čudo — ne vjerujuć varci! —
junaci naši djedovi su bili,
a mi zar sada mlitonje i starci?!...

7. Šumi Laba . . .

Šumi Laba, srebropjena, tiha
posred bašta voćaka i hmelja,
pak se blješteć na vidiku krade
poput sjene il čarobnih željâ...

A ja pitam valove joj male:
— znajuć da je sudba slavska loša —
kažite mi gdje je zipka vaša?
Oni na to: podno Krkonoša.

Još ih pitam: kud hrlite tako?
Oni šapću: u germansko more.
Ah, sad vidim za što zvir vam daše
Ove češke planine i gore — — —

Šumi Laba — tiho — da kukaca
ne pomuti svirke i veselja,
pa se ljeska tičući se s nebom,
pa se gubi poput bajnih željâ....

Jakša Deprofundis.

Odnošaj između duše i tijela i moderna psihologija.

Motto: Das eigentliche Studium des Menschen ist doch der Mensch.
Goethe.

(Nastavak).

II. Kritika sustava.

1. Glavno načelo naše kritike. Da možemo ispitati, odgovaraju li stanoviti psihološki zaključci činjenicama ili ne, moramo imati neko mjerilo, neki kriterij, po kome ćemo lučiti ispravne zaključke od neispravnih. Taj kriterij bit će nam samosvijest (das Selbstbewustsein). O sigurnosti tog kriterija ne možemo dvojiti. Evo zašto! Dvojimo li o sigurnosti činjenica, koje nam samosvijest posvjedočava, ta je dvojba nutarnje stanje. Budući da sumnjamo o si-

gurnosti samosvijesti, moramo sumnjati o svim nutarnjim stanjima, jer samosvijest nije ništa drugo, nego li svijest o nama samima i o pojavama, koje se u našoj duši zbivaju. Prema tome morali bismo sumnjati i o tome, da sumnjamo o sigurnosti samosvijesti, jer i ta sumnja spada među pojave, koje obuhvaća samosvijest. Time bismo zašli u potpuni skepticizam. Radi toga ne možemo nikako sumnjati o vjerodostojnosti samosvijesti. Samosvijest nam je dakle pouzdani kriterij za istraživanje istinitosti psiholoških teza. Ne slaže li se koji psihološki rezultat sa činjenicama samosvijesti, moramo ga zabaciti. Kad bi to zlatno pravilo neprestano lebdilo psiholozima pred očima, ne bi nauka o duši bila u novije vrijeme tako zastranila.

2. Svjedočanstvo samosvijesti o odnošaju između duše i tijela. Rekli smo, da će nam biti samosvijest kriterijem pri kritiziranju rastumačenih sustava. Stoga valja da ponajprije ispitamo, što nam samosvijest govori o odnošaju između duše i tijela.

a) Samosvijest nam jasno svjedoči, da je čovjek jedinstveno biće. U nama postoji samo jedan »ja.« Kad bi se čovjek sastojao od dva sasvim samostalna subjekta, jednog psihičkog a drugog fizičnog, dobili bismo dva »ja.« Jedan bi »ja« bio nosioc psihičkih, a drugi fizičkih čina. No tomu se protivi iskustvo, samosvijest. Precizno je to svjedočanstvo samosvijesti izrazio Toma Akvinski: Idem ipse homo est, qui percipit se intelligere et sentire (S. Th. 1, q. 76. a. 1.). Dà, i duševno djelovanje (intelligere) i tjelesno djelovanje (sentire) proizlazi iz jednog te istog subjekta, iz jednoga »ja.«

b) Taj se izražaj samosvijesti odrazuje i u jeziku. Ne kažemo n. pr.: »Petrova duševna supstancija misli,« već »Petar misli.« To će nam biti mnogo jasnije, ako uzmemo Platonovu prispodobu s lađom i kormilarom. Ne možemo nikako reći, da kormilar i lađa ravnaju kormilom. No o Petru, koji sastoji od duše i tijela, možemo posve ispravno reći, da misli. Što to znači? To znači, da mora biti spoj lađe i kormilara različit od spoja duše i tijela. Prvi spoj zovemo akcidentalnim, slučajnim, a drugi supstancijalnim, stvarnim. Spoj duše i tijela je dakle supstancijalan, a učinak te supstancijalnosti je supstancijalno jedinstvo.

c) Djelovanje je čovječje ili a) fizičko ili b) psihofizičko ili c) psihično. Osvrnimo se samo na psihofizičke akte! Jedan primjer za psihofizičke akte! Zvuk djeluje na moje uho. Slušni senzorni centripetalni živac prenaša to djelovanje u mozag. Nastaje očut. Očut nije ni čisto fizički, ni čisto psihički akt, već neki spoj (operatio coniuncta), nešta nova — psihofizički akt. U tom slučaju velim: »Ja čujem.« Prema tomu očut — psihofizički akt — pripisujem svomu »ja.« To ne bi mogao učiniti, kad bi među dušom i tijelom bila samo vanjska, fizička sveza kao što je n. pr. među rukom i perom, kojim pišem.

Jasno je dakle, da u čovjeku mora postojati neki princip jedinstva. Duša i tijelo moraju sačinjavati stvarnu zajednicu.

Navedene činjenice samosvijesti nam nepobitno dokazuju, da je »supstancijalno jedinstvo« ono rješenje probjema o odnošaju među dušom i tijelom, koje posve odgovara naravi naše duše, kako se u samosvijesti izražava. Stog stanovišta treba da prosudimo redom sustave, koje smo u prvom dijelu našeg sastavka obrazložili. (Slijedi).

„Kako moraju roditelji uzgajati svoju djecu."

(Konac.)

Mnogi ocevi i majke istina brižljivo čuvaju svoje čedo, dok je ovo u djetinjoj dobi; no kako dijete raste i postaje punoljetnije, tako oni popuštaju, dok ono u dobi od petnaest šesnaest godina vidimo mladiće i djevojke, gdje se već posve otimaju nadzoru roditelja; a ovi kao da su posve izgubili svako pravo, svaku vlast nad njima: jer tko da će još ovakovima zapovijedati! Nije tako, predragi moji, a tako ni ne smije biti. Nego sin i kći valja da ostanu pod nadzorom i u poslušnosti svojih roditelja sve dotle, dok nijesu doprli do zrele muževne dobe, gdje je čovjek vrstan već vladati sam sobom i upravljati svojim poslovima.

Mnogo zla i grijeha počinja mladi svijet baš radi slabosti i popustljivosti roditelja; a to vrijedi napose u noćno doba. Kako mogu, pitam ja, kako mogu kršćanski roditelji na večer s mirnom dušom leći u krevet, dok znaju, da sina ili kćeri nema kod kuće? A kuda ovi? Ah tamna noć znala bi, kad bi govorila, mnogo toga pripovijedati, što sve i govore i počinjaju u njezinu krilu i mladići i djevojke, kojih majke i ocevi eno bezbrižno spavaju? Ne samo to, nego oci i majke to sve odobravaju i zagovaraju, jer da je to od potrebe: kako bi se inače kći udala! O sljepoće! Grijehom dakle neka se mladež pripravlja na sveti ženitbeni stalež! Zar su se u kršćana već tako pobrkali pojmovi o tome, što je po Božjem zakonu dopušteno, a što nije dopušteno, što je grijeh? I takvim kćerima da bi bilo još mjesta u djevojačkim društvima, gdje se članice svakog mjeseca pričešćivaju, da nadoknade Božanskom Srcu Isusovom za uvrede, što ih prima od nezahvalnog griješnog svijeta? A i majke, koje tolikom lakoumnošću kćerima dopuštaju, da se otimaju njihovom nadzoru skrivajuć se u krilu tamne noći, nedostojne su dobiti odriješenje na ispovijedi, sve dok se ne opamete te počnu savjesno vršiti materinske dužnosti.

No time, što roditelji djecu zadržavaju u jarmu zapta i straha Božjega, oni vrše tek jedan i to manji dio svoje odgojne dužnosti; preostaje još, da djecu upute u kršćanski život te im prednjače na putu u vječni život. »Sinko, ovako opominje Duh Sveti mladog čovjeka, sinko, čuvaj moj zakon kano zje-

nicu oka tvoga, upiši ga na pločama srca tvoga.«[1]) Djetinja je duša nepopisana ploča, pa što se u onoj mladoj dobi u nju zapiše, to će u njoj i ostati. No tko je prvi pozvan, da piše na ploči nevina djetinjeg srca, ako ne roditelji? A što će opet oni u srce svoga djeteta najprije upisati i najdublje urezati, ako ne upravo zakon Božji, o čijem obdržavanju ovisi vremenita i vječna sreća čovjekova? Otu pak zadaću vrše roditelji prvo primjerom, drugo riječju ili poukom.

Primjerom! Djetetu mora u primjeru roditelja neprestano pred očima lebditi zakon Božji. Ništa se mladom čovjeku tako duboko ne utisne u pamet i srce, nego što vidi na roditeljima. Poslovica veli, da primjeri privlače; a to vrijedi na poseban način za primjer, što ga roditelji pružaju djeci, pogotovo ako još pomislimo, da djeca smatraju svojom dužnosti roditeljima se pokoravati i povoditi se za njihovim primjerom, jer to im nalaže i četvrta zapovijed Božja.

Odatle se i vidi, kako valja roditeljima pomnjivo paziti, da ne dadu djeci ni u čemu zla primjera, nego da im u svemu i svuda daju primjer pobožnog kršćanskog života i krijeposti.

Ni u čemu dakle zao primjer! Jer time bi roditelji djecu svoju, koja ne razlikuju dobro od zla, pod zaštitom četvrte zapovijedi tjerali u propast. Neka roditelji nikad ništa ne govore, nikad ništa ne rade, što bi djeci moglo biti kamenom smutnje. Zar se možemo nadati dobru za djecu, koja vlastitim očima gledaju, kako otac zanemaruje svoje kršćanske dužnosti, kao primanje sv. sakramenata i slušanje sv. mise; koja gledaju, kako se u obitelji krši zakon propisanog posta; koja čuju od svojih roditelja svakojake nedopuštene govore, ogovaranje crkvenih dostojanstvenika i svećenika; koja čuju oca svoga psovati Boga i sakramente; koja toliko puta onoga, koga su dužna poštovati i ljubiti, vide podana proždrljivosti i pijanstvu, da je uslijed neumjerena pića poput bezumnog živa sišao s pameti? Roditelji s takvim primjerom ubojice su djece svoje, grobari njihove sreće i spasa!

Opet i opet bi morali roditelji svaki put, prije nego li što reknu ili učine u prisutnosti mladih, pomisliti, ne će li to biti djeci na sablazan. Ako su za svakoga smutljivca strahovite riječi Isusove: »Teško onomu čovjeku, po kojem dolazi smutnja«[2]) — a što tek za roditelje, koji vlastitim primjerom izdavaju porod svoj paklu?

Drugi opet istina u prisutnosti djece ništa ne govore niti čine, što bi bilo samo na sebi zlo ili griješno, ali uza sve to služe djeci za smutnju. Valja znati, da nije sve za svakoga čovjeka. Svaka doba čovječjeg života ima svoje od Boga osječene granice, unutar kojih valja da čovjek živi i kreće se, a pogubno je za čovjeka, te granice prevršiti. I djetinje doba ima svoje granice.

[1]) Prič. 7.
[2]) Mat. 18, 7.

Imade mnogo šta, što je za odrasloga čovjeka od koristi, pače i od potrebe da znade; dok je to isto priroda, ili bolje, početnik prirode Bog, za djecu i mlađu dobu zaodjenuo velom tajne, pa stoga nerazborito radi onaj, tko taj veo djeci digne, upoznavši ih sa izvjesnim stvarima, koje može zreo čovjek bez pogibli znati, dok se dijete i mladić o njih spotiču, te ih izlaže napasti, kojoj će prije ili kasnije podleći.

Pazite i na to, kršćanski roditelji, kako su uređene vaše kuće. Stanovi ljudski zahtijevaju više pažnje, nego li štale. U jedan te isti prostor trpati kršćanske duše bez svake razlike starosti i spola, velika je i neoprostiva pogrješka proti pravilima kršćanskog uzgoja, kojoj padaju žrtvom bezbrojne duše već u nježnoj djetinjoj dobi, te si kaljaju anđeosko odijelo krsne nevinosti, pogrješka, koje se krivima čine toliki roditelji! Dakako, takvi roditelji obično dolaze s izgovorom: Siromašni smo, ne možemo si kuće urediti kako to čine bogata gospoda. No izgovor je to, koji se dade rijetko opravdati. U većini slučajeva puko je to nehajstvo. Mnogi se roditelji na žalost više brinu za goveda i ovce, nego za neumrle duše djece svoje. Uz mali se često trošak dadu, samo da ima ozbiljne volje, kućni stanovi prirediti za obiteljsku čeljad tako, da imaju svi svoj odio, kako to zahtijeva starost, spol ili stalež, te se nije bojati za ćudorednost, osobito nevine djece Uza svu bijedu, koja, što ne poričemo, često tlači siromašne obitelji, moraju kršćanski roditelji nevinost i spas neumrlih duša svoje djece stavljati nada sve drugo, te prinositi u tu svrhu najveće žrtve, makar imali da radi toga podnesu glad ili da trpe oskudicu stvari najnužnijih za život. Ja mislim, kršćanski roditelji, da ste dobro shvatili smisao ove moje opomene.

Drugo, roditelji valja da vrše svoju uzgojnu zadaću riječju ili poukom. No pita se, što obuhvaća u prvom redu pouka, kojom imadu roditelji učiti svoju djecu. Rekoh već, da pripada roditeljima uzgajati djecu za svrhu, za koju ih je odredio Bog. Ta svrha sastoji u tome, da postanu dobri kršćani te tako postignu vječno blaženstvo. No kršćanski se život osniva na vjeri, jer, kako veli sv. Pismo, pravednik žive iz vjere.[1]) Vjera pak, kako uči isti sv. Apostol, potječe iz slušanja riječi Božje; no ne može se opet riječ Božja slušati, ako nema takvih, koji ju propovijedaju.[2]) Tko će dakle djeci propovijedati riječ Božju u onoj prvoj dobi, kad još ne mogu polaziti crkve? Tko drugi nego roditelji, u prvom redu majka?

Niti valja tu izgovor, kao da djeca još ne razumiju, pa čemu se s njima truditi, neka odrastu, te im se um razvije, onda će tek doći na njih red! Nije tako! Isus je izrijekom naredio, da valja sv. evanđelje naviještati svakomu stvoru;[3]) a među stvorove Božje spadaju i djeca. Da dijete ne razumije? Da-

[1]) Rim. 1, 17.
[2]) Rim. 10.
[3]) Mark. 16, 15.

kako da ne razumije kako jedan odrastao čovjek, ali opet je istina, da se djetetu duboko u pamet i srce utisnu riječi, što ih čuje, pa i ako ih još ne razumije, to će ih ipak u srcu sačuvati, te će u istoj mjeri, kako mu se svijest i razum razvija, sve bolje i jasnije shvatiti misao ili istinu, koju izražuju one riječi. Pobožna kršćanska majka pazit će, kada će se djetetu jezik razvezati, te će mu odmah početi prisaopćivati presveta imena Isusa i Marije, te ga učiti na izust kršćanske istine i molitve znajući da, ako mladi jezik ne privikne izgovaranju svetih riječi, to će ga zavidnik čovječjeg spasa preoteti za službu svakojakih griješnih i ružnih stvari. Žalosno zaista, što mnoga djeca znadu psovati i izgovarati svakojake gnjusobe, tako da se čovjeku, koji ih čuje, gadi, dok se eto u drugu ruku ne znadu ni prekrižiti niti na izust moliti Oče naš. Pobožna će kršćanska majka svoje čedo već u ono prvo doba, premda ga još ne vežu Božji ni crkveni zakoni, priučiti i navesti na obdržavanje svega, što zapovijeda Bog ili sv. Crkva: na molitve, na nemers, na post, na svetkovanje nedjelja i blagdana Gospodnjih; ona će ga upoznati sa svim kršćanskim običajima, napose sa djelima kršćanske ljubavi i milosrđa. Sv. Pismo veli: »Dobro je čovjeku, ako nosi jaram od mladosti svoje.«[1]) Tko se je već mlad priučio jarmu zapovijedi Božjih, njemu će bit kasnije, kad bude odrastao, taj jaram lak i sladak, te će, štono veli sv. Pismo, putem zapovijedi Božjih trčati.[2])

No time se još ne savršava uzgoj djece. Djelo što su započeli otac i majka kod kuće, nastavljaju Crkva i škola. No uspjeh crkvenog i školskog uzgoja opet ovisi najvećma od toga, da li su roditelji savjesno vršili svoje dužnosti oko uzgoja djece. Gdje su mati i otac u mladu dušu već usadili strah Božji i djetinje srce dobrim primjerom i poukom činili pristupačnim svemu, što je dobro i plemenito, imat će i svećenik u crkvi i učitelj u školi lak posao. Takvo će dijete, kako veli sv. Pismo za Isusa, napredovati u mudrosti i u rastu i u milosti kod Boga i kod ljudi.[3])

No ima, na žalost, roditelja, koji ne samo da zanemaruju dužnosti svoje prema djeci kod kuće, nego i kasnije, kad je dijete po crkvenom i državnom zakonu vezano da polazi crkvu i školu. Crkva napose nema ni oružnikâ ni drugih posilnih sredstava, kao što je na primjer novčana globa ili zatvor, da bi time mogla djecu prisiliti na pohađanje crkve, ili roditelje sklonuti, da šalju djecu na kršćanski nauk. Neoprostiv je upravo u toj stvari nehaj mnogih roditelja. Koliko se je ovih zadnjih godina na sve moguće načine: propovijedanjem, nagovaranjem, uvjeravanjem, prijetnjama -- nastojalo, ne bi li se postiglo revnije pohađanje kršćanskog nauka, a to barem sa strane djece. Al na žalost, mnogi se roditelji na sve to kao naumice oglušuju. Hoćete li napokon, kršćanski roditelji, poslušati ozbiljnu opomenu vašega pastira?

[1]) Pl. Jer. 3, 27.
[2]) Ps. 118, 32.
[3]) Luk. 2, 52.

Jest, roditelji kršćanski, na svršetku još se jedan put obraćam na vas. Bog je blagoslovio vaš bračni vez, što ste ga pred Crkvom sklopili uz blagoslov svećenika. Bog vas je obdario djecom. Toj djeci evo govori, naređuje Bog: »Slušaj, sine, nastavu oca svojega, i ne ostavljaj nauke matere svoje.«[1]) Gdje je, oče kršćanski, nastava, što je daješ sinu, gdje je, majko kršćanska, nauka, koju daješ kćeri? Ne samo to, nego vi, oče i majko, ne hajete da li polaze ili ne vaši sinovi i kćeri crkvu, gdje se od za to Bogom određenih i ovlaštenih svećenika dijeli hljeb Božje riječi, bez koje će kršćanska duša ogladnjeti i na putu u vječnost skapati.

Ako vas drugo ne može da sklone na vršenje najsvetije roditeljske dužnosti, a onda to neka čini barem ljubav do vaše djece, koju bezdvojbeno želite vidjeti sretnu i u ovom životu i poslije smrti. No sreće, prave sreće bez straha Božjega, bez krjeposnog, na osnovu kršćanske nastave provedenog života nema i opet nema ni na zemlji, a još manje u vječnosti.

Napokon, roditelji kršćanski, smilujte se barem sami sebi. Budite uvjereni, a to potvrđuje svagdanje iskustvo, u onoj mjeri kako budete zanemarivali vaše roditeljske dužnosti prema djeci, vraćat će vam djeca u stare dane. Djeca bez straha Božjega, djeca neposlušna Crkvi, djeca raspuštena najstrašnija su šiba, kojom Bog u starosti udara lakoumne i nemarne roditelje. Zlo uzgojeni sinovi svojom će neposlušnosti, svojim prkosom, krutošću, svakojakim često i tjelesnim zlostavljanjem ocu i materi ogorčiti starost, te im iskopati prerani grob. I veselit će se bezbožan sin sramotnoj smrti onih, koji su ga rodili; a kao uzdarje za to ostavit će mu otac i mati vječno prokletstvo. Nesretni sinovi, nesretni roditelji — eto to je kazna, kojom pravedni Bog pedepsa obitelji, u kojima ne vlada duh straha Božjega i kršćanske nastave!

Dok roditelji, koji su znajući svoje dužnosti, djecu svoju uzgojili u duhu svete vjere, te ih uputili u život kršćanski — pod stare će dane uživati plod svoga truda. Oni će u djeci svojoj naći utjehu za dušu, potporu za tijelo, a svijest, da su revno izvršili najsvetiju dužnost života svoga, dužnost naime kršćanskog uzgoja svoje djece, osladit će im stari život, dok ne budu uz ljubazno saučešće, te plač i molitvu zahvalne djece ostavili ovu suznu dolinu, da prime iz ruku pravednoga Suca vječnu nagradu!

U jeseni.

Jednoga jesenskoga jutra, kad ono s božjega svijeta počne nestajati života i sve čami pod dojmom crne slutnje, barba Andro zavrgô se motikom pa hajd u maslinik, da prigleda sve uzdanje svoje . . .

[1]) 1. 8.

Njegov se je maslinik sterao na domak moru, a kraj njega širila se šumica, u kojoj je rasao jedan jedincati hrast.

Volio je starac nekud to osamljeno stablo i u sjeni njegovoj rado odmarao svoje staračko tijelo. I jutros prije no je priljegao poslu, spustio se na kamen i zagledao se oko sebe u turobno jesensko jutro . . .

Pred njim se sterao maslinik, koji mu je odavna prirasao srcu. Još je bio malen dječarac, kad je s pokojnim ocem zalazio amo, i još su žive one grane, na kojima se je njihao, dok se je tata znojio za svoje zlato . . .

A sada? —

Oko njega na sve strane lišće vene . . . pada . . . mre . . .

Mala ptica cvrkuće tužno svoju zadnju pjesmu i leti . . . leti nekamo visoko, gdje ju čeka brojno jato, da ju sa sobom povede u daleki strani kraj . . .

Teška misao zastre mu dušu . . .

Već mu ih je sada sedamdeset za plećima. Jošte malo, pa će se i on seliti . . .

A onda taj omiljeli maslinik — sam Bog znade — u kakve će ruke pasti . . .

Među hvojama onog samcatog hrasta zašušti lagani vjetrić . . .

Lišće leti prema moru, da za uvijek propane u onom istom grobu, u koji su legle tolike ljudske žrtve . . .

Još je samo jedan list, koji se grčevito drži starca drveta, kao da mu je teško pustiti ga sama . . . samcata . . .

Badava! Ojači dašak, koji je domaglio s jaruge gorske, odnesao je i njega onamo daleko preko širokoga mora . . .

— — — Nedaleko kraja na onom širokom moru pušio se silan brod i hitio žurno naprijed kao lopov, koji krije u njedrima predragocjeno blago . . .

Taj dimeći se brod nosio je u daleki svijet najdragocjenije blago hrvatskih matera, sinove njihove . . .

Među njima bio je njegov peti i — zadnji sin . . .

Crvenko Bijeloplavić.

Prijedlozi pokrajinske konferencije

talijanskog učiteljstva Istre i odnosne odluke c. kr. pokrajinskog školskog Vijeća za Istru u Trstu.

(Konac).

Promjena pokr. škol. zakona od 31. srpnja 1895. br. 18.

Konferenca je predložila ovome zakonu slijedeće promjene:

1) § 2. neka se dodadu riječi: »globa od dvije do pedeset kruna;«

2) prvome odsjeku § 4. neka se doda: »Istodobno upozorit će se roditelje ili njihove zamjenike, da najdalje do tri dana ispričaju izostatke svoje djece (odnosno štićenika) iz škole;«

3) prvome odsjeku § 5. ima se dodati: »globa od 2—10 K,« drugome odsjeku: »globa od 10—50 K«, a trećemu: »Nakon što se je stranci dostavila odluka, treba o njoj obavijestiti upraviteljstvo škole«, četvrtome: »Kad prođe rok, naznačen u §. 4., upraviteljstvo škole obavijestit će izravno c. kr. kot. školsko vijeće o izostacima«, petomu odsjeku istoga zakona dodat će se: »C. kr. kot. škol. vijeće utećí će se odmah pupilarnome sudu u smislu § 214. školskoga i nastavnoga reda od 29. rujna 1905.;

4) § 7.: »Svaki izostatak iz škole opravdat se ima do tri dana razrednome učitelju. Za opravdanje izostatka vrijede uzroci, navedeni u §. 66. školskog nastavnog reda, i to:

a) bolest djeteta, b) pošasne bolesti u kući učenikovoj, c) bolest roditelja ili drugih ukućana, koji potrebuju poslužbe djeteta, d) slučaj smrti ili izvanredni događaji u obitelji ili rodbini djeteta, e) zlo vrijeme, ako je radi toga u pogibelji zdravlje učenika, f) ako je zapriječen put do škole.

Ne će se opravdati izostatak radi toga, što dijete mora da pomaže obavljati kućne poslove, bilo industrijalne bilo poljodjelstvene, niti ako dijete nema odijela ili obuće.

Iz knjige o polasku škole izvadit će školski upravitelj polovicom i svršetkom svakoga mjeseca iskaz neispričanih izostataka (obrazac H) i nakon tri dana podastrijet će ga c. kr. kot. škol. vijeću, koje će — a da ne pozivlje stranke na opravdanje — kazniti do 10. odnosno 25. dana u mjesecu globom od 2—10 K prijavljene roditelje (skrbnike), ako se nisu prije opravdali.

C. kr. kot. školsko vijeće dostavit će odnosne osude ravno roditeljima u što kraćem roku;«

5) § 8. dodat će se na koncu prvoga odsjeka: »10 K.«

6) »§ 7. otpada, jer mu je sadržaj sadržan u §. 12.;«

7) § 14.: »proti roditeljima (skrbnicima), koji — nakon toga, što su bili uzastopce triput kažnjeni — nemarno šalju svoju djecu u školu, treba se odmah utećí po §. 214. školskog nastavnoga reda od 29. IX. 1905. pupilarnome sudu.

C. kr. pokr. školsko vijeće odlučilo je podastrijeti ove prijedloge pokrajinskom odboru.

Školske štedionice.

Konferencija prihvatila je slijedeće rezolucije:

1). Dužnost je učiteljâ pobrinuti se, da se uz sve škole što prije otvore školske štedionice.

2). Nada se, da će se školske oblasti zauzeti za sve ove inštitucije i nastojati o njihovom napretku.

3). Obraća se na općine, da preventiviraju iznose od 1 K dalje za siromašnu i marljiviju djecu, da ju potaknu na štedljivost.

Školski muzej.

Konferenca:

1). pozivlje učiteljstvo, da ono samo započme s osnivanjem muzeja, u koliko se tiče predmeta odnosnog školskog okružja, što spadaju u prirodopis;

2). pozivlje općine i zemaljski odbor, da novcem priskoče u pomoć, da se muzeji uzmognu dalje razvijati;

3). moli pokr. škol. vijeće, da svakoj školi doznači dotaciju za proširenje muzeja i za očuvanje zbirke.

C. kr. pokr. škol. vijeće odlučilo je, da će poduprijeti ove prijedloge kod pokrajinskog odbora i kod mjesnih škol. vijeća.

Nova nastavna osnova za pučke škole.

Pučki učitelj i c. kr. kot. škol. nadzornik, g. Parentin, sastavio je nove nastavne osnove za pučke škole. Odnosni odbor pokr. konferencije tal. učitelja pregledao ih je i ispravio, a konferenca zaključila, da se tako ispravljene i s njezinom preporukom pošalje kompetentnim oblastima na odobrenje.

Pokr. škol. vijeće zaključilo je, da će zamoliti c. kr. ministarstvo za bogoštovje i nastavu neka dozvoli, da se ova nastavna osnova za pokus uvede u pučkim školama u Istri s talij. nastavnim jezikom.

Napokon je c. kr. pokr. školsko vijeće zaključilo, da će se zauzeti kod c. kr. ministarstva za bogoštovje i nastavu i pokrajinskog odbora, da se spisi pokr. škol. konferencije tal. učitelja tiskaju i publiciraju.

Iznio Baćić.

Indeks normalija

spada u škol. spis po § 136. školskog i nastavnoga reda.

C. k. zemaljsko škol. vijeće spominje ga u svojoj odluci od 31. kolovoza 1906. broj 2420. uz kratäk naputak, kako se ga ima sastavitį. Veli, da valja uzeti omašniji svezak, u koji se imadu bilježiti naredbe normativnog značaja, koje su izdale školske oblasti. Na kraju ove knjige treba dodati lakše uporabe radi indeks unešenih normalija.

Drugo ništa. Učiteljima nije ovime jasno, kako da sastave zapravo indeks normalija niti što da obuhvaća; za to ga sastaviše svak na svoju, a drugi ga dosele još ni ne uvedoše međ škol. spise. Mnijem, da nije na odmet, ako rečem dvije riječi o njemu zbog jedinstvenosti tipa.

Što da obuhvaća indeks normalija? U naslovu stoji odgovor. Sve naredbe i upute izdane od škol. oblasti, koje su trajne vrijednosti, te kojih se imadu držati svi učitelji. Ovo nam pokazuje naslovna riječ: normalije, norma. U našem indeksu dakako nemadu mjesta starije naredbe i naputci, koji nisu više na snazi. U nj bi spadale primjerice naredbe škol. oblasti glede škol. praznika, dizanje učit. plaća, dalje upute o škol. spisima, tiskanicama, o pisankama, o škol. knjižnici i mn. dr., pa konačno o svemu, o čem škol. upravitelji izvješćuju više škol. oblasti. (Kužne bolesti, cijepanje kozica, izostatci i dr.).

U naš indeks ne bi spadale slučajne naredbe mjesnoga škol. vijeća, ako su izdane na temelju već postojećih odredbi viših škol. vlasti. Al ipak treba unesti također dopise normativnog značaja i mjesnoga škol. vijeća, koje zasjecaju u njegov djelokrug. (Škol. matica, stanarine, opskrbljivanje ubožne djece i dr.).

Kamo da uvrstimo tiskane škol. zakone, ministarske naredbe? Mnijenja sam, u indeks normalija, zakonike pako bolje je u učitelj. škol. knjižnicu.

Def. školski i nastavni red svakako pripada indeksu normalija.

Kako da se bilježi normalije? Da li ćemo ih unesti u svoj indeks u vjernu prepisu ili u izvatku?

Nije potrebno čitav dekret pisati, nego iscrpiti ga u malo riječi: svakako podrobnije, nego to činimo u poslovnom zapisniku. Nije opet neumjesno, da se bar kraći dekreti normalija prepišu u indeksu, ako su sastavljeni u nastavnom jeziku dotične škole. U protivnom slučaju poškorupiti je ove u indeksu i to u nastavnom jeziku škole, kako i sve ostale odugačke dekrete. No to treba učiniti tako, da nije baš nužno tražiti dotičnog akta u zbirci normalija. Ne valja unašati prijevoda u indeks.

Na temelju toga evo kako da se uredi knjiga normalija.

Rubrikovat ćeš duljinom knjigu na sedam stavaka, u koje dolazi redomice: tekući broj (indeksa), datum primitka dekreta, broj dekreta (pod kojim je unešen u poslovni zapisnik) — naslov vlasti (koja je dekret izdala), broj i nastavak dekreta škol. vlasti, kratki sadržaj (dekreta), opaska.

Akti normalija ubilježuju se u indeks kronološkim redom.

Indeks normalija služi učiteljima za to, da mogu svaki čas lahkim načinom doznati, što im valja činiti u službenom životu, a čega se čuvati. Poslužit će tako izvrsno osobito učiteljstvu, koje je nastupilo službu iza dobe izdanih normativnih dekreta. Ovih imade priličan broj. Da se pako olakša uporaba indeksa, potreban je na kraju knjige iskaz normalija. Uređen je abecednim redom. Ispod svakog slova abecede ostavi se prostor, u kojem ćemo naznačiti unešene u indeks dekrete sa par riječi; glavno stoji na prvom mjestu. Traži li učitelj nešto glede kvinkvenija, zavirit će u iskaz ispod slova K, gdje je ujedno naznačena stranica knjige indeksa, na kojoj je unešena dotična naredba o kvinkvenijama.

Ovime još nije indeks gotov. Red nam je još posebice sahraniti sve dekrete, koji su unešeni u knjigu samo u izvatku. Jesmo li ih prepisali, ili samo u kratko iscrpili, tada ne će biti potrebno vaditi ove iz svežnja ostalih spisa. Ovi izlučeni dekreti (u indeks unešeni) proviđeni su dašto osim nadnevka i broja poslovnog zapisnika također brojem indeksa, pod koji su amo unešeni; knjiga indeksa normalija, iskaz normalija sa dotičnim izlučenim dekretima sačinjavaju cjelinu.

Uputno je još, u poslovnom zapisniku desno opaziti, da je nadošli dekret umetnut među akte normalija sa »unešeno u indeks normalija pod brojem X«.

Preporuča se, da se na mjesto izlučena spisa umetne među ostale sve akte prazan poluarak, proviđen datumom i brojem primitka, na koji se spomene, da je dotični dekret unešen u zbirku normalija. Nadometne se na njemu, o čemu spis govori. Je li bio koji dekret u knjigu normalija prepisan (ne preveden!), tada sve ovo izostaje.

Evo ovako ja uredih svoj indeks normalija, a tko zna bolje, nek se oglasi.

V. Šepić.

VJESNIK.

Književni prikazi.

Glagolica u Istri.

Poznata nedavna naredba biskupa Nagla glede obrednoga jezika u crkvama nekih dekanata tršćansko-koparske biskupije pobudila je veliko zanimanje istarskih Hrvata za njihov narodni odnosno staroslavenski jezik u crkvenim obredima. Borba o (naime: proti i za) »glagolicu« u Istri javila se opet, i to veoma oštra borba. Za glagolicu bore se Slaveni, otkad su kršćani, a protivne su joj neke vlasti, narodi i stranke oduvijek: otkad postoji glagolica, postoji i ta borba, a najžešća je i najtrajnija na istočnoj obali Jadranskoga mora, u Istri i Dalmaciji, kod Hrvata, koji su na razmeđu zapadne crkve latinskoga obreda i istočne crkve narodnoga obreda.

Kad je preporod slavenskih naroda u XIX. vijeku pozvao godine 1830. i Hrvate na nov život, postade glagolska liturgija ne samo predmetom znanstvenoga istraživanja nego također pravi i opravdani ponos Osobiti zanos za nju pobudiše različiti tisućgodišnji jubileji: dolazak slavenskih apostola u Moravsku (1863.), smrt Ćirilova (1869.) i Metodova (1885.), a sa proslavom tisućgodišnjega jubileja (1880.), što je papa Ivan VIII. svečano odobrio slavensku liturgiju, u svezi je upravo epohalan događaj: dne 30. rujna izdao je naime bistri politik papa Lav XIII. Veliki svoju glasovitu encikliku »Grande munus«, kojom je izvanredno pridigao ugled i štovanje slavenskim apostolima u cijelom katoličkom i kršćanskom svijetu naglašujući ne samo njihove vlastite zasluge nego također zasluge rimskih papa za slavensku liturgiju. Ovu encikliku, koja je dakako spominjala stari spor među istočnom i zapadnom crkvom, tumačio je svaki na svoj način: jedni su se od nje nadali velikim, prevelikim uspjesima, a drugi su bili upravo radi toga u najvećem strahu. Ispunilo se nije doduše ni jedno ni drugo, ali je ipak slavenska liturgija — trpjela, jer je iza enciklike došla u nesrećni vrtlog konfesijonalnih polemika i propaganda, diplomatskih natezanja i političkih agitacija. (v. Murko: »Die slav. Liturgie an der Adria« u »Österr Rundschau« Beč 1904). Nije dakle nikakvo čudo, što je 12. svibnja 1887. papinski nuncij u Beču Galimberti iz »specifičnih razloga« sastavio i poslao austrijskim biskupima čudnu okružnicu, u kojoj ih poziva, da u svojim biskupijama sa svom odrešitošću ustanu proti agitaciji za slavensku liturgiju. Kad je iza toga dne 13. veljače 1892. kongregacija obreda u Rimu poslala goričkomu,

zagrebačkomu i zadarskomu nadbiskupu odluku, da se u buduće u pjevanoj i tihoj sv. misi smije upotrebljavati samo staroslavenski jezik bez primjese živoga jezika narodnoga i bez izmjene sa latinskim jezikom, kad je opet spomenuta kongregacija istim nadbiskupima u okružnici 5. kolovoza 1898. staroslavenski jezik proglasila realnim privilegijem onih crkava, u kojima se namanje 30 posljednjih godina faktično upotrebljavao, pa kad je porečko pulski biskup Talijan Flapp na osnovu toga 21. travnja 1899. proglasio, da u njegovoj biskupiji nema nijedna crkva toga privilegija, a evo 10 godina zatim, dne 18. listopada 1909., također tršćansko-koparski biskup Nijemac Nagl (sada već u Beču) izagnao iz mnogih crkava zadnji trag narodne svetinje, — javljaju se i u Istri svako nekoliko vremena članci i spisi na obranu narodnoga i staroga jezika u crkvi istarskoj a i proti njemu.

Ta literatura nije baš velika. Ipak nije u pregledu još prikazana. Ni »Spomenica i molba« pazinske općine, koju smo u prošlom broju u kratko spomenuli, nije uzela u obzir sve radove. Evo ih ovdje!

Najprije se oglasio krčki kanonik Dr. Franjo Volarić, koji je kao zastupnik u istarskom saboru početkom godine 1892. sa svojim slavenskim drugovima podnio opširnu interpelaciju »proti orobljivanju našega naroda u njegovim svetim pravima.« To je prva i to ozbiljna radnja o glagolici u Istri (štampana u »Našoj Slogi« iste godine), u kojoj je Volarić tako temeljito progovorio o pitanju, da joj je neki talijanski kritik (valjda porečki kanonik Pesante) u goričkom »Eco del Litorale« 1892. htio oslabiti vrijednost samo spletkarenjem i lažju. Ali Volarić mu je još iste godine (1. studenoga) odgovorio u dva jezika, talijanski u »Eco del Litorale« i hrvatski u »Našoj Slogi,« koja je taj odgovor i napose štampala pod naslovom »Slavenski jezik u liturgiji u Istri«, gdje je Volarić svoje stanovište obranio tako dostojno, cijelo pitanje obuhvatio tako oštroumno i svoga protivnika porazio tako uvjerljivo, da je ovomu Talijanu — priskočilo u pomoć još nekoliko njih. Na poziv porečkoga društva »Società istriana di archeologia e storia patria« oglasi se 1893. njezin ugledni član Dr. B. Benussi sa opširnom radnjom »La liturgia slava nell' Istria« u »Atti e memorie« toga društva, a onda član porečkoga kaptola Monsignor Giovanni Pesante 1894. u posebnoj knjizi »La liturgia slava, con particolare riflesso all' Istria,« kaošto se u isto vrijeme netko bez potpisa javio u rimskoj »Civiltà cattolica.« Volarić je odgovorio talijanskim jezikom 1894. štampavši u Zadru »Una rettifica,« u kojoj odgovara samo na članak ovoga rimskoga lista, a na one dvije radnje se valjda zato nije htio obazrijeti, jer je tada bio kaptolski vikar krčke biskupije, pa mu nije bilo ugodno upuštati se u polemiku sa ljudima, koji su svojim radnjama pokazali, da u pitanju glagolice naprosto ne žele saznati istinu. Ipak šteta, što ih bar tko drugi nije ušutkao. Kad se našao novi »strukovnjak« u ovom sporu, naime novinar Franjo Salata, koji je 1896. u spomenutim »Atti e memorie« štampao »Nuovi studi sulla liturgia slava« a onda napose u 1897. u Puli knjižicu »L' antica diocesi d' Ossero e la liturgia slava,« odgovorio mu je opet Volarić još iste godine u posebnom prilogu »Naše Sloge« pod naslovom »Pitanje o glagolici« a i Josip Vajs u prvoj publikaciji krčke Staroslavenske Akademije 1906. pod naslovom »Memoria liturgiae slavicae in dioecesi auxerensi,« gdje mnogobrojni otisnuti glagolski spomenici iz nekadašnje osorske biskupije jasno pobijaju Salatu. U ostalom pitanje glagolice na kvarnerskim otocima posve je povoljno riješeno pod sad. biskupom Mahnićem 1901. na sinodu krčke biskupije, kojoj danas pripada osorska. U ovoj se biskupiji nalazio i Lošinj. »Borbu za glagolicu na Lošinju lijepo je prikazao Šime Ljubić u 57. Radu

Jugoslavenske Akademije već god. 1881. Kaošto je velika zasluga pokojnoga Volarića, što je glagolica na otocima spašena, tako je još veća njegova zasluga, što nije na poluotoku do danas posve propala. Nasljednika za tu borbu ostavio je više, ali njemu ravan zamjenik nije se još našao. U ovom smislu bio bi morao sastavljač pazinske »Spomenice i molbe« mnogo više uzeti u obzir dosadašnju literaturu o glagolici u Istri: imao je nastaviti, gdje su drugi svršili.

Ipak sve te radnje nijesu još ni iz daleka bile u potpunoj mjeri rasvjetlile stanje glagolice u prošlosti istarskih crkava, jer još nijesu bili na svijet izdani spomenici staroslovenskoga bogoslužja. To je izveo zadarski profesor bogoslovlja Dr. Luka Jelić sa svojim djelom »Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum« 1906. Tu je sakupljeno veoma mnogo gradiva, koje se odnosi na ovo crkveno i narodno pitanje, a naročito se glede Istre može svaki lako uvjeriti, da u njoj skoro nema sela, u kojem Jelić nije našao koji spomenik o glagolici. Njegovi »Fontes« nijesu doduše posve potpuni, ali su svakako lijepo i neophodno potrebito pomagalo onomu, koji hoće da što dobro napiše o pitanju naše glagolice. Pazinska »Spomenica i molba« sastavljena je u svom glavnom dijelu većinom samo po ovom djelu. To je dobro, ali nije dostatno. Da je sastavljač izostavio opću povijest (i Hrvata i glagolice) a kritički obradio samo pitanje glagolice u Istri na osnovu spomenute literature i Jelićevih izvora, jamačno bi njegovi rezultati uspješniji bili.

Ovogodišnje knjige naših „Matica." (Nastavak). Za »M. H.« u Zagrebu daleko zaostaje u svemu »M. D.« u Zadru. Ova je prošle godine (1909.) izdala samo jednu knjigu, a i s njom je bila malo srećna. Kupila je naime za lijep novac od državnoga geologa Nijemca Dra. Rikarda Schuberta njegov njemački rukopis »Geologiju Dalmacije.« Tako je »M. D.« poduprla književni rad — tuđinskoga učenjaka. Djelo je veoma dobro, ali koliko je njezinih članova i naših ljudi uopće, koje ovako debelo djelo premalo popularnoga sadržaja može zanimati, koliko ih uopće ima pojma o geologiji? Rukopis je preveo na hrvatski Dr. Ferdo Koch u Zagrebu dosta zlo. Gdjegdje je slog ostao odviše njemački, a mnoga su imena mjêstâ pogriješena ili talijanska (na pr. Cosina mjesto Kozina u Istri), jer Hrvat Koch u Zagrebu ne pozna točno — hrvatske topografije s ove strane Velebita i Učke. Da je bar kojega odbornika »M. D.« zanimala geologija Dalmacije, bio bi pročitao već hrvatski rukopis ili barem arke korekture pa koju tuđinsku nakazu uklonio! Ali i Schubert je »Maticu« ozlovoljio, jer je prema njoj postupao sasvim nekorektno. Premda joj je naime prodao svoje djelo, on je, još prije nego je izišla »Matičina« »Geologija Dalmacije,« bez obzira na ustupljeno auktorsko pravo štampao u nekoga berlinskoga nakladnika za drugi honorar »Geolog. Führer durch Dalmatien« — isto djelo, samo malo prikraćeno, njemačkim jezikom, pa je čak kao na sprdnju na kraju »Geologije Dalmacije« među strukovnom literaturom spomenuo i svoju »Geolog. Führer durch Dalmatien.« Jednim hicem dva zeca!

»M. D.« bila je zaključila izdati za g. 1909.: 1. dobru povijest Dalmacije; 2. novelu, roman ili dramu, koja obrađuje socijalne, političke ili kulturne prilike u Hrvatskoj uz prednost onima, koje bi se bavile takovim prilikama u Dalmaciji; 3. knjižicu za puk, u kojoj bi trebalo uputiti našega seljaka o najnužnijem, što bi mu trebalo znati iz prava ili iz medicine. Nu na žalost »M. D.« nije mogla izvesti svoj program, jer nije primila — ni jedne radnje. Ali »M. D.« ni nije bila raspisala redoviti natječaj, kaošto čini »M. H.«, nego je jednostavnom bilješkom u novinama, i to u izvještaju skupštine, upozorila na tu

svoju dobru želju, koja je na takav način morala izmaći pažnji književnika. Neka sada ponovi taj svoj poziv, ali u obliku natječaja, neka naznači, na kakav honorar mogu natjecatelji računati. Taj natječaj treba priopćiti u svim našim književnim listovima, pa onda ne će ostati bez odziva.

Badava, izgleda čudnovato — u doba, kada niču i uspijevaju privatni pokušaji raznih biblioteka s redovitim izdanjima, pokušaji, koji dakako stoje na spekulativnoj podlozi, — da jedna ovako ugledna i solidna institucija, kaošto je »Matica Dalmatinska,« koja raspolaže godišnjim prometnim prihodom od 5—6000 K, ne može pokrenuti nešto sustavno. Novca ima: 1909. prihod 7321·39 K (članarina nije još pobrana), rashod 3109·69, dakle dobitak 4211·70 K, glavnica u svemu 74.675 K. Tekuće godine 1910. kani potrošiti 4—5000 K za izdanja, a prihoda će biti skoro 7000 K. Kad bi njezin blagopokojni zasnovatelj Dr. Božidar Petranović vidio, kako ovo društvo slabo odgovara svojoj svrsi, došao bi valjda i on na onu misao, koja je već došla u javnost, da se naime glavnice »M. D.« upotrebe za izdavanje jednoga časopisa o domoznanstvu Dalmacije ili da se izruče „M. H.« u Zagrebu kao posebna zaklada.

Vergerius — glagolaš.

Na osnovu arhiva mletačkoga i bečkoga napisao je Dr. Gruden važnu i zanimljivu raspravu o poznatom koparskom biskupu i glasovitom reformatoru Pavlu Vergaru u 3. sv. 19. god. ljubljanskih »Izvestja muzajskega društva za Kranjsko«. Vergar je kao biskup u Kopru obavljao službu Božju po obredu rimsko-slovenskom. U njegovoj biskupiji bijaše glagolica još u 16. vijeku znatno po crkvama raširena. Kada se 1558. Vergar iz Njemačke vratio na slavenski jug, putovao je od sela do sela »sa petero evanđelja« i proputovao Koruško, Kranjsku i Goričku vozeći sa sobom cijele kovčege luterskih knjiga.

Vijesti iz pokrajine.

Roditeljski sastanak u Kastvu.

Dne 20. veljače upriličilo se ovdje drugi roditeljski sastanak, na koji je došlo iznad svakog očekivanja toliko svijeta, da se je narod morao sakupiti pred školskom zgradom, a predavanje se moralo držati sa školskog prozora.

Najprije pozdravi sakupljene ravn. učitelj Fr. Baf. U kratko se osvrnuo na prvi roditeljski sastanak i izrazio neopisivu radost, što vidi sakupljeno toliko naroda.

Iza njega držao lijepo predavanje općinski liječnik g. Dr. Gajo Dabović: »Štete nezdrava stana s osobitim obzirom na zarazne bolesti«.

Donašamo u izvatku njegovu raspravu, u kojoj jednostavno i lako shvatljivo prikaže, kako nezdravi stan štetno i razorno djeluje na čovječji organizam.

Stan nas — reče — ne samo štiti od promjenâ vanjske topline i nevremena, nego zakriljuje naš obiteljski život, koji je, ako krepostan, a po tom sretan, najpouzdanija podloga narodnomu zdravlju i napretku. Iza kako spomenu kako mora stan — da bude zdrav — biti prostran, zračan, topao, svjetao, čist i suh, a nutarna razdioba zgodna, da se može obilno zračiti, obrazloži kakvo mora biti mjesto i položaj stana, da uzmogne odgovarati spomenutim zahtjevima.

Zato treba kod gradnje paziti i na shodno gradivo, a u novoj se kući ne nastaniti prije nego li ta ne odgovara svim jasnim zdravstvenim propisima, jer inače plaćaju svoju lakoumnost i nesmotrenost zdravljem, tim najvećim blagom.

Poznata je ona narodna: »U novi stan naseli prve godine svoga najvećega neprijatelja, druge godine svoga prijatelja, a tek treće godine nastani se ti u njemu«.

Što je sunce bilini, to je i čovjeku. Kaošto se cvijet bez sunca zatvara i nekako turobno visi na stabljici, a čim mu sunce nadođe, otvori se, bujno procvate i

širi svoj ugodni miris, tako i čovjek na sunčanom svjetlu na novo oživi, svakoga se posla rađe prima i lakše izvađa. Za lijepih sunčanih dana ćud nam je veselija, živahniji smo nego li za tmurnih oblačnih dana. Stan mora biti izložen sunčanom svjetlu, jer u stanovima, kamo ono ne dopire, ljudi boluju od duševnih i raznih tjelesnih boli.

Da narodu prikaže potrebu kako mora biti stan zračan i prostran i kako ga treba često prozračivati, rastumači čovječje disanje, isparivanje našega tijela (kože) kod zdravih, a osobito kod bolesnih ljudi, zatim dizanje ubitačnih plinova iz odjeće i obuće, pa kako nezdrav zrak slabi i truje polagano i postepeno čovječje tijelo osobito u nježnoj dječjoj dobi.

Pošto u kratko rastumači što su i kako se šire zarazne bolesti, razloži kako se upravo po nezdravim stanovima najlakše šire i haraju takve bolesti.

Ovu zanimivu raspravu svi su pazljivo slušali. Kada dovrši, zahvali mu se naduučitelj Baf, izrazi nadu, da će njegove riječi pasti na plodno tlo i pozove prisutne na treći roditeljski sastanak, koji će se obdržavati na Josipovo, 19. ožujka.

Na roditeljskom sastanku 19. ožujka govorio ravnatelj učiteljske škole g. prof. Nazor roditeljima, česa se moraju u obitelji i pred svojom djecom čuvati, da ne osujete učiteljevo nastojanje u školi. Njegovu ćemo raspravu donijeti u narednom broju.

Volosko-Opatija.

Đačko pripomoćno društvo u Voloskom-Opatiji.

Početkom školske godine 1909.—1910. otvorila je općina u Voloskom-Opatiji svoju realnu gimnaziju, e da time doskoči potrebi ovog kraja, koji je odavna nužno trebao jedan ovak srednji zavod.

No osnutkom je gimazije usko bilo skopčano pitanje jednog pripomoćnog društva za siromašne a valjane učenike ovog zavoda. Takovih učenika imade svaki zavod pa tako i ovaj naš. Zato su se rodoljubi u Voloskom-Opatiji smjesta pobrinuli za tu stvar, i danas već postoji »đačko pripomćno društvo u Voloskom-Opatiji«, kojemu je po § 2 svrha:

»podupirati učenike, koji uče u hrvatskoj realnoj gimnaziji u Voloskom-Opatiji i po mogućnosti učenike Istrane drugih srednjih zavoda«.

Ovu svrhu postizava društvo (§ 3) time:

»da učenicima namiče potpore od drugud ili iz svojih sredstava, navlastito time da im priskrbi hranu, odjeću, stan, knjige i naukovinu«.

Članovi su društva prema § 5:

a) utemeljitelji, koji uplate barem 100 kruna na jednom ili u dvije godine;

b) redoviti, koji plaćaju godimice 12 kruna;

c) podupirajući I. reda, koji plaćaju na godinu 4 krune i II. reda, koji plaćaju 2 krune.

O članovima zavisi opstanak svakoga društva pa tako i ovoga našega. Što bude društvo imalo više članova i prema tome više prihoda, to će njegovo djelovanje biti jače i uspješnije. Društvo je već u svom prvom početku naišlo na lijepo shvaćanje, pa je u svoje kolo već do sada sakupilo lijep broj članova.

Poznavajuć, p. n. gospodine, Vaše rodoljublje i osobitu brigu za školsku mladež, obraćamo se u ime te mladeži na Vas ovim pismom i molimo Vas, da izvolite i Vi stupiti u kolo društvenih članova te da u svakoj prigodi nastojite naći društvu prijateljâ i potporâ.

Hvaleći Vam unaprijed u ime

đačkog pripom. društva u Volosko-Opatiji

Ivan Rabar, predsjednik. Ivan Ivančić, tajnik.

NB. Novac neka se šalje na društvenog blagajnika Julija Miran — Opatija.

Glasovi iz novina.

„Školski vjesnik", stručni list zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, uređuje Ljuboje Dlustuš, godišnja cijena 4 krune.

Iz ovoga najljepšega hrv. školskoga lista, koji primamo u zamjenu, iznašamo članak:

Higijena učiteljskoga zvanja. Stručnjak u liječenju živaca, dr. Oto Dornblüth napisao je za sedmičnik »Universum« zanimljiv članak, u kome učiteljstvu daje mnoge dobre savjete s pogledom na čuvanje svoga zdravlja, a ujedno potiče na daljno razmišljanje u tom pravcu, kao i na sabiranje podataka iz vlastitog iskustva pojedinaca, kojima bi se njegove tvrdnje činjenicama potvrdivale a ujedno i prikuplja građa za stručnjačko djelo o »higijeni učiteljskoga zvanja«.

Dr. Dornblüth ističe prije svega, da on učiteljsko zvanje drži najodgovornijim, najnapornijim, pa za to i najtežim među svim zvanjima, u kojima je um glavni činitelj rada.

Osim toga ima u učiteljskom zvanju štošta, što oni, koji u suštinu toga zvanja nijesu upućeni, i teških učiteljskih dužnosti ne poznaju, u svojoj površnosti posve drugojačije, vrlo često i krivo prosuđuju. Da je tomu zbilja tako, dokazuju mnoge izjave, koje jasno obescjenjuju onaj rad, što ga učitelj ima da svladava, ako ga želi valjano svršavati. Tako se na pr. često čuje: »Blago učitelju, danomice obučava samo par sati — a onda je svoj gospodar«. »Teška li posla — pri kome se djecu uči vazda samo jedno te jedno!« »Da, da, i zadaće mora da učitelj još ispravlja, ali to nije teška rabota već samo zabavica, koja ga čuva od duga časa. Ta više praznikuje, nego što u školi radi, a osim toga uživa još cijela dva mjeseca u godini posvemašnju slobodu«.

Sve ove pa i sve ostale tvrdnje koje udaraju u iste žice, posve su krivi zaključci, jer se dosada još nije ni rodio onaj sretnik učitelj, koji bi uživao onakav arkadijski život.

Obučavanje zaista nije onakva igrarija, kakvom je lajci cijene, već nasuprot vrlo intenzivan rad, težak po stvarnoj svojoj suštini i po velikoj odgovornosti, koja tereti nastavnika, gdje on svojom nastavom u srcima i dušama svojih učenika polaže temelje sreći budućih ljudi. Osim toga ni po čem nije istina, da učitelj u svojoj školi radi jedno te jedno. Mijena ne prolazi pored škole, ona kuca i na njena vrata, tražeći napretka, usavršavanja, reforme, među kojima je zahtjev, da moderna škola ima djecu individualno uzgajati i obučavati, od tolikoga zamašaja, da mu se gledom na preveliki broj učenika jedne škole posvema ni udovoljavati ne može. — Jer i tu vrijedi ona narodna »koliko ljudi, toliko ćudi«. Uz to nema nigdje na svijetu škole, u kojoj bi sva djeca bila jednako obdarena umnom snagom i živom voljom da prianjaju uz knjigu. Svakom je odmjereno drugom mjerom, rijetko kad velikom, a više srednjom, pa i najmanjom. — Ovaj na oko vazda isti nastavnički rad izmjenjuje se dakle u valjanoj školi bez zastoja ne samo prema školskim propisima, koji se često mijenjaju, nego i prema sposobnosti većine učenika, kojoj se propisana nastavna građa prilagođivati mora. Osim toga valjan učitelj nije samo učitelj, već uz to treba da bude još i neumoran učenik, koji bez zastoja prati i proučava razvitak pedagoške nauke. Zlatna zrna, na koja pri tome nailazi, savjesno pribira, pa ih kod pripravljanja za obučavanje praktično i primjenjuje.

Što pak znači po sto i više puta pročitati jedne te iste nedotjerane učeničke stilističke pokušaje, o tome nestručnjak pravo suditi ne može, već jedino samo učitelj, koji taj mučni posao kroz godine i godine svoga službovanja danomice vrši, te je od duševnoga umora pod teretom toga na oko lakoga posla često puta već klonuo.

To, što je ovdje rečeno, jedva je i malen dijelak od težine onoga tereta, što učitelj-

sku duševnu snagu iscrpljuje, no ipak dosta, da opravdava želju, da bi se i za učiteljsko zvanje sabrala građa na osnovi, na kojoj bi iskusan stručnjak, t. j. školski liječnik onda mogao napisati učiteljsko zdravoslovlje.

Prvi zahtjev u tome djelu imao bi biti: za učitelja udesan, zdrav stan i zdrava škola.

Svijetle školske sobe sa valjanom ventilacijom prijeka su potreba — je neprestano izmjenjivanje zraka jedini je mogući način čišćenja zraka, koji se ne samo dihanjem ponajviše velikoga broja djece istroši, nego još i iskvari isparivanjem nečiste dječije kože, znojne rubenine, odijela, u koje se vlažnim zadušnim stanovima uvukao štokakvi smrad; vlažnom ili raznim mazalima slaštenom obućom; pa mirisom jela, što ga ona djeca sa sobom u školu donese, koja iz podalekih zaselaka u školu dolazeći, ovdje preko podne ostaju.

Kupala za školsku mladež bila bi ne samo za djecu, već i za učiteljstvo prava blagodat. S obzirom na djecu bila bi od tih školskih kupala dvostruka korist. Po zadaći svojoj poučavala bi ona djecu, da svoje tijelo vazda čisto drže i tako ga krijepe i zdravim uzdrže. A budući da čistome tijelu ujedno godi i čista rubenina i čista obuća i čisto odijelo, pobuđivala bi ta školska kupala indirektno i častoljublje, da djeca i na svoju spoljašnost paze, pa da se tako privikavaju ne samo na urednost, koja im se vidi na njihovoj spoljašnosti, već bi im ova postala i svojinom duše — dakle vrelom mnogoga dobra.

Zrak u školskoj sobi održaće se čist, ako učitelj umije ovu sobu na zgodan i razložan način vjetriti.

Mnogi učitelji misle, da su za se i za školsku djecu dobro uradili, ako prozore školske sobe, bez obzira na godišnje doba i na vrijeme, drže širom rastvorene. Ili ako ne baš to, a ono jedan nikad ne zatvore. Koji to čine, ne čine dobro, već naprotiv čine zlo. Lako će to uvidjeti, ko pomisli na prirodni zakon, prema kome se hladni, a po tome i teški zrak vazda spušta na pod. Onda dalje slijedi, da se kod otvorenih prozora djeci, koja za obuke mirno sjediti moraju, noge ohlađuju, usljed čega onda i po cijelom tijelu osjećaju neku neugodnost, koja ih sprečava, da pažljivo prate obuku, dok to kod slabije, osjetljive djece može pače da bude već i prvi znak prehlade.

Osim toga valja još i to upamtiti, da izmjenjivanje zraka pri otvorenim prozorima samo dotle potraje, dok zrak u školskoj sobi po svojoj temperaturi nije izravnan sa temperaturom vanjskoga zraka. Čim se obje temperature izjednače — prestaje posvema zračno izmjenjivanje. I time prestaju poduže otvoreni školski prozori da budu pomagalom vjetrenja.

(Slijedi).

Lične i školske vijesti.

Naučni izlet u Istru i Dalmaciju. Akademički senat bečkoga sveučilišta odlučio je priređivati naučne izlete svih fakulteta po zemljama monarhije. Prvi takav izlet bio je ovoga Uskrsa — u Istru i Dalmaciju. Izletnici su posjetili Ljubljanu, Postojnu, Oglej, Gradež, Pulu, Trogir, Spljet, Kotor, Gruž, Metković, Mostar, Mljet, Vis, Poreč i Trst. K nama, dalje od mora ne misliše doći. Na putu su nastojali temeljito proučiti prilike kulturne, socijalno-političke, gospodarske, prirodne, trgovačke itd. — sve što mladež mora znati. Kad se vrate u Beč, sudit će o nama — kao da su nas vidjeli.

Zabavišta za djecu imadu u Bugarskoj postati javni zavodi. Po novoj odredbi osniva ih općina u dogovoru sa okružnim školskim vijećem ili također samo ministarstvo prosvjete. Obuka je povjerena samo učiteljicama. One su javne činovnice po dužnostima, a u pravima (plaća) su izjednačene učiteljstvom pučke škole. Učiteljice imenuje onaj, koji uzdržava zabavište: vlada odnosno općina. Za sada je to samo

projekt, a pitanje je, hoće li se moći odmah provesti. Škola za drobnu dječicu (ispod sedam godina) uredile su do sada samo Francuska i Danska, ali ni tamo ne po cijeloj državi nego samo gdjegdje.

Pučko školstvo u Bosni. Zemaljska vlada u Sarajevu izdala je nedavno izvještaj o svom školstvu. Šk. g. 1906.-7. bijaše u zemlji samo 379 pučkih škola u 290 općina. Malo! Od toga su općine uzdržavale 259, autonomna vjerska udruženja 109 a privatnici 9 škola. Dakle jedva na 137 km² i na 4138 žitelja dolazi jedna pučka škola. Školu je imalo polaziti 235.000 djece; a polazilo je — jedva jedvice 10% t. j. 34.887! Trošak na pučku školu iznosi 1,623,506 K. To je premalo za zemlju, koja ima skoro dva milijuna žitelja. U Bosni i Hercegovini je više žandara nego učitelja.

Članom c. kr. pokrajinskog škol. vijeća za Istru imenovan je pokr. odbornik i zastupnik g. Andrijčić. To je u c. kr. pokr. školskom vijeću jedini član našega naroda (Hrvata i Slov.) uz pokr. škol. nadzornika gosp. Matejčića. Imali smo prije i gosp. Bežeka, ali on je sada ravnatelj c. kr. učiteljske škole u Gorici, pa su na njegovo mjesto imenovali talijana gosp. Larchera, direktora c. kr. tal. učit. škole u Kopru, jer nije vlada valjda među našima mogla naći osobe sposobne za to; mi smo još uvijek inferiorna rasa!!

Obavijest.

Dne 9. i slijedećih dana mjeseca maja tek. god. obdržavat će se pred c. kr. ispitnim povjerenstvom u Kastvu ispiti osposobljenja za pučke i građanske škole.

Kandidati (kandidatinje), koji žele biti pripušteni k tim ispitima, neka svoje redovito biljegovane molbenice uredovnim putem uprave na svoje c. kr. kotarsko školsko vijeće, koje će ih najkasnije do 2. maja otposlati potpisanome ravnateljstvu.

Toj molbi treba da prema ustanovi točke I., članka II. propisa o ispitima osposobljenja prilože:

a) Opis života i obrazovanja svoga, u kojemu treba da istaknu književna sredstva, kojima su se služili pripravljajući se za ispit;
b) svjedodžbu zrelosti, pclučenu u kojoj c. kr. učiteljskoj školi;
c) dokaz, da su najmanje dvije godine (u Dalmaciji tri) učiteljevali u kojoj javnoj ili privatnoj školi s pravom javnosti.

Želi li se tko od kandidata podvrći ispitu, da može u pučkim ili građanskim školama s nastavnim jezikom hrvatskim poučavati također njemački ili talijanski jezik kao nastavni predmet, neka to izričito spomene u svojoj molbenici.

Ravnateljstvo c. kr. ispit. povjerenstva obavijestit će u pravo vrijeme svakoga od prijavljenih kandidata, da li se pripušta k ispitu ili ne.

Ravnateljstvo c. k. ispitnoga povjerenstva za pučke i građanske škole u Kastvu.

Vladimir Nazor,
za ravnatelja.

* * *

Bosna i Hercegovina dobiše ustav. Carskim patentom od 17. veljače 1910. uvode se u te nove austro-ugarske zemlje ustavni zakoni: građanska prava (sloboda osobna, narodna, vjerska itd.), zakoni o sastajanju i društvima, slično kao kod nas, onda zemaljski sabor. Ovaj je po porezu razdijeljen u tri kurije (opet slično kao kod nas), a u svakoj kuriji je određen broj zastupnika po vjeroispovijesti (pravoslavni, muhamedanci, katolici, židovi); zastupnika ima 72, k tomu 20 virilista; izbori su opći i izravni, u 1. i 2. kuriji tajni (glasovnice), a u 3. kuriji javni (usmeni). U ovoj kuriji se glasuje usmeno, jer mnogo izbornika ne zna pisati. Osim sabora uvode se okružna vijeća za autonomne poslove okružja, kako već postaje u Štajerskoj (okraj) i Moravskoj (okres).

Odgovorni urednik Josip Bačić, Pazin (Istra). Tisak Laginja i dr., Pula, ulica Giulia, 1.

GOD. V.

Narodna PROSVJETA

BROJ: 4.

Mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost

Vlasnik i izdavatelj: „Hrv. učiteljsko društvo ‚Narodna Prosvjeta' za Istru u Pazinu".

Rukopisi se šalju Uredništvu u Pazin, a pretplate Franu Barbaliću, učitelju u Bermu kod Pazina. Godišnja cijena 5 K.

† Petar Flego (rođen 25. V. 1848., umro 5. IV. 1910.)

Ko ljupka zv'jezda izvanredna sjaja
Med nama, Petre, milovidan sinu.
Dobrotom svoga srca mnogu tminu
Raspršio naših b'jeda ... naših vajâ.

Svom zvanju svetom vjeran sve do kraja
Med krjeposnike prve nam se vinu.
Da sretnu vidiš svoju otadžbinu,
U ljutoj borbi do smrti ustraja.

Za dobro sve, što rodu svom privr'jedi,
Uz Dobrilu i naše Viteziće,
Uz mnoge naše dične sokoliće

U raju mjesto već Ti Bog odredi,
Da tamo budeš Njegvim miljenikom
I rodu svome vjernim zakrilnikom.

Nadan Zorin.

† Petar Flego.

Nismo o njemu čitali po novinama nikakvih pohvala, jer se je svatko bojao da se ogriješi o njegovu čednost, ali su ga i neprijatelji našega naroda susretali s poštovanjem, a mi ga i štovasmo i ljubljasmo.

Petar Flego, taj drugi naš Dobrila, ode ajme prerano na bolji svijet i to baš sada, kada ga je toliko trebala crkva, kad je u miljenika svog upirao oči s tolikim nadama naš narod! Tko bi bio rekao, da će se iz one neznatne boli na njegovu milom licu razviti klica smrti?

Početkom ove godine poda se u Beč, da se za par dana vrati zdrav. Rekoše mu tamo, da je operacija vrlo pogibeljna, ali on joj se uz plač i odgovaranje prijatelja junački podvrže. Krepostan čovjek je junak. I operacija — rekoše — pošla za rukom, i mi ga svaki dan očekivasmo. I vrati nam se, dà, nakon tri mjeseca ljutih boli — mrtav u Trst.

Dne 11. aprila pokopan bi na groblju sv. Ane uz biskupe Dobrilu i Šterka. Bijaše krasan proljetni dan. Da ga za pošljednji put pozdrave i da mu zadnju počast iskažu, dođu na sprovod rođaci, među kojima brat mu Ante iz Štrpeda i sinovci župnik Ivan iz Huma i činovnik Ante, mnoštvo svećenika, među njima pokojnikov mili prijatelj prošt pazinski Ante Kalac, narodni zastupnici Spinčić, Mandić, Dr. D. Trinajstić i Dr. Jure Červar, mnogo činovnika i mnogo naroda iz Trsta i Istre. Hrv. gimnaziju u Pazinu zastupali su školski savjetnik Ivan Kos i prof. Fran Frankola.

Kad smo se od njegovog groba sa suzama opraštali, činilo nam se, da čujemo običajni lijepi pozdrav pokojnikov: Bog! Bog! Bog!

Petar Flego rodio se 25. V. 1848. u Štrpedu, selu kraj Buzeta u Istri, od oca Antuna i majke rođene Dinke Draščić. Prvih pet gimn. razreda učio je u Kopru (od 60/61 – 65/66), a ostale na komunalnoj gimnaziji u Trstu, gdje je god. 1868. s odlikom položio ispit zrelosti. Bio je odlikaš kroz cijelu gimnaziju (izuzam 6. razred radi njem. jezika) i u bogoslovlju u Gorici, i to gotovo iz svih predmeta. Bivši treće godine bogoslovac pohađaše u Gorici školu za gluhonijeme, da se teoretijski i praktično izobrazi u poučavanju takove djece, pa je dobio lijepu svjedodžbu na koncu godine, potpisanu od pokr. škol. nadzornika Antuna Klodiča i ravnatelja zavoda Andrije Pauletiča. Promisio je god. 1871. (23. XII.) pak nastavi bogoslovne nauke u Trstu još jednu godinu, a kad ih dovrši, oboli opasno, te je jedva 1874. mogao u dušobrižničku službu u Lindar.

Kad je god. 1875. bio imenovan blagopokojni biskup porečki Juraj Dobrila tršćanskim biskupom, imenova Petra Flega svojim kapelanom. Od onda pa do smrti bivaše u Trstu.

Petar Flego bio je u Dobrilinom crkv. i narodnom djelu vjerni suradnik. Nitko nije pok. velikog biskupa tako u dušu poznavao kao on, nitko ga nije našljedovao u krepostima i rodoljubnim djelima kao on, zato smo i rekli, da

je Petar Flego bio drugi Dobrila. Život Petra Flega bijaše — da tako rečemo — produženi život Dobrilin.

Godine 1889., za biskupa Glavine, postade kanonikom kod sv. Justa. Najvažnije i najteže službe izručivali bi biskupi njemu: bio je kroz 30 godina revizor crkvenih računa (od 1876.), kancelist, pak upravitelj biskupske pisarne, direktor konvikta (od 1892.—95.), biskupskim povjerenikom za konvikt, prosinodalnim sucem, članom komisije za crkveno pjevanje, inspektorom i biskupskim povjerenikom za vjeronauk na srednjim školama u Pazinu (1905.—08.) itd. Za revno vršenje mnogostruke njegove službe imenova ga sv. Otac svojim kućnim prelatom (1904.) Bio je od 1909. tršćanski dekan, a od 1. I. 1910. kanonik skolastik.

Pisati o njegovim djelima za narod nije moguće, jer je dijelio, da ne zna ljevica što čini desnica, no da se prijave đaci, koji su od njega dobivali stalne mjesečne potpore kroz mnogo godina, da se prijave učitelji, koji su od njega za školsku djecu primali potpore u novcu i knjigama, da se oglase narodna društva i narodni mučenici i mnogi zavodi, kojima je darivao veće svote, da se prijave siromasi Trsta, kojima je davao jela i odijela — svih skupa bila bi vojska velika.

Čedni njegov stan u Trstu bijaše uvijek ugodan biskupu i svećeniku i učitelju, bogatu i siromahu, učenu i neučenu. Za objed bi uvijek više pripravljao, da uzmogne gosta pogostiti. Večerao je, ako bi imao gosta, inače je njemu bila večera večernja molitva.

Ljudi iz Buzeta, Roča, Huma i Draguća, koji su u Trstu nastanjeni, dolazili bi k Flegu kao svome dragome i dobrome ocu, da ga vide, da se s njime hrvatski »po našu« porazgovore, da ga pitaju za savjet, za zaštitu, za pomoć. Flego im je vraćao posjete, i koraci njegovi u obitelji naših ljudi u Trstu (i po Istri) nijesu promašili cilja nikada: Dolazio on k ljudima, da ih tješi, da ih popita za odgoj djece, da se raduje, da kori i pohvali i da potpomaže. Njegova riječ bijaše ko odrezana i duboka dojma. Davao nije da daje, nego da podigne krjepost, a time i narod, jer je bio u dno duše uvjeren, da je samo krepostan narod — narodom. Petar Flego i ti naši ljudi u Trstu, sačinjavahu srdačnu obitelj, u kojoj je vladala ljubav, štovanje i krjepost. Zato su plakali za njim gorko i ne će se tako brzo utješiti.

Živio je dodduše u Trstu, ali je poznavao sve uplivnije ljude iz Istre, poznavao svako mjestance tršćansko-koparske biskupije i prilike naše u Istri, jer je amo često zalazio da prati biskupe Dobrilu, Glavinu i Šterka, da pregledava crkvene račune, da uredi, gdje je bilo treba, ili da se odmara za nekoliko dana u godini od mnogostručnog svoga rada.

Impozantna pojava pok. Petra Flega, njegove krjeposti, njegovo rodoljublje, njegova točnost u vršenju dužnosti, njegova strogost proti sebi i dru-

gome, njegova mila ozbiljnost i umiljata i iskrena riječ — sve to učinilo ga ljubimcem naroda.

Što smo mi Hrvati i Slovenci izgubili s Petrom Flegom, to sada još ne možemo ni pojmiti!

Uz ime velikog Dobrile spominjat će se na vijeke i ime Petra Flega. Dao mu Bog u raju naselje! Čast mu i slava i vječnaja pamjat!

Antropogeografija Istre.

Prof. NIKOLA ŽIC.

IV. Današnje narodnosti.

Historijski pregled o etnografijskim promjenama istarskoga žiteljstva kroz dva milenija daje nam osnovu za razmatranje sadašnjih nacijonalnih prilika.

Današnji Talijani su mješavina romanizovanih pražitelja iz rimskoga doba, latinskih doseljenika za mletačkoga gospodstva i raznarođenih Slavena u najnovije vrijeme. Ovi su doduše i prije stupali u redove Talijana, ali tek u posljednjim decenijima možemo degeneraciju potanko pratiti (»Talijanaši«). Uz ta tri tipa, od kojih je složeno današnje talijanstvo Istre — staro-romanski, mletački i slavenski tip —, četvrti je furlanski, ali manje znatan, jer kako su se furlanski »Krnjeli« kao obrtnici doselili dosta kasno (oko 1700. godine) većinom među slavensko žiteljstvo ponajviše pojedince u obiteljima, mnogi su se od njih poslavenili. Na istarskom poluotoku se već mješavina tako amalgamirala, da u talijanskom naselju nije svuda lako prepoznati pojedini tip, ali ih bez muke možemo naći na Kvarnerskim otocima. Od triju većih na svakom je grad istoga imena: Krk, Cres i Lošinj. U njima brojem pretežu građani talijanskoga ćućenja[1]), a njihove okoline na cijeloj površini svakog pojedinog otoka čisto su hrvatske[2]). Među krčkim, creskim i lošinjskim gradom i talijanskim njihovim građanima velika je razlika u svemu: u prvom se jasno vidi djelo Rima, u drugom Mletaka a u trećem djelo Trsta odnosno našega vijeka uopće. U Lošinju je talijanstvo (još više nego u Pazinu) najnovijega datuma i lica, bez ikakove lokalne prošlosti, uslijed osobitih gospodarskih (pomorskih) i političkih prilika iz škole i nekih oblasti umjetno rasađeno. U Cresu pako odaje talijanstvo na prvi mah čisto mletački trag (kao na pr. i u Buzetu). Tamo i jezik pokazuje neke lokalne dijalektične osobitosti starije prošlosti, dok je talijanski jezik, kako se u Lošinju govori, naučen u školi. Stari Romani, koji su na otoku Krku prebivali prije prve doseobe Hrvata u VI. i VII. vijeku, održali su se do konca srednjega vijeka jedino u gradu

[1]) U Cresu ne; tamo je i po službenoj statistici većina Hrvata. V. Dr. Mate Tentor: »Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso)«, Berlin 1908.

[2]) Usprkos službenoj statistici i bezdušnom postupku nekih autonomnih organa; vidi niže. str. 104.

Krku[1]). Njihovo je narječje nedavno doduše posve izumrlo, ali u jeziku i tipu mnogih današnjih krčkih Talijana lijepo se još očituje staroromansko podrijetlo kao nigdje u Istri. Dugotrajno mletačko vladanje 1480.—1797. je dakako i Krku utisnulo mnogo svojih obilježja, baš kaošto su i Cresu mletački izgled promijenili slični utjecaji, koji su zgoljne lošinjske Hrvate — u XIII. vijeku za mongolske pogibije iz hrvatskoga primorja ovamo pribjegle — u posljednjim decenijima potalijančili[2]). Talijani[3]) dakle neispravno tvrde, da su oni po cijeloj Istri »una nazione compatta«, a samo Slaveni da su nasuprot »una nazione di varie razze fra di loro caleidoscopicamente commiste«. Istina, jedini uz druge i jedni među drugima živu starosjedioci i kasniji doseljenici, koji su se ovdje našli sa svih mogućih zemalja, tako da možda nigdje u Austriji nema ovako šarenoga »Völkermosaik-a,«[4]) koji je kartografijski nemoguće pregledno prikazati. Ali su se već male skupine jezično asimilirale, pa je osviještenje skoro dovršeno i većina u pokrajini Hrvatima neprijeporno osigurana.

Slovenci su, čini se, u većem broju najprije posjeli flišne predjele, gdje su se uz pastirstvo brzo prihvatili pluga i motike, tako da su na tom dosta plodnom tlu osigurali sebi opstanak i povoljno razvijanje. Najstarija je njihova skupina u flišu srednje Istre (»Šavrini«), dok je ona u flišu preko Ćićarije na granici prema Kranjskoj (»Brkini«) valjda nešto mlađa. Obje skupine spaja u kompaktnu slovensku cjelinu bijedno žiteljstvo na visokom vapnenačkom ravnjaku (na Tršćanskom Krasu »Krašani« i u sjevernom dijelu Ćićarije). Slovenaca ima na vapnenačkom tlu malo tisuća; oni ga kao ratari prepustiše Hrvatima pastirima i ugljenarima.

Među njima je teško crtom povući granicu, jer izrazita granica doista ni ne postoji. Barem jezikovna granica nije crta već dosta širok pojas, u kojem je očit lagani prelaz od narječja slovenskih na narječja hrvatska. Približno je označuje cijeli tijek Dragonje od ušća do izvora pa odavde preko Ćićarije među Slavnikom i Žbevnicom kroz Velika Vrata do Podgrada i dalje do kranjske granice, tako bi se sela uz ovu crtu[5]) Krkavce, Koštabona, Truške, Sočerga, Movraž, Rakitovič, Skadanščina, Obrovo, Podgrad, Studena Gora, Jelšane, Malobrdce, Novokračina, Sušak, Zabiče i Podgraje mogla smatrati najjužnijim slovenskim selima, a sela uz istu crtu Kaštel Vener, Merišće, Oskoruš, Topolovac, Gradinje, Brest, Golac,[6]) Poljane, Račice[6]) Šapjane, Rupa i Lisac, opet najsjevernijim hrvatskim selima u Istri.

---

[1]) Vj. Klaić: »Krčki knezovi Frankapani«. Zagreb 1901.

[2]) A. Cella: »I due Lussini.....« u »Pagine Istriane«, Kopar 1910. str. 36.

[3]) B. Schiavuzzi: »Cenni storici sull' etnografia dell' Istria« u »Atti e mem.« Poreč 1904. XX. sv.

[4]) C. von Czoernig sen.: »Ethnographie der österreichischen Monarchie«, Beč 1855.—1857.

[5]) A. Klodič: »Slavische Sprache und Literatur« (u Istri) u X. sv. (Küstenland 1891.) »Österr.-ung. Mon. in W. u. B.«

[6]) V. niže str. 104.

Južnije su Hrvati, ali na nekim mjestima još zapravo mješavina sa Slovencima. Hrvatsko žiteljstvo, kojemu su preko spomenute granice u susjedstvu Slovenci, podijelila je priroda u četiri skupine, i to dvije na neplodnom vapnenačkom tlu (Bujština i Ćićarija) i dvije na plodnijem flišu (Buzeština i Jelšanština). Prve dvije sačinjavaju u većem dijelu doseljenici čisti Hrvati (»Slovinci«), a druge dvije starosjedioci Slaveni malo pomiješani sa kasnijim pridošlicama s juga. Pastirski doseljenički Slovinci na kraskoj Bujštini i starosjedilački ratarski »Fućki« u pješčeničkoj Buzeštini bijahu prije pod mletačkom vlašću, a pastirski doseljenički »Ćići« po goloj Ćićariji i starosjedilački ratarski Slaveni u jelšanskoj općini većinom pod Habsburgovcima. Gospodarski opstanak je najteži onima na Ćićariji, ali nacijonalna propast ozbiljno prijeti onima u trokutu među Dragonjom, Mirnom i morem, u Bujštini. I N. Krebs tvrdi, da je »Typus der Leute durchaus slavisch«, ali su uza sve to u popisu pučanstva označeni ogromnim dijelom kao Talijani; talijanski govore slabo, a i materinji jezik im je već znatno nagrđen talijanskim riječima, ali ni iz daleka u tolikoj mjeri, da ga isti pisac smije nazvati »schiavetto«!! Tamošnjih dvadesetak tisuća Hrvata (čistih Hrvata, ne »slovenisch-kroatischer Mischstamm«, kako hoće N. Krebs) dobrim dijelom je već podleglo potalijančenju, a P. Tomasin ih je već pred 20 godina pribrojio Talijanima [»Diesen (naime Talijanima) kann man noch 18.000 italianisierte Slaven des Länderstriches zwischen den Flüssen Dragogna und Quieto hinzurechnen, welche teils italienisch, teils slavisch mit starker italienischer Beimischung sprechen«].[1]) — Kod druge skupine, naime u porječju gornje Mirne je narodno pitanje riješeno, makar i nije narodnosno. Osim nekoliko stotina Talijana u gradićima Buzetu, Roču i Draguću, koji nas kao i kameni lavovi[2]) na njihovim zidinama sjećaju nekadašnje mletačke vlasti, cijeli je kraj slavenski (»Fućki«), premda se njegovo žiteljstvo još nije posve odlučilo za hrvatsku odnosno slovensku narodnost. Posve je nevjerojatno i upravo neispravno mnijenje N. Krebsa, da je ono do nedavna bilo rumunjske narodnosti (»Mit weniger Recht dürfte man sie als slovenisch-kroatische Mischlinge ansprechen; die grösste Wahrscheinlichkeit besitzt die Ansicht, dass diese »Fućki«, die ein sehr schlechtes Slavisch sprechen, vor nicht langer Zeit Rumänen waren«)!! Njihov jezik nije ni čisto hrvatski ni čisto slovenski već mješavina obojega, ali taj se pojav donekle javlja i mnogo južnije u flišnom predjelu pazinske okolice kod starosjedilačkih Hrvata (t. zv. »Bezjaka«), pa o njihovu hrvatstvu nitko ne dvoji, premda se u »Bezjačiju«[3]) bilo naselilo više Rumunja nego u »Fućkariju.« Narodnosno pitanje slavenskoga žiteljstva po Buzeštini riješit će doskora škola

[1]) Tko zna, bi li još uspjela ozbiljna akcija za probuđenje hrvatske svijesti u tom kraju?

[2]) u Ćićariji veli narod: »pas Marko.«

[3]) U ostalom odakle N. Krebsu tumačenje, da Bezjak znači Waldbauer, Tölpel?! (O toj riječi v. Vj. Klaić: »Bezjačija« u »Vjesniku hrv. arheol. društva«, Zagreb 1907. sv. IX. str. 191.).

u prilog Hrvata. — Prelazeći na treću skupinu treba ponajprije spomenuti, da je Ćićarija veoma rijetko naseljena i da dosta velika njezina površina uopće nije napučena. Osim lijepoga niza sela uz cestu Trst-Rijeka svi su ostali »Ćići« (oko 9 tisuća) od Žbevnice i Rasušice k jugu prisni Hrvati čistoga narodnoga jezika, samo u srcu Ćićarije, u slabo pristupačnim Žejanama živi rumunjska skupina od 600 duša. — Od Podgrada dalje na istok uz kranjsku granicu do Hrvatske opet se javlja pojas hrvatsko-slovenskoga žiteljstva, komu željeznička sveza olakšava promet i općenje sa slovenskom Kranjskom (Trnovo-Bistrica) i hrvatskim primorjem (Rijeka). Čini se, da je u podgradskoj i jelšanskoj općini slovenska pučka škola pomakla granicu Slovenaca dalje na jug među Hrvate. (Tako je i u materijskoj općini crkva i škola poslovenila hrvatsko selo Golac, kaošto je u buzetskoj »Družba« slovenskom Rakitoviću dala hrvatsku školu). Ali tomu se nije čuditi, jer kako u donjoj Istri našemu svijetu na nekim mjestima još nije jasna ni opreka među Slavenom i Talijanom, tako mu je u gornjoj Istri gdjegod nepoznata razlika među Hrvatom i Slovencem.

Tako je eto u sjevernom dijelu Istre. Sva ostala pokrajina je samo hrvatska odnosno talijanska osim ono malo Rumunja pod Učkom. Te »Ćiribirce« prati u popisima pučanstva čudna sudbina! God. 1880. ih u statistici naprosto nema, već su oni oko Boljunšćice ubilježeni kao Talijani, a Žejanci kao Hrvati; g. 1890. su prošli bolje: za Rumunje ih ubilježiše bar 470; g. 1900. opet bolje: u Žejanama 389 i pod Učkom 926, dakle ukupno 1315. Ovaj broj je samo približno ispravan. K. v. Czoernig iun.[1]) je g. 1880. cijenio, da ih ima 2121[2]) (531 u Žejanama i 1590 oko Boljunšćice). Tako će po prilici biti i sada: u Žejanama (600), Sušnjevici (450) i Novoj Vasi (250) svi su Rumunji, u Brdu (800 žitelja) skoro svi, u Jesenoviku (300) polovica, a u Letaju (200), Gradinjama (270) i Grobniku (175) pohrvatili su se već znatnom mjerom.

Budući da o narodnostima s one strane Učke, u Liburniji i na otočju, nije nužno govoriti, preostaje nam još trokut istarske Ploče, komu dvije stranice pravi more, a treću crta od Savudrije preko Motovuna i Pazina do Plomina. Uz starosjedioce Hrvate (»Bezjaci« oko Pazina i »Štokovci« u južnoj Istri) velik je ovdje broj kasnijih doseljenika, koji se po jeziku neznatno od onih razlikuju. Po tipu, zagasitoj puti te crnim vlasima i očima neki hoće da ih odijele od Hrvata i proglase — Srbima, a Czoernig sen. pače postavlja granicom među Hrvatima i Srbima crtu od Sovinjaka preko Berma do Sv. Martina na Raši! Ne obazirući se nimalo na ovaj pokušaj, da se istarske etnografijske prilike zapletu i ondje, gdje su najjasnije, dodati valja ovo: po južnoj i zapadnoj Istri nastanjeni su Hrvati posve slični onima na Ćićariji, ali kako su

[1]) »Die ethnologischen Verhältnisse des österr. Küstenlandes.« Trst 1885.

[2]) Ne samo 1300, kako netočno spominje N. Krebs.

došli ovamo većinom dosta kasno, nijesu se još do danas mogli u svemu izjednačiti starosjediocima iste narodnosti. Ovi su došljaci ne malim dijelom u XVIII. i XIX. vijeku podlegli potalijančenju, ali se danas opet mnogi polagano vraćaju svojoj narodnosti, što se naročito opaža u Poreštini. Tomu je posljedicom, što tamo nema seoske porezne općine bez (makar i malene) manjine potalijančenih Hrvata.

Drugačiju nam sliku pruža službena statistika, po kojoj je izrađena priložena karta. Ovo je karta narodnosti na osnovu potankih podataka o jeziku općenja domaćega pučanstva, premda ovaj nije nikako identičan sa narodnošću, pače ni sa materinjim jezikom[1]). Ali kako je narodnost posve zavisna od individualnoga momenta, te je mehaničkim putem cenzusa nije moguće odrediti, pita se prigodom popisa pučanstva i kod nas polag zaključka internacijonalnoga statističkoga kongresa u Petrogradu godine 1872. za jezik općenja, a ne za narodnost. Velikoj većini ljudi je jezik općenja ipak identičan sa materinjim i sa narodnošću. To vrijedi naročito za ono žiteljstvo, koje pozna samo jedan jezik. Zbog toga sam se po uzoru drugih i dao na ovakav posao, tim više što osim njemačke karte narodnosti u Primorju od spomenutoga Czoerniga iun. na temelju popisa od g. 1880. slične radnje o Istri nema. Čini se, da Talijani od ovakova rada silno zaziru. Oni još nijesu nikada izradili kartu narodnosti u Istri! Ova je sastavljena po statistici od 31. prosinca god. 1900.[2])

Za jedinicu uzeta je porezna općina, najmanje upravno tijelo, samo da bude ispremiješanost narodnosti što točnije prikazana. Karta bi dakako bila daleko preglednija, da je svaka narodnost označena posebnom bojom, ali to nije dopuštala ekonomija. Bijelo polje porezne općine prikazuje hrvatsko odnosno slovensko žiteljstvo, a (ekvatorijalno!) crtkarano polje porezne općine prikazuje talijansko žiteljstvo. Manjine ispod 10% nijesu uzete u račun. Prema tome čisto bijelo odnosno posve crtkarano polje označuje 90—100% Slavena odnosno Talijana. Manjine od 10—20, 20—30, 30—40 i 40—50% predočene su sa jednim, dva tri i četiri (meridijonalna!) stupca, tako da crtkarani stupci na bijelom polju označuju % talijanske manjine u hrvatskoj poreznoj općini, a bijeli stupci na crtkaranom polju % hrvatske manjine u talijanskoj poreznoj općini. Iz tehničkih razloga nijesu Rumunji mogli dobiti na karti svoje mjesto. Tako je i porezna općina Pula te mjesna općina Volosko-Opatija prikazana napose, a ni za hrvatsku poreznu općinu Vašansku nije na karti bilo moguće označiti njemačku manjinu (13%). Sijela mjesnih općina su podvučena, na pr. Pomnjan, Motovun, Svet Vinčenat.

Ali ova karta ne zaslužuje potpunu vjeru, jer ne samo što popis pučanstva nikada ne može biti apsolutno točan, već je i »Općinski rječnik« na

[1]) Najžalosniji primjer u Istri su Nerezine na otoku Lošinju.
[2]) »Općinski rječnik. VII. Austrijsko-ilirsko Primorje.« Izdala c. kr. središnja statistička komisija, Beč 1906.

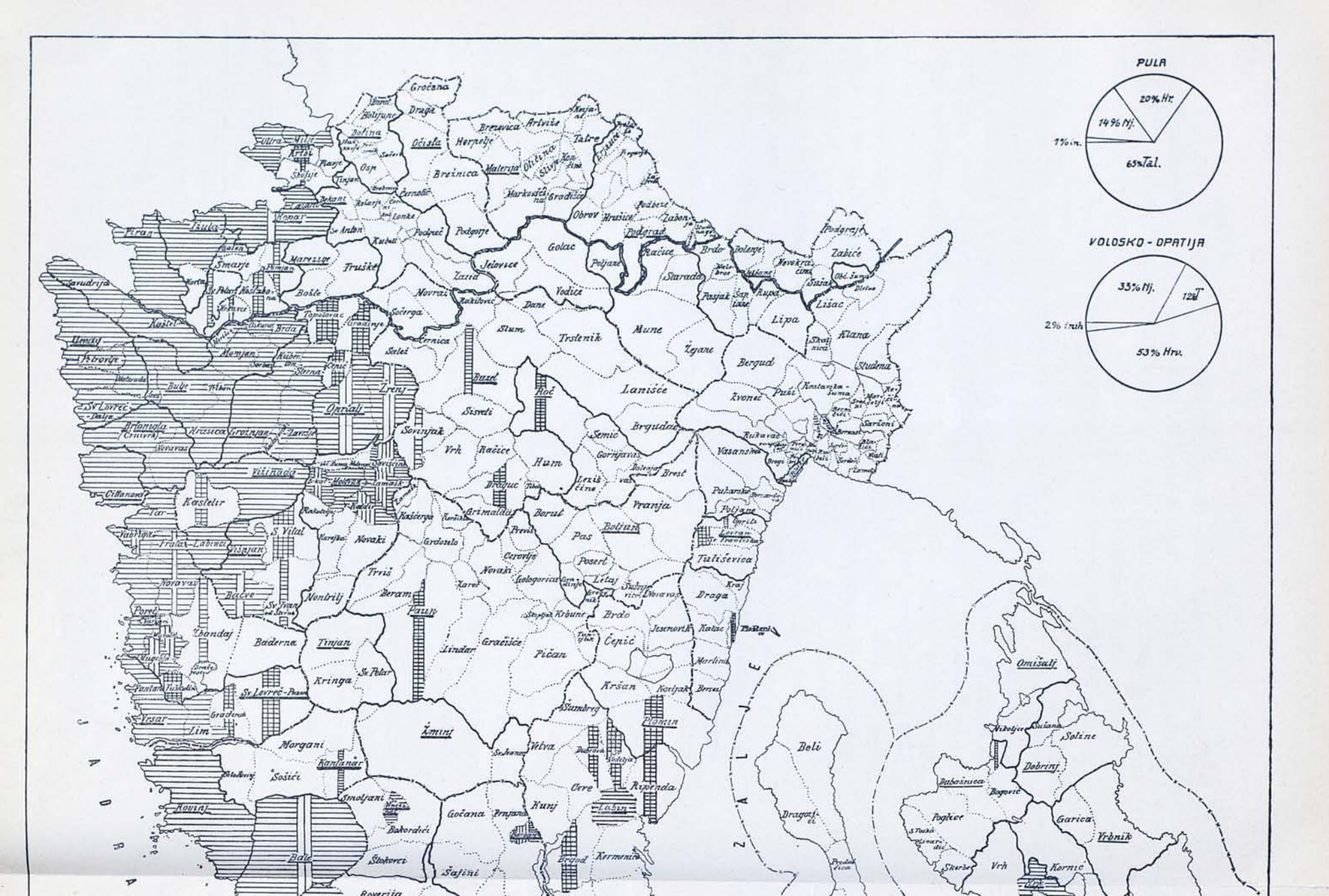
PULA
20% Hr.
14% Nj.
1% i n.
65% Tal.
VOLOSKO - OPATIJA
33% Nj.
12% T
2% Ruh
53% Hrv.
JADRAN
ZALJE
Beli
Grčana
Draga
Očisla
Herpelje
Breinica
Malerija
Gradišće
Obrov
Hrušica
Podgrad
Golac
Jelovice
Podgorje
Podkuć
Truške
Marezige
Kubed
Smarje
Bošte
Topolovec
Šoberga
Črnica
Soleč
Buzet
Roč
Lanišće
Trstenik
Stum
Mune
Žejane
Bergud
Lipa
Lisac
Klana
Studena
Puki
Žvonec
Brgudac
Semić
Gorinjan
Brest
Hum
Vrh
Račice
Sovinjak
Oprtalj
Vrsnja
Borut
Pas
Boljun
Vranja
Lesišćine
Draguć
Grimalda
Novaki
Trviž
Beram
Pazin
Nemtrily
Tinjan
Kringa
Lindar
Gračišće
Pićan
Čepić
Kršan
Šumberg
Žmini
Morgani
Ranjanar
Sošići
Rovinj
Smoljani
Bale
Štokovci
Šafini
Bokordići
Čačana
Prnjana
Kuni
Cere
Vetva
Dolmin
Labin
Rapršada
Kranjci
Brgod
Krmenice
Roverija
Tuliševica
Draga
Kraj
Jesenovik
Kalac
Flengi
Omišalj
Soline
Dobrinj
Garica
Vrbnik
Kornić
Vrh
Skurbe
Pogliće
Bogovići
Babošnjeca
Nikolići
Sučana
Dragonići
Predoši
Sv. Lovreč
Sv. Vital
Baderna
Vižinada
Kaštelir
Oprtalj
Višnjan
Labinci
Fratta
Banday
Poreč
Vabriga
Fontana
Vrsar
Lim
Rovinj
Sv. Lovreč-Pazinski
Sv. Petar
Sv. Ivan
Sv. Petar
Sv. Lovreč
Sv. Ivanac
Sv. Petar
Sv. Tuškan
Sv. Marija
Sv. Lucija
Sv. Ivan
Sv. Petar
Sv. Lovreč
Sv. Ivan
Sv. Petar
Sv. Lovreč
Sv. Ivan
Sv. Petar
Sv. Lovreč

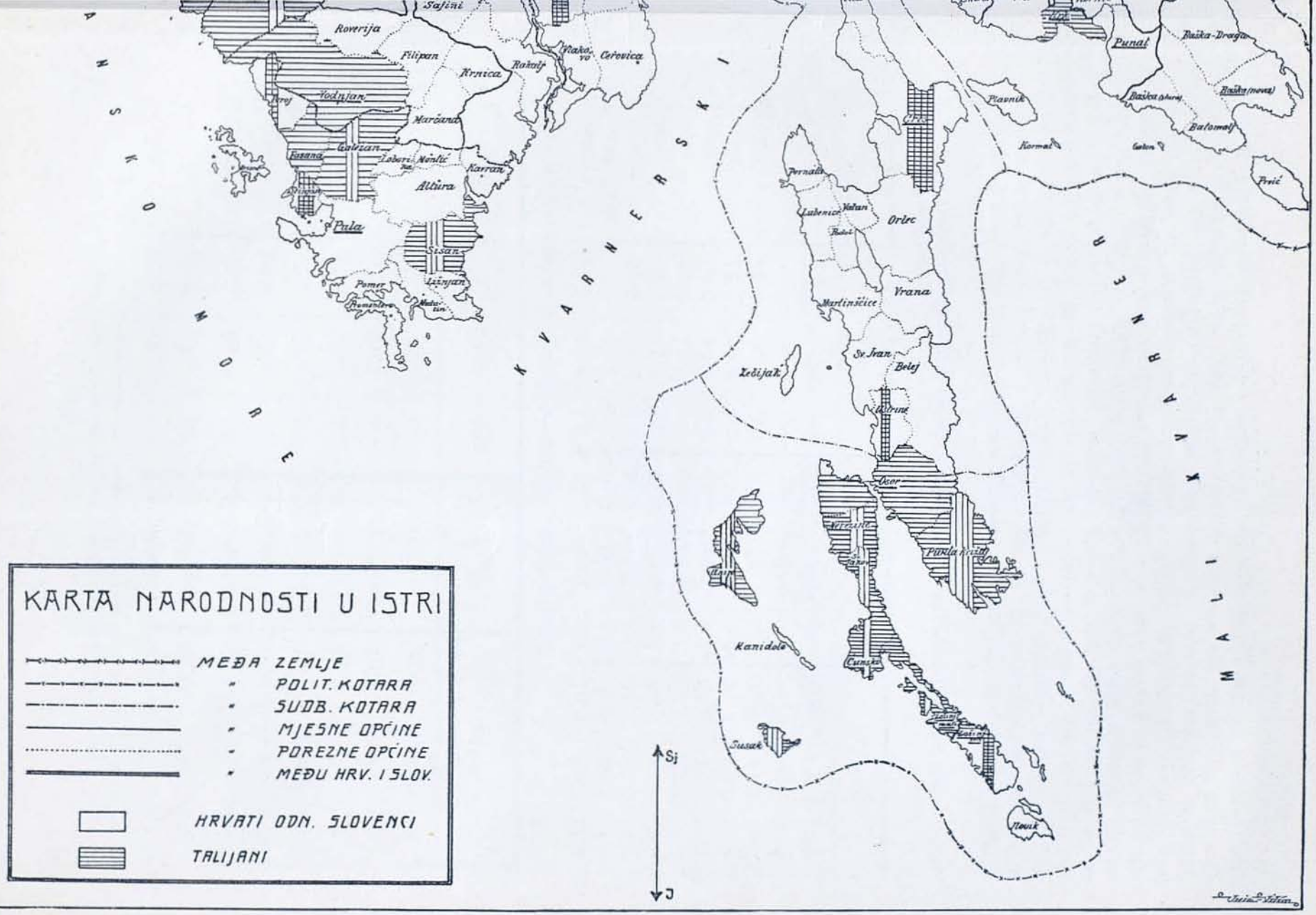

Lagtnja i.ar., Pula ulica Giulia 1

osnovu popisa odviše površno sastavljen, tako da ima i mnogo neispravljenih štamparskih pogrješaka. Od te površnosti veće je zlo hotimično griješenje činovnika, koji popisujući pučanstvo obično nastoje lokalne manjine prikazati još manjima, nego odista jesu. I pučanstvo griješi hotimice ili nehotice, kad jezikom općenja prijavi činovniku onaj jezik, koji hoće ili koji iz različitih uzroka mora prijaviti. Kako su u Istri narodnosti dosta ispremiješane, Hrvati premalo obrazovani a činovnici većinom Talijani, koji se ni za popisa ne mogu otresti svojih predrasuda prema Slavenima, nije čudo, što rezultati popisâ pučanstva u Istri (1869., 1880., 1890. i 1900.) pokazuju mnoge i velike nedostatke na štetu Hrvata i Slovenaca. Moglo bi se za to navesti mnogo primjera i time lako pobiti prigovor Talijana, da Austrija kod popisa postupa njima na štetu[1]).

Iz službene statistike slijedi ovaj razmjer narodnosti u pojedinim političkim kotarima:

u %	1880.			1890.			1900.		
	Hrvata ili Slovenaca	Talijana	inih	Hrvata ili Slovenaca	Talijana	inih	Hrvata ili Slovenaca	Talijana	inih
Kopar . . .	52·4	46·9	0·7	57·5	42·1	0·4	56·3	43·3	0·4
Lošinj . . .	77·3	22·6	0·1	77·8	21·8	0·5	71·4	28·0	0·6
Pazin . . .	79·9	19·5	0·5	82·3	16·2	1·4	84·9	12·8	2·3
Poreč . . .	21·3	78·6	—	26·2	73·6	0·1	21·5	78·4	0·1
Pula . . .	43·7	47·5	8·8	43·3	47·7	8·9	40·6	51·2	8·2
Volosko . .	98·6	1·2	0·2	96·5	1·7	1·8	92·9	2·8	4·2
Rovinj grad	1·1	98·8	0·1	0·3	98·3	1·3	0·6	97·4	2·0
Istra . . .	57·9	40·2	1·9	59·7	38·1	2·2	56·8	40·5	2·7

u pojedinim sudskim kotarima po popisu 1900. slijedeći:

u %	Hrvata ili Slovenaca	Talijana	inih	u %	Hrvata ili Slovenaca	Talijana	inih
Buzet . .	92·3	7·5	0·2	Buje . .	1·6	98·2	0·2
Kopar . .	61·3	38·3	0·4	Motovun .	36·5	63·3	0·2
Piran . .	12·2	87·1	0·7	Poreč . .	28·4	71·4	0·2
Cres . .	73·9	25·8	0·3	Pula . .	29·1	58·6	12·3
Krk . . .	93·8	7·2	—	Rovinj . .	22·8	75·8	1·4
Lošinj . .	30·1	68·0	1·9	Vodnjan .	62·2	37·5	0·3
Labin . .	69·9	24·2	5·9	Podgrad .	97·4	0·1	2·5
Pazin . .	93·6	6·2	0·2	Volosko .	90·6	4·3	5·1

[1]) Kad bi »Političko društvo za Hrvate i Slovence u Istri« na Silvestrovo t. g. izvelo poseban pravedan popis pučanstva, smanjio bi se broj Talijana u statistici skoro za svaku poreznu općinu.

a u pojedinim (mjesnim) općinama:

1900.	apsolutno			%		Opaska
	domaće pučanstvo[1])	Hrvata ili Slovenaca	Talijana	Hrvata ili Slovenaca	Talijana	
Buzet . . .	15897	14847	1021	93·4	6·4	0·1 Nijemaca
Roč . . .	3145	2714	411	86·3	13·0	0·6 »
Dolina . .	4944	4937	2	100·0	—	
Kopar . . .	10384	1710	8606	16·4	82·9	0·6 Nijemaca
Marezige . .	2796	2765	31	98·9	1·1	
Milje . . .	8557	2636	5882	30·8	68·7	0·5 Nijemaca
Očisla-Klanec	2569	2536	7	90·0	—	1.0 »
Dekani . .	6017	6015	—	100·0	—	
Pomnjan . .	3866	3401	462	88·0	11·9	
Izola . . .	7295	1213	6061	16·6	83·1	0·3 inih
Piran . . .	12756	1243	11387	9·7	89·4	0·9 inih
Cres . . .	7936	5871	2039	73·9	25·8	0.3
Baška . . .	4116	4105	11	99·8	0·2	
Dubašnica .	2922	2884	36	98·8	1·2	
Dobrinj . .	3846	3841	3	100·0	—	
Krk	2043	580	1435	28·4	70·2	1·3 Nijemaca
Omišalj . .	2277	2261	15	99·4	0·6	
Punat . . .	2954	2940	14	99·5	0·5	
Vrbnik . .	2878	2869	8	99·7	0·3	
Lošinj mali .	7327	1370	5725	18·9	79·3	1·8 Nijemaca
Lošinj veliki	2183	1627	473	74·6	21·6	3·8 »
Osor . . .	2054	463	1588	22·5	77·5	
Labin . . .	10940	7642	3254	69·9	29·7	0·4 Nijemaca
Plomin . .	5429	3802	705	70·0	13·1	16·9 Rumunja
Boljun . .	3203	3152	43	98·5	1·3	0·2 Rumunja
Pazin . . .	16016	14559	1417	90·9	8·8	0·2 inih
Tinjan . .	3700	3657	39	99·0	1·0	
Žminj . . .	5033	4790	243	95·2	4·8	

[1]) Službena statistika pravom razlikuje domaće i prisutno pučanstvo: u domaće ubraja samo austrijske državljane, a u prisutno, kako kaže sama riječ, također pripadnike drugih država (dakle i Hrvatske i Ugarske), kojih ima skoro u svakoj općini. Broj u prvom stupcu nije zbroj slijedećih dvaju, jer fali stupac za »ine« narodnosti. Činilo mi se naime, da je suvišno iznijeti apsolutne brojeve za tako neznatne manjine, ali odbivši zbroj »Hrvata ili Slovenaca« i »Talijana« od broja »domaćega pučanstva« lako ih je odrediti. Njihov postotak pako je izračunan i označen u opasci.

1900.	apsolutno			%		Opaska
	domaće pučanstvo	Hrvata ili Slovenaca	Talijana	Hrvata ili Slovenaca	Talijana	
Buje . . .	6827	129	6685	1·9	97·9	0·2 inih
Novigrad .	1942	—	1931	—	99·5	0·5 Nijemaca
Brtonigla .	2245	23	2222	1·0	99·0	
Grožnjan .	3791	111	3669	2·9	96·7	0·3 Nijemaca
Umag . . .	5227	67	5160	1·3	98·7	
Motovun . .	5564	2928	2628	52·8	47·2	
Oprtalj . .	5333	1585	3740	29·7	70·3	
Višnjan . .	4476	1630	2836	36·4	63·3	0·2 Nijemaca
Vižinada . .	3975	927	3043	23·6	76·4	
Poreč . . .	10046	2715	7308	27·0	72·8	0·2
Vrsar . . .	4397	1388	3003	31·5	68·5	
Pula . . .	41041	11931	24056	29·0	58·7	12.3 Nijemaca
Bale . . .	2196	453	1738	20·6	79·1	0·2 Nijemaca
Kanfanar .	3280	3073	199	93·7	6·1	0·2 »
Rovinj . .	9978	57	9716	0·5	97·5	2·0 »
Barban . .	3589	3443	139	96·2	3·6	0·2 »
Svet Vinčenat	2849	2302	542	80·8	19·0	0·2
Vodnjan . .	9602	4229	5337	44·0	55·5	0·4
Jelšane . .	4078	4074	—	100·0	—	
Materija . .	5286	5277	—	100·0	—	
Podgrad . .	7311	6904	14	94·5	0·2	5·3 Rumunja
Kastav . .	17811	17730	46	99·6	0·2	0·2 inih
Lovran . .	3196	2338	705	73·2	22·0	4·8 Nijemaca
Mošćenice .	3204	3048	146	95·2	4·5	0·3 »
Veprinac . .	2502	2279	27	91·3	1·0	7·7 »
Volosko . .	3241	1703	383	52·6	11·8	35·6 većinom Nijemaca

Obazremo li se na tri posljednja popisa, opazit ćemo mnogo promjena[1]), ali ću istaknuti samo najznatnije. Još pred 30 godina bijaše kraj na istoku Milja čisto slovenski, a danas je šaren; tako je i relativni broj Slovenaca u okolini Kopra sada već manji. Okolina Izole bijaše sa 80% slovenska, a sada je sa 61% talijanska. Jednako jača talijanski elemenat na Bujštini, i to veoma postojano, pa ako budu i dalje onamošnji Hrvati prepušteni sami sebi, naskoro će sadašnji podaci službene statistike pokazivati faktično nacijonalno razmjerje.

[1]) N. Krebs: »Die Halbinsel Istrien«, Lipsko 1907.

U malim gradićima, koji do sada bijahu posve »talijanski,« javljaju se male slavenske manjine, na pr. u Bujama 0—2%, Grožnjan 0—1%, Oprtalj 13—21%.

U buzetskom kotaru i južno od Mirne talijanstvo ne napreduje. Oko Poreča i Vrsara pa oko Motovuna bude se Hrvati, a po Buzeštini pada broj Talijana ne samo u gradu Buzetu (1880. 99%, 1890. 88%, 1900. 76%) nego i u Draguću, koji je prije bio uz Talijane, i oko njega. Ali broj Talijana nije tamo baš tako znatno spao, kako se po popisu 1900. može zaključiti, jer se 1880. nabrojilo Talijana preko svake mjere. U pazinskom kotaru, gdje su Hrvati uvijek bili gospodari, napreduju oni sve više, osobito u gradićima Pazinu (1880. 46%, 1890. 35%, 1900. 29% Talijana), Žminju (1880. 9%, 1900. 5% Talijana), Pićnu (1880. 12%, 1900. 9% Talijana), Gračišću (1880. 7·5% a 1900. 2% Talijana). Po posljednjem popisu manje ima Talijana također po Labinštini.

U južnoj Istri je razmjer ostao više manje konstantan, samo što je 1880. u Pulštini bilo popisano previše Talijana, a u slijedećim lustrima se postupalo nešto pravednije. U samoj Puli žiteljstvo brojem izvanredno raste, a po narodnosti ponajviše Talijani; Hrvati napreduju slabije, a Nijemci pače relativno zaostaju, što ne može odgovarati faktičnom stanju: Talijana 1880. 56% a 1900 65%, Hrvata 1880. 18% a 1900. 20%, Nijemaca 1880. 19% a 1900. samo 14%. Ali je zato njemački elemenat rapidno poskočio u liječilištu pod Učkom: u Opatiji ih je 1880. bilo samo 5% a 1900. 46%, u Voloskom 1880. 4% a 1900. 18%. Lovran ima sada talijansku većinu od 65%. Hrvati se gube ne samo među Talijanima i Nijemcima već i među Slovencima: Golac, Račice i Starada su danas slovenska sela, dok su 1880. bila pretežno hrvatska.

Na otocima ide sve na gore jedino na Lošinju: dok su porezne općine Ćunski, Susak, Unije i Puntakriža imale mikroskopične talijanske manjine, postale su 1900. po većini žiteljstva talijanske; gore je sada i u Osoru, Nerezinama, Sv. Jakovu i Malom Lošinju, a samo u Velikom se talijanska manjina umanjila.

Ako skupimo sve u jedno, opaža se, da se seosko žiteljstvo u mnogim krajevima vratilo svojoj narodnoj svijesti, pa broj Slavena usprkos službenoj statistici prosječno ipak raste, samo u gušće naseljenom predjelu koparskoga kotara iznimno se povećao broj Talijana, koji su inače u apsolutnom broju spali samo u pazinskom kotaru (za 7%), dok je za Hrvate razmjer 1900. prema 1880. nepovoljniji u više kotara (Pula, Lošinj, Volosko). U posljednjem deceniju 1890.—1900. poskočio je talijanski elemenat u Istri za 14·1%, hrvatski za 3·9%, slovenski za 7·4%, a njemački za 18%. Kako se žiteljstvo zbija u gradove, koji su većim dijelom talijanskih tradicija, i kako se s druge strane

seosko stanovništvo laganije množi, mijenja se razmjer narodnosti u prilog Slavena veoma polagano, u statistici pače negativno.

Kakovo je stanje s a d a odnosno kakovo će nam stanje pokazati popis, koji će biti ove godine, nije moguće reći. Mjesto toga lakši je odgovor na pitanje, koliko ima danas pravih Talijana u Istri. Zbrojimo li žiteljstvo talijanskih gradova uz zapadnu obalu (Milje, Kopar, Izola, Piran, Umag, Novigrad, Buje, Poreč, Vrsar, Rovinj, Vodnjan) i talijansko žiteljstvo gradova uz istočnu obalu (Pula, Labin, Plomin, Lovran, Krk, Cres, Lošinj), pak tomu pridodamo ono par talijanskih gradića i sela u području talijanskih općina te nekoliko tisuća Talijana raspršanih u zatvorenim naseljima i za uvijek odnarođenih Talijanaša u slavenskim selima po cijeloj Istri, ne će ih biti ni 3|10, a kamo li 4|10, kako tvrdi službena statistika. U Istri se relativni broj Talijana ne će nikada smanjiti kao u Dalmaciji na 3·6%, ali uz malo više kulturne svijesti i gospodarske jakosti slavenski će elemenat sebi naskoro izvojevati stalnu većinu od 75% cijelog žiteljstva. Konačno valja istaknuti jasnu činjenicu, da su kroz vjekove zapadni (t. j. sjeverni i južni, osim Rusa) Slaveni nacijonalno i gospodarski svuda uzmicali i djelomice još sada uzmiču, a baš ovdje na obalama Jadranskoga mora opaža se protivan pojav. Napredujemo lagano, ali ipak napredujemo!

Nastavit će se.

Povijest školstva u austrijskom Primorju.

ANTUN vitez KLODIČ-SABLADOSKI.

(Nastavak.)

Istra.

Ali i u Kopru bijaše broj pitomaca malen, budući da se prijavilo za prvi tečaj samo 6, za drugi i treći po 4, dakle u svemu 14 pitomaca. Od tih prijavilo se za ilirski (sic!) jezik u prvom tečaju 4, u drugom 2, a u trećem nijedan.

Uz takove prilike nije se moglo ni govoriti o brzom razvitku pučkog školstva u Istri, a nije se moglo ni misliti na provedbu odredbe §. 51. škol. zakona o osnivanju škola od 30 ožujka 1870., po kojoj je trebalo opstojeće »škole za nuždu« preustrojiti poput drugih javnih pučkih škola ili ih raspustiti iza dviju godina, što je stupio ovaj zakon na snagu.

Upravo tako nije se mogao provesti § 33. istoga zakona, po kojem se je moralo nakon jedne godine uškolati sva mjesta, njihovi djelovi i zaseoci u Istri.

Ako se tome doda, da nije bilo određenih nastavnih osnova za ravnanje učiteljâ pri nastavi, da su samo u Kopru, Piranu, Poreču, Rovinju, Krku i Pazinu imali učitelji biblioteke za svoje daljno naobraženje, da se radi

nestašice sredstava nijesu mogle obdržavati učiteljske konferencije, da nisu nastavne knjige i čitanke za pučke škole odgovarale svrsi, da nije samo nestašica učitelja bila zaprekom razvoju pučkog školstva, nego i pitanje nastavnog jezika, o kojem ćemo govoriti niže u posebnom odsjeku — onda imamo pred očima žalosnu sliku tadanjega stanja školâ.

Kako smo gore napomenuli u odsjeku, u kojem obravnavasmo razvoj školskih prilika u pokneženoj grofiji Gorici-Gradiški, oduzet bi početkom škol. godine 1873./74. pokrajinskom škol. nadzorniku referat o upravnim i ekonomskim škol. prilikama i povjeren jednome za to imenovanome namjesničkom savjetniku u Trstu, sjedište pokrajinskoga školskog nadzornika za učiteljišta i pučke škole premješteno bude u Trst, nadzor nad srednjim školama povjerilo se posebnome pokr. škol. nadzorniku sa sjedištem u Trstu, a sve se to učinilo, da se što energičnije pospješi reorganizaciju pučkog školstva u smislu državnog zakona za pučke škole od 14. maja 1869. i da se u što boljoj evidenciji drže svi školski događaji.

Promijenivši se tim odredbama školske prilike usvojilo je i pokrajinsko školsko vijeće za Istru u sjednici od 19. srpnja 1874. program rada, koji je pokr. škol. vijeće za Goricu prihvatilo bilo i po kojem se je imalo reorganizovati pučko školstvo.

Najprije se počelo na temelju toga programa raditi o tom, da se otvori tal. pripravni tečaj za učiteljske škole u Rovinju, u starom sjedištu c. kr. učiteljske škole, i hrvatski pripravni tečaj za učiteljske škole u Kastvu; oba se tečaja zbilja otvore početkom škol. godine 1874./75.

Zatim se stalo nastojati o tom, da se odstrane one odredbe pokrajinskog škol. zakona za Istru od 4. aprila 1870., po kojima je doba naobrazivanja učiteljskih pitomaca omeđena bila na tri godine.

Istarski sabor procijenivši pravo činjenicu, da je primjerna izobrazba učitelja glavni uvjet da se podigne pučko školstvo po prilikama vremena, votirao je u ljetnom zasijedanju godine 1874. zakon, po kojem su §§. 3. i 4. pokr. zakona od 4. travnja 1870. stupili izvan snage, a na njihovo mjesto stupili §§. 28. i 38. državnoga zakona od 14. svibnja 1869. i tako se je proširila doba učiteljskih nauka i za Istru od 3 na 4 godine. Taj je zakon zadobio previšnju sankciju 27. rujna 1874.

Obzirom na odredbe §. 53. državnoga zakona za pučke škole zatražilo je pokr. škol. vijeće od kotarskih oblasti iskaz onih starih podučitelja i podučiteljica, koji nisu bili još osposobljeni, pa da im omogući da učine ispit osposobljenja, isposlovalo je od c. kr. ministarstva nastave da ostanu na snazi do svibanjskog ispitnog roka prelazni propisi za ispite.

Iza kako je ministarskom naredbom od 13. listopada 1870. zadobio školski i nastavni red pravovaljanost i za Istru a s njime i norme za opetovnu

nastavu, izrađene budu nakon saslušaja prve pokr. učiteljske konferencije, obdržavane mjeseca rujna 1875., normalne nastavne osnove za razne kategorije pučkih škola Primorja i objavljene u c. kr. nakladi školskih knjiga. Te su osnove izrađene na temelju nastavnih osnova za pučke škole, što ih je c. kr. ministarstvo objavilo naredbom 18. svibnja 1874.

(Slijedi.)

Dopis sa otoka Krka.

Govori se po našem otoku, da ne misle školske oblasti imenovati škol. nadzornika za hrv. škole kotara Krka i Lošinja, kako je dosada bilo, već da je nadzorništvo ovih škola povjereno kotarskom nadzorniku za hrv. i slov. škole u Voloskom.

Ne znamo, koji su uzroci bili, da su se školske oblasti na ovakav korak odlučile. Mi to osuđujemo. Ako školske oblasti temelje svoju namisao na tom, da ima i talijanski nadzornik u Lošinju isto tako nadzorništvo u ovim trim kotarima, onda je to vrlo šepav uzrok, jer talijanski nadzornik u Lošinju ima samo 15 škola, naprotiv ima ih hrvatski nadzornik u Voloskom 65. Talijanski nadzornik u Lošinju ima dà, tri kotara kao i hrvatski u Voloskom, al su zato tal. nadzorniku sve škole pri ruci. Evo ih Lošinj Veli i Mali, Nerezine, Osor, Unije, Cres, Krk, Lovran i Opatija, dakle on ima da ide samo u 9 mjesta, a hrv. nadzornik treba da obađe 65 sela. Mislim još ovo: Mjerite na zemljovidu duljinu od Sv. Petra Ilovika na otoku Lošinju do Brezovice u kotaru Voloskom, pa ćete vidjeti, da je taj razmak isto tako dug, koliko je od Pule do Ljubljane.

Da jedan nadzornik i ima svoje škole tako na daleko i tako mnogobrojne, mogao bi nešto učiniti, da su te škole uz željezničku prugu: Pula—Ljubljana. Al u našem slučaju tomu nije tako. Hrv. nadzornik u Voloskom trebat će za nadziranje stotine razreda, barem stotinu dana, a gdje je vrijeme, koje mora potrošiti na putu? Hoće li moći nadzirati škole jedamput na godinu? A kada će onda rješavati službene dopise od 65 školskih upraviteljstva? Talijanskom nadzorniku u Lošinju lako je poći češće u svoja mjesta, ali hrvatski nadzornik u Voloskom, prije negoli dođe do nekojih škola, mora se penjati kroz klance jadikovce, a u nekoja mjesta mora samo lađicom, pa i tu treba da gleda, hoće li mu naša milostiva gospođa bura dozvoliti da putuje, kada bi on morao? Opetujem ukratko: Uz slabe komunikacije i veliki broj hrvatskih škola u kotarima Volosko, Krk i Lošinj nije moguće, da udovolji svojim dužnostima jedan nadzornik. Trebao bi mu stroj za letanje ili vodljivi zrakoplov sistema Zeppelin IV.

Ne će biti zgorega, da malko i druge kotare pretresemo. Za Pazin, Pulu i Poreč imamo jednoga hrvatskoga a dva tal. nadzornika. Hrv. nadzornik u Pazinu ima da nadzire 57 škola sa približno 80 razreda, dočim ima tal. nadzornik u Puli 14 škola sa približno 40 razreda, a onaj u Poreču 37 škola sa približno 60 razreda. Dakle i ovdje ima jedan hrv. nadzornik 57 škola, a dva talijanska samo 51 školu, a broj razreda ove dvojice malo je veći od onoga broja, što ga ima hrv. nadzornik. Što iz ovoga slijedi? I tu treba da bude prema broju škola i razreda još jedan hrv. nadzornik.

Preostaje nam jošte koparski kotar. Tu ima tal. nadzornik 18, a slovenski 33 škole, dočim im je broj razreda približno jednak (60). Da bude sve jasnije, evo male tablice:

1.	Talijanski	nadzornik	u	Puli	ima nadzirati	14 škola;
2.	»	»	»	Lošinju	» »	15 »
3.	»	»	»	Kopru	» »	18 »
4.	»	»	»	Poreču	» »	37 »
5.	Slovenski	»	»	Kopru	» »	33 »
6.	Hrvatski	»	»	Pazinu	» »	37 »
7.	»	»	»	Voloskom	»	65 »

Ove nam brojke jasno govore. Hrvatski su nadzornici prema tal. nadzornicima preopterećeni. Tal. nadzornicima je i u tom lakše, što imaju bolje komunikacije. Pogledajmo još malko gornje brojke: Tal. nadzornici u Puli, Lošinju i Kopru imadu ukupno 47 škola, a hrv. nadzornik u Pazinu 57, a onaj u Voloskom 65 škola, dakle naš jedan ima više, nego tal. trojica. To, mislim, nije nikako pravedno, a ni dobro. Morali bi da imamo još bar dva hrv. nadzornika i to u Krku i u Puli. Mi smo nekada imali u Istri četiri hrv. nadzornika, u zadnje doba tri, sada dva: lijepo napredujemo.

Opažaju neki učitelji i ovo: Od dvaju hrv. nadzornika i jednoga slov., nesamo što nije nijedan Hrvat, ali nije niti Istranin, a to je omalovaživanje hrv. učiteljstva Istre sa strane školskih oblasti.

Zašto pak se ne imenuje Hrvata nadzornikom? Vele neki, da je tome krivo to, što mi ne znamo njemački. A tal. nadzornici, znadu li oni njemački? Ne! Ili ako znadu, znadu svakako manje negoli mi. Kad mogu oni biti imenovani, onda bi i svaki sposoban Hrvat također mogao postati nadzornikom i bez njemačkog jezika. Mi dapače prosvjedujemo proti tome, što se sposobnost pojedinca mjeri time, ako imade njemački ispit, jer znamo, da imamo među učiteljstvom Istre vrlo dobrih sila, koji se ne bi stidili stati uz bok našim nadzornicima sasvim tim, što ne imadu ispit iz njem. nastavnog jezika.

Našim zastupnicima preporučamo, da malo prouče prije navedene brojke i da se zauzmu, da budemo jednakopravni sa Talijanima i u ovom pogledu a to sve na korist škole i hrv. naroda. *Bodul.*

Odnošaj između duše i tijela i moderna psihologija.

(Nastavak).

Motto: Das eigentliche Studium des Menschen ist doch der Mensch
Goethe.

3. A. Okazijonalizam. Taj sustav negira čovjeku jedinstvenost bića (die Wesenseinheit). Duša i tijelo su dvije sasvim neodvisne supstancije, koje nijesu združene tako, da bi iz tog združenja proizlazilo jedno jedinstveno biće — čovjek. Okazijonalizam se dakle protivi gori utvrđenoj činjenici samosvijesti, uslijed koje nije čovjek dvostruko, već jedinstveno biće. Osim toga je taj sustav smrt svakom moralu. Bog je po njemu jedini uzrok čovječjem djelovanju. Ako je tomu tako, onda je Bog uzrok i krjeposti i grijeha. Prihvatimo li to načelo, onda ne možemo više govoriti o moralu. Okazijonalizam dakle ne može opstati pred kritičkom analizom, jer ne odgovara zahtjevima samosvijesti.

B. Sistem prestabilirane harmonije. I Leibnizov se sustav protivi svjedočanstvu samosvijesti. Psihična monada i kompleks tjelesnih monada su posve samostalna bića. Taj psihološki dualizam i opet je u sukobu sa samosviješću. Isti razlozi, koji govore proti okazijonalizmu, govore i proti sistemu prestabilirane harmonije. To slijedi odatle, što je razlika među tim sustavima sama ta, da kod okazijonalizma posreduje Bog neposredno kod svakog čina čovjeka, al kod sistema prestabilirane harmonije je Bog već unaprijed, jednom za uvijek, odredio harmoniju među monadama.

C. Psihofizički paralelizam. Paralelizam stoji također u opreci sa neoborivom zasadom, koju nam samosvijest diktira. Među dušom i tijelom nema kauzalnog koneksa. I psihofižki paralelizam odriče dakle čovjeku značaj jedinstva. Paralelizam je najrašireniji hipoteza među modernim psiholozima. Istina, da ju u novije vrijeme sve to više zabacuju, ali još ne možemo nikako reći, da je zastarjela. Stoga je potrebno, da se s tom hipotezom malo više pozabavimo. Navest ćemo neke teze, na kojima se ta hipoteza osniva, i dokazati, da se tim tezama protive utvrđeni psihološki rezultati.

a) Samosvijest nam veli, da je samo jedan nosioc duševnih i tjelesnih funkcija. Paralelizam to negira. Među dušom i tijelom ne vlada jedinstvo, već paralelnost.

b) Paralelisti predstavljaju si zorno odnošaj među dušom i tijelom kao dva kontinuirana paralelna pravca. Jedan pravac predstavlja kontinuitetu psihičkog djelovanja, a drugi kontinuitetu tjelesnog djelovanja. No ni o jednoj ni o drugoj kontinuiteti ne možemo govoriti. O duševnoj kontinuiteti nema govora n. pr. kod nesvijesna čovjeka, jer se nesvijest baš u tome sastoji, što nesvijesnik nema svijesti, nema aktivne duše. Psihofizičke pojave priječe i jednu i drugu kontinuitetu. Tim pojavama ne odgovara nijedno mjesto ni na paraleli psihičnog djelovanja ni na paraleli fizičnog djelovanja, jer su to »operativne

coniunctae«, operacije, kod kojih ne možemo psihički elemenat razdružiti od fizičkog.

Svakoj tački jedne paralele odgovara paralelna tačka druge paralele. Prema tomu bi svakom duševnom aktu odgovarao jedan tjelesni akt. No to je nova neprilika za paraleliste. Koji fizički akt n. pr. odgovara pojmu stabla, koji smo dobili apstrakcijom od individualnih stabala? Paralelizam nema za to odgovora. Još se u većem škripcu nalazi paralelist, ako ga zapitamo, koja je n. pr. psihična paralela fizijološkom procesu probavljanja.

c) Među duševnim i tjelesnim pojavama vlada neka zakonitost. Promatrajmo n. pr. snošaj među podražajem i ćutom. Snošaj među podražajem i ćutom proučavali su fizijolog Weber i psihofizičar Fechner. Weber je ispitivao u tom obziru tačnotlačne ćute, a Fechner ostale ćute. Plod tog ispitivanja je Weber-Fechnerov psihofizički zakon, koji glasi matematički izražen ovako: ako raste intenziteta podražaja u geometrijskoj progresiji, raste intenziteta ćuta u aritmetičkoj progresiji. Taj kvantitativni snošaj među podražajem i ćutom jednak je snošaju među logaritmandima i logaritmima, zato se i zove logaritmiški snošaj. Rastumačimo to! Uzmimo Briggsov umjetni logaritamski sustav s osnovkom 10.

Log 10=1, log 100=2, log 1000=3 i t. d. 10, 100, 1000, je geometrijska progresija sa kvocijentom 10, a 1, 2, 3, je aritmetička progresija sa diferencijom 1. Prema tomu logaritmandi (10, 100, 1000) sačinjavaju geometrijsku progresiju, a logaritmi (1, 2, 3) aritmetišku progresiju. U istom su snošaju podražaj i ćut.

Za paralelistu je taj psihofizički zakon zagonetka, pred kojom stoji kao što su mnogi i mnogi stajali pred zagonetkama tebanske sfinge. Zašto je baš nužno, da raste podražaj u geometrijskoj progresiji, ako hoćemo, da osjetimo razliku među prijašnjim i sadašnjim podražajem? Ta među podražajem i ćutom, kako misle paralelisti, nema kauzalne sveze. Onomu, koji tu svezu priznaje, je psihofizički zakon jasan, jer je uvjeren, da podražaj i ćut stoje u snošaju kao uzrok i posljedica.

Ako se zakonitost, koja vlada među duševnim i tjelesnim pojavama, krši, mogu nastati psihopatološke pojave, i to radi somatskih (n. pr. teške ozljede na glavi, histerija i t. d.), mješovitih (n. pr. onanija i t. d.) i psihičkih uzroka (nesretna ljubav, ljubomornost i t. d.). Paralelisti je moguće psihopatološke pojave, koje nastaju radi psihičkih uzroka, razložiti, jer ne niječe psihišku kauzalnost. Neprilika nastaje za njega tekar onda, kad se radi o tumačenju spomenutih pojava, koje nastaju radi somatskih ili mješovitih uzroka.

(Slijedi.)

Nakon susreta.

ŠTEFKA L.

Tamo, kamo ne prodire šum burna života, gdje dobiva ranjena duša miran i ugodan stan, tamo negdje se sretosmo. Bijaše to onda, kad su se bile osušile suze s mojih očiju, te je srce od teških udara sudbine već bilo otvrdnulo i prestalo trepetati.

Premda te nisam bila u životu nikada prije vidjela, upoznah te odmah: pričinilo mi se, da si mi poznat od vijeka.

Pogled tvoj i lice ti imađahu mrtvački izraz, sve na tebi sjećalo je na smrt, ali u čitavom tvome biću bijaše ipak nešta ponosita, neobična. I upravo to bijahu znakovi, po kojima te upoznah: Netom se sretosmo, već bijasmo prijatelji. Među nama razvio se razgovor kao među starim znancima. Ali tvoje oko gledalo je nemirno, opazih to dobro; ti ne bi bio rado, da nas tkogod vidi ili čuje. Ali zašto? — Tà, naš je razgovor bio sasma svagdanji, djetinjasti. Nisi pripovijedao o nikakvim zlatnim gradovima niti o bogatstvu niti o sreći, o ne! Tebi se sviđa večer, voliš gledati, kad zamire dan, a ja volim dan, kad se rađa, volim gledati rano jutro; to bijaše naš razgovor.

I sada, kada si otišao, kad ne znam, hoćeš li se ikada vratiti, sada razmišljam, zašto voliš umirajući dan? — Baš ga gledam, kako zamire. Polagano se potaplja sunce doli u more, zadnje njegove zrake sijevaju kako samo zlato, a zatim će početi padati sumrak na zemlju tajno i jedva vidljivo.

Dan zamire, i meni je žao, što zamire. Evo ovdje doli pod mojim prozorom igraju se drobni jaganjci. Aj, da ih vidiš! Vjeruješ li, da me je volja ići među nje, igrati se i skakutati s njima. — Škoda, što zamire dan! Čobanče se već pripravlja, da ih potjera kući, a oni bi voljeli ostati . . .

I tamo daleko plovi brod, brzo i nemirno plovi. Tko zna, kamo putuje, gdje mu je cilj, a sada već zamire dan! . . .

Doli u polju gledam ratara. Ako i je umoran od cijelodnevnog posla, vidim, kako se žuri da svrši prije nego zamre dan. . . .

Zaista je žalosno, kad zamire dan. Zato ja volim jutro, rano jutro. Da si gledao, kako su zvjezdice pomalo jedna za drugom iščezavale s neba, kad je počela zora rumeniti, kad se je nad obzor dizalo zlatno sunce, i da si onda slušao slatku melodiju ptičjeg pjevanja, klonuo bi bio pod dojmom te harmonije.

A tà ti voliš večer, voliš dan kad zamire. O, znam ja, zašto ga voliš. Kazuje mi to tvoj pogled, meka tvoja duša. — Gledajući na nj misli ti hrle k ubogom zemljaninu, koji nehotice ostavlja sve tuge, jade i skrbi, i na kojem se uprav ispunjaju riječi: »Svršeno jest!« Zamirajući dan slika ti je čovječjeg života, koji gasne. . . .

Ovdje gasne — tamo se užiga, tu svršava — negdje opet započinje. Kakav kontrast! Da, da! Jutro, večer, rađanje i umiranje, život i smrt — sve se to reda u vesoljstvu jedno za drugim.

Osuđen je čovjek, ali osudi ga beskonačna Dobrota i Mudrost, i ne osudi ga bez svrhe. Bio ti gdje mu drago, zauzimlješ li mjesto odlično ili nisko, to je svejedao, jer svi hrlimo za istim plemenitim ciljem, bližamo se k istoj svrsi. — — —

* * *

Komu ovo pišem? Tebi, sebi, kome drugome ili nikome? Tko zna! Možda će se ipak kojigod zaustaviti kod ovih redaka.

VJESNIK.

Književni prikazi.

Ovogodišnje knjige naših »Matica«.

(Konac.)

Još nam preostaju knjige »M. Sl.« u Ljubljani, koja je nama u Istri jednako draga kao i »M. H.«, osobito otkad ju kao predsjednik vodi Fr. Ilešič, pjesnički zadahnuti duboki mislilac o zajedničkoj našoj budućoj sreći Od nje su članovi dobili slijedeći dar: Tominšek: »Bleiweisov Zbornik« (kao XI. zvezek godišnjega »Zbornika«; ovaj će do godine biti posvećen Napoleonovoj Iliriji), Potočnik: »Koroška« I. zvezek (kao VI. del »Slovenske zemlje«; do godine će u II. zvezku isti obraditi njezinu povijest), Štrekelj: »Slovenske narodne pesmi« (13. snopič uzorno sastavljene zbirke), Kristan: »Kato Vranković«, drama v treh dejanjih (kao XXI. zvezek »Zabavne knjižnice«; radnja iz hrvatske nedavne političke prošlosti), Puškin-Prijatelj: »Jevgenij Onjegin«, roman v verzih (kao VI. zvezek »Prevoda iz svetovne književnosti«) i Ilešič: »Zbirka zabavnih in poučnih spisov« (kao XVI. zvezek »Knezove knjižnice«; nekoliko lijepih radnja različitih pisaca), k tomu Drechsler: »Stanko Vraz, študija«, što su u hrvatskom jeziku zajedno izdale zagrebačka i ljubljanska »Matica«. »Letopis« za 1909. nije izišao s financijalnih razloga, ali će izaći 1910. O svakoj pojedinoj knjizi već su izišle potanke i većinom pohvalne ocjene, tako da je ovdje dosta »Maticu« samo preporučiti. Kao izvanredno izdanje bila je još obećala »Zemljevid slovenskih zemelj«, ali s nekih poteškoća nije joj moguće da ga pretplatnicima razašlje prije svršetka tekuće godine. Na njemu će biti i Istra, pa ima nade, da će se i kod nas naći mnogo kupaca. Zemljovid je 91 *cm* širok i 125 *cm* dug, a izrađen na 4 lista papira. Može se ga dobiti ili jednostavno na papiru ili napeta na platnu; u ovom posljednjem slučaju ima još svaki pravo tražiti, a) da mu svaki pojedini list posebice bude na platnu i razdijeljen na 16 dijelova u džepnom formatu za zgodnu uporabu na putovanju, b) da mu budu sva 4 lista zajedno napeta za vješanje u kući, ali i »zložljiva« u 4 dijela, ili c) da bude zemljovid opremljen kao svaki drugi za školu. Zemljovid na papiru stoji »Matičine« članove 5 K (a druge 6 K); za svoj zahtjev sub a), b) odnosno c) plaća svaki još 2·52, 3 odnosno 3·90 K više. Za malo novaca evo nam dobra karta za školu, kuću i putovanje. Tko želi naručiti »Zemljevid« odnosno poslati članarinu (Hrvati plaćaju 3 a Slovenci 4 K) za naredna

»Matičina« izdanja, malo ima još vremena. Povjerenik je za srednju Istru u Pazinu prof. Rudolf Pregelj.

Vijesti iz pokrajine.

Škola i dom.

Priopćujemo izvadak iz predavanja »Škola i dom«, što ga je na Josipovo dne 19. ožujka tek. god. držao na roditeljskom sastanku u Kastvu gosp. prof. Vladimir Nazor:

Kastavski oci i majke kastavske!

Pred nekoliko vam je vremena gosp. kotarski školski nadzornik Přibil govorio o potrebi da šaljete redovito u školu vašu milu dječicu. Zgodnim vam je primjerima pokazao, kako je pohađanje škole prvi uvjet napretku ne samo vašega djeteta, vaše obitelji nego i vašega sela, grada, općine — cijele naše domovine, naroda našega miloga, države naše.

Siguran sam, da su riječi gosp. nadzornika Přibila pale kao dobro sjeme na plodnu zemlju i da je svaki od vas odmah odlučio, da će svoju djecu što redovitije slati u školu.

»Pametan je sin radost ocu svomu, a glupi žalost i sramota materi svojoj« rekao je mudri car Salamun, a gosp. vam je nazornik Přibil otvorio oči, nauč'o vas, da će vaša djeca redovitim pohađanjem škole postati vaša radost, jer od pametnoga i školovanoga sina ne ćete tako lako doživiti ni žalosti ni sramote.

Vi ćete dakle od sada napred slati vašu djecu redovito u školu!

Mnogi od vas sada sigurno misle: Dobro je! Neka moj mali Ivica i moja mala Marica idu samo u školu, ja ću to samo mirno gledati! Hranit ću ih i odijevat, a neka za drugo misli učitelj ili učiteljica! Moja su djeca čista, sita i dobro obučena; idu u školu svaki dan, što bih se više za njih brinuo? Vršim svoju roditeljsku dužnost i perem ruke kao Pilat!

Tako mnogi od vas misle, a da krivo misle i da se ljuto varaju, hoću da vas danas osvjedočim.

U školi ne samo što učitelj uči vašu djecu čitati, pisati, računati i sve ono znanje, što je dan danas svakomu potrebito u životu, nego nastoji, da ih dobro odgoji t. j. da učini od njih poštene, pravedne i dobre ljude i baš u tom teškom nastojanju treba učitelj vaše pomoći.

Dà, učitelj u tomu treba vaše pomoći ili barem, vi roditelji, morate svakako nastojati, da barem ne pokvarite u kući sve ono, oko čega se učitelj u školi toliko muči uzgajajući vašu djecu.

Mnogi će od vas sada misliti:

1) u čemu možemo mi to pomoći gospodinu učitelju? 2) kako mi to možda nehtijući kvarimo g. učitelju njegov sveti trud?

Mi bi htjeli to znati, pa bi se čuvali da ne učinimo kakvo zlo!

Poslušajte me malko pa ćete odmah čuti o čemu se radi.

Roditelji moraju prije svega svoju djecu lijepo pripravljati za školu, dok su još malena. Neka svojoj dječici češće kažu, kako će, kad odrastu, lijepo polaziti školu, kako je u školi lijepo i t. d.

Dok sam ja bio malen dječko, bio sam živahan kao mali Radojica, koji nije htio slušati svoje majke, pa se opet popne na drvo, padne i slomi ruku na veliku muku. Tako se dogodilo i meni, ne jednom, nego dva puta. Bilo i meni na misli samo igranje, skakanje, dječje zabave.

Jednoga dana moj stari djed — a bio vam to starac s dugom sijedom bradom, kako si uvijek djede predstavljam — spremao se na sajam, pa mi rekao: »Čuješ, budi dobar, donijet ću ti krasan dar. — Može'e si misliti, da sam jedva iščekivao čas, da se djed vrati. I vratio se i nosio nešto zamotano. Bio omašan smotak. A ja, znatiželjan, mišljah: »Što će biti? Mali konj? Puška? Što li?« — A djed uzeo me k sebi. Počeo smotak razmatrati. Od-

matao papir za papirom, a smotak postajao sve manji. A ja gledam i gledam željno iščekujuć čas, da se pokaže dar. A djed odmatao i odmatao, svežanj postajao sve manji i manji, dok se na koncu ne pokaže — Početnica! — Kažem vam po duši: Ne bijah zadovoljan. Djed opazio moje nezadovoljstvo, uzeo me na koljena, dao mi početnicu i rekao: Uzmi, sinko; nek ti bude mila i draga. Bit će ti put k sretnoj budućnosti. Uzmi, sinko, uči marljivo, čitaj rado..... Tako mi govorio djed. Tek u kasnijim godinama shvatio sam mudre nauke svoga staroga djeda. — I dandanas hranim onu početnicu kao milu i dragu uspomenu, najljepši djedov dar.

Dok su vam djeca malena, nemojte ih strašiti školom. Ako su djeca živahna, nemirna, kao mali Radojica, nikad ih ne strašite školom: »Ne vidim časa da pođeš u školu — ti zločesti! — Onda će meni biti dobro! — U školi ćeš se naučiti pameti!« Na taj način uvriježit će se u srcu vaše djece strah pred školom. Jedamput su stare bake plašile malu djecu štrigama, vukodlacima, mòrama i sličnim budalaštinama, a dan danas neki roditelji straše svoju dječicu školom, učiteljem, i učiteljicom. A što će ta djeca pomisliti kasnije, kad vide, da su učitelji ustrpljiviji i blaži od istih njihovih roditelja?

I kad dijete počinje pohađati školu, bodrite ga, ne strašite ga nikada školom, ne kažite mu nikada: »Tužit ću te učitelju (učiteljici)« — ili čim sličnim. Učitelj znade što je dijete, blag je on sudac.

Vaše je dijete učenik, pohađa školu. Nek nikada ne vidi od vas lošega primjera, jer ćete time samo rušiti što učitelj teškom mukom gradi. Jače je djelo nego besjeda.

U školi dijete uči: »U ime tvoje ja počinjem Bože« i opet »Svaki stvor slavi Boga«. Pazite da huljenjem Boga, psovkom i ružnim riječima ne rušite onoga, što dijete u školi iz knjiga i od vjeroučitelja uči.

Jednoga dana, kad je bio sajam, na veče išao ja po svome običaju šetati. Pred menom išao čovjek neki sa ženom i djetetom. Pred sobom tjerali (krmka) malu životinju, koja je bila konopcem vezana za nogu. Ali ta je životinja bila neposlušna; mjesto da ide sredinom ceste, bježala uvijek u jarak. Čovjek onaj mučio se više vremena, a onda počeo kleti Boga, svece i t. d. a njegov sinčić je slušao! Pitam ja vas sada: Koji je bio veća životinje, onaj nijemi, nerazumni četveronožac ili onaj čovjek, otac, koji je davao takav primjer svome malome sinu? (Konac slijedi.)

Glasovi iz novina.

Higijena učiteljskog zvanja.

(Iz »Škol. vjesnika«, Sarajevo.

(Nastavak.)

Otuda, što prozore školske sobe u hladno godišnje doba predugo ostavljamo otvorene, može da izađe umjesto dobre, loša, pače čak i opasna po zdravlje pošljedica. Jer uslijed preduga vjetrenja ne samo što ohladi u sobama zrak, već i posoblje, a što je osobito važno, i stijene, pa se onda isparuju slično kao zidovi u podrumu.

Jedini je pravi način vjetrenja, da se za vrijeme nastavnoga odmora svi prozori širom otvore — a — za pet minuta od prilike opet svi prozori zatvore. Ili, općenito uzeto, treba to vjetrenje vazda udešavati po razlici u temperaturi zraka u školskoj sobi i izvanjskog zraka. Ako bi ta razlika na pr. zimi bila znatna, onda će dosta biti, da su prozori otvoreni nekoliko minuta — da stijene odviše ne ohlade. U proljeću i ljeti može to vjetrenje trajati isto toliko, kao što traje nastavni odmor. Iznimka bila bi samo prevelika žega, kojoj također treba po mogućnosti zakrčiti put u školsku sobu, budući da od nje jednako trpjeti može i učitelj i učenik.

U školskoj sobi ima da vlada i najveća čistoća. Toga radi treba svakim načinom nastojati, da u školskim sobama bude što manje prašine. Nije dosta, da se škol-

sko posoblje briše samo onda, kad je školski sluga sobe pomeo, Brisati valja školsko posoblje, osobito klupe i učiteljev stô po više puta na dan i to ponešto vlažnim krpama. Na to se mogu priučavati djeca, a ona će to vrlo rado i učiniti za vrijeme svakoga nastavnoga odmora.

Podove školskih soba treba da školski sluga danomice mete, a dizanje prašine da sprečava, posipajući najprije podove namočenom piljevinom, koje će vazda imati, ako je u jesen bude spremao, kad se školska drva pile. Dobro je sredstvo protiv školske prašine također i amerikansko ulje, kojim se sada sve više liče podovi školskih soba.

Čistoći školske sobe i zraka u njoj poslužiće se i tako, ako se u hodnicima i predsoblju svuku kabanice, vješaju šeširi i ako djeca na zgodnim spravama očiste obuću, prije nego što će da u školsku sobu uljegnu.

S toga valja i na to paziti, da se na podove ništa ne baca, a za slučaj potrebe treba da je u svakoj školskoj sobi bar jedna pljuvaljka, i to po onom sistemu, da je u njoj voda. Tu spravu mora školski sluga dakako danomice očistiti.

Vrlo pomno ima učitelj paziti na to, kako govori. Opasno griješi u tom pogledu svak, ko previše, preveć glasno i odveć uzdignutim glasom govori. Od te goleme i opasne mane neka svakoga učitelja očuva istina, da će tom manom sebi stalno naškoditi, a djeci da ne će koristiti.

Preglasan, dug način govorenja u prašnoj, prenapunjenoj školskoj sobi po više sati na dan u najviše je prigoda onaj kobni početak žalosnoga svršetka — kad nemila sušica u grob ruši mnogi i premnogi, jedva procvali cvijet učiteljskoga podmlatka.

I na loženje školske sobe zimi treba vrlo dobro paziti, jer i tu može previše isto tako naškoditi kao i premalo. Idealno jest i ostaće dašto centralno loženje, kada dobro funkcionira. Pri ovome je loženju školska soba jednako ugrijana. Jedina, neizbježiva je mana toga načina loženja ta, da se zrak osuši, a suh zrak našim dihalima ne prija. Primijetiće se možda, da je i izvanjski zrak zimi s ši, nego u toplije godišnje doba, pa nam upravo godi udisavati taj zrak, koji nas osvježi. Ta se činjenica ne poriče, samo se primjećuje, da suh zrak u sobi nikad nije isto, što je suhi spoljašnji zrak. Jer suhi zrak u sobi, koji našim plućima ne godi, zapravo je smje: a zraka sa osušenom prašinom, kome su atomi pregrijani vrlo laki, zrakom lete i dihanjem dopiru u naše grlo, nos i sluznice, pa u ovima podražuju osjećaj suhoće.

Ovu manu centralnoga loženja pokušalo se ukloniti time, što su se po školskim sobama postavljale posude napunjene vodom, ali uspjeh ostao je slab.

Pomoći će se u tome istom onda, kad se nađe još udesniji način loženja, uslijed koga se primjese zraka ne će prigrijavati, te će dakle našim dihalima manje smetati.

Vrlo je važan uslov školske higijene i za učitelja to, da pojedini nastavni satovi predugo ne traju, t. j. da im je trajanje odmjereno sa 40, a najviše 45 minuta. Uz to valja još i vrijeme odmora savjesno držati, t. j. za njegova trajanja ne smije učitelj ništa raditi, što bi mu i opet trošilo duševnu snagu, pa i razdraživalo živčevlje. (Konac slijedi.)

Liče i školske vijesti.

Pokrajinska školska vlast

imala je zadnju sjednicu dne 5. marča t. g. — Bili su umirovljeni Aćim Tončić, nadučitelj u Klani (K 2587·20), Bogatec Kristijan iz Boršta (K 2587·20); Škvarč Marija, učiteljica u Kanfanaru (K 633·60).

Škola u Munama podignuta je na trorazrednu. U Kantridi se otvara filijalka, odvisna od matice u Zametu.

Ministarstvu se preporučilo, da prizna de pravo javnosti družbinim školama u Zd enju i Veloselu.

U Dobrinju se u školi ustanovljuje slobodni predmet »košaraštvo« sa 4 sata poduke na tjedan.

Sjednica c. k. kotarskoga školskoga vijeća u Voloskom.

Dne 15. aprila tek. god. obdržavala se je sjednica c. k. kot. škol. vijeća, iz koje priopćujemo slijedeće:

Predsjednik priopćuje, da je Aćim Tončić, nad čitelj u Klani, umirovljen 1. travnja tek. god.; da je škola u Munama proširena na trorazrednicu, ona u Rukavcu na četverorazrednicu, a ona u Poljanama na dvorazrednicu, i da je na pučku školu u Mošćenicama dodijeljena jedna izvanredna učiteljska sila.

Preporuča se molba za potporu A. T. u K. i predlaže se remuneraciju F. Zecu u Lovranu za podučavanje preko propisanog broja sati.

Sastave se kvalifikacione tabele za definitivno namještenje podučiteljice u Kastvu, učiteljice u Zametu i Veprincu i ravnajućeg učit. u Brezovici, Hrušici i Voloskom.

Predlaže se namještenje jedne izvanredne učiteljske sile na pučku školu u Podgradu i na žensku pučku školu u Kastvu. Preporuča se uvedenje nerazdijeljene obuke na pučkoj školi u Brešcima.

Zaključuje se, da se raspiše natječaj za popunjenje mjesta nadučitelja u Klani, ravnajućeg učitelja u Slivlju, podučitelja u Munama, učiteljice u Poljanama i podučiteljice u Rukavcu.

Drž. Uzor-gospodarstvo Dubravica

kod Pazina polaze u slobodno vrijeme marljivo nekoji učitelji iz pazinske okolice, da se u poljodjelstvu izobraze.

Imenovanje.

Lovro Tomašić, učitelj u Novacima, imenovan je putujućim učiteljem za pčelarstvo za Istru. Čestitamo!

Pčelarski tečaj u Pazinu

držao je Lovro Tomašić 1., 2., 3., i 4. svibnja.

Vjenčanje.

Ante Štefanić, učitelj u Dragi na otoku Krku, vjenčao se dne 20. travnja 1910. sa gđicom Anticom Gulešić. Sretni bili!

Na nauke.

Predstavnik hrv. učiteljstva kotara Pazin, F. Barbalić, otišao je ovih dana u Gornju Hesku na dvomjesečni poljodjeljstveni tečaj uz potporu vlade.

Vinko Šepić, nadučitelj u Buzetu, nalazi se na obrtnom tečaju u Ljubljani uz potporu vlade.

Josip Sirotić, nadučitelj u Slumu, pošao je također na obrtni tečaj u Ljubljanu, ali na svoje troškove.

Benjamin Deprato, učitelj u Trstu, podao se u Jenu, da na onoj univerzi nastavi svoje nauke.

Slet.

Djeca pučke škole Družbe sv. Ćirila i Metoda u Puli nađoše se 20. travnja u Pazinu u pratnji dviju učitelja, dviju učiteljica i dviju vjeroučitelja. Djece je bilo oko 140. Pjevajući skladno narodne pjesme spustiše se iz kolodvora u Pazin, razgledaše pučku školu, hrv gimnaziju, gdje im je upravitelj gosp. I. Kos pokazao zbirke; razgledaše zatim crkve, pazinsku Jamu i Kašteo. U Narodnom Domu se malko odmoriše, pa onda udariše na Lindar kraticom. Na rubu lindarskog brda čekahu izletnike učenici pučke škole s učiteljem Stihovićem i umir. učiteljem Žižom. Čim se djeca jedne i druge škole zagledaše, srdačno se već iz daleka pozdravljahu. U škol. prostorijama okrijepiše se mlijekom i kruhom, razgledaše zatim s lindarskog belvedera okolicu pa se pjevajući spustiše na pazin. stanicu i otpeljaše se u Pulu.

U Pazinu i Lindaru bijahu s izletnicima učiteljice i učitelji iz Pazina.

Mila i vesela dječica ugodno se dojmila svih, koji ih vidješe.

Odgovorni urednik Josip Bačić, Pazin (Istra). Tisak Laginja i dr., Pula, ulica Giulia, 1.

GOD. V.

Narodna PROSVJETA

BROJ: 5.

Mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost

ŠTAMP.

Vlasnik i izdavatelj: „Hrv. učiteljsko društvo ‚Narodna Prosvjeta' za Istru u Pazinu".

Rukopisi se šalju Uredništvu u Pazin, a pretplate Franu Barbaliću, učitelju u Bermu kod Pazina. Godišnja cijena 5 K.

Poziv

na glavnu skupštinu »Hrv. učiteljskoga društva ‚Narodna Prosvjeta' za Istru u Pazinu«, koja će se obdržavati u Trstu u srijedu dne 20. srpnja t. g. na 2 sata poslije podne u maloj dvorani »Slavjanske čitaonice« u »Narodnom domu« sa slijedećim rasporedom:

1. Otvorenje skupštine.
2. Čitanje i ovjerovljenje zapisnika zadnje glavne skupštine.
3. Izvješće odbora:
   a) tajnika,
   c) blagajnika i revizora,
   b) urednika društvenog glasila.
4. Izbor upravnog odbora i revizora.
5. Čitanke za hrv. pučke škole u Istri.
6. Možebitni prijedlozi, koji se imaju pismeno prijaviti odboru bar 8 dana pred skupštinom. O neprijavljenim prijedlozima raspravljat će se samo uslijed zaključka glavne skupštine.

Učesnici glavne skupštine moći će slijedećeg dana u Kopar, da pregledaju izložbu.

Odbor »Hrvat. učitelj. društva ‚Nar. Pr.' za Istru u Pazinu«.

Na znanje.

»Hrvatstvo« od dne 2. IV. 1910. broj 75 doneslo je vijest, da je uredništvo našeg glasila »N. P.« potpisalo poziv na ustanovljenje »H. P. S.«. Radi toga, nekoji su članovi našega društva izrazili negodovanje, zaključujući iz toga, da je naše društvo i novina, kojima nije svrha tjerati politiku, prešlo u tabor jedne političke struje.

Pošto gorispomenuta vijest nije odgovarala istini, jer nit predsjednik društva kao takav, nit odbor, nit uredništvo, a niti glavna skupština (jer je nije bilo) nisu nikada potpisali bilo kakvog poziva, pravila ili pristupnice u gorispomenuti savez, poslao je društveni predsjednik ispravak u ovom smislu, kojeg je »Hrvatstvo« u broju 18. IV. broj 87 i doneslo.

Ovom zgodom izjavljuje potpisani odbor, da učitelj. društvo »N. P.« u smislu svojih pravila ne pača se u politiku i žali što ga i možda nepozvani faktori hoće da umješaju u politiku, te time samo hoće da škode našoj zvaničnoj organizaciji. Umoljavaju se članovi, da stvarna pitanja zasjećajuća u našu društvenu organizaciju iznašaju u društvonom glasilu.

Odbor »Hrvat. učitelj. društva ‚Nar. Pr.' za Istru u Pazinu«.

Legio fulminans.

Na zapadu se nebo gle rumeni
i zemlji cjelov utiskava vrući;
— još drhtaj samo i šuljkanje sjena —
sunčane ginu zrake titrajući
u dalju silnu preko oceana,
a u noć mrku vještica, vampira,
što djecu plaše urlikom vjetrova —
u beskonačnost poniruć svemira . . .

Pomaljaju se šišmiši i sove
te mrakom kruže — ljubitelji tmina —
i ištu pl'jena, žrtve čekajući
ko suhe kosti ogladnjela psina.
A ćuk na dubu sa zanosom ćuka
i noćnoj svojti razjašnjenja daje
pa misli jadan, da će ova za njeg
baš ponajbolje izbrat zalogaje — —

A mjesec stari lukavo se smješi
i motri družbu kako revno ruje,
pa svjetlost trne da je tim zakrili
i mudro šuti — ne vidi nit' čuje — —
A čeljad željnim počinkom se kr'jepi
i u snu s divom junački se bije — —
a spretnih zamki noćnijeh kovara
baš ko da ničeg bojati se nije! . . .

Ah, grani sunce, željkovano davno!
Odasvud tama — gdje su jošte pjetli? —
Ded grani skoro, rastjeraj je mahom
da luč nam tvoja neprestano svjetli!
A mi oj braćo, sokolovi sivi
ej na noge se prije sv'jetla danja,
gle jošte sovâ, ćukâ, strvinarâ . . .
Ta prenimo se, manimo se sanja!

J. Cecinović.

Antropogeografija Istre.

Prof. NIKOLA ŽIC.

V. Materijalna kultura.

Gospodarska privreda (ratarstvo, stočarstvo i šumarstvo) hrani veliku većinu Istrana (66·9%). Daleko manje ih živi od ostalih privrednih grana (od obrta, trgovine i prometa), naime 22·4%. No i ovaj broj je prevelik, jer su uzeti u račun također ribari, rudari i nadničari uopće. (Ostalo — 10·7% — su činovnici i ljudi neodređenog zanimanja). O tom kasnije, a u ovom broju »N. Pr.« o gospodarstvu općenito i o ratarstvu napose.

1. Gospodarska privreda.

Premda je u Istri jedva koja porezna općina[1]) bez posve neplodnoga zemljišta (za koje naime vlasnik državi ne plaća zemljarine), ipak ga ima ukupno u cijeloj pokrajini[2]) veoma malo[3]), od svih 495.580 *ha* po prilici ni potpuna 3%, a bit će ga još manje, kad se šumom zazelene sadašnje kraske goleti, urede močvare u riječnim dolinama i možda isuši Čepićko jezero. Kako slijedi iz katastarskih mapa i statističkih pregleda središnjega povjerenstva za uređenje zemljarine, nema u monarhiji osim Dalmacije nijedna zemlja tako malen postotak neproduktivnoga i porezu nepodvrgnutoga tla. U Istri su naime od zemljarine proste samo neke močvare uz Mirnu i Rašu, a u novije vrijeme, zaslugom istarske komisije za pošumljenje, također par najbjednijih kraskih ploha, ukupno po Pucichu (1900.) 3·26, Benussi-u 3·3, Krebsu 2·5, a po mojem računu 3·57%. Dakako da država uza sve to ima relativno i apsolutno od istarske zemljarine manji prihod nego od bilo koje druge zemlje.[4]) Pa da i jest cijela zemlja produktivna, ta je produktivnost i prema vrsti tla i prema načinu obrađivanja veoma neznatna, a budući da se zemljarina odmjeruje prema procijenjenoj privredi, nije i ne može biti osobit prihod, ni financijalni za državu ni gospodarski za žiteljstvo. Ponajprije malo je dobre ratarske zemlje, mnogo (većinom niske) kršljave šume, a još najveću plohu zapremaju nevoljni pašnjaci, baš kao i drugdje u kraskim zemljama. Dok na pr. u sudetskim veoma plodna i intenzivno obrađena ratarska zemlja pokriva više od polovine cijele površine, a na drugo mjesto dolazi šuma sa dobrom četvrtinom cijele površine i tek na treće stočarska površina sočnih livada, dok nadalje u alpskim zemljama drži prvo mjesto gusta šuma visoke crnogorice, a onda slijedi stočarsko tlo planinskih pašnjaka i konačno nevelika ratarska površina, pre-

[1]) »Općinski rječnik. VII. Austrijsko-ilirsko Primorje.« Izdala c. kr. središnja statistička komisija, Beč 1906.

[2]) Fr. Vidulich: »Materiali per la statistica dell' Istria: la regolazione dell' imposta fondiaria ...« i t. d., Poreč 1886.

[3]) 1870: 33.024, 1885: 28.448, 1900: 17.818 *ha* neproduktivne plohe.

[4]) Pobliže Vidulich op. cit., ali oprezno, jer prema Slavenima nije pravedan.

vlađuje svuda u kraskim zemljama stočarska površina, a i šumske ima više od ratarske. Evo o tom pregled za Istru u %:

		ratarska	stočarska	šumska površina
bijela[1])	Istra	8·5	52·5	37·5
siva	»	27·5	37·0	29·5
crvena	»	34·0	28·0	34·5
otočna	»	18·0	51·6	30·2
cijela	»	24·0	39·3	33·2

Najgore je dakle na Ćićariji i Kvarnerskim otocima, a ponešto bolje u srednjoj Istri, dok su po zapadnoj od Vodnjana do Buja (zemlja crvenica!) i pogotovo po sjevernoj obali od Pirana do Milja (fliš!) gospodarske prilike mnogo povoljnije, jer je najmanje trećina zemljišta dobro, mjestimice uzorno, obrađena. Ipak među kraskim zemljama nije u Istri najgore, pače s klimatskih razloga neke zaostaju za njom. Tako ima uslijed gojenja vinove loze i masline više ratarske zemlje nego Kranjska (16·7%), Gorica (18.5) i Dalmacija (20·0). Baš tako ima i veću površinu šume od primorskih zemalja (Gorice, Dalmacije i Hercegovine), ali daleko manju od zagorskih (Kranjske, Hrvatske i Bosne). No zato skoro i nema livada kao ni Dalmacija (0·8%), što je uostalom općenita značajka kraskih predjela: mjesto livada za košnju javljaju se pašnjaci za pašu, zbog čega je stočarstvo slabo produktivno i mora ostati primitivno. Još više pašnjaka od Istre ima jedino Dalmacija (46%). Najveću površinu zapremaju na ravnjaku Ćićarije, ali baš tamo su i od najmanje koristi. Svakako je vrijedno istaknuti, da je općenito u višim predjelima ipak dosta malo tla, koje nije ni za kakvu porabu, a nalazi se većinom dolje u vlažnim i nezdravim dolinama, gdje bismo pravom očekivali, da ćemo naći najbolju kulturu ili barem bujne livade. Ipak, bez obzira na ovu iznimku (malarija), nijesu za gospodarsku privredu od tolike važnosti klimatske kao geologijske prilike, jer evo vidimo, da je ona od vrsti tla mnogo zavisnija. I ovdje vrijedi Lorenzova misao, da je Istra naime zemlja opreka i iznenađenja, tako da se tik uz bogati kraj nalazi prostrani pusti predjel, koji jedva prehranjuje 20—30 ljudi na 1 km^2. Gospodarska slika je još nepovoljnija, kad uzmemo u obzir način obrađivanja odnosno gospodarenje uopće. Ovomu dakako ne smijemo uzroke tražiti u prirodi nego u čovjeku samom, a ti su socijalne naravi, kao nepismenost, kolonat, drobljenje posjeda itd. Možda će biti zgodnije, da ovo pitanje pretresem kasnije u drugoj svezi, a da ovdje samo glede privrede iznesem neke brojke, koje govore jasnije nego cijele knjige: premda na stočarsku i šumsku površinu otpadaju gotovo $^3/_4$ cijele Istre, iznosi privreda samo $^1/_3$ od cjelokupne gospodarske, a $^2/_3$ privrede daje ratarska zemlja, premda zaprema jedva četvrtinu cijele pokrajine!

[1]) V. o tom »N. Pr.« 1909. IV. str. 30.

a) Ratarstvo. Najveća je opreka među visokim istokom i niskim zapadom, ali je također znatna razlika među flišnim sjeverom[1]) i kraskim jugom. Od otoka je najgore na Cresu. Oranice zapremaju u svim dijelovima Istre polovinu ratarske površine (v. sprijeda), vinogradi nešto manje, a ostalo vrtovi, kako se vidi iz slijedećega pregleda:

	oranice	vinogradi	vrtovi	ukupno ratarske zemlje
bijela Istra	5·0	2·5	1·0	8·5
siva »	12·0	11·0	4·5	27·5
crvena »	16·0	14·0	4·0	34·0
otočna »	7·6	5·6	4·3	18·0
cijela »	11·3	9·4	3·3	24·0

Onaj trokut porezne općine Klane, što se je zabio među Hrvatsku i Kranjsku, i središnji dio Ćićarije od Herpelja na jug po Učki sve do Plomina skoro i nema ratarske zemlje. Iznimku čine malena područja pojedinih sela (Golac, Dane, Vodice, Mune, Žejane, Velika i Mala Učka), gdje se poput oaza usred goleti javlja nešto kulture većinom samo u docima i većim uvalama. Danas su za ratarstvo posve nezgodne također riječne doline: Boljunščica oko jezera i dalje Raša sve do ušća zajedno sa Krapanskom dolinom, mjestimice i Draga, onda Mirna skoro na cijelom svom toku i konačno Dragonja i Rižan oko ušća. Bolje je nešto uza željezničku prugu oko Klane i Šapljana pa dalje uz cestu preko Podgrada i Materije prema Trstu, dakle na sjevernom rubu Ćićarije prema Brkinu (koji je dakako plodniji, jer je pješćeničkoga sastava), kaošto i na južnom njezinu rubu prema srednjoj Istri (Prešnica, Podgorje, Zazid, Rakitović, osobito Lanišće sa svojim krasnim poljem), ali je velika nevolja, što vrućina i vjetar naglo isuše humus, koji dakako ne ide u veliku dubinu, tako da ga onda bura lako odnaša. Proti tomu se ratar uzalud bori, jer uza sve to što on svoju »njivu« lijepo obrađuje, kamenjem ograđuje i brižljivo čuva, odnese mu ljuta bura preko zime toliko humusa, da svuda po njivi u proljeće proviruju i vrve kamenčići, pa mu ne preostaje drugo, nego da ih »trijebi« ili — ako ima odakle — sam nanese novi humus, a u svakom slučaju da nagnoji. Kao u spomenutim krajevima jednako je malo ratarske zemlje još u Labinštini uz primorje prema Cresu od Plomina do Crne punte i onda oko Lupoglava i Draguća. Ratarske su čestice veoma male, zato je motika glavno i skoro jedino oruđe; plug i brana nađe se doduše svuda, ali su sporedne važnosti. Tà za izoranje teške zemlje (na pr. u Lanišću) treba upregnuti pod plug redovito 2—3 para volova. — Ćićarija sa Brkinom spada sva u ratarsko područje srednje-evropske vrsti kulture, u čemu je velika

[1]) C. Hugues: »L' economia agraria dell' Istria settentrionale«, Poreč 1889. O ratarstvu cijele zemlje nema oveće radnje, pače ni o vinogradarstvu (premda na Istru spada cijela petina od ukupne vinogradarske površine u Austriji)! C. de Franceschi: »Descrizione del Margraviato d' Istria in riguardo alle sue condizioni naturali ed agricole e relative industrie«, Poreč 1870.

opreka prema cijeloj ostaloj Istri, koja je i u ovom pogledu mediteranska. Maslini dakle nema traga, jer se ona javlja samo u primorju i do 350 *m* visine. Gdjegdje ima koja vinova loza, ali i ona uspijeva samo do 500 *m* nad morem, pače radi bure često ni u nižim predjelima. Grozd doduše sazrije, ali samo bijele vrsti. Na južnom pristranku Brkina, koji je u prisoju i zavjetrini, raste nešto loza i u visini od 600 *m*, a podivljalih dakako i više. Veći vinogradi su prema tome veoma rijetki (Prešnica). Voća ima malo, šljiva, jabuka i oraha, južnoga voća nimalo. Najznatniji je krumpir i kukuruz, a od žitarica raž i ječam. O intenzivnoj kulturi sredozemskog područja, gdje na istoj plohi uspijevaju tri vrsti ploda, ne može biti govora. Drugačije je dakako s one strane Učke u cijelom blagom primorju, a naročito je radi Opatije ratarstvo napredovalo u voloskoj općini. Tamo je preko trećine, pače i polovina obrađenoga tla sa svim vrstima kulture, naročito su gusti vinogradi i vrtovi te mnogobrojne lovorike i kesteni oko Kastva, Lovrana i Veprinca do 550 *m* visine; ratarstvo je i prema vrsti tla i prema vrsti kulture mediteransko kao i na protivnoj istarskoj obali.

U sivoj Istri je ratarske zemlje bez dvojbe više nego u bijeloj, ali bi je moglo biti još i više. Mnogo je naime ploha, koje bi trebalo upotrebiti za ratarsku privredu, dok je u bijeloj Istri postignuto sve, što je bilo moguće. Budući da su skoro sve riječne doline močvarne, a gornji dijelovi brežuljaka ili zašumljeni ili posve goli i zato podvrgnuti jakoj denudaciji, javlja se ratarstvu pogodno tlo većinom samo na položitim pristrancima, a najbolje je na podnožju bregova i po zaobljenijim isponima neznatne visine, na pr. oko Milja, Dekanâ, Marezigâ, Pomnjana i Krkavca. Tamo je na nekim mjestima polovina površine obrađena a zato i gustoća žiteljstva daleko iznad prosječne u Istri. Na strmijim pristrancima, što se naročito lijepo opaža oko Izole, ratari grade terase, tako da pristranak naliči ogromnim stepenicama, koje se u ljetnom polugodištu od različite vegetacije prijazno zelene, a u zimskom sve biljke (osim masline) izgube lišće te cijeli pristranak poprimi neprijatnu sivu boju pješčenika. C. Hugues pravom ističe, da se ratarstvo nigdje u Istri nije pridiglo tako naglo kao uz obalu od Milja do Pirana, da su tamo ratari lijepo znali dovesti u sklad svoje interese sa promijenjenim ekonomskim i tržnim prilikama, pa kasnije opisuje, s kojih uzroka i uz koje poteškoće je postignut taj utješljiv napredak, i onda tvrdi, da se ne može pravo ni usporediti nijedan dio Istre sa ovim krajem, jer je prema općim prilikama s agrarnoga stanovištva »elevatissimo e quasi insuperabile«. I ako je možda taj sud nešto pretjeran, opazit će i onaj čovjek, koji u gospodarskim pitanjima nije nikakav stručnjak kao ni ja, da je unutrašnja Istra daleko slabije obrađena od Koparštine. Na velikim površinama je pače zemlja tako zapuštena, da će se ratarstvo moći spasiti odnosno pridići jedino znatnim žrtvama pokrajine i dr-

žave. Izobilna voda na površini ovomu kraju donosi više štete nego koristi, jer bezbroj potočića i vodenih brazda dere, ispire i ogoljuje zemlju te mjestimice baš nema vegetaciji ni traga. Nešto je bolje u buzetskoj uvali u porječju gornje Mirne, ali i tuda a pogotovo po ostaloj unutrašnjoj Istri ne mogu ratari poboljšati svojih prilika, dok im inžiniri regulacijom potoka i šumari pošumljenjem goleti ne obuzdaju vode tekućice. Taj trud i trošak će ovdje biti dakako mnogo veći nego u Koparštini. »Il malgoverno delle acque e la natura friabilissima delle argille e delle marne scagliose che affiorano sulle pendici dell' alto bacino del Quieto spiegano l' esistenza di quelle estesissime regioni denudate di suolo vegetale, che per la loro monotona tinta grigio azzurognola contrastano col melancolico aspetto di sterilità completa, col verde dell' ulivo, dei prati e della vigna«.[1]) — Cijela je siva Istra već u području mediteranskoga ratarstva. Putujući iz Ćićarije prema moru možemo reći, da smo iz srednje-evropskoga područja prešli u ovo, kad ugledamo maslinu. Ona naime po svojoj udaljenosti od mora prema kopnu i po visini nad morem označuje više manje i granicu među tim područjima. Kako maslini silno smeta zimska studen, malo je gdje ima iznad 250 *m*, a iznimku čine oni viši krajevi, koji su k suncu okrenuti i od bure zaklonjeni a makar i podalje od mora. Maslina uspijeva jednako dobro i na pješčeniku i na vapnencu. Tako pravi gotovo male šumice na prisojnim (južnim) pristrancima poluotokâ kod Milja i Pirana te (sjevernim) bočinama doline Rižana, Dragonje i Mirne (kod Grožnjana) pa južnije od Lima oko Rovinja, Bala i Vodnjana a uz kvarnersko primorje po bijednom kraskom tlu oko Rapca i na otocima naročito oko gradova Krka i Cresa. Nad Opatijom je ima i u visini od 300 *m*, a kod Vranje do 280 *m* nad morem, u buzetskoj korutini samo 200 *m*, kod Sv. Donata čak 355 *m*, kod Draguća 360 *m*, pod Pićnom diže se do 340 *m* visine, dok je uz Rašu skoro i nema, a uz Pazinski Potok nimalo. I ako joj dakle granica visine nije svuda jednaka, jasno se opaža, da je silno ovisna od blagoga utjecaja mora, kaošto također mendula i breskva, kajsija i šipak (Punica granatum) — sve zastupnici mediteranske kulture. Maslina zaprema u Istri površinu od 14 tisuća *ha*[2]), ali kako je u svakom pogledu silno osjetljiva i podložna preraznim nevoljama (kukcima), godišnji je prihod veoma nestalan[3]) i za izvoz uopće neznatan, premda ulje (na pr. iz Rovinja, Pirana, Cresa) nije gore od dalmatinskoga ili talijanskoga. Da je bolja njega stabala i savršenija sprema za pravljenje ulja, jamačno bi privreda, kao nekada, bila veća i konkurencija moguća, ali kad su uništavane šume, nijesu svuda ni masline

[1]) Hugues op. cit. str. 18.

[2]) Benussi: 8300, Hugues 11000 a Povše 14627.

[3]) Krebs: 1876. 15,544 *q*, 1896. 19,300 *q*, 1900. 14,800 *q*, 1907. samo 5,350 *q* ulja, u Dalmaciji godišnje po prilici 120,000 *q*.

bile pošteđene kao ni voćnjaci, koji su nešto znatniji po Koparštini (radi Trsta), u dolini Mirne, u Pazinštini (trešnja), oko Lovrana (kesten) i na Krku (smokva).

Najbolje ratarsko tlo ima cijela crvena Istra, a tamo i jest najviše obrađenoga zemljišta. Prvo mjesto zauzimaju Buje, Žbandaj, Vrsar, Rovinj (cijela općina) i Kanfanar, a za njima samo malo zaostaju ratari oko Umaga, Brtonigle i Novigrada, na mnogim mjestima po Poreštini, s obje strane Drage od Pazina do Sv. Lovreča Pazenatičkoga, u južnoj Istri Vodnjanci, Marčanci i Medulinci, a nadasve se ističe veleposjednička marljivost i ustrajnost na Brionima. Kaošto ovdje može se po cijeloj donjoj Istri s ne baš velikom mukom mnoge pašnjake pretvoriti u ratarsko tlo, naročito u vinograde, jer je crvenice dosta i podneblje blago. Da je samo kiša povoljnije razdijeljena na pojedina godišnja doba! Ekvinokcijske obilate kiše obično ne donašaju toliko koristi, koliko redovito škodi ljetna suša. U proljeće kiši, kad jedva zasijane oranice još ne traže velike vlage, a onda se često već svršetkom svibnja pojavi takova suša, da je njiva spržena ne samo na površini, nego je cijeli gornji sloj do 30 *cm* dubine posve suh. Sav uspjeh ovisi o slučajnoj lokalnoj kiši, ali se ni ta svakoga ljeta ne javlja redovito, tako da suša i vrućina znade potrajati cijela 3—4 mjeseca, a tek kad je već i žetva i berba prošla, dođe obilata listopadska kiša, koju su i ljudi i životinje željno iščekivali. Pa ipak je ovaj dio Istre u ratarstvu najznatniji, jer je ovdje ne samo najviše obrađene površine, koja daje lijepu privredu, nego također uspijevaju na jednoj te istoj čestici najrazličitiji plodovi i prirodi, pa je često puta teško odrediti, koja je kultura na nekom zemljištu glavna. Ratar naime ne drži obično posebne zemljišne čestice za žitarice, povrće, vinovu lozu, voće i maslinu, već goji sve zajedno, jer i sva njegova zemlja prija više manje svuda jednako svim tim kulturnim biljkama. Jedino loza i maslina ljube kamenitije tlo, ali takova ne fali. Tako je od 56,116 *ha*, što po statistici zapremaju oranice, dobra šestina također zasađena vinovom lozom a par tisuća *ha* i maslinom, baš tako je i u vinogradima (46,336 *ha*) skoro polovina površine određena za sijanje žitarica a po »vrtovima«, kojih po statistici ima 16,416 *ha*, malo ćemo naći samoga voća i povrća (18%) a mnogo više (67%) maslina pa nešto duda (radi svile) po zapadnoj Istri i kestena po istočnoj. Ovo je doduše izračunano za cijelu Istru, ali je već prije rečeno, da je ova šarolikost kulturnih biljki na jednoj čestici značajka sredozemskih predjela. Dakle se ona u prvom redu javlja u primorju, a dakako i na otočju.

Njegova je ratarska površina malena i prema crvenoj Istri manje plodna. Na Cresu oranica skoro ni nema, na svakoga žitelja ne dolazi ni desetina jednoga hektara! Osobito je nevoljno na južnom dijelu otoka, dok u sjevernoj polovini, naročito oko grada ima prilično maslinika i vinograda, koji i na Lošinju (također sjeverni dio, Susak) daju žiteljstvu skoro svu ratarsku pri-

vredu. Krk je plodniji pa je i žiteljstvo u većem postotku ratarsko nego na predašnjim otocima. Najbolja je zemlja (pješčenička) oko Baške i Vrbnika, ovdje za žitarice a ondje za vinovu lozu i rajčice. Isušenjem Jezera dobit će Omišalj novo privredno tlo, dok je u općini Krk i Punat malo dobre ali zato dobro obrađene ratarske zemlje. Na otocima goje ratari iste kulturne biljke kao i u crvenoj Istri, samo je pred dvadesetak godina iz Dalmacije uveden buhač ili hrizantem (Pyrethrum cinerariaefolium), koji po kraskim brdinama Crne Gore i Albanije raste samoniklo. Goji se radi cvijeta, koji je isprva išao u trgovinu uz izvanredno lijepu cijenu, tako da se ta jednostavna kultura vrlo raširila i udomila. Sada mu je doduše vrijednost već znatno spala, ali se ratar ipak može pohvaliti, da mu uz malen trud daje veću dobit od bilo koje druge kulture. Duhana, koji se dozvolom vlade sadi po cijeloj skoro Dalmaciji, na otocima ni u Istri nema.

U ovim dvjema pokrajinama glavni je proizvod vino. Od svih zemalja u Austriji ima Dalmacija najviše vinograda, a od svih vinograda u Austriji petina ih je u Istri. Oni pokrivaju cijelu desetinu ukupne istarske površine: god. 1900. 46,336 *ha*, a sada već sigurno i više. Način obrađivanja je veoma nejednolik: negdje loza leži na zemlji bez ikakve potpore (otoci, naročito Susak), drugdje (oko Buja, Pazina, Labina, Kanfanara i Vodnjana) se po latinskom načinu kao u padskoj nizini penje po suhom kolcu ili španjolskoj trstici (arundo donax), ovdje je prislonjena u skupinama na koji stup kao vojničke puške u piramidu (Poreč, Vrsar, Sv. Lovreč Pazenatički, Višnjan), ondje »živi u braku sa klenom« (acer campestre), kako već Vergil pjeva (na jugu i u srednjoj Istri) itd., a u novije vrijeme nižu lozu većinom u redove na žici. Vino je seljaku u Istri glavni godišnji prihod, osobito u posljednje vrijeme, kad se je vinogradarska površina podvostručila, te je prema tomu i privreda znatno porasla.[1]) Ako je god. 1891. C. Hugues mogao ustvrditi, da vinova loza daje 26·8% od svega zemljišnoga dobitka, danas će vjerojatno taj postotak biti razmjerno mnogo veći. Ne će biti u Istri malo krajeva (na pr. u porečkom kotaru), gdje vino daje cijelu polovinu ukupnoga prihoda, premda istarski vinogradi po mnoštvu ploda nijesu na prvom mjestu.[2]) Na vapnenačkom i aluvijalnom tlu rodi više crnoga vina, a na pješčeničkom bijeloga. Kako je vapnenačke površine (Ploča i otoci) u Istri mnogo više od pješčeničke (središnja Istra), a k tomu je ona za vinogradarstvo pogodnija i doista lozom više zasađena, proizvodi se u pokrajini više crnoga vina nego bijeloga (1904. 300,000 *hl*: 100,000 *hl*), a naskoro će ukupna produkcija iznositi godišnje pô milijuna stolitara. Ali i vinogradarstvu uvijek prijete razne nevolje, elementarne i lo-

[1]) 1840. 150,000 *hl*, kasnije samo 70,000 *hl*, 1876. 143,433 *hl*, 1893. bijaše berba izvanredno obilna, 1896. 274,754 *hl*, 1901. 417,550 *hl*, 1904. 433,288 *hl*.

[2]) 1890.—1899. bijaše prosječni prihod od loze na 1 *ha* samo 8·8 *hl*, u Kranjskoj 9·4, u Gorici 11·6, u Trstu 14·9 a u Dalmaciji čak 15·2 *hl*.

kalne (tuča) odnosno trajnije i općenitije. U polovini XIX. vijeka pojavi se oïdium, tako da je proizvodnja vina naskoro i naglo spala na polovicu, ali kad se uporabom sumpora ta nova bolest (peronospora) uspješno počela zatirati, podvostručila se i proizvodnja. Druga je kriza došla kasnije sa filokserom (iz Franceske), koja je spriječila sigurniji razvoj ove znamenite gospodarske privrede. Ali za suzbijanje ovoga zla poslužiše se vinogradari boljim metodama i novim vrstima amerikanske loze, tako da se javljaju i nove vrsti vina. Popravi li se također konobarstvo, promijenit će se ne samo količina nego i kakvoća vina. Ali baš u konobarstvu je još Istra veoma daleko od idealnoga stanja, te je ne samo stručnjacima nego i sladokuscima dobro poznata činjenica, da je u mnogom kraju izvrsno grožđe a loše vino. U kratko, istarsko vino bi u trgovini moglo sebi pribaviti mnogo bolji glas, nego ga sada ima, a to je veoma važno za proizvod, koji je jedini znatniji izvozni predmet cijele zemlje.

Na korist vinogradarstva smanjuje se u posljednjih dvadeset godina površina oranica za žitarice, zato se zrno i muka uvozi sve više. Ta g. 1901. dala je žetva u Istri 244,656 *q*: ako računamo, da 4 *q* prehranjuju jednoga čovjeka, onda može cijelo žiteljstvo živjeti od toga priroda samo 3 mjeseca! Najznatniji je kukuruz. Do pred jedno stoljeće bijaše u pokrajini nepoznat, a danas već zaprema površinu od 20,000 *ha*, daleko više nego njegov američki drug krumpir, koji se je ovamo prije doselio (oko 5000 *ha*). Ni pšenici nije određena onolika površina (13,000 *ha*), nju pače ratar sve manje sije, jer mu je omilila »turkinja«, koja doduše teže podnosi sušu, ali od pšenice (4·9 *q* na 1 *ha*) ipak bolje rodi (6·8 *q* na 1 *ha*). Zato se svuda u Istri sije više kukuruz, osobito po vlažnijem pješčeničkom tlu, a i na Ćićariji daje hranu za dobar dio godine, jedino na Ploči mu je pšenica ustupila samo onoliku površinu, koliku i sama još drži. Ona daje dobru žetvu u južnoj Istri i po Kastavštini, a na otocima, Ćićariji i Koparštini znatniji je od nje ne samo kukuruz već i krumpir.

Općenito se dakle može reći, da priroda pruža odviše malo, ali bez dvojbe i žiteljstvo u mnogim krajevima ne nastoji svim silama, da iz zemlje izbije sve ono, što bi mu mogla dati. Moja zadaća ne ide dalje od ove rečenice: gdje je žiteljstvo obrazovanije odnosno marljivije, kao oko Kopra, Buja, Labina, Kastva i na otoku Krku, tamo nema glada, ali naročito u krajevima novih doseljenika, na pr. na jugozapadu, u unutrašnjosti, na Ćićariji i po otoku Cresu, nijesu još oni, koji su na to pozvani, zasnovali ni sve socijalne uvjete, koji će žiteljstvo samo od sebe prenuti na gospodarski preporod.[1])

Nastavit će se.

[1]) »Agrární otázka. Český slovník bohovědný«. V Praze 1909. str. 168.

Noć na Dunavu.

Tišinom se n'jemom stere
Prve noći tamni sag;
Površinom vode struji
Vjetrić tihan, lahor blag.

Ovdje vrba svojom sjenom
Tajanstven mi stere hlad;
Ondje uz frulu rog pastira
U jedan se stapa sklad.

Tamo neko uz zvuk žicâ
U daljini tihanoj,
Uz usnulog drhtaj vala —
Himnu pjeva noći toj . . . .

Mislima mi nujna duša
Rajskih čara nuđa roj —
A s visina zrê me jàta
Veličanstven njegov broj.

Pod tim velom prve noći
S pjesmom stvaram duši raj —
A iz grudi, žarki šaljem —
Domu — srca uzdisaj!

Oj! Na zapad, gdje cjeliva
Našeg mora talas tih, —
Zemlju istu — srca žarka
Istim žarom bïju svih!

I, kad s morskog drhtne vala,
Našeg roda odjek svet,
Dunavski ga talas prima
I nastavlja njegov l'jet . . . . .

Ja ga slušam, što li sbori,
Što li šapće njegov val? —
— Da l' mi prîča o ljubavi,
O slobodi doma, da l'? — — —

Šumi talas — tiše, tiše —
— Sav dunavski sniva kraj —
A iz mojeg srca domu
Žarki hrli uzdisaj . . . . . *Vinodolski.*

† Miroslav Grosman,

umirovljeni nadučitelj dječačke pučke škole u Kastvu, usnu blago u Gospodinu dne 14. svibnja o. g. u 65. godini dobe svoje, proviđen Svetotajstvima za umiruće. Pokopan bi na groblju sv. Lucije u Kastvu dne 16. svibnja.

Naše je društvo zastupao na sprovodu Aug. Rajčić nadučitelj i narodni zastupnik, koji je na lijes postavio u ime društva vijenac.

Rodio se u Sežani u Goričkoj. Već za mlada osjetio je u svom srcu želju za učiteljskim zvanjem, pa se je upisao u dvogodišnji pedagoški naukovni tečaj na c. kr. normalnoj glavnoj i nižoj realnoj školi u Trstu, koju je god. 1865. svršio vrlo dobrim uspjehom.

Prvo učiteljsko mjesto bilo mu u Dekanima kraj Kopra, odakle nakon dvije godine prijeđe u Ricmanje. U Ricmanju ostade četiri godine, a godine

1871. dođe na — tada — mješovitu pučku školu u Kastav. Kad se je ova podijelila u dječačku i djevojačku, ostade on učiteljem na dječačkoj pučkoj školi, a početkom godine 1905. — iza smrti nadučitelja Nikole Butkovića — bje imenovan definitivnim nadučiteljem na toj školi.

Pokojni Miroslav Grosman posvetio je sve svoje duševne i tjelesne sile uzgoju povjerene mu mladeži, te je uvijek — od rane mladosti do umirovljenja, koje je uslijedilo koncem godine 1908. — vršio svoje teške dužnosti zdušno, marljivo i točno.

Pokojni Miroslav bio je marljiv i radin kao mrav ne samo u školi nego i u svim narodnim društvima u Kastvu. Bio je višegodišnji tajnik i blagajnik »Hrvatske Čitaonice«, a uspješno i blagotvorno djelovanje »Bratovštine hrvatskih ljudi u Istri« usko je spojeno s blagopokojnikom, jer je bio dugi niz godina njezinim blagajnikom. Isto tako marljivo je i požrtvovno radio i u odborima drugih domaćih društava. — Bio je poznat kao izvrstan glazbenik, umjetnik na glasoviru i orguljama. Mnogo je godina odjekivala crkva sv. Jelene u Kastvu od vještačkog orguljanja umjetničkih njegovih ruku. Na c. kr. pripravnici za učiteljišta u Kastvu bio je dugogodišnjim učiteljem pjevanja i guslanja.

Učiteljevao je 43 godine. Koliko li je dobra učinio kroz taj dugi niz godina na polju prosvjete, nemoguće je opisati. Uživao je zasluženi mir jedva koju godinu i pô, dok se nije iza odulje bolesti smirio u Gospodinu.

Pokojni Miroslav Grosman bio je dva puta oženjen s Kastavkama. Po prvoj supruzi pok. Josipi rođ. Stipković ostavlja kćerku gospođicu Emu i sina gospodina Ernesta, općinskog činovnika, a po drugoj također sada već pok. Eugeniji rođ. Jelušić kćerku gospođicu Mariju.

Kako je blagi pokojnik bio obljubljen u svim slojevima naroda, to najbolje dokazuje onaj impozantan sprovod, koji ga je ispratio do zadnjeg počivališta.

Dobrom i blagom pokojniku Miroslavu Grosmanu bila laka draga mu kastavska gruda, među hrvatskim učiteljstvom Istre mila i nezaboravna uspomena, a njegovoj svojti naše iskreno saučešće!

Povijest školstva u austrijskom Primorju.

ANTUN vitez KLODIČ-SABLADOSKI.

(Nastavak.)

Istra.

Spomenuli smo već, da je istarski sabor u svojem zasjedanju g. 1874. zaključio bio, da se doba naobrazivanja učiteljskih gojenaca proširi na četiri godine. Radi toga se je moralo promjeniti i nastavnu osnovu za c. kr. uči-

teljsku školu u Kopru i to na temelju statuta za učiteljske škole, koji je izdalo c. kr. ministarstvo naredbom od 26. svibnja 1874. br. 7114.

Školske godine 1874./75. opstojahu na spomenutom zavodu još uvijek samo tri prva godišnja tečaja sa vrlo malo đaka: 11 + 6 + 3 = 20.

Školska godina 1874./75. činjaše prijelaznu periodu od trogodišnjega u četverogodišnje vrijeme naobrazivanja učiteljskih pitomaca, zato se god. 1875. nije ni obdržavao ispit zrelosti na zavodu.

Naredbom od 10. srpnja 1875. br. 7252 raspusti Ministarstvo c. kr. učiteljske škole u Gorici i u Trstu, pitomce ovih učiteljskih škola uputi na učiteljsku školu u Kopar, gdje su se organizovale tri sekcije: talijanska, slovenska i hrvatska. Pitomce tih sekcija poučavalo se u pojedinim predmetima skupno njemačkim jezikom.

Sa zavodom, kome bijaše po tom zadaća da odgaja pučke učitelje za sve tri narodnosti Primorja, ostade spojena i nadalje dvorazredna talijanska dječačka vježbaonica, a doda mu se još i slov. jednorazredna dječačka vježbaonica, dočim se hrvatske nije moglo otvoriti radi nedostatka hrvatske djece u Kopru.

Pripravnicama za učiteljske škole u Rovinju, Tržiću, Kobaridu i Kastvu ima se zahvaliti, da je školske godine 1875./6. zavod u Kopru brojio 60 talijanskih, 41 slovenskih i 3 hrvatska pitomca, u svemu dakle 104.

Tako se je eto našlo način, da se ukloni nedostatak učitelja i da se počme podizati pučko školstvo i u onim stranama Istre, gdje nastavaju Hrvati.

Obilatim štipendijama u iznosu od 100—200 forintî nastojalo se privući na sve tri sekcije zavoda veći broj učiteljskih pripravnika, da se sukcesivno odgoji sve više učitelja za škole triju narodnostî Primorja: Talijana, Slovenaca i Hrvata. Ujedno je trebalo dati prilike sposobnijim đacima nižih razreda njemačkih srednjih škola, da se osposobe za poučavanje na njemačkim pučkim školama, na c. kr. vježbaonicama kaošto i na pripravnicama za srednje škole i za učiteljske škole.

Osim praktičnih ciljeva, koje smo spomenuli, trebalo je da zavod ide i za višom etičkom zadaćom, da naime među pitomcima triju spomenutih narodnosti uzgoji skupnom nastavom i na temelju međusobnoga poštovanja smisao za kolegijalni skupni život i da u pitomaca oživi spoznaju, da pripadaju velikoj državi, koja ima pod svojom zaštitom mnoga plemena — ele bi onda kao učitelji u praktičnom životu živjeli i radili u tom smislu.

Nastavit će se.

Odnošaj između duše i tijela i moderna psihologija.

Motto: Das eigentliche Studium des Menschen ist doch der Mensch
Goethe.

(Konac).

d) Paralelist ne može prijeći preko Rubikona atavizma. Uslijed atavizma prenose se na potomke i duševna svojstva. Proces oplođivanja je fizički proces. Prema tomu se tu pretpostavlja, da duša djeluje na tijelo. No to se protivi glavnoj dogmi paralelizma, po kojoj nema međusobnog djelovanja među dušom i tijelom.

Iz svega toga vidimo, da ima jakih i važnih prigovora proti psihofizičkom paralelizmu. To uviđaju i filozofi, koji stoje na posve drugom stanovištu, nego li mi. Evo kako se o psihofizičkom paralelizmu izražava prof. bečke univerze Wilhelm Jerusalem u svojoj knjizi »Einleitung in die Philosophie« (Vierte, verbesserte Aufl., 1909.) na str. 153.—155.! Ponajprije razjašnjuje, što je to psihofizički paralelizam. »Danach (po psihofizičkom paralelizmu naime) sind die physiologischen Vorgänge in den Nerven und besonders im Gehirn, welche in letzter Linie die psychischen Vorgänge bedingen, psychophysische Processe. Es findet nur ein Vorgang statt, aber er bietet der Betrachtung zwei Seiten. (Zato često prispodabljaju paralelisti polje psihologije i fizijologije sa lukom kruga, jer je luk s jedne strane konkavan, a s druge konveksan.) Von aussen ist er physischer Natur und steht mitten in der Kausalreihe des Naturgeschehens, von innen aber ist dieser Vorgang ein psychischer, er ist Empfindung, Wahrnehmung, Vorstellung, Gefühl oder Willensakt.« (l. c. str. 153.). Na to osuđuje tu hipotezu ovim riječima: Der psychophysische Parallelismus ist nur eine scheinbare, aber keine wirkliche Lösung des Problems, das in der täglich erlebten Tatsache der Wechselbeziehungen zwischen physischen und psychischen Phänomenen enthalten ist. Wenn man von einer »Innenseite« spricht, so ist dies nur ein täuschendes Bild . . . Die »Innenseite« des psychophysischen Prozesses ist somit nur das Psychische selbst als Bewusstseinsvorgang. (Ibidem, str. 153.). Zatim svađa Jerusalem psihofizički paralelizam na materijalizam. Shvatimo li naime psihički proces — der Bewusstseinsvorgang — sa koordiniranim procesima u mozgu kao jedinstveni proces, upadamo u materijalizam. Čim fizijološki procesi postignu neki stepen kompliciranosti, pridružuju im sn psihičke kvalitete. »Der einheitliche Vorgang ist ein materieller, und das Psychische ist, wie Ribot es ausdrückt, nur eine Zutat (surajouté), die für das Wesen des Prozesses eigentlich belanglos ist. Dadurch aber wird der psycho-physische Parallelismus zum reinen Materialismus . . . (Ibidem str. 154. i 155.). Zanimiv je način, kojim Jerusalem reducira paralelizam na materijalizam! Čudnovata je ta sudbina paralelizma na prvi pogled! Paralelisti strogo odvajaju psihičke akte od fizičkih, a eto ih u materijalizmu. No to nije

baš tako čudno, ako pomislimo, da je paralelizam u bistvu spinocizam. Spinocizam izvodi duševne i tjelesne pojave iz jedne te iste supstancije. Dobro veli Busse o spinocizmu: »Ein und dasselbe Ding gibt sich einerseits als ein Körper, anderseits als die dazu gehörige Seele zu erkennen (una eademque res, sed duobus modis expressa) (L. Busse. Die Weltanschauungen der grossen Philosophen der Neuzeit. Dritte Auflage 1907. str. 28.) Dakle je spinocizam u suštini materijalizam. Paralelizam je u srodstvu sa spinocizmom, dakle je i on materijalizam. Što se tiče Jerusalema, nuzgredice spominjem, da nalazi rješenje problema, kojim se bavimo, u Machovu »Monismus des Geschehens«.

D. Aristotelsko-skolastički sistem supstancijalnog jedinstva. Kako se je moglo već do sada razabrati, taj je sustav jedini, koji posve odgovara činjenicama samosvijesti. Duša je supstancijalna forma tijela. Duša je forma, koja udahnjuje materiji život. »Anima«, veli Toma Akvinski, »illud esse, in quo subsistit, communicat materiae corporali, ex qua et anima intellectiva fit unum, ita quod illud esse, quod est totius compositi, est etiam ipsius animae.« (S. Th. 1, q. 76. a. 1.). Novija je filozofija razdijelila dušu od tijela. Po njoj tijelo i duša postoje zasebice, njihovo je djelovanje također odijeljeno.

Ta dva elementa čovječja sjedinjena su samo na vanjski način u čovjeku. Razdijeliše dakle ono, o čemu nam samosvijest kategorički izjavljuje, da je najuže sjedinjeno. Da takav postupak u opreci prema manifestaciji samosvijesti ne može imati dobrih posljedica, razumljivo je samo po sebi. No ipak ne će da prihvate nauku o duši kao supstancijalnoj formi. Priječi ih pojam supstancije, koji jednostavno zabacuju. Wundtu je n. pr. »das denkende Subjekt« »die Tätigkeit« (aktualizam), Jerusalem drži, da se ne može eliminirati iz pojma duše svaki materijalni elemenat, ako se prihvati pojam »einer beharrenden Seelensubstanz.« (Einleitung in die Philosophie, str. 152.). Iz tog labirinta razrožnih mnijenja pokazuju nam put veliki Stagirita, Aristotel i »doctor angelicus« Toma Akvinski. Oni su izražaj samosvijesti samo filozofski formulirali. Zato se njihova furmula: duša je supstancijalna forma (po Aristotelu eutelehija) tijela — slaže sa činjenicama, a bitni je zahtjev znanosti, da se znanstveni rezultati slažu sa činjenicama.*)

Filaletes.

*) Eto glavnijih djela, kojima sam se služio pri izrađivanju svoje radnje: L. Busse. Die Weltanschauungen der grossen Philosophen der Neuzeit. Wilhelm Jerusalem, Einleitung in die Philosophie. Dr. Hagemann. Psychologie. Dr. Kovačić. Občna metafizika ali ontologija. Dr. Bauer. Opća metafizika ili antologija. Problemi o sodobnem dušeslovju od Franca Terseglava (»Čas«, znanstven obzornik, leto II. zv. 7. in 8.). Hettinger. Apologie des Christentums.

VJESNIK.

Vijesti iz pokrajine.

Škola i dom. (Konac.)

U čitanci ima štivo, u kome se pripovijeda, kako su se zaratila dva kralja, pa kako je jedan predobio drugoga, uljegao mu s vojskom u grad i odlučio pogubiti sve muškarce, a ženama dozvolio da otiđu iz grada onoga i da svaka smije sobom ponijeti koliko može na sebi nositi, ali se ne smije vratiti da uzme drugo breme. Kralj osvojitelj pošao na vrata grada, da vidi, kako će žene ostaviti grad onaj. Pa šta vidi? Žene uprtile svoje muževe i braću..... pa kad je kralj vidio toliku ljubav, svima oprosti. A pošto uče u školi slična štiva, što vide neka djeca u svojoj rodnoj kući?... Žalibože dosta toga, što se kosi s učiteljevom poukom.

Neka djeca vaša vide u obitelji ljubav, neka nikad ne čuju pravdanja i svađe. Kad imate blatnog rublja, ne ćete ga izvijesiti, da ga susjedi gledaju, dok nije čisto.... Ne perite svoje nečisto rublje pred djecom.

U evandjelju sv. Mateja čitamo: A koji sablazni jednoga od ovih malih, bolje bi mu bilo, da se objesi kamen vodenični o vratu njegovu i da se baci u more.

U školi djeca čuju kako je pijanstvo grdna mana.... A imade na žalost roditelja, koji vode svoju djecu u krčme, osobito pako ako je ples. Pa otac zove staklenicu vina, pije, a daje i svomu sinčiću, neka pije.... Koliko li sinova i kćeri vide svoga roditelja pijanoga....! Pomislite, kakav li će postati takav sin!

Roditelji moraju pred djecom govoriti o učiteljima sa štovanjem, a kako se djeca uče u školi na posluh i štovanje prama starijima, tako neka to roditelji i činom pokažu štujući pred djecom svoje starije.

U čitanci djeca čitaju: Kada sin odraste, on je dužan pripomagati, čuvati i braniti svoje roditelje, svoga djeda i svoju babu. Njihova starost i nemoć čini, da su nam oni draži i poštovanja dostojni. Iza kako je govornik pripovijedio priču o kovaču, o komu se pripovijedalo da mora, pošto veoma čedno živi, imati puno prištedenoga novca, pa na upit svoga susjeda odgovori, kako trećinom svoje zaslužbe plaća dugove (brani svoje stare roditelje), trećinu dava na dobit (hrani svoje sinove), a trećinom brani sebe i ženu, pa priču o jadnom djedu, koga nisu htjeli sin i nevjesta k stolu, nego je morao jesti u kutu iz drvene zdjele, pa kako ih je mali unučić dozvao pameti, sjeti prisutne na hrv. poslovicu: Tko zlo čini, nek se dobru ne nada.

Nadalje opomenu roditelje, neka svoju djecu ne lupaju, kako je šiba iz škole istjerana pa kako »Lijepa riječ i gvozdena vrata otvara«.

Nastojte, da vaša djeca budu providena nosnim rupčićima. To su malenkosti, koje nisu malenkosti. Da ne bi dijete moglo reći: Mojoj sestri su kupili veliki svileni rubac, a meni nisu kadri kupiti maloga....

Dijete u školi čuje krasnu poslovicu: »Tko rano rani, dvije sreće grabi«.

A dogodilo mi se, kad sam došao jednom u našu vježbaonicu, pa vidio neuredno dijete i upitao ga, kako je to da je zakasnio? a mali mi mosve nedužno odgovorio: Kad sam otišao u školu, mama je još spavala. (Među slušateljima jedan iz duše usklikne: Živio!) Dajte i u tom svojoj djeci dobar primjer.

Da u kratko spomenem sve, što sam vam danas govorio: 1. Govorite uvijek djeci o školi kao o sreći. 2. Čuvajte im knjige, tablice i dr. kao stvari velike vrijednosti. 3. Pazite na čistoću djece. Nokti

nek im ne budu — da bi njima orati mogli! 4. Pitajte često djecu »Što si danas učio?« Pa kad vam dijete i nešto odgovori, pohvalite ga: Dobro! Evala ti! 5. Ako je dijete nevaljalo, kažite mu: Ti nisi dostojan da ideš u školu! 6. Govorite o učitelju i školi sa štovanjem. 7. Darujte djeci lijepih darova: Kačićeve pjesme; pretplatite svoje dijete na male dobre dječje novine.... — Ispijte litru vina manje, a u korist svoga djeteta.

Kastavski oci i majke kastavke, želite li sreću svojoj djeci, držite se ovih nauka.

Roditeljski sastanak u Pazinu.

Učitelji hrvatske pučke škole u Pazinu obdržavali su u nedjelju dne 8. svibnja roditeljski sastanak.

Bilo je prisutno oko 130 roditelja.

Sastanak otvorio je nadučitelj P. Matanić. Nazvao dobrodošlicu roditeljima, te im je razložio svrhu sastanka.

Obazrio se na slijedeće točke:

1. Vrijednost znanja i škole. Tumačio je, kako dandanas samo onoga u svijetu ne izrabljuju, koji nešto znade. Znanje daje ponajviše škola. Pobuđuje ljubav do škole.

2. Učitelji se žele štogod naučiti od roditelja. Žele čuti njihovo mnijenje o školi i kako bi oni željeli, da se izobražavaju njihova djeca.

3. Roditelji će sami nešto naučiti i postat će pomagači učitelja kod uzgoja svoje djece. Oni više puta ruše ono, što škola gradi, a to radi neznanja.

4. Neka školu drže za blagodat. Neka nikad ne šalju djecu u školu radi straha pred globom nego radi koristi. Školske globe su sramota za razumna čovjeka.

5. Uzajamno podupiranje škole i doma, odnosno roditelja i učitelja.

Govorili su zatim prof. Novljan o domaćem i školskom uzgoju i

c. kr. kot. nadzornik Iv. Bunc o školskim globama.

Na te govore osvrnut ćemo se u budućim brojevima.

Glasovi iz novina.

Higijena učiteljskog zvanja.

(Iz »Škol. vjesnika«, Sarajevo).

(Slijedi.)

Kod mnogih učitelja opaža se mana, da se nikako ne mogu priučiti obukom pravo na vrijeme prestati. A čine to ponajviše s toga, što im se misli pri obučavanju previše zalete. No baš to, »što su im se misli previše zaletjele« dokazuje, da je krajnji časak, da prestanu. Znati i dobro upamtiti valja, da je prežarka gorljivost u duševnom radu vazda očit znak umornosti i ko na ovu umornost ne pazi, već se i dalje svojoj prividnoj gorljivosti podaje, troši svoju duševnu snagu dvostruko.

Mali odmori neka samo za to služe, da se tjelesno i duševno odmaramo, pa i umirimo — ako bi se u nastavnom satu s koga god razloga — ražestili.

Za trajanje velikoga odmora u deset sati treba uz odmaranje malo što i založiti. Najbolje će nam prijati komadić kruha i čaša mlijeka; žemička sa maslacem, slaninom, komadićem butine i t. d.

Zlo pak čini, ko žudi za čašom pive ili drugim kojim žestokim pićem. Jer užitak ovakoga pića u vrijeme školskoga odmora samo prividno krijepi — u istinu pak samo još većma razdražuje i onako već uzrujane živce.

Želja za alkoholnim pićem potječe ponajviše iz škodljive navade, a tim je življa, čim manje nastojimo jakom joj voljom stati na put.

Ponekad je ta želja i dokaz, da nas ili zajutrak nije udovoljio — ili da nam želudac nije posve u redu.

Duševnoj ili tjelesnoj mlitavosti svakako najbolje prija poduže odmaranje, koje treba da je različno, već prema uzroku same klonulosti.

Iza podužega duševnoga napora godiće tijelu i duši poduža šetnja u prirodi.

Ako smo se napornim kojim fizičnim radom umorili, godiće nam radom prestati i sjesti.

Poslije duge šetnje drago nam je sjesti, pa se i napitkom okrijepiti.

Ako smo se čitajući umorili, valja time prestati.

Razdražene pak živce umirićemo najprije, ako uklonimo razlog, koji je na njih prejako ili predugo utjecao.

Popoldašnja nastava i za učitelja je izvor mnogim neugodnostima, a često puta također izravni razlog, što mu se zdravlje narušilo.

Duševni napor, koji pri popoldašnjoj nastavi reć bi bez dovoljna odmaranja slijedi neposredno iza objeda, škodi jednako živcima i želucu. A sprečavanjem probavljanja osujećuje se i hranjenje.

Već s obzirom na to zavređuje popoldašnja obuka prigovor, ali ona je i beskorisna žrtva, jer svi njeni nedostatni rezultati jasno dokazuju, da popoldašnja obuka, bila ona ma kako spretno udešena, po nastavnim svojim pošljedcima nikada nije ravna pretpoldašnjoj obuci i tako lako postaje i razlogom, s koga učitelj gubi svaku volju za zvanični svoj rad, znajući unaprijed, da mu je po podne uloženi trud ponajviše uzalud utrošeni duševni kapital.

Otkad je dokazano po školskim stručnjacima, da se u 40—45 minuta može postići isti nastavni rezultat, kao prije u 55 minuta, valja svakako poraditi na tome, da se ondje, gdje je to dvostruko u prilog učenicima radi udaljenosti njihovih stanova od škole, cjelokupno obučavanje svakog školskog dana svrši prije podne, a poslije podne da je namijenjeno domaćim radnjama i duševnom odmaranju.

Neka niko ne misli — da je time učitelju umanjena dužnost. To ni po čem nije — nego mu je samo obdan dano vrijeme za ispravljanje pismenih radnja, pripravu za obuku, za usavršavanje svoje naobrazbe, za rad na književnom polju, a priušten mu je tjelesni odmor u večer i u noći, kad je i svaki sluga i radnik prost od svakoga posla.

Ako bi se u svim školama uvelo obučavanje samo prije podne, oživjela bi za cijelo opet i kod učiteljstva volja za mnogi korisni šport, kao za tjelovježbu, plivanje, veslanje, lov i t. d.

Pretpoldašnja obuka jedna je od onih reforma, kojim je korist očita, ali joj se stoljetna navika razdijeljena vremena obuke ipak još silno protivi, i to ne samo ozgor već i ozdô.

Da joj se i mnogo još učiteljstvo protivi, razlog je taj, što ti učitelji-protivnici nijesu iskusili probitke toga načina obučavanja, pa uslijed toga ovo, što je za njih i za učenike dragocjena olakšica, drže opterećenjem, koje bi ih više umorilo od razdijeljenoga obučavanja.

Ko ovako misli, zagrezao je u veliku bludnju — jer ko je cijelo vrijeme popodneva iscrpio, ne pod pritiskom školske stege, već ga upotrebio po slobodnoj svojoj volji, taj se sjutra u jutru ne ćuti umoran, već odmoran i svjež, pa mu uslijed toga nije teško prije podne držati po jedan ili dva sata više, kad zna, da poslije podne više ne mora u školu.

Ni pot koji uvjet ne smije se s uma pustiti i ta istina, da je nedostatak volje i ljubavi za školski rad ne samo kod djece, već i kod mnogoga nastavnika izravno to, što je tim radom uslijed razdijeljene obuke cio dan zabavljen i u školskoj sobi zatvoren.

Očite prijatelje pak našlo je pretpoldašnje školsko obučavanje u svim roditeljskim krugovima, i to s razloga, što im djeca nijesu više samo gosti u kući, već ih imadu svako popodne uza se, pa se s njima zajedno nauživati mogu i rada i zabave.

U prilog je nerazdijeljenom školskom vremenu i to, što su sve pošljedice, koje je iskustvo iznijelo, dobre i povoljne.

Poznato je, da učiteljeva razdražljivost slijedi samo otuda, što uslijed razdijeljene školske obuke obdan nema dosta vremena ni za privatne dužnosti ni za odmor ili zabavu — a što od dana nedostaje, to

otkida noćnomu vremenu — vremenu nužnoga odmora.

Ako pak učitelj po podne u školu ne mora, onda on sve, što hoće i mora, vrši obdan, a poslije večere ne treba više ništa da radi — već sebi duh bogati, pa se i ugodno zabavlja valjanim štivom; posvećuje se svojoj obitelji i polazi okrijepljen na počinak, koji će mu vazda biti sladak.

Nastavit će se.

Lične i školske vijesti.

Ispit osposobljenja.

Dne 9. i slijedećih dana tek. mj. obdržavao se je kod c. kr. ispitnog povjerenstva u Kastvu ispit osposobljenja.

Pismene radnje bile su:

a) Iz pedagogije-jezika: Primjer kao uzgojno sredstvo.

b) Iz njemačkoga kao kulturnoga jezika: Mein Heimatsort.

c) Iz realija: 1. Sunce i njegova obitelj (obrazac za viši stepen). 2. Kako postaje rosa? (metod. jedinica). 3. Razvoj žabe, tumačen u pučkoj školi.

d) Iz računstva: 1. Neki je seljak platio svomu vjerovniku 1406 K 25 h te time namirio posuđenu glavnicu i kamate 5% za 2½ godine; koliko je platio u ime glavnice, a koliko u ime kamata? 2. Jama za zdenac valjkastog oblika duboka je 4 *m*, njezin doljnji promjer mjeri 9 *m* 60 *cm*, a gornji uslijed rušenja zemlje 80 *cm* više; koliko je stojalo iskopanje i ostranjenje iskopanog materijala, ako se je iskopanje platilo 4 K 50 h po m^3, a ostranjenje rahle zemlje 90 h po m^3 (2 m^3 čvrste zemlje = 3 m^3 rahle zemlje)? 3. Obradite metodički ploštinu trokuta.

e) Iz hrvatskoga kao nastavnoga jezika: Dobre su knjige dobri prijatelji.

f) Iz talijanskoga jezika kao predmet: La mia scuola ed i miei scolari.

Ispitu su se podvrgla tri kandidata i dvije kandidatkinje. Dukić Antun, učitelj u Brgudu, položio je ispit osposobljenja za podučavanje na općim pučkim školama, Matejčić Niko, učitelj u Voloskom i Maurović Lidija, učiteljica u Žminju položili su ispit osposobljenja za podučavanje na općim pučkim školama i za podučavanje talijanskog jezika na hrvatskim školama, Škrbec Jelica, učiteljica u Medulinu, položila je ispit iz hrvatskog kao nastavnog jezika, a Vanik Ivan, učitelj u Pazinu, za podučavanje talijanskog jezika na hrvatskim školama.

C. kr. Pokrajinsko Školsko Vijeće.

Sjednica 21. travnja 1910.

1. Ustrojena je mješovita jednorazredna škola u Danam (kotar Kopar).

2. Uređeno je okružje hrvatske škole u Buzetu.

3. Ustrojena je mješovita jednorazredna škola u Svimsvetim (Buzet).

4. Mješovita škola u Šumbergu proširena je na dvorazrednu.

5. Dok se ne otvori novoustrojena škola u Danam, dodjeljuje se školi u Vodicam jedna izvanredna privremena sila.

6. Josip Gržinić imenuje se nadučiteljem II. kategorije u Kringi.

7. Mate Lukež imenuje se ravn. učiteljem III. kateg. u Nerezinam.

8. Za izpražnjena se učiteljska mjesta u Tinjanu, Krasici i Munam velikim ponovno otvara natječaj.

9. Magašić Nikola, nadučitelj u Baškidragi, biva umirovljen (K 2384·64) sa prvim svibnja 1910.

10. Šepić Mate, profesor na učiteljištu u Kastvu, biva promaknut u VIII. činovni red.

11. Bačić Josip, ravnatelj pripravnice u Pazinu, promaknut je u IX. činovni red.

Sjednica 25. svibnja 1910.

1. Moliteljima na učiteljskoj pripravnici u Kastvu podjeljuje se državna podpora od K 220, a onim na pripravnici u Pazinu K 132.

2. Moliteljima na učiteljištu u Kastvu podjeljuje se državne podpore u iznosu od K 3700.—.

3, Marija Vrišer imenuje se učiteljicom II. kategorije na hrv. školi u Pazinu.

4. Predloženo Ministarstvu, da podieli pravo javnosti i odnosni reciprocitet općinskoj real-gimnaziji u Voloskom.

Reforma pučke škole.

Zasijedanje delegata komitèja za reformu pučkog školstva u Beču.

Pred dvije godine osnovao se je u Beču komitè za reformu pučke škole iz zastupnika njemačkog učiteljskog saveza, društva »Freie Schule« i socijalno-pedagoškog društva. Taj si je komitè postavio zadaću, da dogotovi izvide o razmjerama austrijskog pučkog školstva, da iznese sadašnje stanje austrijskog pučkog školstva u znanstvenom, statističkom obliku i iz toga crpi temelj za pokret reforme pučkog školstva u naprednom smislu. Komitè je s pomoću njemačkih učiteljskih organizacija sabrao gradivo u njemačkim austrijskim pokrajinama, te ima već oko 3000 popunjenih upitnih araka, kojih se statistička obradba primiče kraju i pokazuje jako zanimiv materijal. Komitè je u spoznaji, da bi izvidi o razmjerama pučkog školstva samo u njemačkim pokrajinama Austrije ostalo nepotpuno djelo, stupio u dogovore s drugim austrijskim narodnostima. Tu su u prvoj vrsti došle u obzir ne njemačke učiteljske organizacije, koje su za to novo gibanje pokazale veliko zanimanje, te su na poziv komitèa odmah započele raditi, pridržav si pri tom potpunu autonomiju.

U nedjelju dne 10. travnja tek. god. sastali su se u Beču delegati učiteljskih organizacija svih narodnosti, da pod predsjedanjem Dr. G. Scheu-a i docenta Dr. R. Goldscheida izvjeste o dosadanjim uspjesima akcije, te se posavjetuju o daljnjem radu. Zasijedanju su prisustvovali: Dr. R. Goldscheid i Dr. Scheu (od komitèja za reformu pučke škole), Denk i Lang (od njemačkog austrijskog učiteljskog saveza), Enslein i Speiser (od društva »Freie Schule), Dr. Goldmann, Schmiedl, prof. Dr. Jerusalem, prof. Kopetzky i prof. Hartwig (od socijalno-pedagoškog društva) i tajnik komitèja jur. Klammer. Kao delegat slovanskog učiteljskog saveza u Austriji prisustvovao je tajnik istoga M. Hàjny (Jankovice), kao delegat českog učiteljskog saveza Fr. Moravec (Prag) i Jos. Smrtka (Prag), kao delegat moravskog učiteljskog saveza Al. Valenta (Svabenice), kao delegat poljskog učiteljskog saveza St. Palka (Bohnija) i H. Kanarek (Krakov), kao delegat maloruskog učiteljskog saveza A. Haidukiewicz (Lavov), kao delegat zaveze austrijskih jugoslovanskih učiteljskih društava E. Gangl (Idrija), kao delegat dalmatinskog učiteljskog saveza M. Kirinčić (Korčula), kao delegat »Narodne prosvjete« A. Opašić (Pazin) i kao delegat talijanskog učiteljskog saveza A. Bettioli (Trst).

Dr. G. Scheu izvjestio je o dosadanjem radu komitèja. Nakon što su pojedini delegati izvjestili o stanju rada u svojim organizacijama, govorio je Dr. K. Englisch (Čeh) o statističkom radu preuzete zadaće. Dr. Goldscheid razvio je u krupnim potezama sliku o započetom gibanju i postavio je prijedloge za daljnje vodjenje cijele reformne akcije.

Kod zasijedanja se je pokazalo potpuno sporazumljenje svih delegata. Delegati pojedinih narodnosti u područjima kojih nisu izvidi dovršeni ili započeti, izjavili su, da će pospješiti rad. Kad bude sav materijal sabran i obrađen, priredit će se za svaku narodnost po komitèjih, koji ne će biti sastavljeni samo iz učiteljstva, nego iz zastupnika svih slojeva, javne sastanke za reformu pučke škole. Na tim sastancima poučit će se najširu javnost o uspjesima tog rada, koja će se u obliku prijedloga referata i savjeta izreći za reformu pučkog školstva. Vrhunac ove akcije biti će javni državni sastanak za reformu pučke škole u Beču, gdje će se pretresti rezultati svih pojedinih sastanaka i dobiti pozitivan oblik u modernom školskom programu, uprtom na statističkim podacima. Da se taj školski program izvede, bit će skrb daljnje agitacije i propagande.

Delegati su na upit komitèja izjavili, da će ostati stalni referenti svojih organizacija.

* * *

Po zasjedanju komitèja za reformu pučke škole posavjetovali su se svi zastupnici pojedinih učiteljskih organizacija o skupnoj akciji za postignuće moderne službene pragmatike za pučke učitelje u Austriji.

Savez slovanskih učiteljskih društava u Austriji raspravljat će o tom važnom pitanju na svojoj ovogodišnjoj glavnoj skupštini u Krakovu. *Opašić.*

Odgovorni urednik Josip Baćić, Pazin (Istra). Tisak Laginja i dr., Pula, ulica Giulia, 1.

NJEGOVO CES. I KR. APOŠTOLSKO VELIČANSTVO

FRANJO JOSIP I.

GOD. V.

Narodna PROSVJETA

BROJ: 6.,7.,8.

Mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost

ŠTL. HČ.

Vlasnik i izdavatelj: „Hrv. učiteljsko društvo ‚Narodna Prosvjeta' za Istru u Pazinu".

Rukopisi se šalju Uredništvu u Pazin, a pretplate Franu Barbaliću, učitelju u Bermu kod Pazina. Godišnja cijena 5 K.

Njegovo cesarsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo

FRANJO JOSIP I.

slavi 18. kolovoza ove godine svoj osamdeseti rodjendan. Milijoni njegovih vjernih podanika raznih jezika molit će se toga dana za sreću ljubljenoga Vladara, a njima se dužnim podaničkim počitanjem pridružuju učiteljice i učitelji »Hrvatskog učitelj. društva za Istru ‚Narodna Prosvjeta' u Pazinu« i kliču iz dna srca:

Bože, živi i čuvaj još mnogo godina našega miloga oca i gospodara FRANA JOSIPA I.!

Čitanka za hrvatske pučke škole u Istri.

Izvješće Augustina Rajčića, učitelja u Opatiji, pročitano na godišnjoj glavnoj skupštini učiteljskog društva »Narodna Prosvjeta« dne 20. jula 1910. u Trstu.

I najvještiji će se zanatnik uzalud mučiti, da lošim alatom izradi savršen predmet, pa tako će se isto i najbolji učitelj uz lošu čitanku uzalud mučiti, da postigne u školi uspjeh, za kojim teži. Čitanka je bo nepobitno najpotrebitije učilo pučke škole; »čitanka je pedagoška vjeroispovijest škole,« kaže znameniti pedagog Kehr, te nije čudo, da učitelji, kada se sastanu, povedu riječ o čitankama i raspravljaju o načinu i o sredstvima, da iste budu čim savršenije, pa da se time pospješi čim bolji uspjeh u našim pučkim školama. Zato evo odlučismo i mi učiniti to na današnjem našem sastanku.

Za naše pučke škole u Istri imamo mi danas samo tri čitanke ili bolje rečeno jednu početnicu i jednu čitanku u dva dijela, naime »Hrvatsku početnicu« od F. Frankovića i »Drugu i treću čitanku« od J. Peričića i drugova. Govoriti, kako su te knjige sastavljene, te što u njima valja, a što ne valja, držim, da bi bilo suvišno, jer ih svi predobro poznamo. Ustvrdit hoću samo jedno, a to je, da te čitanke ne odgovaraju našim potrebama i današnjoj organizaciji mnogih naših pučkih škola. To će mi stalno potvrditi kolege i kolegice, koji djeluju na četvero- i višerazrednim pučkim školama, kakovih već imamo priličan broj i kakovih ćemo imati još mnogo više, čim se srede odnošaji u našoj pokrajini. U takovim se školama obradi početnicu u prvoj škol. godini. U drugoj se i trećoj školskoj godini iscrpi drugu čitanku, u kojoj u ostalom premnoga štiva ne odgovaraju razvitku sedmo- i osmogodišnje djece, jer preteškog sadržaja i pisana teškim jezikom i slogom. Za ostale tri školske godine ostaje nam jedina treća čitanka. A ta, kad bi i bila dobra, što se o njoj pako u potpunoj mjeri ne može reći, pošto ju svi, kako mi je poznato, smatramo najlošijom od svih, što ih imamo, dostaje tek za jednu godinu, akoprem je prilično omašna. U njoj ima bo za čitanje u pravom smislu riječi, naime uzgojnih ili estetično-moralnih štiva i pjesama, tek pedesetak, a ta se mogu uz malo marljivosti u neprenatrpanom razredu obraditi u jednoj školskoj godini. Školska godina ima 44 tjedna, a svakoga tjedna imamo najmanje tri sata čitanja, pa ćete mi valjda priznati, da se može svakog tjedna obraditi po jedno odulje ili po dva kraća i lakša štiva ili pjesme. Natezati bo na dugo jednim štivom ili pjesmom se ne smije, jer bi to dosadilo djeci i ubijalo u njima mlađahni duh, koji neprestano za čim novim teži. Pitam ja sada, što da čitamo u preostalim još dvijem školskim godinama? E pa opet ista štiva i iste pjesme. Drugo ne preostaje. A to je za naše višerazredne škole veliko zlo, jer ubija u učenicima svaku volju do škole i nauke, pošto

moraju vucariti u školu jednu te istu knjigu i čitati jedna te ista štiva, te učiti jedne te iste pjesme pune tri godine. Pa da i je jedna čitanka i za tri godine, ne bih prigovorio, kad bi u njoj bilo prikladnog učevnog gradiva za tri godine, ali kako već spomenuh to u našoj trećoj čitanci nije slučaj.

Imao sam jedne godine u školi troje djece iz jedne obitelji. Jedan dječak bio u četvrtom, jedan u petom, a sestra im u šestom razredu. Prema koncu školske godine upita me otac, zašto su djeca svih razreda čitala kroz školsku godinu jedna te ista štiva i zašto nemaju djeca naše škole za svaki razred svoju čitanku, kao što ju imaju djeca, koja polaze njemačku školu? Iz ove sam se neprilike izvukao, kako sam najbolje znao i umio. Iznesao sam pako ovaj primjer, da dokažem, da nestašak dobrih čitanaka može biti nama i u narodnom pogledu vrlo štetan osobito u mjestima, gdje ima škola drugih narodnosti, pa u kojima živi našeg naroda, koji nije još potpunoma osviješten. Takav narod mnogo puta drži tuđinske škole boljima od naših, a nije se tomu ni čuditi, kad vidi da djeca susjeda ili ćak sustanara mu uče svake godine iz druge knjige, dočim njegova djeca uče iz jedne te iste knjige pune tri godine. To je, vjerujte mi, i jedan od uzroka, što naša djeca žalibože prečesto pune razrede tuđinskih škola. A mislim, da nije dužnost nas učitelja samo uzgajati i podučavati djecu, već i čuvati i priječiti, da se naša djeca ne odnaroduju, pa u tu svrhu i tražiti sredstva, a jedno od tih sredstava bila bi skrb za dobre i našim potrebama odgovarajuće čitanke.

Da i drugih razloga ne navađam, držim, da smo mnijenja, da dosadašnje čitanke za naše pučke škole ne zadovoljavaju našim potrebama i organizaciji naših škola i da je zato neophodno potrebito, da se za naše prilike čim skorije sastave i izdadu nove čitanke.

Potrebu novih čitanaka za hrvatske pučke škole u Istri priznalo je i c. kr. ministarstvo za bogoštovlje i nastavu. Ja sam bio naime sastavio čitanku za 5. i 6. školsku godinu i godine 1906. podastro rukopis sa obrazloženjem potrebe takove čitanke nadležnim školskim oblastima. Kako će vam biti razvidno iz otpisa, što ću ga niže navesti, školske su oblasti bile uzele stvar ozbiljno, pa ponajprije poradile oko toga, da se prerade dalmatinske čitanke, a kada to nije išlo, priznale, kako već rekoh, potrebu novih čitanaka za naše pučke škole. Taj otpis glasi:

I. S. — 24|26 — 08. Triest, am 9. November 1908.

An den k. k. Bezirksschulrat

in Voloska.

Da laut Erlasses des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht vom 16. Oktober 1908. Zl. 37825, vom Landesschulrate für Dalmatien eine Umarbeitung der Lesebücher von Perićić und Genossen nicht beabsichtigt wird

und die Herstellung eines neuen den Bedürfnissen der kroatischen Volksschulen in Istrien entsprechenden Lesebuches wünschenswert erscheint, wird der k. k. Bezirksschulrat angewiesen, das im Anschlusse mitfolgende Manuskript dem Oberlehrer August Rajčić mit der Aufforderung zurückzustellen, dasselbe im Sinne der Verbesserungsvorschläge des gleichfalls mitfolgenden Gutachtens, eventuell unter Mitwirkung des Hauptlehrers an der Lehrerbildungsanstalt in Kastua, Wladimir Nazor, umzuarbeiten und sodann behufs Drucklegung im k. k. Schulbücherverlage neuerlich wieder vorzulegen.

Erwünscht wäre es, wenn gleichzeitig auch die Lesebücher für die unteren Jahresstufen in Vorlage gebracht werden könnten.

Für den k. k. Statthalter:
Schaffgotsch m. p.

Čim sam primio ovaj otpis, dao sam ga gosp. prof. Nazoru, na čije sam sudjelovanje bio istim upućen. Gospodin mi je profesor Nazor kazao, da pošto mu nije još nikada nitko o tome sudjelovanju ni riječi spomenuo, da prije nego li se izjavi, želi o stvari govoriti s gospodinom c. kr. zemaljskim školskim nadzornikom i čuti njegovo mnijenje. Ne dugo zatim rekao mi je gosp. prof. Nazor, da je o predmetu govorio s gospodinom zem. škol. nadzornikom i da je gosp. nadzornik mnijenja, da će biti najbolje, da se sastavi naročiti odbor, koji će u nekoliko godina prirediti sve potrebite čitanke i koji bi eventualno mogao uzeti u obzir i moj rukopis, pa da će o sastavu tog odbora govoriti s ravnateljem učiteljske škole u Kastvu gosp. Fr. Frankovićem. Ja sam se na to smatrao rješenim svake daljnje skrbi za ispravak i izdanje mog rukopisa zadovoljan, da sam predloženjem istog provocirao od najviše školske oblasti, c. kr. ministarstva za bogoštovlje i nastavu, priznanje potrebe novih čitanaka za hrvatske pučke škole u Istri. Moj sam rukopis zatim uništio, jer uvjeren, da će u odbor za sastav novih čitanaka bit stalno pozvani ljudi sposobniji od mene, koji tog rukopisa ne će nit trebat, pa i s razloga, što je taj rukopis bio s jedne strane vrlo nepovoljno ocjenjen. Školske su naime oblasti bile dale ocijeniti moj rukopis gosp. J. Jakcu, tada profesoru na učiteljskoj školi u Kopru, a sada u Kastvu i gosp. A. Kriletiću, profesoru u Zadru. Ocjena gosp. prof. Jakca bila je povoljna, dočim je ocjena gosp. prof. Kriletića, susastavljača sadašnje druge i treće čitanke, bila sasma nepovoljna.

Utvarajuć si, da će sve, što sam do sada kazao, moći bar donekle poslužiti ravnanja radi sastavljačima novih čitanaka, držim, da će za iste sastavljače biti od ne male koristi, ako mi, koji smo se danas iz sviju strana Istre sakupili, raspravimo mnijenja, želje i predloge odnosno na sastav novih čitanaka, pa hoću zato da iznesem nekoliko misli, koje vi prema pedagoškim načelima, prilikama i potrebi promijenite, ispravite i popunite.

Akoprem je zadaća čitanke u pravom smislu riječi, samo da bude podlogom obuci u čitanju, da potpomaže ostale grane jezične obuke i da uzgojno (estetično-moralno) djeluje na mladež, to nas ipak naše prilike ili ako hoćete neprilike sile na to, da čitanke za naše pučke škole budu ishodištem svekolike obuke u pučkoj školi, i to s razloga, što mi ne možemo doskora očekivati, da ćemo imati prikladnih udžbenika za pojedine predmete pučke škole, kao što to imaju na primjer Nijemci. Pogledajte samo u popis knjiga dozvoljenih od c. kr. ministarstva za bogoštovlje i nastavu za porabu na općim pučkim školama i naći ćete tamo na primjer:

Pokornys illustrierte Naturgeschichte für allgemeine Volksschulen. Bearbeitet von Robert Neumann. 6. Auflage. Wien 1907.

Schindlers Naturlehre für Volksschulen. 4. Auflage. Wien 1907.

Rothaug: Leitfaden der Geographie für Volksschulen. 8. Aufl. Wien 1907.

Tupetz: Bilder aus der Geschichte für die österreichischen allgemeinen Volksschulen. 2. Auflage. Wien 1907.

Čitanka bi naša dakle morala biti čitanka u pravom smislu riječi i donekle donaknađivati udžbenike za pojedine grane stvarne obuke; stoga morala bi svaka čitanka biti podijeljena u odsjeke. Prvi bi odsjek morao biti čitanka u pravom smislu riječi, a ostali bi odsjeci imali sadržavati ono, što se je iz stvarne obuke naučilo promatranjem, u svrhu da se bude moglo to čitanjem dopuniti i razjasniti i da budu učenici mogli to kod kuće čitati, zapamtiti i opetovati.

Navest ću sada nekoliko naputaka, kojih da se drže sastavljači novih čitanaka, a navest ću te naputke od riječi do riječi iz Basaričekove pedagogije:

»Budući da je glavna zadaća obuke u pučkoj školi uopće, a čitanke napose, da uzgojno djeluje, treba osobitu pomnju svraćati člancima estetično-etičnoga sadržaja, naime pjesmama i pripovijetkama. No valja pamtiti, da se moralna pouka u tim člancima podnipošto ne smije silom nametati. Stoga ne valja, da se ispreplete dosadnim umovanjem o kreposti. Gdje poučna namjera odveć proviruje iz članka, tamo se promašila svrha. Učenici ne čitaju rado takve članke i ne primaju pouke, koja im se narivava.

Oblikom treba da su članci u čitanci uzorni. Jezik neka je čist i razumljiv. Uz prozu valja da bude dovoljno i poetičkih članaka; jer poezija osobito prija dječjem srcu i mnogo doprinosi estetičkom obrazivanju. No poezija za djecu treba da je laka i prostodušna, te bez nedohitnih misli i puste pouke.

I u čitankama za pučke škole treba da se saberu najljepši plodovi narodne književnosti. Ne valja dakle da sastavljači čitanaka, pa makar da su najbolji pisci, sami pišu članke za njih, a niti da ih, bez velike nužde, prevode iz čitanaka ili spisa drugih naroda. Naša mladež treba da crpe svoju hranu s domaćega polja. S toga valja građu za čitanke birati između najbo-

ljih plodova naše književnosti. Svakako treba uzeti samo ono, što je prikladno za djecu pučke škole.

Da se čitankom mogne razjasniti stvarna obuka u pučkoj školi, potrebno je, da štiva stvarnoga sadržaja budu puna života. U njima se ne smiju naprosto navoditi činjenice, kao što se to čini, u običnim priručnim knjigama. Gdje se gomilaju puka imena i brojevi, rubrike i klasifikacije, tehničko opisivanje i razjašnjivanje, tamo se ne može oplemeniti srce, ni probudit volja na dobro. U čitanku ne pripadaju dakle sustavno pisani članci iz stvarne obuke, nego žive i zanimljive slike, koje djeca čitaju s radošću, a odrasli s pijetetom.«

Razumljivo je, da je vrlo težak posao sastaviti čitanku prema gori navedenim svojstvima i da bi za to trebalo višegodišnjeg marljivog rada, nu kako si ja predstavljam priredbu novih naših čitanaka, to posao nije ni izdaleka tako tegotan, a i ne iziskuje Bog zna koliko vremena. Gradivo je jur sakupljeno i pribrano; ne treba drugo do li poredati ga prema našim potrebama, te možda tu i tamo štogod popuniti i preinačiti prema našim prilikama. Uzmemo li starije i novije čitanke za niže i više pučke škole, te za opetovnice u Hrvatskoj i Slavoniji, čitanke za osnovne škole u Bosni i Hercegovini i čitanke za srpske osnovne škole, pa čitanke za niže razrede srednjih hrvatskih škola, to ćemo u njima naći toliko prekrasnog gradiva, da ćemo moći sastaviti najizvrsniju čitanku. Ljudi bo, koji su sastavili gore navedene čitanke, znali su za pravila, kako se sastavljaju dobre čitanke i stalno u tu svrhu sakupili najljepše za djecu pučke škole prikladne plodove naše narodne i umjetne književnosti. A na pretek naći ćemo i izvrsnog gradiva u starijim i novijim godišnjacima raznih hrvatskih omladinskih listova.

Kada bi sastavljači novih čitanaka poprimili ovo moje mnijenje, držim, da nam ne bi trebalo čekati na toli nužne nove čitanke možda još četiri ili pet godina, pošto kad bi se petorica ili šestorica njih poprimila ozbiljno posla. čitanka bi mogla biti sastavljena i izdana u jednoj godini. Reći će možda tkogod, zašto da se sastavljaju nove čitanke, kad su one, koje se rabe u Hrvatskoj i Slavoniji dobre, pa zašto se jednostavno ne zatraži privolu, da se te čitanke uvedu i u naše škole. Ja sam već i to učinio i dobio slijedeći odgovor:

I. S. 1138|1 — 1908. Triest, am 31. Oktober 1908.

An den k. k. Bezirksschulrat

in Voloska.

Mit Bezug auf den Bericht vom 15. August 1908. Z. 336, wird der k. k. Bezirksschulrat in Kenntnis gesetzt, dass das k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht laut Erlasses vom 16. Oktober 1908. Z. 37599 dem Ansuchen der Leitung der Volksschule in Abbazia um Gestattung der Verwendung in Kroatien gebräuchlichen Lesebüchern keine Folge gegeben hat.

Hievon ist die Leitung der genannten Schule unter Rückstellung der 3 angeschlossenen Lesebücher mit dem Beifügen zu verständigen, dass der Lehrkörper bis zum Vorhandensein anderer der Bedürfnissen der kroatischen Volksschulen in Istrien entsprechende Lesebücher mit den vorhandenen approbierten von Franković bezw. Peričić und Genossen das Auslangen zu finden hat.

Für den k. k. Statthalter:
Schaffgotsch, m. p.

Osim ovog odgovora saznao sam od mjerodavnih ličnosti, da naše ministarstvo s raznih razloga ne će nikada dozvoliti porabu čitanaka iz Hrvatske na našim pučkim školama. Ne preostaje dakle drugo, nego da se za naše pučke škole sastave nove čitanke, te ću sada iznesti nekoliko misli o razdiobi i sadržaju istih, pa želeći, da se baš o ovome dijelu mog izvješća povede rasprava, zamolit ću vas, da mu posvetite malko više pažnje.

§ 7. državnoga školskoga zakona glasi: Učevno gradivo pučke škole ima se na godine, za vrijeme kojih svako dijete mora pohađati školu, po mogućnosti tako razdijeliti, da svakoj od tih godina bude odgovarao jedan stepen pouke. Jasno je dakle, da bi se u smislu navedenog § imalo obrađivati u svakoj školskoj godini drugo učevno gradivo, odnosno da bi se imalo u svakoj slijedećoj školskoj godini proširiti učevno gradivo, koje se je jur obradilo u neposredno nižoj školskoj godini. To zahtijevaju punim pravom i roditelji i skrbnici djece. Oni žele i hoće, da im djeca svake godine nešto više i nešto nova uče. Za tim teže i sama djeca. I ona se vesele na koncu školske godine da će stupiti u viši razred, da će tada više učiti, nova štiva čitati, druge račune računati, drugačije zadaće pisati, a to sve pobuđuje u njima ljubav do škole, volju do učenja, a i privrženost do učitelja. Hoće li pako učitelj pučke škole da svim tim zahtjevima zadovolji, mora da ima pri ruci u tu svrhu dobro uređene školske knjige.

Pošto su djeca u Istri dužna polaziti svagdanju školu šest godina i pošto bi morala svaka ta godina odgovarati posebnome tečaju, morali bismo imati za svaku školsku godinu posebnu čitanku, dakle ukupno šest čitanaka. Nu prigovorit bi mi se moglo, da bi tako podijeljena čitanka bila prikladna samo za četvero- i višerazredne škole, a ne i za manjerazredne, u kojima se mora obučavati istodobno po više školskih godina, pa ću zato da obrazložim, kako bi morala biti podijeljena nova čitanka, a da bude mogla zadovoljavati jednome i drugome slučaju.

Nova sastavit se imajuća čitanka za hrvatske pučke škole u Istri morala bi sastojati od četiriju dijela i to:
Prvi dio: Početnica i čitanka za prvu školsku godinu.
Drugi dio: Čitanka za drugu i treću školsku godinu.

Treći dio: Čitanka za četvrtu školsku godinu.
Četvrti dio: Čitanka za petu i šestu školsku godinu.

Opazit mi je, da sam za četvrtu školsku godinu opredijelio posebnu čitanku, pošto sam mnijenja, da bi se tu školsku godinu u svakojakim školama imalo obučavati zasebice. Četvrta je bo školska godina prelaz iz niže pučke škole, ako hoćemo tako nazvati prve tri školske godine, u višu pučku školu ili više školske godine, a i u srednje škole. Ono što je prva školska godina za niže školske godine, naime priprava, to je četvrta školska godina za više školske godine i srednje škole, pak držim, da bi se imale, gdje je nužno, združiti u jedan odjel petu i šestu školsku godinu, a ne četvrtu i petu, kako to neki čine. Što se tiče druge čitanke, t. j. one za drugu i treću škol. godinu, kao što i četvrte čitanke, t. j. one za petu i šestu školsku godinu, napomenut mi je, da bi svaki odsjek istih morao imati dva dijela i to jedan dio za odnosnu nižu i jedan dio za odnosnu višu školsku godinu.

Ovako sastavljene čitanke zadovoljavale bi potrebi onih škola, u kojima se obučava svaku školsku godinu zasebice, kao što i onih, u kojima se mora obučavati po dvije školske godine istodobno, a u posljednjem slučaju bila bi dana k tome mogućnost, da se zadovolji shvatljivosti i napretku djece svake pojedine školske godine čitajući i tumačeći izmjenično po jedno štivo određeno za nižu i po jedno određeno za višu odnosnu školsku godinu.

Pošto sam obrazložio, kako bi po mojem mnijenju imale biti podijeljene naše nove čitanke, spomenut ću još nešto o svakom pojedinom dijelu.

I.

Početnica i čitanka za prvu školsku godinu.

Početnica bi imala biti sastavljena za obučavanje po analitičko-sintetičkoj metodi i sastojati od slijedećih odsjeka:

1. Odsjek: pisana malena slova.

Kažem samo pisana malena slova, jer je za početnike vrlo teško učiti istodobno dvojaka slova, radi česa se često dogodi, da se još nezrelo dijete prve školske godine toga preplaši i ne nauči ni jedno ni drugo. S druge strane držim pako, da je igrarija naučiti djecu čitati tiskanim slovima, kada znadu već dobro čitati pisanim slovima. Obzirom na okolnost, što mnoga djeca već prije nego li dođu u školu, a i kad već u školu idu, rado po pločicama i papiru šaraju, mnogo je lakše naučiti djecu pisati nego čitati, radi toga ne treba da budu u ovom odsjeku poredana slova genetičkim redom, to jest redom kako jedno slovo iz drugoga nastaje, već redom kako se lakše izgovara glas, što ga odnosno slovo predstavlja, i to zato da se olakoti obuku u čitanju. Stajati bi dakle morali ponajprije samoglasnici, pak suglasnici, koji se mogu glasno i na dugo izgovarati, kao što su na pr. n, m, v, r, a tek

na koncu suglasnici, koji se mogu samo na kratko izgovoriti, kao što su na pr. t, d, b, p. Ne treba valjda ni da spominjem, koliko poteškoće i truda zadaje onaj t odmah na početku dosadašnje naše početnice. Pošto se mora u školi od jednostavnog na sastavljeno uvijek postepeno prelaziti, treba da budu u ovom odsjeku početnice riječi podijeljene u slogove, a svaki slog treba da sastoji samo od dva glasa. Vježbe za čitanje kod svakoga slova imaju biti čim kraće, nu ipak nastojati treba, da se u svakoj vježbi povraćaju sva jur naučena slova. Vrlo dobro bi bilo, kad bi uz svako slovo bila zgodna slika, koja bi djecu odmah podsjetila na glas, što ga odnosno slovo predstavlja. Spomenut ću još napokon, da bi treba nastojati, da ovaj odsjek početnice bude tako tiskan, da za čitanje jedne vježbe ne bude treba djeci okretati stranica, jer je taj posao za male početnike vrlo tegotan i zato vrlo često prije dobe razderu knjigu. Uopće nastojat je treba, da ovaj odsjek bude što jednostavniji.

2. Odsjek: tiskana malena slova.

Tiskana slova u ovom odsjeku moralo bi se poredati po sličnosti prema malima. Kod svake vježbe moralo bi stajati uz tiskano slovo i pisano, dapače morala bi biti i prva dva retka vježbe tiskana pisanim slovima, u svrhu da djeca ne zaborave pisana slova i da uvide i nauče, da se ono, što je tiskano može i napisati. I u ovom odsjeku morale bi riječi biti podijeljene u slogove, a postepeno moralo bi se uvađati slogove od tri i više glasova. Vježbe za čitanje bi morale biti kratke, ali svaka bi ipak morala sadržavati sva već naučena tiskana slova. Okretanje stranica moralo bi se izbjegavati i u ovom odsjeku.

3. Odsjek: pisana i tiskana velika slova.

U ovom bi se odsjeku imala uzeti istodobno i pisana i tiskana velika slova, a poredana bi morala biti po sličnosti prema malima. U vježbama na čitanje morale bi riječi još uvijek biti podijeljene u slogove, a naučena velika slova morala bi se čim češće opetovati. Pošto držim, da bi se pri ovom odsjeku moglo priučavati djecu na okretanje stranica, ne bi treba paziti, da stranicom svrši i odnosna vježba za čitanje.

4. Odsjek: pisane i tiskane vježbe za čitanje malim i velikim slovima.

Ovaj bi odsjek imao sastojati od petnaestak izmjenično poredanih pisanih i tiskanih vježba. Svaka bi vježba imala sastojati od 10—15 kratkih rečenica, u kojima ne bi bile riječi sastavljene u slogove, u svrhu da se djeca nauče čitati nerastavljene riječi. Rečenice bi imale biti takovôg sadržaja, da ih uzmognu djeca prve školske godine razumjeti. Ovom ću zgodom spomenuti, da bi se i u predašnje odsjeke imalo uzimati samo takove riječi i rečenice, koje će djeca moći razumjeti, jer će to u njima pobuđivati interes do čitanja.

5. Odsjek: čitanka za prvu školsku godinu.

Ta bi imala sastojati od tridesetak što kratkih štiva što kratkih pjesmica. Štiva i pjesmice imale bi biti sadržaja, da ih uzmognu šestgodišnja djeca razumjeti i shvatiti, i pisana najlakšim jezikom i načinom.

Na prvi mah pričinja se, da bi ovako sastavljena početnica bila preomašna, nu poskusima uvjerio sam se, da bi izašla kraća, nego li je sadašnja naša početnica.

Toliko o početnici.

II.

Čitanka za drugu i treću školsku godinu.

Ova bi čitanka imala biti podijeljena u dva odsjeka. Prvi bi odsjek imao biti čitanka u pravom smislu riječi, a drugi odsjek štiva za obuku u stvarnim predmetima u trećoj školskoj godini, pošto naše učevne osnove propisuju u četvero- i višerazrednim školama već za tu školsku godinu obuku u stvarnim predmetima.

Prvi odsjek ove čitanke, naime čitanka u pravom smislu riječi, morao bi imati dva dijela, i to prvi dio za drugu, a drugi dio za treću školsku godinu. Prvi dio, t. j. čitanka za drugu školsku godinu, imao bi sastojati od po prilici 70 kratkih štiva i pjesmica takovog sadržaja, da uzmogne na temelju istih učitelj obraditi zorno školu, čovjeka, hranu i piće, odijelo, stanovanje, obitelj, crkvu, selo, grad, domaće životinje, vrt, polje i livadu, šumu, vodu, zemlju, zrak i vrijeme, pošto naše učevne osnove propisuju, da se u drugoj školskoj godini poduku u zornoj obuci ima združiti sa čitanjem. Sastavljačima ovog dijela čitanke moći će služiti za uzor slovenska čitanka za drugu školsku godinu od Razingera i Žumera. Drugi dio ovog odsjeka, t. j. čitanka za treću školsku godinu, imao bi sastojati od 50—60 uzgojnih kratkih štiva i pjesmica pripovijedajućega sadržaja, u svrhu da se uzmognu na iste nadovezati vježbe u govoru, koje nisu u nijednoj školskoj godini tako potrebite kao u trećoj.

Drugi odsjek ove čitanke namijenjen bi imao biti onim školama, u kojima se jur u trećoj školskoj godini imaju obučavati stvarni predmeti, a razdijeljen bi imao biti u tri dijela i to:

Prvi dio, koji bi imao sastojati od 20—30 bioloških opisa domaćih životinja i djeci najpoznatijih biljaka, te opisa po koje najpoznatije kovine.

Drugi dio, koji bi imao sastojati od dvadesetak zemljopisnih štiva, po kojima će djeca moći naučiti orijentiranje u školi, mjestu i okolici i shvatiti najznatnije zemljopisne pojmove na pr. što je gora, rijeka, i t. d., te u kojima će biti opisana nekoja najvažnija mjesta i točke Istre.

Treći dio, koji bi imao sastojati od dvadesetak štiva, u kojima će se pripovijedati zanimive zgode i događaje raznih naših vladara i inih narodnih

muževa. To ne bi smjele biti strogo povjesne slike, već kao nekakov uvod u učenje povjesnih slika u slijedećim školskim godinama.

I cijeli drugi ovaj odsjek pisan bi imao biti čim lakšim jezikom i slogom.

III.

Čitanka za četvrtu školsku godinu.

Ova bi čitanka imala sastojati od slijedećih odsjeka:

1. Odsjek: štiva i pjesme za čitanje i jezičnu obuku.

Ovaj bi odsjek morao sastojati od pedesetak što štiva u nevezanom slogu što pjesama. Štiva ne bi smjela biti preduga, a mogla bi biti pisana i oduljim rečenicama.

2. Odsjek: štiva za prirodopisnu obuku.

Ovaj bi odsjek imao sastojati od tridesetak štiva, u kojima će biti biološki opisane raznovrsne tuzemne životinje i biline, a i najpoznatije kovine. U svakom bi opisu treba natuknuti korist ili štetu odnosne prirodnine u gospodarstvu i trgovini.

3. Odsjek: štiva za zemljopisnu obuku.

Ovaj bi odsjek imao sastojati od štiva, iz kojih će se moći naučiti orijentiranje i shvatiti razne zemljopisne pojmove, kao što i pojam općine, kotara zemlje i države i u kojima će biti potanje opisana Istra, a većim potezima zemlje Austro-Ugarske monarhije, tako da budu svi ti opisi zajedno stvarali zemljopisnu sliku Austro-Ugarske monarhije. Za lakše shvaćanje i učenje ovog odsjeka moralo bi se ovoj čitanci na koncu dodati zemljovid Istre i Austro-Ugarske monarhije.

4. Odsjek: štiva za obuku u povijesti.

Ovaj bi odsjek imao sastojati od tridesetak slika iz istarske povijesti, iz naše narodne povijesti i iz povijesti Austro-Ugarske monarhije. Naći ili sastaviti prikladnih slika iz istarske povijesti bit će doduše malko teško, nu mislim, da će se ipak moći sastaviti nekoliko slika, u kojima će se spomenuti najstarije gospodare Istre, pokrštenje istarskih stanovnika, dolazak Slavena u Istru i njihov život, mletačko gospodstvo u Istri i pripojenje Istre Austro-Ugarskoj monarhiji. U slikama iz povijesti Austro-Ugarske monarhije imalo bi se opisati iz starije dobe samo najvažnije događaje i najznamenitije vladare, dočim većina tih slika imala bi opisivati zgode sada vladajućeg cara i kralja Franja Josipa I. i znamenitih muževa iz njegove dobe.

IV.

Čitanka za petu i šestu školsku godinu.

Ova bi čitanka morala sastojati od slijedećih odsjeka:

1. Odsjek: štiva i pjesme za čitanje i jezičnu obuku.

Ovaj bi odsjek morao imati dva dijela i to prvi dio za petu, a drugi dio za šestu školsku godinu. Svaki dio morao bi sastojati od četrdesetak što

štiva što pjesama. Štiva i pjesme u ovoj čitanci mogu biti i odulji, mogu biti pisani i težim jezikom, nu ipak ne tako teškim, da ne bi mogli učenici bez pomoći učitelja u većim potezima shvatiti sadržaja. Svakomu štivu i svakoj pjesmi u ovom odsjeku trebalo bi dodati ime pisca, da uzmogne učitelj u višerazrednim školama upoznati učenike s najznamenitijim našim piscima i pjesnicima.

2. Odsjek: štiva za obuku u prirodopisu.

Ovaj bi odsjek imao biti namijenjen samo petoj školskoj godini, a sastojati bi morao od trideset štiva, u kojima bi bile biološki opisane raznovrsne tuzemne životinje i biljke, koje nisu jur bile opisane u predidućim čitankama, te najvažnije inozemne životinje i biljke i najpoznatije i najpotrebitije rude.

3. Odsjek: štiva za pouku o čovječjem tijelu.

Ova bi štiva imala biti namijenjena samo šestoj školskoj godini, a morala bi sadržavati u većim potezima opis čovječjega tijela, najznamenitije pouke za čuvanje zdravlja i najglavnije upute kako valja pomoći onima, koji naglo nastradaju. Svakako bi dobro bilo, da sastavljači novih čitanaka dadu pregledati ovaj odsjek vještomu jednome liječniku.

4. Odsjek: štiva za obuku u prirodoslovlju.

Ovaj bi odsjek imao biti sastavljen tako, da djeca uzmognu na temelju popularnog opisivanja važnih pojava u naravi, najznamenitijih sprava, strojeva i ostalih novovjekih izuma upoznati s najjednostavnijim fizikalnim i kemičkim pojavima. Cijeli bi odsjek morao sastojati od tridesetak štiva, koja bi se po mojem mnijenju imala obrađivati samo u šestoj školskoj godini.

5. Odsjek: štiva za zemljopisnu obuku.

Ovaj bi odsjek morao imati dva dijela i to prvi dio za petu, a drugi dio za šestu školsku godinu. U prvom bi dijelu imala biti potanje opisana Austro-Ugarska monarhija, a većim potezima ostale države Evrope, tako, da budu svi ti opisi skupno sačinjavali zemljopisnu sliku Evrope. Drugi pako dio morao bi sadržavati razdiobu kopna i mora na našoj zemlji, površni opis Azije, Afrike, Amerike i Australije, te najvažnije nauke o našoj zemlji kao nebeskom tijelu. Na koncu čitanke morao bi se dodati zemljovid Evrope i zemaljskih polutaka.

6. Odsjek: štiva za obuku u povijesti.

I ovaj bi odsjek morao imati dva dijela. Prvi dio, za petu školsku godinu, morao bi sastojati od tridesetak povjesnih slika iz povijesti Austro-Ugarske monarhije i njezinih susjednih država, s kojima je u važnim zgodama dolazila u dodir, tako da budu sve te slike osobitim obzirom na naš narod sačinjrvale površni pregled povijesti Austro-Ugarske monarhije. Drugi pako dio, za šestu školsku godinu, sastojati bi morao od tridesetak slika iz opće povijesti staroga, srednjega i novoga vijeka. Osim toga morao bi ovaj odsjek

sadržavati najglavnije o austrijskom ustavu i najpotrebitije o dužnostima i pravima državljana.

7. Odsjek. Posljednji odsjek ove čitanke sastojati bi morao od dvadesetak crtica iz gospodarstva i poljodjelstva za obuku u opetovnicama.

Obrazloživ evo kako si ja predstavljam, da bi imale biti sastavljene naše nove čitanke, postavit ću slavnoj skupštini slijedeća pitanja na raspravu i niže navedeni prijedlog na prihvat.

Pitanja.

1. Je li uopće potrebito, da se za hrvatske pučke škole u Istri sastave nove čitanke?

Ako je potrebito, da se sastave nove čitanke:

2. Imaju li one sadržavati samo učevno gradivo za čitanje u pravom smislu riječi ili također učevno gradivo za obuku u stvarnim predmetima?

3. Je li je dostatno ili premalo, da se za naše pučke škole sastave četiri čitanke i to ovako podijeljene: 1. početnica i čitanka za prvu školsku godinu; 2. čitanka za 2. i 3. škol. god.; 3. čitanka za 4. škol. godinu; 4. čitanka za 5. i 6. škol. god.?

Ako se prihvati ova razdioba:

4. Ima li se u čitanci za 2. i 3. škol. god. i u čitanci za 5. i 6. šk. godinu podijeliti svaki odsjek u dva dijela, naime u jedan dio za odnosnu nižu i jedan dio za odnosnu višu škol. godinu?

5. Imaju li se nove čitanke obzirom na sadržaj sastaviti u smislu navoda i naputaka sadržanih u ovom mojem izvješću?

Prijedlog.

Današnja glavna skupština neka zaključi, da se moje izvješće o čitankama za hrv. pučke škole u Istri sa svim odnosnim stvorenim zaključcima dostavi c. kr. zemaljskomu školskomu vijeću molbom, da ih isto priopći odboru za sastav novih čitanaka, ako taj odbor jur opstoji, a ako takov odbor još ne opstoji, da se zauzme, da se čim skorije sastavi ili pako da povjeri skrb za sastav novih čitanaka odboru našega društva i u tu svrhu priopći mu eventualne svoje naputke.

U stalnoj nadi, da će se današnjom našom raspravom pospješiti izdanje toli nužnih novih čitanaka za naše pučke škole završujem ovo moje izvješće.

Opatija, dne 29. lipnja 1910.

Aug. Rajčić.
učitelj.

Nakon rasprave o pročitanom predstojećem izvješću stvara glavna skupština slijedeće zaključke i prihvaća po referentu postavljeni prijedlog.

Zaključci.

1. Neophodno je potrebito, da se za hrvatske pučke škole u Istri sa-

stave nove čitanke, koje će odgovarati svim potrebama i zahtjevima, što ih današnja pučka škola iziskuje.

2. Nove sastavit se imajuće čitanke neka, osim gradiva za čitanje u pravom smislu riječi, sadržavaju i učevno gradivo za stvarne predmete, pošto naše učevne osnove porabu posebnih udžbenika za realije dozvoljavaju samo u šestom razredu šesterorazrednih pučkih škola, a inače propisuju, da se stvarni predmeti obrađuju »»upotrebljavajuć shodna štiva iz čitanke.««

3. Za hrvatske pučke škole u Istri neka se sastave četiri čitanke, i to ovako podijeljene:

1. početnica i čitanka za 1. školsku godinu;
2. čitanka za 2. i 3. školsku godinu;
3. čitanka za 4. školsku godinu;
4. čitanka za petu i šestu školsku godinu.

4. U drugoj čitanci za 2. i 3. školsku godinu i u četvrtoj čitanci za 5. i 6. školsku godinu neka se svaki odsjek podijeli u dva dijela, naime u jedan dio za odnosnu nižu i u jedan dio za odnosnu višu školsku godinu.

5. Odnosno na sadržaj neka se nove čitanke sastave u smislu navoda i naputaka sadržanih u pročitanom izvješću.

6. Sastavljači novih čitanaka neka povijesne slike sastave osobitim obzirom na Hrvate i Slovene uopće.

7. Najobičnije riječi, što ih narod u Istri krivo naglašuje neka se u novim čitankama označe naglaskom.

P r i j e d l o g.

Društveno predsjedništvo neka podastre c. kr. zemaljskomu školskomu vijeću izvješće Augustina Rajčića o novim čitankama i sve zaključke stvorene o predmetu na društvenoj godišnjoj glavnoj skupštini obdržavanoj u Trstu 20. srpnja 1910. molbom, da ih isto Vijeće priopći odboru za sastav novih čitanaka, ako taj odbor jur opstoji, a ako još ne opstoji, da se zauzme, da se čim skorije sastavi ili pako da povjeri sastav novih čitanaka odboru našega društva i u tom slučaju priopći mu eventualne svoje naputke.

Povijest školstva u austrijskom Primorju.

ANTUN vitez KLODIČ-SABLADOSKI.

(Nastavak.)

Istra.

Uslijed organizacionog štatuta za primorsku c. kr. učiteljsku školu u Kopru, objavljenog spomenutom jur naredbom od 10. srpnja 1875. br. 7252, poučavalo se skupno n a s t a v n i m j e z i k o m n j e m a č k i m đake svih triju

odjela (hrv., slov. i tal.) slijedeće predmete: 1. njemački jezik, 2. pedagogiju, 3. poljodjelstvo, 4 vještine (lijepopis, risanje, guslanje, pjevanje i gimnastiku). Njemačkim nastavnim jezikom poučavalo se skupno prirodopis i fizika u II., III. i IV. tečaju, zemljopis, povijest, aritmetika i geometrijsko oblikoslovlje samo u IV. tečaju.

Vjeronauk i hrvatski jezik (odnosno slovenski i talijanski) poučavali su se u svim tečajevima hrvatskim (odnosno slovenskim i talijanskim) nastavnim jezikom, povijest, zemljopis, aritmetika i geometrijsko oblikoslovlje u I., II. i III. tečaju, prirodopis i fizika samo u I. tečaju.

Ova organizacija bitno se je promijenila ministarskom naredbom od 8. listopada 1885. br. 15.496. i to ovako:

a) Broj nastavnih sati za njemački jezik povećao se za jedan sat u I. i IV. tečaju.

b) Vjeronauk, nastavni jezik odnosne sekcije, matematika i geometrijsko oblikoslovlje, prirodopis i fizika imali se poučavati u svim tečajima jezikom odnosne sekcije, a zemljopis, prirodopis i povijest u I., II. i III. tečaju.

c) Njemački, pedagogija, poljodjelstvo i vještine, naime lijepopis prostoručno risanje, opća nauka o glazbi i pjevanje, guslanje, glasoviranje, orguljanje i gimnastika imaju se poučavati skupno njemačkim nastavnim jezikom u svakom tečaju.

d) U IV. tečaju ima se zemljopis i austrijska povijest također poučavati skupno njemačkim nastavnim jezikom.

e) Sa austrijskom poviješću u IV. tečaju počet će se što prije netom se uzme specijalnu metodiku povijesti i netom se ponove za pučku školu najznamenitije partije iz povijesti staroga vijeka. Kod nastave austrijske povijesti može se zagrabiti naime i u jur obravnavano gradivo iz opće povijesti; veći će dio nastavnog vremena za povijest spasti tako na austrijsku povijest.

Napokon odredi c. kr. ministarstvo za bogoštovlje i nastavu naredbom od 16. kolovoza 1894. br. 18.663 obzirom na zemljopis i povijest, da se u I. tečaju ima obravnati stara povijest do propasti prvog rimskog carstva, u II. tečaju povijest srednjega vijeka i nove dobe do westfalskoga mira, u III. tečaju do god. 1815., a na to će se nadovezati sustavno opetovanje, u IV. tečaju austrijska povijest po Hannakovoj Vaterlandskunde.

Zemljopisno gradivo ima se iscrpsti u I. II. i III. tečaju i opetovati, a u IV. tečaju uzimat će se geografija Austrije u pogledu hidrografskom, entnografskom i statističkom, njemačkim nastavnim jezikom.

Organizacija zavoda od godine 1875. nije zadovoljavala talijanske zastupnike Istre; oni podigoše agitaciju proti opstanku zavoda, a ta agitacija nije mogla ostati bez uspjeha obzirom na polazak zavoda. Tekar nakon reorganizacije zavoda god. 1885., a osobito god. 1894. podigne se broj talijan-

skih đaka, da ih je godine 1898. bilo 58, dočim je u slovenskoj sekciji broj đaka ostao prilično konstantan (49—50), a u hrvatskom odjelu, za koji pripravljaše samo pripravnica u Kastvu pitomce, nije broj đaka nikada postigao visinu, koja bi odgovarala potrebama (13—23). Od god. 1875./6. izobrazio je zavod 808 talijanskih, 1037 slovenskih i 378 hrvatskih pitomaca, od kojih bje iz Istre osjekom $10^{1}/_{23}$ Talijana, $2^{20}/_{23}$ Slovenaca i $15^{1}/_{23}$ Hrvata, iz grada Kopra $2^{13}/_{23}$ Talijana i $^{16}/_{23}$ Slovenaca — broj, koji nije nikako odgovarao potrebama zemlje.

Mora se još napomenuti, da je pitomce iz Istre vukla na zavod samo nada na štipendije. (Slijedi.)

Kotarska učiteljska konferenca u Voloskom.

Hrv.-slov. učiteljstvo voloskoga kotara obdržavalo je dne 20. i 21. lipnja 1910. u velikoj dvorani »Narodnog doma« u Voloskom kotarsku učiteljsku konferencu, kojoj je pod predsjedništvom c. kr. kotarskoga školskoga nadzornika gosp. Dragutina Přibila prisustvovalo 70 učiteljskih osoba.

Kao gostovi posjetili su konferencu gg. Dr. Andrija Stanger, prof Ivan Rabar, prof. Ivan Ivančić, Viktor Car-Emin i kandidati 3. i 4. tečaja učiteljske škole u Kastvu.

Dnevni red bio je obilat sa lijepim zadaćama, koje su pojedini referenti valjano riješili, pa su slijedile živahne debate i stvoreni važni zaključci, koji će sjegurno uroditi dobrim plodom.

Donašamo u kratko zaključke te zanimive konference, dočim izvješće gospodina c. kr. kotarskoga školskoga nadzornika iznijet ćemo zbog njegove zanimivosti skoro u cijelosti, da se mogu njim okoristiti i drugi učitelji širom naše Istre.

I. točka dnevnoga reda: Izbor dvaju zapisničara.

Na prijedlog nadučitelja Augusta Rajčića bjehu izabrani zapisničarima Olga Širola i Niko Matejčić.

II. točka dnevnoga reda: Priopćenja predsjednika.

Predsjednik c. kr. kotarski školski nadzornik Dragutin Přibil pozdravi skupštinare i izvjesti kako slijedi:

Slavna skupštino!

Otvarajuć ovogodišnju kotarsku konferencu, pozdravljam srdačno sve nadošle njezine članove.

U prvom redu pozdravljam veleučeni profesorski zbor c. kr. učiteljišta u Kastvu, koji će svojom prisutnošću osigurati našemu vijećanju stvarnost i uspješnost.

Pozdravljam gospođe i gospođice kolegice, koje će se ovdje s nama natjecati u radu za ljubljenu narodnu školu.

Pozdravljam svesrdno Vas, drugovi moji, učitelji naroda! Došli ste amo iz udaljenih krajeva, iz više manje zabitnih sela, gdje vam teče život pun pregaranja, teških briga i nevolja, gdje vama minu danci puni tihe slave danas u velikoj masi još nepripoznatog, ali istinitog junaštva u boju za prosvjetu naroda našeg. Došli ste ovamo služeći i ovdje uzvišenomu cilju mukotrpnog života svog; oživiti hoćete duh svoj, napojiti srce svoje novim žarom, očvrstiti hoćete volju svoju, da Vam ne klone u radu, čiji plodovi ne dozrijevaju za Vas, ali će ih harna budućnost ipak pripisati Vama. Kultura naroda je taj plod, s njome i naroda našeg sreća.

Uzvišenom tom cilju posvećena su i ova dva danka, što ćemo ih skupa proživjeti. Ne dvojim, da je svatko od nas osvjedočen o zamašaju skupnih naših vijećanja. Zato sam stalan, da će svatko doprinijeti e bi ova dva dana urodila po naš rad u školi i među narodom bogatim plodom, da će ovdje svatko postupati po geslu: ne za osobu već za stvar, po geslu, koje će i meni lebditi pred očima. Ravnajući se tim geslom ne ćemo učiniti nikome krivo i shvaćati ćemo primjedbe ma od koje god strane došle kao stvarne, nipošto osobne opaske. Osobnostima ovdje nema mjesta, svaka kritika leti na predmet, na ideje, ne na nosioca ideja. — Samo tako ćemo osigurati ovoj brojnoj skupštini skladnost, srdačno jedinstvo i bratsku ljubav. Neka harmoniju naših srdaca ne pomuti nijedan neskladan ton, već neka čitava nosi na sebi biljeg najljepše, najodanije kolegijalnosti. — U to ime vas, članovi prve učiteljske skupštine kotara Volosko, kojom mi je čast upravljati, još jednom srdačno pozdravljam, kličući našemu zajedničkomu radu: bilo sretno, Vama na čast, školi i narodu našemu u korist!

Gospodo moja! Prva današnja dužnost mi je upozoriti Vas na veliko slavlje, koje će slaviti srca svih vjernih Austrijanaca, dne 18. kolovoza tek. godine. Njegovo Veličanstvo, premilostivi naš car Franjo Josip I., navršit će osamdesetu godinu blagoslovljenog života svog. Milijuni srdaca prekipjet će na taj dan najčišćeg oduševljenja, najveće odanosti i ljubavi napram tom miljeniku svevišnjeg, napram osretitelju svojih naroda. Osobito učiteljima bit će taj danak svet, ta da smo mogli prošle godine slaviti četrdesetgodišnjicu državnog školskog zakona, zahvaliti se imamo milosti našega velikog cara, koji je otvorio vrata prosvjeti u slavne gradove, kao i u najzabitnija sela, ustanoviv modernu austrijsku opću pučku školu. — Osjećaji našeg srca u tom svečanom momentu ne dadu se izraziti slovima, to se dade jedino ćutiti. I ta naša čuvstva u srcu svakog nas ozvanjaju u vrućoj molitvi: Bože svemogući živi, čuvaj predobri Bože cara našeg Franju Josipa I. Živio, živio, živio! (Dvoranom zaori trokratni »Živio!«).

Prelazim na svoje izvješće o stanju i razvitku navodnog školstva u kotaru.

Svih javnih pučkih škola u kotaru ima 34, od ovih su dvije pomoćne. Jednorazrednica ima 16, dvorazrednica 10, trorazrednica 3, četverorazrednica 3, peterorazrednica 1; šest postepenih razreda ima privremeno hrv. pučka škola u Opatiji. Ispostava ima jedna kao i ekskurendnih postaja. Svih razreda ima danas 70. Dječačka škola je jedna, djevojačka 1, sve druge su mješovite. Cijelodnevnu obuku ima 8 škola, poludnevnu 23, djelomice cijelodjelomice poludnevnu obuku imaju 3 škole. Hrvatskih škola je 19, slovenskih 12, talijanskih 3. U kotaru opstoje 2 njemačke i 3 hrvatske privatne ili sukromne škole.

Istaknuti moram, da treba ustrojiti još mnogo škola, a opstojeće većim dijelom raširiti. — Gdje ima više djece nego ih zakon predviđa za jedan razred, tamo neka se odmah zamoli za pomoćnu silu za vrijeme, dok ne bude provedeno zakonito proširenje pučke škole.

Veći dio škola ima poludnevnu obuku. I to stanje ne odgovara više današnjoj dobi. Mislim, da će se morati nadomješćivati poludnevna obuka po selima neprekinutom prijepodnevnom obukom i to svuda, gdje je to iole moguće.

Hrvatski jezik poučava se u 1 školi kao neobvezatan predmet. Talijanski jezik obučava se u 4 školama obvezatno, u 1 neobvezatno. Njemački jezik je u 5 škola obvezatni, u 7 neobvezatni predmet, 13 škola ima školske vrtove. 17 škola snabdjeveno je knjižnicama za učitelje, 27 škola onom za učenike. Samo 2 škole nemaju obuke u ženskom ručnom radu.

Golema je šteta, da nema svaka škola mjesta za gombanje. Za vrt i gombalište treba skrbiti odmah na početku škole, kasnije se općine veoma rado ogluše napram zahtjevima.

Za obuku upotrebljava se u 34 zgradama 66 osoba. Na žalost naše školske zgrade ne odgovaraju higijenskim propisima. Najgore je u tom pogledu u općini Materija. — No poznato Vam je, koliko li treba boja, dok se dođe do nove školske zgrade. Zato molim gospodu kolege ustrpljenja. Volja je dobra, polagano će biti svakomu zlu kraj. Ali ni Rim se nije sagradio za jedan dan.

Koliko se je moglo doznati, ima u ovom kotaru 7944 u školskoj se dobi nalazeće djece. Od ovih polazi svakdanju javnu školu 6002, opetovne 802, u privatnim školama je 614 djece. Radi polaska viših škola bilo je oprošteno od polaska pučke škole 169 učenika. 35 djece nije polazilo školu radi teških tjelesnih i duševnih mana. Premda normalno razvito nije polazilo školu 292 djece.

U hrvatskim školama ima 4527 učenika, u slovenskim 1968, u talijanskim 380. Samo poludnevnu obuku polazi 4421 djece.

Polazak je slab. Znadem, da se školske globe ne utjeravaju redovito, jer zakon ne predviđa izdatnu pomoć porezne oblasti. Ali čudnovato je to, da

imaju dobri učitelji dobar, loši loš polazak. Dobro će biti svakako katkada posjetiti roditelje kod kuće, te ih sjetiti njihove dužnosti.

Svih učiteljskih sila u kotaru je 66, i to 46 učitelja i 20 učiteljica. Svjedodžbu osposobljenja ima sada 37 učitelja i 18 učiteljica; 7 učitelja ima samo svjedodžku zrelosti, kao i 2 učiteljice. Vjeroučitelja je 34. Ne definitivno popunjenih mjesta ima danas 20.

Školsko pokućstvo još je slabo po našim školama. Ima razreda bez odra (katedre). Klupe su većinom stare, ne higijenične. Ormari neka se drže svuda u redu, te neka se višeputa otvaraju radi vlage. Stolovi moraju biti čisti i ne puni knjiga i spisa. Školsku se ploču mora svake godine prebojadisati. Držati tu najvažniju školsku spravu u redu nije teško. Treba učenike naučiti, da pišu visoko koliko mogu i uvijek blizu lijevoga kraja. Svaki učenik prije nego otiđe od ploče, ju obriše i to najprije suhom krpom za kredu, onda vlažnom ili spužvom, konačno opet suhom krpom. Tako će biti ploča uvijek crna, a ne umazana. Školske podove treba oprati barem četiri puta na godinu, izmesti pak svaki dan uz otvorene prozore. U jutro se obriše prah sa klupa i stola; više puta treba očistiti i naučna sredstva i stijene. Prozore treba od vremena do vremena umiti. Školska soba sa svim što je u njoj mora uzgajati dijete na čistoću. U hodnicima ne smiju stati raznovrsne sprave, kao u starinara. Lijepo bi bilo, da su hodnici ukrašeni slikama i pedagoškim napisima. Prostor pred školom pobuđivati bi morao estetska čuvstva.

Učevna sredstva moraju se lijepo čuvati. U to ime morala bi svaka škola imati malu sobu. Zemljovidi, koji vise uvijek po stijenama, brzo će se pokvariti. Slike za zornu obuku, koje vise uvijek na stijeni, izgubit će na zanimivosti. — Našim školama fali još mnogo naučnih srestava, pak ću poduzeti jednu akciju, da tomu zlu doskočim.

Uredne spise držati je u najljepšem redu. Čistoća je i tu prva stvar, da se ne gadi čovjeku uzeti ih u ruke. Spise, koji se upotrebljavaju svaki dan, treba ukoričiti, da se ne zgužvaju. U svim spisima budi pismo što ljepše, jer iz urednih spisa najljepše upoznaš učiteljev značaj. — Razrednice moraju se točno ispunjivati obzirom na nadnevak rođenja učenika. U tjedniku ne zadošćivaju samo fraze kao »opetovanje«, »kao prošli tjedan« i t. d. Valja točno iznesti sve, što se je uzelo, da se dobije pravu sliku o nastavi.

U nekojim se školama ne dijele školske obavijesti. To je protiv propisa i teške bi posljedice mogle zadesiti učitelja, koji bi u tom pogledu jošte griješio. Upotrebljavati moraju se isključivo tiskanice s orlom. Nijedan učitelj nije dužan držati »školsku maticu« bez oštete. Ako ju pak držite, neka bude vođena točno.

U poslovnom zapisniku ne smije biti bijelih lica, t. j. akte valja riješiti bezodvlačno. Kad znademo, da se spis mora riješiti, učinimo to brzo, da ne

ćutimo na sebi moralnog pritiska neispunjene dužnosti. (Sada u kratko rastumači, kako se riješavaju razni spisi.

Među aktima važne su osobito normalije. (Tumači što su i kako ih valja urediti.)

Propisan je popis normalija, t. j. spis, koji će olakšati traženje raznih odredbi i tumačenje istih novim učiteljima. Propisan je nadalje iskaz knjiga za siromahe, inventar, katalog biblijoteke. Knjige za učenike i one za učitelje ne smiju biti bilježene u istom katalogu. — O školskoj ćemo kronici raspravljati kasnije.

Pamtiti je, da § 136 definit. školskog i nastavnog reda propisuje, da moraju u slučaju potrebe pomagati upravitelju kod urednih spisa svi učitelji, a da je s druge strane za točno ispunjivanje razrednica i ćednika odgovoran nadučitelj. (Slijedi.)

Opaska uredn.: Nismo ispravljali jezika.

† Ivan vitez Trnski.

Priopćio prof. Dr. KEVIĆ.

Godine 1810. rodio se u Gornjoj Iliriji prvi ilirski pjesnik, a godine 1910. preminu u Donjoj Iliriji posljednji ilirski pjesnik. I tako nekim kobnim, regbi, slučajem u isto doba, iste godine slavi hrvatski narod stogodišnjicu rođenja Stanka Vraza i oplakuje smrt Ivana Trnskoga, tih dvaju pjevidruga, dvaju buditelja i uskrisitelja narodne svijesti.

Prvi je umro poslije napornog svoga rada u cvijetu svoje mladosti, uprav u ono vrijeme, kad su ilirskoj ideji poslije njezine slavne apoteoze od god. 1848. bila polomljena krila, kad se mislilo, da su se izjalovile sanje rodoljubnih srdaca, da je rad od blizu dva decenija ututanj izgubljen, a drugi je u visokoj svojoj starosti doživio pomlađenje i okrijepljenje divne one ilirske ideje, koja ne će nikad propasti; vidio je svoj i svojih davno već preminulih ilirskih drugova rad, kako je stostruko oplodio sve naše zemlje od Triglava do Balkana i od hladnoga Dunava do mutne Bojane.

Rijetko je naći čovjeka, koji bi mogao takom utjehom i takim ponosom pogledati u proživjele svoje dane, kao što je to mogao naš Trnski. Nije šala vidjeti cijeli jedan, i to svoj žarko ljubljeni narod, kako vrluda bez svoje narodne svijesti, bez ikakve prosvjete, bez jedinstvenog jezika, bez savremene opće književnosti, bez ikakvih političkih prava, odasvud isisavan i progonjen dapače djelomice pod okrutnim osmanlijskim jarmom, vidjeti ga, rekoh, kako sada slobodan i duševno ujedinjen sa svojom prosvjetom, sa svojom lijepom književnošću i umjetnošću stupa o bok prosvijetljenih evropskih naroda poslije tolikih teških kulturnih i političkih borbâ, dapače i krvavih ratovâ, djelotvorno

ga pratiti u njegovu brzom i s toga kraju još u povijesti neviđenom napretku i razvoju, a znati i osjećati, da je sve on, Trnski, to ne samo doživio i vidio, već sa svojim oduševljenim drugovima i potakao i pokrenuo i neumorno, samoprijegorno o tom snovao i radio! Zar onda poslije svega toga nije mogao u 91. godini plodonosnog svog života s pravom kazati: »Sad otpusti slugu svoga, Gospodine, jer su vidjele oči moje spasenje tvoje!«

* * *

Značajno je, da je Ivan Trnski, taj učitelj svoga naroda, bio sin pučkog učitelja. Rodio se Ivan god. 1819. na 1. svibnja u Rači, u sadašnjoj bjelovarskoj županiji. Budući je ostao već 1830. sirota bez oca, primiše ga u zagrebačko sirotište. Tu se tako odlikova naukom i bistrinom uma, da je svratio odmah na se opću pozornost, te nije čudo, što su ga još u sirotištu upoznali ilirski prvaci, kao Gaj i Rakovac, osobito otkako je već 1835., dakle u samom početku ilirskog pokreta, izašao u 14. broju »Danice« njegov kratki sastavak »Konj Kosciuskov«. Kao gimnazijalac u Zagrebu bio je on miljenik Vrazov i Gajev, koji su ga oduševljavali za ilirske ideje i davali mu čitati ilirske knjige, osobito »dubrovačke klasike«. On im je i pomagao ispravljajući članke za »Novine«, jer je već od kuće poznavao dobro narodni govor, budući bio rođeni štokavac. Njegova majka, dobra kršćanka, nukala ga, da joj prevede nekoliko crkvenih pjesama, koje su se kašnje i raširile po hrvatskim molitvenicima, a za darovita mladića bile su prvim kamenom kušnje za njegov potonji obilni prevađalački rad.

Svršivši gimnazijske nauke i dobivši potporu krajiške vlade ode u Grac, da se tamo izobrazi za upravnog činovnika u Krajini. Vraz ga je u Gracu lijepo preporučio svojim mladim prijateljima: Muršenu, Trstenjaku i Lovriću, s kojima se naš Ivan brzo upozna i sprijatelji. Osim svojih zvaničnih nauka bavio se naš Ivan i lijepom knjigom, čitajući i prevađajući pjesme Schillerove, Bürgerove, Grünove itd., polazeći marljivo biblioteke, slušajući na sveučilištu literaturu i estetiku. U praznicima bi putovao po svojoj domovini upoznavajući se s narodom i njegovim prvacima, kupeći narodno blago i propovijedajući ilirske ideje. Tako je već 1839. proputovao koljevku Hrvatstva, klasičnu Dalmaciju, gdje se upoznao s narodnim kolovođama: s Petranovićem, Kaznačićem i dr. a u Kotoru s pjesnikom »Gorskog Vijenca« Petrom II. Petrovićem Njegušem.

God. 1841. svrši svoje nauke u Gracu i povrati se u domovinu, i sad počinje njegov neprekidni zreli književni i domoljubni rad uz naporne zvanične poslove. Najprije ga namjestiše za upravnog činovnika II. banske pukovnije u Petrinji. Iza kratkog djelovanja u Divuši premjestiše ga u jeseni god. 1842. u Glinu, gdje je slavni kasniji ban Josip Jelačić bio upravo imenovan pukovnikom I. banske pukovnije. Poznanstvo i srdačno drugovanje s Jelačićem bilo

je od velike važnosti za cijeli budući život i rad pjesnikov. Postavši Trnski poručnikom bi premješten u Vrginmost. Otalen ga već novi ban Jelačić god. 1848. pozove u Zagreb na bansku konferenciju, koja je bila sazvana, da izradi osnovne reforme za Krajinu. God. 1850. postade nadporučnikom, u kom ga svojstvu ban 1852. pozove u odsjek krajiške uprave u Zagreb. Od god. 1854. do 1858. nalazimo ga, gdje službuje kao pukovnijski upravni izvjestitelj u Glini, gdje je proveo najljepše dane u društvu svog pjesničkog druga i prijatelja Petra Preradovića. God. 1858. bi premješten u Mitrovicu, pa u Bijelu Crkvu gdje postade i kapetanom. Otalen ga pozvaše u Beč, gdje je fungirao kao izvjestitelj u povjerenstvu za izrađivanje zakonskih osnova i preinaka za Krajinu. Pod kraj god. 1860. dođe u Karlovac u svojstvu upravnog pukovnijskog izvjestitelja k slunjskoj pukovniji, gdje je 1863. dobio za zasluge red Franje Josipa. Bio je za to vrijeme aktuarom srpskog narodnoga kongresa, u čemu se tako odlikovao, da je bio počašćen redom željezne krune. Bivši god. 1865. izabran slunjskim zastupnikom za hrvatski sabor, u kom je bio imenovan bilježnikom i članom adresnog odbora, dođe u Zagreb, gdje je otada uz male prekide — od 1871. do 1872. bio je imenovan prvim velikim županom istom razvojačene bjelovarske županije — stanovao sve do konca svoga života služeći u raznim visokim svojstvima, a od god. 1885. uživajući zasluženi mir.

Da je u svojoj službi bio silno marljiv, tačan i savjestan, svjedoči ne samo njegova velika obljubljenost kod predpostavljenih, već i visoka odlikovanja, što su mu podijeljena. Tako je osim spomenutih dobio 1872. komturski red Franje Josipa. Nudili su mu i mjesto odjelnog savjetnika kod ugarsko-hrvatskog ministarstva domobranstva, a i velikog župana na Rijeci, ali nije htio ostaviti svog omiljelog Zagreba. Koliko je bio cijenjen, vidi se i iz toga, što je na prijedlog generala Gablenza bio dodijeljen carskoj pratnji, kad je naš car pohodio Krajinu. Tu se je kao tumač i izvjestitelj Trnski tako odlikovao, da ga je Njegovo Veličanstvo imenovalo izvan reda pukovnikom.

Kroz cijelo vrijeme svoje službe bio je Trnski ne samo dobar i valjan činovnik, već i pravi, značajni hrvatski rodoljub. Nije bio slijepo oruđe u ničijim rukama, svugdje mu je bila narodna čast i korist na prvom mjestu. Rađe se odrekao službe, nego li počinio što proti svojoj savjesti i proti svom narodu. Tako se odrekao i časti velikog bjelovarskog župana, što nije mogao proturati na izboru domoljubne narodne kandidate.

Moguće da ona osobita ljubav Trnskoga prama našoj Istri potječe i otalen, što se on baš na istarskom tlu u Jelšanima vjenčao god. 1850. na 7. srpnja odabranicom svog srca, Viljkom Lavrićevom, sestrom goričkog odvjetnika i slovenačkog rodoljuba dra. Lavrića, s kojom je Trnski izrodio devetero djece.

(Slijedi.)

Pravni odnošaji učiteljstva u Tirolskoj

(zakon od 7. junija 1910.)

Dne 7. junija 1910. bio je potvrđen novi školski zakon, koji uređuje pravne odnošaje učiteljstva u Tirolskoj. Vadimo iz toga zakona slijedeće:

U Tirolskoj dijeli zakon glede učiteljskih beriva gradove i mjesta na četiri kategorije. U prvu kategoriju su ubrojili gradove Inomost s Höttingom i s Mühlau, Bozen s Griesom, Zwölfmalgreien, Meran s Maisom, Rovereto i Trident. U drugu kategoriju spada 19 mjesta, u treću 60, a u četvrtu ostala mjesta.

Beriva se ne obaziru na to, da li je učiteljska osoba privremeno ili stalno namještena, nego samo na to, ima li ispit zrelosti ili osposobljenja. Niti petgodišnjih doplataka nema u Tirolskoj, nego se učiteljstvu povisuju beriva svake četiri godine počam od ispita osposobljenja.

U mirovinu uračunavaju se dvije godine pred ispitom osposobljenja i sve godine nakon toga ispita.

Učitelji sviju kategorija s ispitom zrelosti imadu 600 K plaće (Gehalt); osim toga primaju učitelji I. kategorije doplatak (Zulage) 600 K, oni II. kategorije 450 K, III. kat. 350 K, a IV. kat 250 K.

Učiteljice s ispitom zrelosti imadu samo 75%.

Učitelji sviju kategorija s ispitom osposobljenja imadu prve 4 godine po tome ispitu 800 K plaće; osim toga primaju učitelji I. kategorije 800 K doplatka, II. kat. 600 K, III. kat. 400 K, a IV. kat. 300 K. Svake daljne 4 godine povisuje im se plaća (Gehalt) u svim kategorijama za 100 K i to 8 puta, a za tim im ona ostane nepromijenjena; osim plaće povisuje im se i doplatak (Zulage) i to učiteljima I. kategorije za prva 4 četverogodišta po 100 K, a za daljna 4 četverogodišta po 200 K, onima II. kat. prvih 5 četverogodišta po 100 K, a daljna 3 četverogodišta po 200 K, III. kat. prvih 6 četverogodišta po 100 K, a 2 daljna po 200 K i IV. kat. 7 prvih četverogodišta po 100 K, a zadnji 200 K.

Učitelji niže kategorije ne mogu stupiti u višu, ako ne dođu na mjesto više kategorije.

Učitelji prije ispita osposobljenja imadu najveću plaću 1200 K (I. kat.) a najmanju 850 K (IV. kat.). Nakon ispita osposobljenja imadu najveću plaću prve 4 godine službe 1600 K (I. kat.) a najmanju 1100 K (IV. kat.). Nakon 32 godine službe postignu plaću od 3600 K (I. kat.) odnosno 2800 K (IV. kat.).

Učiteljice imadu 75%.

Doplatak za upravu škole iznaša za jedan razred 50 K, a za svaki daljni razred 25 K.

Učiteljima pripada stan u naravi sastojeći se od najmanje triju soba, a učiteljicama od najmanje dviju soba s nuzgrednim lokalima.

Nema li stana u naravi, onda dobivaju učitelji I. kat. stanarine 500 K, a učiteljice 250 K; učitelji II. kat. 400 K, a učiteljice 200 K; učitelji III. kat. 300 K, a učiteljice 150 K i učitelji IV. kat. 200 ili 150 K, a učiteljice 120 ili 90 K.

S istim datumom izdan je zakon o osnivanju, uzdržavanju i o polasku javnih općih pučkih i građanskih škola.

Za učiteljske plaće doprinaša zemaljski školski fond, općine i takozvani »Gebietsschulfond«.

Nakon 12 godina života imaju se po mogućnosti djevojčice na četveroili višerazrednim školama posebice podučavati, a na šesterorazrednim školama moraju se odijeljeno podučavati.

Učenici mjesta I. i II. kat. plaćaju semestralno 3 K, a ona III. i IV. kat. 2 K školarine. Školarinu plaćaju roditelji najviše za troje svoje djece, a polazi li im u školu više od troje djece, ne plaćaju za ove ništa.

Školske globe se upotrebljavaju za nabavu učila i knjiga za školske knjižnice.

Kukavičja jaja.

Istarski Hrvati, na oprez!

Često sam puta sam sebe pitao, kako je to da nas prejasna republika mletačka nije potalijanila, tâ njezin krilati lav bijaše svoju šapu protegnuo na veći dio Istre za dugi vijek?

Odgovor sam dobio: Mletačkoj Signoriji stalo je do toga da naš kmet ostane kmet, da za gospodu rabota, a inače nek govori kako hoće. Da ga Serenissima nauči talijanski jezik, trebalo bi bilo škola za puk, ali to sredstvo činilo joj se preopasno: nije prosvjetljivala svojih tal. kmetova, kamo l' da naše! Kmet bi dignuo glavu, a gospodi je trebalo da ju skučuje do zemlje, što ju za gospodu morao natapati krvavim znojem. U drugu ruku nijesu nobili prejasne republike niti općili s prezrenim našim kmetom, talijanski puk ga mrzio i tako ti ostane naš kmet našim.

Mali Korzikanac zakrenu krilatomu lavu vratom poput Samsona i Istra pred stotinu godina spade pod vlast dvoglavoga austrijskog orla. No i nadalje je u Istri sva upravna vlast nad pokrajinom bila u rukama istar. Talijana, a oni su znali upravljati zemljom po tradîcijama nekadanje »Kraljice mora«, brižljivo su čuvali kamene lavove, da se kod ljudi ne izgubi spomen na Veneciju, promišljeno su zanemarivali prosvjetu puka svoga i našega da uzmognu i nadalje živjeti od kmetskih žuljeva.

No iza sedamdesetih godinâ, iza državn. školskoga zakona (14. V. 1869.) morala su i tal. gospoda početi otvarati škole za puk, ako im se i nije dalo. Dakako da su najprije pomislili na svoj tal. puk, a naš puk su odsudili na duševno i tjelesno robovanje.

Ali dobrome Bogu smili se robovanje naše, pa nam posla muževe, da izvedu puk naš iz tmine neznanstva. I naš puk, potaknut tim muževima zaželio si prosvjete, škole, pa stao vikati: »Dajte nam školâ!« Teško je gospodi bilo. »A tko će nam pure pasti«, usklikne u saboru još pred par godina vođa Talîjana, »tko će kopati, ako budu svi študirali«, govorahu po našim selima talijanska gospoda i odvraćahu tako puk od škola.

No nijesu uspjeli svagdje: trebalo je dati i Hrvatima po koju školu.

Ali da spase što se spasit dade, gospoda snesoše u hrvatske pučke škole kukavičje jaje t. j. talijanski nastavni jezik uz hrvatski. Gospoda su dobro mislila na budućnost: iz onog podmetnutog jajeta izvalit će se de jure vremenom proždrljivi kukavičić, naime posebna talijanska škola, koja će paralizirati rad hrvatske škole i stvarati malo po malo Talijane iz Hrvata i — — Bog si ga znao, ne će li onda jednom ovi janjičari uskrisiti krilatoga lava.

A kako su ta jaja snesli u naše škole?

Evo bilo je ovako.

Prvi korak za otvorenje škole jest komisija na licu mjesta. Ta komisija ili naški povjerenstvo ima glavnu zadaću da pita ljude, u kojem jeziku hoće da im bude škola. Ne bi toga trebalo, jer zakon kaže, da mora biti škola u onom jeziku, koji govori onaj puk, gdje će se zidati škola. Oblasti znadu dobro, da se u selu X govori hrvatski, dakle po svetom slovu zakona mora biti škola hrvatska. U selu Y govore ljudi talijanski, ergo će imati školu talijansku. U gradu Z govore ljudi nekoji talijanski, a nekoji hrvatski; za Talijane će se osnovati tal., a za Hrvate hrvatska škola. Da ljudi Hrvati u kojem selu odgovore komisiji. Mi ćemo kinesku školu, zar bi to komisija uzela u obzir? Ne bi, kako ni ne smije, ako oni ljudi kažu, da će talijansku (jer škola mora biti po zakonu i naravi u materinskom jeziku djece). Ipak ono prvo ne uzme u obzir, a ono drugo (naime talijansku školu) zabilježi debelim slovima u zapisnik.

Ma da l' se to događa!?!

Jest, borami! Pred par dana reklo cijelo selo povjerenstvu: »Mi smo svi do jednoga Hrvati, ali ćemo školu talijansku« — i dobit će ju usprkos svetom slovu zakona, naravi i morala.

Jedan svršeni učiteljski kandidat rekô je na glavnoj skupštini »Hrv. učit. društva za Istru« dne 20. VII. u Trstu, neka se učiteljstvo pača u veliku politiku, našto mu odvraćamo, da to nije naš posao, nego naših političkih vođa, ali ja ih ipak molim te naše vođe, neka za čas puste veliku politiku s vida, pa nek svrnu svoj pogled na ove »male stvarčice«, na pučke škole.

Zalutao sam. Htio sam odgovoriti na pitanje, kako Talijani snesu kukavičja jaja u naše škole, pa sam zastranio. Molim oproštenja! Evo me pri stvari.

Komisija za ustanovljenje škole došla u selo. Sakupilo se selo ko na svetac.

»Došli smo, ljudi, radi škole.«

»»Hvala Bogu!««

»Hoćete li školu?«

»»A ma kako ne bi! Želimo ju ko ozebao sunce.««

»Kakvu školu hoćete?«

»»Bog vas vidio, zar mi znamo? Za to ste Vi postavljeni.««

I komisija odluči školu s hrv. i tal. nastavnim jezikom.

Drugom zgodom pita komisija:

— Kakvu školu hoćete?

— Našu, glasi odgovor.

— Kako vi govorite?

— Kako čujete slovinski, hrvatski.

— Dakle hoćete hrvatsku školu?

— Da!

No sad se digne iz puka jedan jedini krnjel seoski i reče: »A kamo ću ja moju djecu u školu slati? zar u hrvatsku? Ne ću. Neka bude škola talijanska.«

I komisija odluči školu s hrv. i tal. nastavnim jezikom.

U trećem selu izrekli se svi roditelji za hrv. školu. Komisija šuti i ide na čašu vina i komadičak mesa a kmet za motikom. — Do par dana stigne iz onog sela na oblasti molba, potpisana od dvojice-trojice za školu s talij. nastavnim jezikom. Odluči se paralelka.

U jednom selu svi govorili hrvatski, samo u jednoj jedinoj se govorilo talijanski. Ljudi su komisiji rekli, da će talijansku školu. Bili su tako naučeni da kažu. Kot. nadzornik ne da, jer bi to bilo proti zakonu, buduć škola mora imati za nastavni jezik materinski jezik djece. Ovaj put je pobijedila pravednost i zakon: škola hrvatska bi osnovana. Došao učitelj — a nije bio samo slučaj što je bio talijanaš. Kroz cijelu godinu javljao je izostatke djece iz škole i navađao uzrok, da djeca ne će u hrv. školu; kad bi bila škola talijanska, bilo bi drukčije. Međutim poučavao učitelj par djece seoskih poglavica u tal. jeziku, a drugo vrijeme je šetao. Došla bi i druga djeca, ali se za nju nije skrbio. Dođe na inspekciju kot. nadzornik. U školi našao ono par djece, koja su tal. nešto naučila, a drugu djecu je učitelj sakrio u šumicu pod školom. Nadzornik obećao da će opet doći. Sad se nastojalo prestrašiti nadzornika s napadajima, jer je tobože partajičan (bio je Hrvat). Molbe za tal. školu uče-

stale, učitelj se šetao — — i teda negda određena bi nova komisija, koja će od kuće do kuće, da čuje kako ljudi govore. Selo je za to doznalo, pa se pripravilo. Zapovjedilo je dvjema ženama, koja su znale dvije tri talij. riječi da će pred komisijom šuljati se iz kuće u kuću i biti majke u svim kućama; i par dječaka, koje je učitelj međutim naučio nešto tal., imala su zastupati svu djecu u selu. Za svaki slučaj morale su i druge žene naučiti nekoliko fraza u tal. jeziku. I komisija stupi u prvu kuću. »Dobar dan! Hvaljen Isus!« a iz kuće odjekne »bujorno«. Jedan će od komisije: »Kako govorite doma?« »Njente per slavo šjor«, bi odgovor. »Parlate la lingua italiana?« — Tutto per taljansko šjor. »A djeca?« pita komisija. (Bila su sakrita). Tobožnja majka zove: »Matić, dove ti že pasja vira!« Matić dotrči. Nadzornik ga nagovori hrv., ali Matić, ko da je s neba pao. Pitaju ga talijanski. Aha! Sad da ga čuješ! Nije šala, Matić govori tal. Komisija se smije i ide u drugu kuću, a pred njom ista Luca šulja se. Da je ne poznadu, ne kaže se cijela, nego omotanu maramom glavu naklanja preko naslona i govori dakako talijanski. Komisija ode u još jednu kuću i uvjeri se, da djeca i majke govore talijanski. Do 15 dana dođe dekret da je škola paralelka i ljudi slobodni da upišu djecu u koji im drago odio. . . .

Sada da vidimo, kako se je iz kukavičjeg jajeta (iz tal. jezika u hrv. školama) izvalila kukavica t. j. posebna talijanska škola u čisto ili gotovo čisto hrvatskom selu.

Na paralelke namještalo se, a namješta i danas hrvat. učitelje, jer oni nešto znadu tal. i lako nauče.

Ubogi ti hrv. učitelji jaukahu: Što ću poučavati u tal. odjelu i kako, kad me djeca ne razumiju! A oblasti odgovaraju: »Ne smetaj! Pusti nas na miru! Čini što možeš!« (Ne službeno govore: Ala su glupi ovi pučki učitelji). Dođe na inspekciju talijanski nadzornik točno svake godine (hrv. ne mogu doći, jer ne dospiju, a čemu i bi, kad je paralelka škola samo za nuždu, nema ni nastavnoga plana), uvjeri se da djeca malo znadu pa to reče učitelju. Učitelj mu kaže prave uzroke, ali nadzornik stisne s ramenima, ode i referira:

»Treba za onu školu drugog učitelja, sadašnji ne zna dobro talijanski.«

»Drugog učitelja?! Otkle, bolan!? Pošalji tamo talijanskog učitelja, pa kako će poučavati u hrvatskom odjelu, kad ne zna ni a hrvatski.«

Drugog izlaza nema, nego da se škola po narodnosti razdijeli. Paralelka je nesmisao a i tal. članovi to vele, oni isti, koji su paralelku zagovarali prije. C. kr. pokr. šk. vijeće zaključi razdijeljenje: i tako ti, dragoviću moj, u čisto hrvatskom selu talijanska škola. Za broj učenika nema straha. Sirotinje svuda: daj mu knjigu, tablicu, daj mu cipelice za zimu, odjelce za vazam; za to priskoči u pomoć Lega, općina. Naši nekoji ljudi nemaju skrupola da šalju svoju djecu u takvu školu: provincijalna je, nije legina, pod zakonom

je, kao i hrvatska škola. Pa ako je djece samo 25 u takvoj školi, naša općina učini tekar sada proti njoj utok, jer mora da plaća još jednu stanarinu, c. kr. pokr. šk. vijeće odgovara da broj 25 nije mnogo manji od 40. Općina učini utok na ministarstvo, ali i ovo odbije utok. Sad će možda možda koji zastupnik interpelirat u saboru ili izreći par riječi, pak će i on i općina učiniti svoju rodoljubnu dužnost, a po leđima će dobiti, znate l' tko? Hrvat. učitelj, koji »ništa ne radi«. Prije su na njegove molbe i prijedloge bili gluhi i nijemi, a sada ga spominju al da lupaju po njemu i tako opravdaju svoj nemar za pučko školstvo i hrv. narodnost. Ne daj Bože, ako im učitelj u svom opravdanom gnjevu dovikne:

»Zar sam ja bio ovdje, kad je došla komisija za ustrojenje škole? Jeste li vi poučili narod prije nego je komisija došla? — Zar sam ja zastupnik, da na kompetentnom mjestu pitam, kako komisije postupaju? — A tko je davao siromašnoj našoj djeci knjige, pera i pisanke i kruha. Vi ili ja? Kad sam vas pitao za potrebоće siromašnoj djeci, jeste li se udostojali i odgovorit mi samo? A da nisam mogao svima potrebnima dati, zar sam ja kriv?« —

Znate l', što će reći ovakvome učitelju? Najmanje »zadirkivalo« ili sada »furtimaš,« i tim će spasiti svoje rodoljublje.

Evo vam nekoliko talij. škola, koje su u najnovije vrijeme nastale iz paralelka: Draguć (2 talij. obitelji, svi drugi Hrvati), Sovinjak (10 tal. djece ostali Hrvati), Pićan (15 tal. djece, drugi Hrvati), Žminj (20 tal. djece, drugi Hrvati), Roč (20 tal. djece) itd.

Do mala će se izvaliti tal. škola iz paralelke u Tinjanu (2 tal. obitelji), Gračišću (2 tal. učenika), Žbandaju (0 tal. djece), Rovinjskom selu (15 tal. djece), Unijama i skoro sviju škola na Poreštini.

U sv. Katarini kod Pićna jest komisijonalno ustanovljena hrv. škola, mora da bude, jer su tamo svi Hrvati, a već su na »Junti« raspravljali o utoku nekoga Chicovicha et cons. da bude škola paralelka, a kasnije će se iz nje »zakonito« razviti dvije posebne škole: tal. i hrv.

I tako se pred našim očima s našom privolom (jer mukte preko toga prelazimo na veliku politiku) stvaraju u našim selima kovačnice Talijana.

Učitelj.

† Josip Klobučar.

(Vadimo iz zagrebačke „Škole" br. 8):

Neumitna smrt zaoštrila i opet svoju kosu, da njom prereže nit jednomu životu — životu doduše umirovljenoga, ali u radu uvijek aktivnoga pučkoga učitelja, bivšega ravn. učitelja kaptolske pučke škole, Josipa Klobučara.

Tko je poznavao njegovu kršnu snagu, tko je do nedavna s njim zdravim razgovarao, ne bi doista ni iz daleka slutio, da se za nekoliko tjedana može bolest tako razviti, te ga baciti u naručje hladnoj zemljici.

Dana 28. VI. zijevnula je crna zemljica, hrvatska gruda, da u svoje ledeno okrilje primi jednoga smrtnika, jednoga pučkoga učitelja, koji je u posljednjem svom atomu odavao, da je učitelj, da je prijatelj narodne prosvjete, da za tu prosvjetu žrtvuje sve, što mu je kao učitelju moguće.

Pokojni Josip Klobučar rodio se u bijelom našem Zagrebu dne 18. ožujka 1842., gdje je odrastao i izvršio svoje školovanje, t. j. četiri gimnazije i preparandiju. Pun mladenačkoga zanosa i žara nastupio je — povodom dekreta izdanoga 11. X. 1861. po preč. duh. stolu s potpisom »Juraj Card. Nadb.« — svoje službovanje na školi u Bregima kraj Ivanića grada, gdje je ostavio ugodnu uspomenu, kad je za tri godine zadobio bolje mjesto u Nartu (Posavina). Ovdje je neumorno djelovao gotovo 13 godina, a kruna plodonosnoga njegova rada jest novosagrađena škola, lijep voćnjak i vrt, kao i drugo školi pripadajuće zemljište. Stara škola nije bila u Nartu, nego u Dragušićki, no ta je bila već trošna, a prijetila joj je pogibelj, da će ju progutati jaki valovi Save, koji su već dolazili za vrijeme poplave upravo do škole i crkve.

Plodonosni i opći, školski i izvanškolski rad velevrijednoga pokojnika kroz 13 godina u Nartu svratio je pozornost mjerodavnih i odlučujućih faktora, te su vrloga Josipa Klobučara, kao čovjeka željezne snage i jake volje namjestili na kaptolsku školu u Zagrebu, gdje i treba takov delija, budući da je blage uspomene Irgolić pod teretom svojih — u školi stečenih boli — malaksavao i svršio. Tako je pokojnik odmah iza smrti Irgolićeve imenovan ravnajućim učiteljem.

U Zagrebu je dakle službovao od 1. siječnja 1888., pa sve do 20. prosinca 1905., kadno je — prem tjelesno inače krepak — morao radi oslabljenih glasilnica u grlu zatražiti mirovinu — nakon 44-godišnjega uspješnoga službovanja. I ovu boljeticu u grlu stekao je u školi, u radu, — i on izgubi glas, Vis. kr. zem. vlada izrazila mu prigodom umirovljenja svoje priznanje za odličan i mukotrpan rad u nizu tolikih godina.

Kad je bio učiteljem u Bregima i Nartu, dobivao je gotovo svake godine pohvale od svojih pretpostavljenih, gdje isticahu, da je »vazda uljudan i ugladjen riječju svima povoljan, u ćudorednom i građanskom pogledu svim zakonima podložan«. Tako su ga opisivali ne samo tada vladajući u školi duhovnici, nego i c. kr. namjesničko vijeće od 14. X. 1864. izrazuje mu pohvalu.

Duhovni poglavari voljeli su ga i poradi toga, što je mladež u religijoznom pogledu odgajao tako, da je krasno spajao religiju s ostalim disciplinama, a k tomu sâm njegov ćudoredni i trijezni primjer utjecao je silno na

mladež njemu povjerenu, te su ga smatrali ocem i prijateljem, pred kojim je svako dijete moglo očitovati svoje želje.

Rad njegov priznat je mnogo i time, što je za vrijeme dopusta gradskoga školskoga nadzornika u Zagrebu bilo otpisom kr. zem. vlade od 15. VIII. 1889. povjereno njemu, da rješava prešne školske poslove, a da bude zamjenikom škol. nadzornika.

Gospodarska podružnica u Dugomselu ima mnogo da zahvali baš Klobučaru, da se razvila lijepo, pa mu je to i priznato pohvalnim riječima u zapisniku gospodarske skupštine od 5. IV. 1888. Ta i jubilarna izložba u Zagrebu ponosila se s njime kao porotnikom.

Zagledajmo u učiteljske inštitucije! Nema ni jedne u Zagrebu, u kojoj nije djelovao svom dušom, svim žarom i potpunim oduševljenjem za sigurnost povoljnoga uspjeha. Dapače kumovao je pri osnutku tih inštitucija doduše kao čedan, ali kao maran i plodan radnik.

U hrv. pedagoški književni zbor unišao je 2. XI., kad je izabran dopisujućim, a već 31. XI. 1877. pravim članom njegovim, dočim je od god. 1909. začasnim članom njegovim.

Učiteljsko društvo za grad Zagreb i okolicu imalo ga punih 18 godina svojim predsjednikom, a hrv. pedagoški književni zbor dugo godina svojim blagajnikom, gdje je svaki filir upravo ljubomorno čuvao i izdao ga rado samo tamo, gdje je bilo nužno. Našao se takodjer medju osnivačima »Hrvatske učiteljske predujmovne i posmrtne zadruge,« gdje je gotovo pretjeranom točnošću bilježio i pazio na svaki novčić, samo da dodje što više u korist onima, koji se tom pogodovnom institucijom služe. U »Savezu hrv. učiteljskih društava« bio je potpredsjednikom kroz više godina, te je kao takav i pustio i svoju plemenitu dušu.

Još je toga mnogo, što bi se dalo iznesti u pohvalu miloga nam pokojnika, nad čijim odrom očekujemo, da Bog dobri svojom providnošću odredi medju učiteljima mnogo i takovih, koji će znati i htjeti slijediti idealne i opće korisne radove premiloga pokojnika, koji je bio vjeran svojoj svetoj vjeri do zadnjega daha, pa je izmirio i oteretio dušu svoju Vječnom okrepom svetih Sakramenata, te je tako spokojno, bez vanjskoga izraza teških boli, poput trudna radnika više zaspao, nego umro — kako kažu — oni njegovi, koji su to motrili ljutom boli i tužnim srcem.

Hrvatsko pučko učiteljstvo — naročito bliži znanci s harnošću će se sjećati ovoga trudbenika na polju školstva, koji je neumornim radom prikupio sve radove i radenike pedagoškoga zbora za sve vrijeme njegova života od početka do danas u knjizi »Napredak«, a isto tako sastavio je i zgodan spomenspis, u kojem crta postanak i opstanak društva za grad Zagreb i okolicu pri njegovu 25-godišnjem jubileju, koji će se ove godine proslaviti. Ovo mu

bijaše zadnje književno djelo! — Cijeloga svoga života marno je pisao u miljenčetu »Napretku«, kojega je sjajno uzveličao prigodom 50-godišnjice lista u ogromnoj knjizi »Napredak«. A i njegov »Učitelj u Jabukovcu« lijepa je književna ostavština nezaboravnoga Josipa Klobučara.

Osim toga bio je član »Društva za prehranu siromašne školske mladeži u Zagrebu«, »Hrvatskoga filatelističkoga društva« i »Češkoga učiteljskoga udruženja u Pragu«.

Dne 28. lipnja o. g. u 5 i pol sati poslije podne rastadosmo se s vrijednim starinom za uvijek. Težak je to bio čas. Brojni drugovi njegovi, što su pohrlili na zagrebačko centralno groblje, da mu iskažu posljednju počast, pa prijatelji, učenici i sugradjani njegovi, duboko su osjećali, kako gube s vrijednim pokojnikom nešto, čim nas rijetko dariva život. Kako je pokojnik bio štovan i ljubljen i medju učiteljstvom i gradjanstvom, vidjelo se po tom, što su došli, da se oproste s njim gotovo svi školski nadzornici, zatim svi zagrebački učitelji, mnogi zagrebački gradjani, a društva, u kojima je pokojnik radio okitiše njegov grob krasnim vijencima. Učiteljski pripravnici zagrebačke učiteljske škole otpjevaše mu skladno dvije tužaljke, a s pokojnikom se oprostio u ime hrvatskoga pučkog učiteljstva, »Hrv.-pedagoško-književnoga zbora«, »Saveza hrv. učiteljskih društava« i »Učiteljskoga društva za grad Zagreb i okolicu« Josip Škavić, tajnik »Zbora«, ovim govorom:

»Žalobni zbore! Minulo je pô stoljeća, otkako se pojaviše na obzorju naše narodne prosvjete i na obzorju našega učiteljskog života prve zrake novoga i jasnijeg dana. Minulo je već pô stoljeća, otkako se hrvatsko pučko učiteljstvo ocutilo pozvano, da stupi slobodnijim korakom na njivu naše narodne prosvjete i da na njoj samostalno radi za pojačanje naše narodne snage.

A evo danas rastaje se s nama zauvjek jedan izmedju onih, koji su ogrijani žarom općega našega narodnog preporoda prvi pregnuli, da okupe i organizuju naše staleške sile za zajednički rad, koji su pučkom učitelju prvi krčili staze u život novoga doba. — Plemenito srce, što je gotovo pô stoljeća kucalo za narodnu i stalešku stvar, providnost je zaustavila; vedri um, koji je gotovo pô stoljeća podavao snage našemu staleškom radu i našoj staleškoj borbi — smirio se. Čestitoga i vrijednoga starine, Josipa Klobučara, ne će više biti medju nama. Njega, koji je u svakoj našoj staleškoj akciji učestvovao vedre duše i pun čvrste vjere u uspjeh i koji je umio da tom svojom vedrom dušom usprkos sjedinama, što su ga resile, budi u svojim mladjim i starijim drugovima isto tako čvrsto pouzdanje — evo nestade. Njegova zanosna riječ, što je ključala poput svježega gorskog vrela, što je uznosila i pozivala duhove na rad, zamukla je evo zauvjek. A hrvatsko pučko učiteljstvo, koje se kroz pô stoljeća priviklo njegovoj zanosnoj i živoj i pisanoj riječi, i koje je osjećalo blagodati njegove neumorne radinosti, teška će se srca sprijateljiti s ovom po-

raznom i gorkom istinom, što nam je donosi današnji dan. Jer tako prokušanu radeniku, kakav bijaše Josip Klobučar, teško je naći odmjenu. To osjeća u ovom teškom času čitavo učiteljstvo, koje je oduvijek znalo cijeniti njegov rad, što dokazuju brojne počasti, kojima ga odlikovaše sva naša, a i neka strana učiteljska društva.

A u radu svojem ne bijaše samo marljiv i ustrajan, već i značajan, pa su mu zato učitelji u svojim organizacijama povjeravali najteže poslove, što ih je on najpripravnije vršio na opće zadovoljstvo. »Hrvatski pedagoško-književni zbor« ne gubi s njim samo revnoga člana, ne gubi s njim samo vrsna i marljiva pisca, koji je u našim učiteljskim listovima podavao duševne okrepe i hrvatskoj mladeži i svojim drugovima, hrvatskim pučkim učiteljima, već gubi s njim i svoga revnog blagajnika, koji se dugi niz godina rijetkom požrtvovnosti starao za materijalne interese društva. »Savez hrvatskih učiteljskih društava« gubi s njime svoga vrlog potpredsjednika, a učiteljsko društvo za grad Zagreb i okolicu svoga bivšeg vrlo zaslužnoga predsjednika, koji je punih 18 godina vodio to društvo i dao inicijativu mnogomu nastojanju, koje je urodilo plodom za čitavo naše pučko učiteljstvo.

No ne osjeća taj gubitak jedino učiteljstvo, već se s njim rastaje teška srca svaki onaj, koji je imao prilike, da ga upozna kao čovjeka i prijatelja, jer on ne bijaše samo dobar drug i vrstan učitelj, već i skrban otac porodice svoje, čestiti gradjanin i pravi rodoljub, koji je djelima pokazao, koliko i kako je osjećao za dom i narod svoj.

Nezaboravni druže naš! Evo nas rastužena srca, da ti se, prije nego li te zauvjek skrije našim očima crna zemlja, još jednom zahvalimo iz dna srca na svakom tvom plemenitom djelu; evo nas, da ti doviknemo posljednji »S Bogom!« S Bogom kliču ti ovdje rastuženi drugovi Tvoji, članovi »Hrvatskoga pedagoškog književnog zbora«, s kojima si radio do u posljednje dane svoga života; s Bogom, voditelju i uzoru naš, kliče ti čitavo hrvatsko pučko učiteljstvo udruženo u »Savez hrv. učiteljskih društava«; s Bogom, kliču bolna srca mili Tvoji, drugarica vjerna, djeca i unučad Tvoja, kojima si bio vodj i branitelj na putanji života; s Bogom, kliču ti i mnogobrojni harni učenici, što si ih kroz pune 44 godine učiteljovanja odgojio domovini svojoj; s Bogom, kliču prijatelji i znanci Tvoji, što su se sunčali na žaru toploga srca Tvoga! S Bogom, a čast i slava djelima Tvojima, što nam ih ostavljaš na utjehu u ovom teškom času!... Mir prahu Tvomu, a slava časnoj uspomeni Tvojoj! Slava Ti!« ...

Mila naša domovina treba, doduše i ima — ali često u zatočju — veoma marnih učiteljskih pčelica, kao što je bio pokojni Josip Klobučar, koji je prema svemu dobru imao vazda spremnu volju i sklono srce, te je djelovao, živio, primjerom potvrdjivao, da je katolik, da je učitelj i prosvjetitelj i

zborom i perom i tvorom gdjegod je trebalo. Pokoj mu vječni daruj Gospodine, i svijetlila mu svjetlost vječna!

Večer.

Već sunce žarko za goru je sjelo,
Sa svoda mrak se spušta nebeskoga;
Pod krovom granâ hrasta istarskoga
U travi trudno počiva mi t'jelo.

Kraj mene bistro vijuga se vrelo,
U srcu čuvstva bude mi se mnoga,
Dok nebo motrim s mekana mi loga,
Od zv'jezdâ kako sve se rasplamtjelo! —

Života moga sunce ah! već sjeda,
Za pravim mirom duša moja gine —
Al mira pravog sv'jet joj ovaj ne da.

Pa zato k nebu želi da se vine,
Nad zv'jezde one u nadzemne kraje,
Gdje vječni mir i vječna sreća traje.

Nadan Zorin.

O glavnoj našoj godišnjoj skupštini u Trstu 20. srpnja 1910.

Nikad se nije naša javnost ni »privatnost« u pokrajini i izvan nje zanimala za nijednu našu skupštinu kao za ovu. Razjasnit ćemo uzrok tome, ali neka nam bude dozvoljeno prije osvrnut se na nedavnu prošlost naše organizacije; na koncu ćemo opisati tok same skupštine u kratkim potezima, jer još nemamo zapisnika.

Dok smo se kano maleno društvance od tridesetak članova sakupljali jednom na godinu po selima srednje Istre, nije javnost naša za nas marila niti nas spominjala. Na našim skupštinama nije bilo uz male, vrlo male iznimke, naše inteligencije, nego bijasmo sami uz rodoljubno svećenstvo, koje nas je moralno i materijalno potpomagalo. Ustrajnim radom hrlili smo žurnim korakom dalje i dalje: proširili smo pravila, okupili u naše društvo gotovo čitavo hrvatsko učiteljstvo Istre počam od učiteljica ručnoga rada i zabavišta

pa do profesora srednjih škola, utemeljili društveno glasilo »Narodnu Prosvjetu«, upriličivali praktične sastanke za strukovnu naobrazbu učiteljstva, zauzeli se za uređenje pravnih odnošaja učiteljstva i to djelomice postigli, nastupili energično za našu društvenu emancipaciju među inteligencijom u svim granama narodnog života i postigli da imamo u pokrajinskom saboru jednoga zastupnika iz naše sredine i nekoliko zastupnika u općinskim zastupstvima, trsili se za popravak školâ, izdali i jedno djelce za puk (»Zgodno štivo«).

A s kakvim predsudama i poteškoćama moradosmo se boriti! Kakva sumnjičenja, poruge, tužbe digle se na nas i to od onih, od kojih bi nas moralo sunce grijati! Kad je predsjednik pred pet godina najavio na glavnoj skupštini u Pazinu, da će društvo odmah početi s izdavanjem novine, nije manjkalo poruga po novinstvu i zabrinutih opomena nekojih naših. Kad su učitelji izrazili želju, da hoće i oni da budu zastupani u zastupstvima općinskim, reklo im se: »Sad ćemo i postolare morati birati, pak stolare itd.« Kad smo pravom zatražili da bude bar jedan učitelj zastupnik u pokrajinskom saboru Istre, tužili nas oblastima, da se pačamo u politiku i bunimo narod. Kad smo, svi ko jedan, digli naš glas, da se c. kr. učiteljska škola ne podigne u Kastvu nego u većem kojem mjestu, proglasili su nas poturicama. Kad smo ustali protiv zlih škol. zgrada, dobacilo nam se: »Aj Bog da su takve«. Kad smo zahtijevali, što nas po zakonu ide, rekoše nam, da gulimo narod.

Ali svega toga se nismo prestrašili, nego smo — svjesni svoga rada i položaja — kročili dalje pouzdavajući se u pomoć Božju i u naš hrvatski narod u Istri, pa kakono škola ima dvostruku zadaću: da p o u č a v a i u z g a j a, to smo glede školske nastave težili i težit ćemo za sve shodnijim i boljim nastavnim metodama, a glede u z g o j a držali smo se, držimo se i držat ćemo se naše vjere, koju nauča sv. rimo-katolička crkva, tradicija našega hrvatskoga naroda, iz kojeg smo potekli i za koji radimo, i državnih zakonâ! Nastojali smo dakle, a hoćemo i u buduće, da nam djeca budu dobri katolici, dobri Hrvati i dobri državljani. Eto to nam bje, jest i bit će program.

Ovaj naš program, u koliko se tiče vjerskog uzgoja u školi i vani, nismo isticali, jer smo mislili, da se to samo od sebe razumije buduć smo u Istri svi Katolici, buduć i zakoni propisuju ćudoredno-vjerski (kod nas dakle katolički) uzgoj, ali da smo od prvoga početka bili na tom temelju nek nam budu dokazom oni napadaji na nas od strane krstićevačkih (talijanaških) učitelja iz Istre u »Učiteljskom Tovarišu« (glasilu jugo-slav. učiteljskog saveza, kojega smo i mi bili članovi i odbornici), gdje nas se nazivalo »natražnjacima«, »popovskim podrepnicima« i što ja znam kako. Pošljedica tih napadaja na naša najsvetija čuvstva i na naše duboko i stalno uvjerenje glede uzgoja bila je, da smo jednoglasno zaključili istupiti iz »Zaveze« i istupismo. I »Zaveza« je pustila da svi istar. Hrvati istupe iz nje, te je tako žrtvovala glavni biljeg

svoga — recimo bar imena, samo da ne odustane od svojih liberalnih principa i od »svobodomiselne« propagande među nama. Mi smo se zatim osovili na vlastite noge i — rad naš od onda sam opisao gore.

Nego i u Hrvatskoj podigla se »napredna« društva i novine toga pravca, koje su si postavile za zadaću da i nas istar. Hrvate »pouče«, kako treba za narod »raditi«. I u Istri je odjeknuo glas njihov: »Ideš li k misi, glupi si klerikalac, primiš li sv. sakramente, zalupanac, vjeruješ li u Boga i vječni život, vječnu kaznu i nagradu, onda si — duševni analfabeta«. Dakako da je taj »preporodni rad« naišao na reakciju i morao je, ali je našao i slabića, koji pro bono pacis šute i primaju malo po malo u se i nehotice »učene« zasade o svjetskom modernom nazoru, te po njima upriličuju svoj rad u narodu; ovi se zadovoljavaju time, da viču na one, koji se usuđuju na napadaje na vjeru ko junaci i značajnici reći: »Ja sam katolik, ne dozvoljavam, da mi vjeru ružite«.

I među učiteljima našlo se ljudi, koji — premda znadu da škola, crkva i dom moraju skupno i sporazumno uzgajati narod — pristaju uz one, koji bi htjeli crkvu istisnuti sa polja uzgoja, uz one, koji vjeru i vjerski život izrugivaju.

Čujte na pr. Aćima Tončića. Vratio nam je novinu, jer njezin urednik drži »legendarnog-biblijskoga Duha svetoga za Boga«, a on (Aćim Tončić) veli dalje, da se Duh sv. danas zove »razum«. Radi toga odbija sa doličnom indignacijom »Narodnu tmicu«. Za njim se je poveo Jerko i — vidi čuda! đaci c. kr. učiteljske škole u Kastvu (osim jednoga). Drugi nekoji su ustali drugačije raditi proti »klerikalizmu« u našem društvu i sad — pred glavnu skupštinu — ustao je »Riječki novi list« na naše društvo pucati. »Pametno« je počeo, vidi se, da se razumije u strategiju. Počeo je pucati u glavu, u najaktivnije članove odbora, (dopisnici su se držali stila oca im Krstića), koji imaju tu pogrješku da javno ispovijedaju svoju vjeru, kada to treba, i nastoje da po njoj živu i poučavaju: »Klerikalci« su dakle, ergo imaju »kokošji razum« — — uopće sva zla svojstva, treba ih srušiti, pak će biti spašena Hrvatska, spašena slobodna škola, spašena slobodna misao i spašeni pogani. Savjetovalo se »naprednim« učiteljima, neka istupe iz našeg društva i ustroje svoje liberalno društvo, ako ne budu mogli srušiti klerikalaca. U »Pučkom prijatelju« napisao je kolega Mahulja na to članak, kojeg je smisao: »Pa dobro, dijelimo se, ako hoćete, ali nikome za volju ne odstupamo od našeg programa, jer se ne ćemo da zavadimo s Bogom ni s narodom našim u Istri.

»Patriotični« i »krasni« članci R. N. L. čitali se, raspravljali po žurfiksima i udarali se temelji za novo »moderno« »napredno« hrv. učiteljsko društvo. »Što ćete s Vašim predsjednikom?« pitali su zabrinuti patriote, »valja da ga izbacite iz društva.« — »Raspast će Vam se lijepo Vaše društvo«,

govorili su slatkim, učenim tonom. Nekoji visoko postavljeni školnici su također našli za službenu dužnost, da uče mlade učitelje, neka budu »napredni«, tä vjera je privatna stvar, pa onda ne će biti već »budalasti« i »lijenštine« ; čak i dična »Naša Sloga«, koja se inače vrlo malo s nama bavi, napisala je recept za bolujuće učiteljstvo. Hvala svima na tom iskrenom zanimanju za nas!

I tako nas eto po dugom putu do glavne skupštine u Trstu 20. srpnja 1910. Učiteljica i učitelja sakupilo se veliki broj u lijepoj dvorani Slavj. Čitaone, koju nam je odbor dobrostivo ustupio za obdržavanje glavne skupštine. Oko tri sata otvori predsjednik skupštinu, pozdravi skupštinare i gostove veli, da izvinu, što ih je društveni odbor pozvao u Trst na skupštinu usprkos § 24. društvenih pravila, koji određuje, da se glavna skupština ima držati u kojem mjestu Istre, zahvaljuje se Odboru Sl. Čitaone za ustupljene prostorije, spominje pok. članove Ernesta Jelušića i Miroslava Grosmana, košto i pok. Monsignora Petra Flego, istakne zatim prorokovanja o raspadu društva no kaže da se raspasti ne ćemo i ne možemo, jer nam društvo sloni na dva jaka stupa: na našoj sv. vjeri i na našem hrvatskom narodu; spominje, kako ova skupština saboruje u godini, kad Njegovo cesarsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo Fran Josip I. slavi 80-godišnjicu svoga naroćenja; s milim vladarom raduju se svi narodi Austrije pa pozivlje skupštinare da uskliknu Njegovom Veličanstvu trokratni živio!

Uz odobrenje glavne skupštine prešlo se preko druge točke (Čitanje zapisnika) na treću točku: Izvješće tajnika, blagajnika, urednika i revizora. Predsjednik otvori raspravu o radu odbora. Rasprava je bila vrlo živa, ali se nije pretresivao stvarni rad društva, nije se savjetovalo, što da odbor čini ili propusti za sve veći procvat društva, nego se uopće htjelo stvoriti novi duh, kojim će društvo disati. Mahulja predloži, da se osude napadaji »R. Novog lista« na društvenog predsjednika, buduć su napadaji na njega napadaji i na društvo; kad je on u očima »R. Novog lista« onakav, kakovi smo svi mi pak, koji ga odabrasmo. »Napredni« su prekidali M., te je predsjednik morao energično nastupiti za uzdržanje reda. U debatu je utjecalo više govornika: nišan je bio predsjednik. Htjelo se prikazati stvar jedino osobnom; stariji »napredni« bojali su se izjaviti stvarnu istinu zašto su proti predsjedniku, ali djeca govore istinu, tako bi i ovaj put: Mladi učiteljski kandidat, koji bje pred par dana ostavio prag c. kr. učiteljske škole, govorio je najiskrenije, on je bio stvaran. Govorio je protiv vjerskih principa, kojih se drži predsjednik i dakako većina učiteljstva. On je rekao svečano, da je njemu vjera ono što on hoće, njegov Bog da je njemu njegov razum i njegova savjest. Skupština je bila osupnuta na ove riječi: njegovi pajdaši srdili se na nj, što je bio tako netaktičan, a drugi se snebivali s »učenosti« mladića.

Prešlo se na izbor novog odbora. Rajčić predloži da se aklamacijom bira stari odbor. Medvedić se digne i svečano izjavi, da će istupiti iz društva, ako bude dosadašnji predsjednik opet izabran; tako se je iza kulisa izrazio i onaj mladi kandidat, koji je pred dva sata bio stupio u društvo. Prekinuta bi sjednica na ¼ sata, ali je još jedan protekao, dok su gospoda složila novi odbor. Kad se otvori opet skupština i utanači postupak za glasovanje digne se Opašić i predloži za predsjednika Rajčića, a Rajčić izjavi, da će istupiti iz društva bude li izabran predsjednikom. Predloži Baćića. Sad je netko — predviđajući da će izbor pasti opet na Baćića, ovoga popitao nek se izjavi, kako će u slučaju izbora voditi društvo. Baćić odgovori, da mu nije treba dati izjava, jer svi dobro poznaju njega, njegov rad i mišljenje, jer je skupština slobodna da bira koga hoće, ali ipak reče, da ne će nikad imati djela s ljudima, koji kao onaj kandidat kažu, da im je Bog njihov razum, a vjera ono što oni hoće. Na to zavikne kandidat uprevši prstom u predsjednika: »Vi me ne možete razumjeti!« U skupštini nasta veliki žamor. — Za predsjednika bi izabran ponovno mnogogodišnji predsjednik Baćić. Zatim predloži Opašić za tajnika Medvedića, a Rajčić dosadašnjeg tajnika Opašića. No pošto Medvedić izjavi, da je istupio iz društva, a Opašić se također određe, izabran bi Barbalić Fran, koji je već prije bio višegodišnji marljivi tajnik. Sad se Opašić udaljio i nije predlagao više nego se po prijedlogu Rajčićevu izabralo dosadašnje odbornike i to: za blagajnika Fr. Bafa, za I. potpred. Aug. Rajčića, za II. potpred. Mariju Trinajstić, za predstavnika učiteljstva kotara Kopra Licula Gašpara, Poreča: Nežića, Pule: Žmaka, Lošinja: Zorku Bobinac, Pazina: Monasa, Voloskoga: Rajčića Augusta, Krka: Mariju Trinajstić.

Nekoja »moderna« gospoda stala se sada gubiti iz dvorane, premda je slijedila najvažnija točka: O čitankama, ref. Aug. Rajčić. Iza dugog i lijepog referata otvori se rasprava. Dubrović se prijavi prvi za riječ o stvari i tokom govora izjavi, vidjevši da su mnogi odsutni: Prije su bili ovdje nepotrebni, a sada kad bi morali biti ovdje, nema ih.

Prešlo se na zadnju točku: Eventualija. Predsjednik pročita prijedlog Jakca, da se zamoli, neka se i za ženske učit. škole otvori pripravnica ili nek im se dozvoli, da hospitiraju u muškim pripravnicama. Jakac obrazloži svoj prijedlog, ali ga predsjednik nije mogao dati na glasovanje, jer nije bio dovoljan broj prisutnih, za to prekine sjednicu za par minuta. Bilo je preko 8 sati. Ali kad nije ni kasnije bio dovoljan broj, zaključi predsjednik skupštinu.

Ova skupština bila je prva svoje vrsti. Budu li nekoji učitelji nastojali da zadovolje nekoje mlade doktore i đake i kogagod starog samouka, mjesto da uznastoje o svom staleškom napredku i napredku našeg društva, to će biti još ovakovih skupština, ali ne će mnogo, jer se ne će dati naše učiteljstvo iscrpljivati za drugo nego za svoj staleški napredak, za napredak

hrv. škola, a time i za napredak hrvatskog nam milog naroda, i za pravi kršćanski uzgoj u školi i vani.

Za ljetne noći.

Unoćalo je — Zv'jezde s neba sjaju,
Nad dr'jemno cv'jeće rosa svježa pada,
U džbunu slavuj svoje pjesme sklada
I zefiri sa cv'jećem ćarlijaju.

O noći! Sad se ljudi odmaraju
U tvojoj sjeni, lâko san ih svlada,
I, prosti briga, nit ne ćute jada
U tvome dok su milom zagrljaju.

Al ja sam budan i ne mogu spati —
Hod jedne zv'jezde oko moje prati,
Nad glavom što mi nekad sjajem sjala;

A sada na put k zapadu se dala.
Te zv'jezde svjetlo bljedi, gasne, slabi
I suzu mnogu na oči mi vabi.

Nadan Zorin.

† **Dr. Ante Tentor,** c. kr. sudbeni savjetnik i hrv. književnik, umro je 9. kolovoza o. g. u Puli, navršiv jedva 50. godinu života. Pokoj mu duši! Slava!

† **Pop Josip Dminić,** marni urednik »Pučkog Prijatelja« umro je neočekivano dne 26. srpnja 1910. u dobi Isusovoj.

Rodom bje iz Vrbnika. God. 1900. bi zaređen za svećenika. Već u sjemeništu počeo je proučavati socijalno pitanje i gospodarsku organizaciju pa je u ono vrijeme pisao i u podlistku »Naše Sloge«. Bio je koralni vikar i župski pomoćnik, ravnateljem »Kurykte« do 1908., od onda urednikom Pučkog Prijatelja, tajnik Gospodarske zadruge, dopisnik raznih listova. Pokoj mu duši! Rodbini iskreno saučešće!

VJESNIK.

Književni prikazi.

Hrvatske narodne popijevke iz Istre (50) svjetske i crkvene, sabrao i harmonizovao za muški i mješoviti zbor Matko Brajša-Rašan iz Pazina, sveska I. izašle nakladom tiskare Jos. Krmpotić, Pula, cijena K 2·40.

Zbirka ima tri dijela: I. dio: Istar. hrv. starije narodne svjetske popijevke: *A*) Muški zborovi (11), *B*) Mješoviti zborovi (14); II. dio: Istar. hrv. novije narodne popijevke: *A*) Muški zborovi (8), *B*) Mješoviti zborovi (5); III. dio: Istar. hrv. starije crkvene popijevke: *A*) Muški zborovi (5), *B*) Mješoviti zborovi (7).

Matko Brajša-Rašan veli zaključuje predgovor: »I sad ajte, drage moje pjesme, u poznate i nepoznate slavenske i druge krajeve, upoznajte svijet sa hrv. narodom premile nam Istre te posvjedočite same, koliko ste lijepe i mile, vesele i tužne, odvažne i krotke, nježne i pobožne«. I jesu! Nabavite si odmah zbirku, jer biste mogli bez nje ostati, buduć je u malo primjeraka otisnuta. Glazbenik je »zadržao svuda u zbirci originalni način pjevanja« ali je dodao »primjerenu laku i ugodnu pratnju«. Tako će se moći ovim pjesmama poslužiti pjevačka društva, škole, crkve, glazbe i drugi.

Do sada su se pjevale pojedine ove pjesme u veselim društvima nakon treće čaše vina ili su odjekivale našim istarskim ubavim dolinicama i brdima iz grla puka jednoglasno ili dvoglasno a sada im je otvoren put i u gospodske koncerte. Rodoljubna zadaća bit će učiteljima, da ove pjesme prenesu školom i poukom izvan škole u puk naš iz čigove duše su izašle; on će ih objeručke prigrliti u ovom umjetničkom ruhu jer su njegove.

Svjetovni nazor, napisao Bogoljub Stržić, učitelj pedagogike na ženskoj učiteljskoj školi u Zagrebu, cijena 1 K.

U ovoj lijepoj radnji izložio je pisac temeljna načela o slijedećim pitanjima:

1. Dva svjetovna nazora, 2. Životna pitanja, 3. O postanku čovjeka, 4. Čovjek i životinja, 5. Svemir, 6. Tko je Bog? 7. Čovjek prema Bogu i svemiru, 8. Čemu život, čemu svemir, čemu čovjek? 9. Svrha čovjeka, 10. Čovjek teži nužno za savršenom srećom, 11. Čovjek ne može biti potpuno srećan na ovoj zemlji, 12. Potpuna sreća čeka čovjeka na drugom svijetu, 13. Čovjek i religija, 14. Završetak.

Pri tom služio se je pisac, kako i sam kaže, gotovo isključivo dokazima iz zdravog razuma s razloga, jer moderne uši ne će ni da čuju o kakvim drugim razlozima, a drugo za to, budući da je potrebno poznavanje nekih istina, koje podaje bistri razum, hoće li se prihvatiti i vjerske istine. Gdje nema razuma, tu nema ni vjere. Pozivao se je u svojoj radnji često na izjave ljudi, koje ne će moći ni najzagriženiji »slobodni mislioc« »prekoriti« s »klerikalizma«.

U prvom dijelu rasčinja slijedeće rečenice, koje je D. Trstenjak iznesao u svojem djelu »Slobodna škola«:

»1. Dva nazora o svijetu i životu stoje jedan protiv drugoga. 2. Jedan je slobodni i znanstveni ili moderni nazor, a drugi je ukočen crkveni ili sredovječni. 3. Oni ne mogu da stoje i žive jedan uz drugi. Jedan mora da propadne«.

Prvu rečenicu (»Dva nazora o svijetu i životu stoje jedan protiv drugoga«) veli pisac da potpisuje sasvijem, jer je istinita.

U drugoj rečenici (»Jedan je slobodni i znanstveni ili moderni nazor, a drugi je ukočen crkveni ili sredovječni«) ima pojmova, veli pisac, koji pristaju jedan dru-

gome baš tako, kao kada bi čovjek n. pr. rekao: olovka je slon. Nazor naime o životu i svijetu, ako je ispravan, ne može biti slobodan. Traži li zdrav razum i činjenice, da dva pojma spojim, tada ja više nisam slobodan ta dva pojma rastavljati. Činim li pak to, tada time nijesam pokazao svoju slobodu, već nesređenost misli. Um naime naš nije slobodan, on je nužno vezan na logične zakone i na činjenice, jedino volja u čovjeku je slobodna, ona može odabrati ovo ili ono, no da odabere baš glupost, nije to vrlina slobode, već manjak slobode. Pravo slobodan bira ono, što je pametno i dobro.

Isto tako riječ »moderni« ne pristaje riječi »nazoru«. Pod modernim razumijeva se obično ono, što je podvrženo promjeni, kao što to biva kod mode. Naprotiv nazor, ako je znanstven, tada ne vrijedi samo za vrijeme, u kojem žive oni, koji taj nazor zastupaju, nego će vrijediti i u buduće, košto je vrijedilo i od iskona. Stoga se može punim pravom reći za istinu, da je moderna i da je stara, što znači drugim riječima, da je trajna.

Podjednako smiješno je, kad se nazoru pridijeva epitet: ukočeni. Ja bi vrlo rado znao, da li se može nazor, ako je istinit, previjati. Da, mnogi se čovjek, na žalost, previja sad na ovu, sad na onu stranu, već prema tome, koja mu strana pruža više koristi i ugodnosti. Zapravo je dakle čovjek ukočen ili gibak, a nipošto nazor, zato nije lijepo, da čovjek svoja nelijepa svojstva prišiva idejama, nazorima. Time, što je T. nazvao jedan nazor crkvenim, nije ga oborio u očima pametnih ljudi, a riječju »sredovječni« igraju se vrlo rado ljudi, koji o srednjem vijeku znadu malo ili ništa.

Što se tiče rečenicâ »Oni (t. j. nazori) ne mogu da stoje i žive jedan uz drugi, jedan mora da propane«, veli pisac, da su tu dva nazora oprječna, ali pored svega toga ta dva nazora postoje, otkako nastavaju ljudi kruglju zemaljsku i postojat će dok budu ljudi ovakovi, kahovi jesu — do sudnjega dana. Dakako ti nazori ne žive u skladu i slozi, jer kakav da bude sklad među tminom i svijetlom!? Da će jedan nazor konačno propasti, o tome nema sumnje. Mi katolici znamo, da naš nazor ne će propast, jer je uz nas Crkva, kojoj je zajamčena pobjeda! Ljudi mru i njihovi nazori, no nazori kršćanski, koji se temelje na objavi Božjoj, ne mru nikada« .... Ne ćemo dalje, jer bi morali svu knjigu prepisati.

Poglavlje »Čovjek i vjera« svršava sa Vaclavom Kosmakom (Slike iz svakidašnjeg života str. 218. i 219.):

O vjero sveta! što bismo bili mi sinovi zemlje bez tebe. Ti si luna sjajna, koja trga tmurne oblake i svijetli bojazljivom putniku na uskom putu. Ti žalosnome pjevaš kao slavuj; ti grješniku kao grom u dušu; ti nevinome sviraš i šuštaš u svibanjskome cvijeću. Ti si gladnome mana u pustinji; žednome izvor iz pećine. Ti si grdome krotiteljica, slabome uporište. Ti si slijepome svijetlo, gluhome glazba, bolnome balzam. Ti si uz čovjeka u pogibli kao savjetnik, u boju kao čuvar, u bolesti kao milosrdna sestra, a na smrti gledaš ga kao anđeo okom opojenim nebeskim veseljem, dišeš na njegovo vruće čelo rashlade i kaplješ u njegovo slabo srce okrjepu ... »Ti od nas robova bijede praviš baštinike nebeske«.

Rad »Staroslovenske Akademije« u Krku.

Za ovu vrlo zaslužnu Akademiju malo mari žalibože naša hrv. javnost. Iznijet ćemo iz zapisnika VI. red. glavne godišnje skupštine, obdržavane u Krku 2. III. 1910. o radu te Akademije što slijedi, ne bi li se zainteresovala naša javnost što više za ovu vrlo korisnu instituciju.

Ravnateljstvo je nastojalo da promiće svrhu Akademije u granicama statuta, u koliko su mu to dopuštale sile, sredstva i osobito prilike, u kojima živemo. Pritom se držalo utrenika predašnjih ravnateljstva

i putokaza, što mu ga je dala zadnja glavna skupština. U to je ime kroz ovo razdoblje imalo dvije odborske sjednice (11. V. 1909. i 10. II. 1910.). Nastavljajuć rad oko publikacija obaziralo se je i na praktičnu stranu njihovu. Za g. 1908. izdao se je »Propheta Ioel« u 5 araka; za g. 1909. »Abecedarium Palaeoslovenicum in usum glagolitarum« u $5^1/_8$ arka, te već i za g. 1910. »Propheta Oseas« u 4 arka. Sve tri publikacije priredio je sveć. Josip Vajs u Pragu. Već su razaslane članovima, koji će po njima moći lako prosuditi, da »Akademija« još uvijek dostojno vrši svoj zadatak te da zaslužuje njihovo povjerenje i potporu. Ukupni trošak za te 3 publikacije iznosi K 2.612·02.

»Abecedarijem« se je Akademija također odužila uspomeni pok. Parčića, jer je g. Vajs za nj upotrebio Parčićev »Azbukvar«, koji je bio već sav rasprodan, i staroslavensku gramatiku, koju je Parčić ostavio u rukopisu. Iz prva je Akademija namjeravala izdati u cjelosti Parčićevu gramatiku, no budući da su stručnjaci izrazili bojazan, da je ta gramatika već zastarjela te više ne odgovara današnjemu napretku filologije: to je ravnateljstvo povjerilo skriptoru Vajsu izradnju nove gramatike. preporukom da uzme za podlogu gramatiku Parčićevu, i neka se što više moguće obazire na staroslovenski Misal, brevir i ritual. Ujedno mu se je povjerilo priređenje II. izdanja »Azbukvara«. Vajs je združio oba zadatka u jedno, te nam eto priredio »Abecedar«. »Abecedarij« će dobro poslužiti osobito našim bogoslovima u Gorici, koji su upućeni sami na sebe, da se pripreve, kako treba na ispite iz staroslovenštine u bisk. kuriji na koncu II. i IV. tečaja. Zato se je za đake snizila cijena na 1 K, dok mu je knjižarska cijena 4 K.

Budući da publikacije iziskuju znatnih troškova, to se je ravnateljstvo u travnju 1909. i opet obratilo na c. kr. ministarstvo bogoštovlja i nastave zamolbom, da Akademiji iz državnih sredstava dopita godišnju potporu. Priložili smo sve dotadanje znatnije publikacije, no odgovora nemamo.

Za novčanu potporu obratili smo se nedavno na olomučkoga kneza-nadbiskupa preuzv. Bauera Dr. Fr. S., koji nam je već jednom dao potporu od 500 K.

U takvim okolnostima upućena je »Ak.« samo na $^0/_0$ glavnica skupljenih u boljim vremenima, na godišnje doprinose svojih članova te na utržak svojih publikacija. A baš tu pokazuju Hrvati, da ne shvaćaju Akademije. Osobito malo laika nalazimo u imeniku članova. Od zadnje skupštine porastao je broj podupirajućih članova na 4; inače smo na starom. Da bi se olakotio pristup novih članova, Akademija je stupila u čekovni saobraćaj s c. kr. poštansko-štedioničkim uredom u Beču, te s publikacijom »Joel« razaslala položnice za besplatno šiljanje članarine. U drugoj poli još imamo premalo članova, da i za njih zavedemo istu polakšicu. Mlađim članovima priložio se je po 1 primjerak društvenih pravila. Otisnuo se je u izvatku i zapisnik zadnje skupštine te napose popis svih dotadanjih publikacija. To su članovi sve dobili. U svrhe reklame poslalo se to i katoličkim novinama i listovima, te nekojim privatnicima. Uspjeh nije bio tako rekuć nikakav, premda se novim članovima daju starija izdanja za polovinu cijene.

Ravnateljstvo je na obim sjednicama i u jednom pogovoru mjesnih odbornika raspravljalo o načinu, kako bi se brže rasprodavale društvene publikacije. Uvažujuć, da cijena, osobito kod našeg siromašnog naroda, mnogo upliva na rasprodaju, nekima se je znatno obalila cijena. Tako se je »Vesperalu« za seljake i đake obalila cijena od 3 na 1 K; »Dijelovima pjevanim mise« od 1 K na 50 para, »Ioelu« i »Osei« od 5 na 2 K; »Recensio glag. fragmenti Verbenicensis« od K 1·60 na 1 K; dok je ostalima, većinom manjim publikacijama, cijena ostala ista.

Za g. 1911. obećao je g. Vajs prirediti daljnih 5 araka Malih Proroka.

Osim redovitih publikacija mislilo je ravnateljstvo izdati jednu izvanrednu, i to, polag zaključka zadnje skupštine, priručnik za glag. crkve krčke biskupije. Dijec. svećenstvo bilo je okružnicom pozvano, da se izjave. Mnogi su se stvarno izjavili koli glede sadržaja toli gledom na formu. Uvažujuć to mnijenje ravnateljstvo je o stvari dugo raspravljalo na svojoj prvoj sjednici dne 11. V. 1909., te se složilo glede sadržaja i oblika toga priručnika. Zaključak sjednice i mnijenja dijec. svećenika poslali su se g. Vajsu zajedno s lat. priručnikom stolne crkve, koji bi imao biti podlogom tomu novom priručniku. Gosp. Vajs nije dospio do sada što poduzeti u predmetu, a i samo ravnateljstvo uočilo je razne poteškoće, tako n. pr. raznolikost obreda za razne funkcije u našoj biskupiji (procesija na Veliki Petak, Uskrsnuće na Vazam itd.), što bi se moralo prije urediti od crkvene oblasti. Ne mala poteškoća stoji i u tome, ima li taj priručnik pasti pod udar propisa određenih od Sv. Stolice za liturgičke knjige. Stoga se je taj posao odgodio za bolja vremena.

Ravnateljstvo se je u istoj sjednici bavilo također pitanjem novog izdanja hrv. rituala i »Šćaveta«, koji su od najpreče potrebe. Meritorno se dakako nije zaključilo ništa, jer se to pitanje ne može rješiti bez prethodnog sporazuma sa Sv. Stolicom i zanimanim Episkopatom. Međutim se je doznalo, da Sv. Stolici već predleži na ispitanje jedan tekst »Šćaveta«, priređen negdje u Dalmaciji.

Akademija je bila zamoljena iz Dalmacije, da latinicom izda »Knjigu pristupa« (Graduale), no prilike su danas takve, da se »Akademija« nije mogla odvažiti na to.

Nuz publikacije bavilo se je ravnateljstvo najviše oko pitanja prostorija za sačuvanje glag. spomenika. Mislilo se na ovo i ono, dok se nije konačno došlo do uvjerenja, da će to pitanje bit konačno rješeno samo onda, ako se podigne dijecezanski muzej. Zato je presv. pokrovitelj opet zapodjeo pregovore s c. kr. središnjim povjerenstvom za sačuvanje povjesnih i umjetničkih spomenika u Beču, sniziv trebovnik za dijec. muzej na minimum, u svrhu da se ono zauzme za našu stvar kod ministarstva.

Iz obračuna za godinu 1909. slijedi, da je naprama prihodu od K 4.053·05 i rashodu od K 3.739·60 31. XII, 1909. ostalo u blagajni K 313·45. Iz prihoda vadimo samo to, da je od članarine unišlo K 830·—, a od rasprodanih publikacija K 524·80.

Akademija će izdati životopis prvog svog predsjednika pok. Dr. Fr. Volarića sa slikom.

Primismo i preporučamo lijepu pjesmu: K r š t e n j e H r v a t a, skitio Dr. Fr. Binički, cijena 40 h. Dobiva se u Senju kod pisca.

Vijesti iz pokrajine.

Školske prilike na buzetskom Krasu.

Lanišće. U Lanišću je trorazrednica sa okolo 240 djece. Od 1. aprila poučavale su samo dvije učiteljske sile, jer je bio privr. učitelj Rudež premješten u Gažon kod Kopra, a školske vlasti nisu mogle — kako kažu — naći ni učitelja ni učiteljice da popune ispražnjeno mjesto.

Školske sobe — prosti mi Bože — mogle bi se u litanije umetnuti. Pomislite si veliku sobu, tri metra visoku, prilično veliku, s prozorima prama sjeveru, s a s v i m v l a ž n u, koja za suncem uzdiše, jer ga nikada vidjela nije, Pod tom sobom nalazi se konjska staja, iz koje se diže kroz raspucani strop i pod »opajajući miomiris«. Za kišnih dana dođe više vode u nju nego li je na njezin krov pade, jer susjedni krovovi u svojoj dobroti svu vodu u tu sobu blagohotno šalju. Strop je srdito-napuhnjen i komad po komad pomalo pada držeći se valjda one: iz zemlje si postao i u zemlju ćeš se povratiti. Gornja greda posvadila se sa zidom i sagnjila na jednom kraju pak prijeti, da će dolje, jer je ne mogu više stare kosti držati. —

»Bježite, jer padem li, bit će smrti« — prijeti ona. Prozori su se pobunili i otkazali poslušnost, pa se mora rabiti polugu da se ih zatvoriti može. (Pa nije ni zamjere, ta u XX. vijeku hoće svaki svoje pravo!) — Školska »poltrona« zaprema par četvornih metara, pa kad se čovjek na nju uspne, na sve se strane od dragosti klanja. Ponosna je ona, jer je jedina u Istri, a pamti vam bogme i Jelačića bana. Peć je željezna i prilično velika (model za muzej) a na svim stranama ima zračne ventilatore, da se djeca zaboga dimu ne oduče. Loži se izvana kroz ždrijelo, koje izgleda kao kakva pećina. Ta peć ima rijetko fizikalno svojstvo da odbija toplinu, jer mjesto u sobu bježi ona u hodnik. Pa i to je dobro, jer da je u školi toplo, dobila bi djeca lahko kijavicu vrativši se na oštru zimsku studen. A sada, molim lijepo i bez zamjere, pazite na svoj — nos, jer su na redu — zahodi. Zahod — lijepo ime ako se govori o suncu, ali za one odijeljene kutiće po kućama ja mislim da ne pristoji. Evo zašto: u laniškoj školi su dva zahoda, ali u njih ne zahađa ništa, jer već davno ne može. Mjesto toga pak ishađa iz njih »veleugodan« miris, koji napunja svojom ugodnošću čitavu školsku sobu, da se čovjeku duša topi. Zato bi se zahod morao zvati — ishod, ako i ne posvuda, a to barem tamo, gdje su zahodi kao što su u laniškoj školi.

Zemljovidi... no tim slava! Kad ih pogledaš, pričini ti se, da su morali biti u svim bitkama sve tamo negdje od Karla Velikoga unaprijed. Tabli popucale stare kosti, pa se tužna rasipala. Fizikalnih i drugih učila imade mnogo — u Beču, a slike za zornu obuku nalaze se u — ideji kakvog umjetnika — — —

To Vam je mizerna skica laniških školskih soba!

Pred par mjeseca bila je na licu mjesta komisija mjesnog škol. Vijeća u Buzetu, da pregleda tu mizeriju, pa su tom prilikom bili pozvani i ljudi zanimanih sela, koji su izjavili, da su svi zadovoljni, da se gradi nova školska zgrada.

Školske oblasti... ali dosta o toj školi!

Brgudac. U ovom selu je narod sagradio školsku sobu i učiteljski stan uz velike žrtve. Nekoliko godina šiljala im je Družba učitelja, ali već dvije godine je škola bez učitelja. Djece za školu je preko s t o d v a d e s e t! Molili su pred par godina, da im se dade javnu pučku školu, ali još čekaju odgovor!

Račjavas i Rašpor. Ova dva sela imat će preko s t o p e d e s e t djece, koja su obvezana na polazak škole i koja su do sada bez obuke. Pred nekoliko godina sagradili su u Račjojvasi stan za župnika, jer se misle odcijepiti od župe Lanišće. Biskupija i vlada im je obećala svećenika, ali moraju prije položiti u ruke vlade kapital od K 30.000, da može s kamatama tog kapitala vlada plaćati njihovog svećenika. Oni vele, da će složiti taj kapital i još k tome i školu sagraditi. Mi im to iz svega srca želimo, ali se ipak bojimo, da ne će narod toga moći podnesti. Ne bi li možda dobro bilo, da se za sada smjesti školu u župni stan, dok se pitanje župnika riješi, koje se može zategnuti i na desetke godina?? Nek o tome promisle oni, koji bi se morali skrbiti za dobrobit i napredak naroda!

Klenovšćak i Trstenik. Ova dva sela se već par godina nagađaju u kojem da bude škola. Dok se oni medjusobno kosmaju, mudro šute oni, koji imadu o tome glavnu riječ!

Bila je za tu školu komisija, pa ne mogav se drugačije sporazumjeti, odluči, da će biti škola u sredini na jednom vrhuncu u pravoj pustinji. Tužan učitelj, koji bi tamo došao! Zlo zimi, a zlo i ljeti, jer ako bi gdjegod u Kranjskoj zagrmjelo, sjegurno bi u tu školu tresnulo! — U zadnje vrijeme čuje se, da su ljudi shvatili što im nesloga nosi, pa su se odlučili za Trstenjak. Škola bi se dakle već

mogla graditi, jer imadu već i novac pripravljen, ali očekuju već davna, da im školske oblasti kažu: počmite!!

Siromašna Ćićarijo, alaj si zapuštena!!

— ić.

Roditeljski sastanak u Pazinu.

Obećali smo u broju 5. pod istim naslovom, da ćemo se osvrnuti na govore, koje se držahu na tom sastanku. Donašamo evo glavne misli iz govora prof. Novljana o

D o m u i š k o l i.

Najveći dar božji jesu djeca: radost, utjeha i nada roditelja; budućnost naroda domovine i čovječanstva. »Mlada ljeta, nada svijeta.«

Taj dar božji moramo čuvati i njegovati, da se ne pokvari i propadne. Roditelji rade, muče se i trpe za svoju djecu, žele joj sve najbolje, a ipak joj kadgod naškode — ne iz zlobe nego iz neznanja. Dobar uzgoj veoma je težak. Učenjaci mnogih vjekova i raznih naroda nastojahu, da nadu pravila, po kojima bi trebalo mladež uzgajati. Mnogo je knjiga o tome napisano. Nadovezujući na riječi gosp. nadučitelja Matanića tumači, da ćemo u ovim roditeljskim sastancima saznati ono, što je svakomu roditelju neophodno nužno znati. Danas ćemo upoznati temelje uzgoja: dom i školu.

Odgoj počima davno prije, nego dijete dođe na svijet, jer ono baštini dobra i zla svojstva svojih roditelja. Mladići i djevojke moraju paziti na svoj život, rad i misli: treba da sami sebe uzgajaju. Upozorava na strašne posljedice pijanstva i grijeha nečistoće. Kada pak dijete dođe na svijet, valja još i više paziti, jer sve što se u djetetovoj okolici događa, dobro i zlo, ostavlja tragove u duši njegovoj. Tkogod u doticaj s djetetom dolazi, neka se čuva zlih čina, riječi, pa i samih misli. Navodi primjere, kako često braća, rođaci a i roditelji kvare mladež. Pripovijeda, kako je nedavno dijete djetetu odrezalo jezik, jer ga je mati u šali krivo uputila. Neumjesna šala uništila je tri života.

Nas okružuju učitelji s dobrim naucima, ali smo gluhi, pa ne čujemo, slijepi, pa ne vidimo. Priroda je naš učitelj. Pogledajmo jabuku. Iz maloga sjemena nikne mladica, od koje s vremenom uzraste veliko i jako stablo, ali ne će dati krasnoga, mirisavoga i slatkoga voća, ako je ne cijepimo. Tako je i s djetetom. Ako je sjeme dobro, ima nade da će i mladica biti valjana, ali to nije dosta, treba je oplemeniti (cijepiti). Dom daje mladicu, a škola je oplemenjuje. Govori o zadaći škole. Iz škole bi morali učenici izići plemenitiji, bolji i savršeniji u svemu, a ipak tome uvijek nije baš tako. Krivo čine, koji toga radi krive školu. Ta ni svaka voćka nam ne uspije, kad je cijepimo! Ponajprije neka korijen bude dobar i zdrav a onda treba mladi cijep čuvati od neprijatelja. To su: 1. mraz, 2. žega, 3. vjetar, 3. crvi.

Kad mraz ofuri mladicu, koja je iz cijepa niknula, pogine cijep, a kadgod i drvo. Nemar roditelja za školu i školske dužnosti je pravi mraz za mladu tek plemenjenu dušu djeteta. Razlaže kako treba da goje roditelji ljubav prema školi. Ljubav mora vezati školu i dom.

Neki roditelji pokazuju previše žara za školu, htjeli bi, da im dijete odmah postane mudracem, pa žele, da im vječno uz knjigu sjede. To je kao i prevelika sunčana vrućina, koja će slabu mladicu uništiti. Djetetu valja dozvoliti, da se lagano i prirodno razvija.

Vjetar će mladicu prelomiti i otrgnuti. To je slika ruganja školi i školskim dužnostima, čega kod nas na žalost ima. Razlaže tešku muku učitelja, koji za svoj rad zaslužuje štovanje, pomoć i ljubav, a ne porugu. Ismjehavanje školi silno škodi.

Crvi su ljudi, koji svojim zlim primjerom, zlim riječima i djelima razaraju što je škola sagradila. Poziva roditelje, da

svoju djecu čuvaju od tih četverih neprijatelja, pa će uspjeh u školi biti bolji.

Opetuje glavne misli o svezi između škole i doma, moli sve prisutne, da prema tome rade, pa će nam djeca biti bolja i srećnija, bit će nam radost pod stare dane, a zalog bolje budućnosti.

Glasovi iz novina.

Higijena učiteljskog zvanja.

(Iz »Škol. vjesnika«, Sarajevo).

(Konac.)

Tim će se učitelj očuvati i od opasne besanice, koja je ponajviše pošljedica toga, što je bolesnik, koji spavati ne može, prije svoje bolesti u noći predugo duševno radio.

Svi oni, koji su se navikli raditi do kasno u noć, tvrde doduše, da im u noćnoj tišini rad najbolje ide od ruke. No liječničkim istraživanjem dokazano je, da je u mnogom slučaju besanica ili nemirno spavanje pošljedica ne samo razdijeljenoga školskoga rada bez potrebnog odmora, već i napetoga noćnoga duševnoga rada.

Prema tom uvjerenju glasi prva liječnička odredba u svrhu liječenja besanice: radite obdan manje, priuštite sebi uz dnevni red potrebni odmor, a noćnoga rada prođite se posve, pa nastojte toliko spavati, koliko ćutite, da vam treba spavati — a spavati vam treba toliko, koliko vam spavati godi. Samo to je prava mjera, koja može tijelo, živce i možđane jednako okrijepiti.

Ako bolesnik taj savjet posluša, a uz to još ima sreću pretpoldašnjega obučavanja, pri kome nastavni satovi traju 40 do 45 minuta, onda će bolest nespavanja vrlo brzo biti izliječena. Jer i tu vrijedi ona: zapravo liječi bolest samo onaj, koji ne pita samo gdje boli, i tome bolu nastoji stati na put, već i onaj, ko najprije traži uzrok, s koga je nastalo zlo, a onda ponajprije taj uzrok ukloni. Ako to uspije, onda je glavni lijek u prirodnoj snazi i u jakoj volji bolesnikovoj, htjeti biti zdrav, dok je lijek tek sredstvo, da ozdravljivanje pospješuje.

Što vrijedi za školski rad, — toga neka se učitelj drži i pri domaćem svom radu, t. j. neka radi na mahove od 40 minuta, a onda neka vazda slijedi odmor od nekoliko minuta. Ako priviknemo iza svakih 40 minuta savjesno držati odmor, odmorićemo se već za nekoliko minuta — i ne ćemo nikada osjetiti onu umornost, koja bi se poslije onih 40 minuta za cijelo bila pojavila, kada radom ne bismo bili prestali.

Ko se za ovu činjenicu zanima i na se u tom pogledu pazi, uvjeriće se doskora, da početak umora nije vazda isti. Pogdjekad klonemo najednom, usred najživljega rada — dok opet drugi put odmah nijesmo svijesni umora. A nijesmo toga svijesni, jer u početku duševne umornosti u istinu ne ćutimo ni slabost ni klonulost, već tome protivno, neku neobičnu žeđ za radom. — Sad bi bilo krajnje vrijeme prestati. Ako to ne činimo, pa râd bez prekidanja nastavljamo, ugrijaće nam se glava, spopašće nas kao vrućica. Mi to dakako ćutimo, ali taj neugodni osjećaj krivo tumačimo kao dokaz osobite koncentracije naše duševne snage, a neznamo jadni — ili ne ćemo da priznamo, da to nije istina — već da nam u glavi od prenaprezanja šumi, da je krv silno navalila u možđane, da nas je spopala grozničava žurba, koja nam živce uništava.

Opasnost je za nas tim veća, čim je u sobi toplije, u kojoj svoju duševnu snagu raskošno trošimo. U tom slučaju ražarićemo se naime na svoju štetu na dvostruki način.

Tome potonjem zlu predusrelo bi se najbolje, ako bi bilo moguće u školskoj sobi, pa i u stanu učiteljevu uzdržati temperaturu od 16—19° C. Ali to je na žalost zahtjev, kome bi se pri strogoj regulaciji grijanja za sada samo zimi udovoljavati moglo, a ljeti ne. Jer do sada se

još nije ni pomišljalo na to, a kamo li pokušavalo, pronaći sredstvo, kojim bi se u školama gore pomenuta temperatura stalno mogla uzdržavati. Preostaje s toga samo strogo paziti na to, da odmori od 5—10 minuta vazda prije nastupe, nego što očutimo, da nam je u glavi neobično vruće i da nam je usljed toga cijelim tijelom ovladalo neko neugodno osjećanje.

Ako pak s koga god razloga nije moguće bilo radom prestati pravo na vrijeme a mi smo bili primorani unatoč vrućini u glavi i neugodnoga osjećanja rad nastavljati, možda i bez ikakog odmora, n. pr. u slučaju školske inšpekcije i zaključnih godišnjih ispita, onda nam je dvostruka dužnost poslije tako neobičnoga duševnog napora savjesno se odmarati.

U tu svrhu dobro je posve se ležerno i udobno ispružiti na divanu i prepustiti se posvemašnjem tjelesnom i duševnom odmaranju.

Čim smo se savjesnim držanjem toga odmaranja u toliko izvježbali, da se možemo očuvati od svake podražice i naprezanja živaca, povratiće nam se opet ona duševna i tjelesna svježost, bez koje nema pravoga rada. Uslijed ovoga slobodnoga odmaranja usporuje se naime strujanje krvi, temperatura se njena snižuje na normalni stupanj topline, uslijed toga gubi se naša uzrujanost i neugodne njene posestrime: klonulost i nervozna razdražljivost.

Ako je moguće, biće dakako po nas najbolje, kada radeći uopće ne ustrajemo dotle, dok se to neugodno čustvo usijanosti pojavi. Kada pak radom treba prestati, opazićemo lako, čim priviknemo paziti, kako nam se duševna snaga troši i koji se neugodni osjećaji uslijed toga u nama uzbuđuju, — jer ti osjećaji običavaju biti vazda isti.

Razložni ovaj način odmaranja ujedno je dokaz, da nikako nije dobro duševni rad u svrhu tobožnjega odmaranja prekidati gimnastičim vježbama, kako se to u nekim školama školskim propisom tražilo, a još i traži.

Ovaj se zahtjev protivi higijeni s toga razloga, što učitelje i učenike iz duševne napetosti sili na tjelesni zapt — dakle što se napetost živaca prenosi na napetost mišićja. U ovom slučaju s toga nema prilike za ono posve slobodno odmaranje, koje nas jedino nabrzo može okrijepiti.

O higijeni učiteljskoga zvanja ne može se govoriti, a da se ne takne i pitanje o alkoholu.

Kao svakom drugom muškarcu, tako je i alkohol često i učitelju onaj mili braco, koji mu raspršuje jato briga, štono mu se često kao mušice glavom roje.

Za čašom posiže se rado i za to, da se opet ovlaži dugim govorom i zadušljivim školskim zrakom osušeno grlo, ili da se pri dobroj kapljici bar na kratko zaboravi na zvanične, a možda i na porodične neugodnosti. Napitkom mislimo sebi pribaviti i snage, kada ćutimo da smo je istrošili — ali radom ne možemo još prestati.

No znati i dobro upamtiti valja svakako i to: ko prečesto željkuje za alkoholom, pa ga onda svaki put i uživa čini zlo. Najopasnije je alkohol onda lijevati u se, kad su nam živci i onako s koga god razloga razdraženi. Pićem ih zaista ne možemo umiriti, već se nasuprot još više uzrujavamo.

Piti treba samo onda, kad nam je ćud mirna, a pijemo samo s namjerom, da se malo razveselimo, uživajući slast alkohola.

U istinu biće to samo onda užitak, ako ne pijemo svaki dan, niti vazda u isto vrijeme.

Ko prije podne ima da duševno naporno radi, taj ne bi smio u veče piti, jer je dokazano, da alkohol, što smo ga uživali na veče, vrlo otešćava pretpoldašnji duševni rad šljednjega dana. Što više, čini ga tim napornijim i manje uspjelim, čim

je obilniji bio užitak pića, ma bilo koje vrste.

Svi pak učitelji, koji ne piju alkoholna pića, tvrde, da je to uzdržavanje korisno i po tijelo i po duh.

Sve ovo, što je gore rečeno, vrijedno je znati i upamtiti. Zdrav očuvaće se zla, a jur oslabljeni, bolesni učitelj naučiće, što mu valja činiti i čega se treba čuvati, da mu se izgubljeno zdravlje opet povrati. Svako je oklijevanje opasno, jer ako bolest preotme mah, onda je dotičnik izgubljen.

Prevela *Josipa pl. Glembay.*

Lične i školske vijesti.

Iz sjednica Pokr. Škol. Vijeća.

Dne 11. lipnja dodijelila se dvorazrednoj školi u Podgradu treća sila, i to privremeno.

Dne 18. srpnja:

1. Marčelja Anton bio je imenovan nadučiteljem II. kategorije kod pučke škole u Hrušici;

2. Rajčić Albert imenovan je ravnajućim učiteljem III. kategorije kod hrvatske pučke škole u Voloskom;

3. Širola Marija imenovana je podučiteljicom kod ženske pučke škole u Kastvu;

4. U Drazi mošćeničkoj osniva se hrvatska pučka škola sa talijanskim jezikom kano obvezatnim predmetom;

5. Pučkoj se školi u Mošćenicam dodijeljuje privremeno još jedna učitelj. sila.

Volosko.

Dne 4. kolovoza tek. god. obdržavana je bila sjednica c. kr. kot. škol. vijeća, iz koje priopćujemo slijedeće:

Predsjednik priopćuje, da je ženskoj pučkoj školi u Kastvu dodijeljena privremeno jedna učiteljska sila; da je Antun Marčelja iz Materije pozvan na poljodjelski tečaj u Goricu, a Vinko Šepić iz Opatije u Glavice; da je Zorka Franki imenovana podučiteljicom u Rukavcu, a Janko Petaros podučiteljem u Vodicama.

C. kr. kot. školski nadzornik izvješćuje potanko o nadzorovanju pučkih škola u kotaru, te se o uspjehu uopće izjavlja povoljno i postavlja prijedlog, da bi c. kr. pokr. školsko vijeće izdalo dekret pohvale Franu Bafu i Jelisavi Zahiji u Kastvu za mar i skrb za priredbu roditeljskih sastanaka, a Niku Pajaliću u Berseču za osobitu marljivost u školi.

Isti c. kr. kot. škol. nadzornik izvješćuje potanko o službenoj učiteljskoj konferenciji obdržavanoj dne 20. i 21. VI. tek. god., te izjavlja, da je zborovanje učinilo na njega vanredno dobar utisak.

Predlaže se doznačenje odnosnih petgodišnjih doplataka Lovru Tončiću u Munama i Katici Marki u Lovranu.

Predlaže se doznačenje službenog doplatka Lovru Tončiću u Munama.

Predlaže se, da budu uslijed proširenja škole u Rukavcu promaknuti Ivo Franki u I. kat., Jelisava Šepić u II. kat., Ivan Lesica u III. kat,, a uslijed proširenja škole u Poljanama Antun Štiglić u II. kat.

Predlaže se doznačenje remuneracije Ljudevitu Žerjavu u Brezovici za izvanredne poslove i Vinku Žiguliću u Kastvu za podučavanje vjeronauka.

Preporučaju se molbe za potpore I. M. u O. i K. M. u L.

Predlaže se ustanovljenje novih škola u Novokračini i Sobonjama, i proširenje škola u Opatiji, Slivlju, Podgraju i Klani.

Kotar Krk.

Kako se brzo riješavaju učiteljske molbe.

Doznajemo iz krčkog kotara, da su tamo već po dvaput bili raspisani natječaji na razna učiteljska mjesta: prošle godine u augustu i ove u februaru, al molbe onih, koji su za koje mjesto molili, počivaju još i danas na kotarskom školskom vijeću u Krku. Ima se bo znati, da dotično vijeće nije imalo sjednice već od prošlog julija, dakle skoro godinu dana. Čemu su onda zakoni, da se sjednice imadu držati svaki mjesec, kad se to može protezati i na

godine. A koji čeka, neka čeka! Nemari, ako koji molitelj, čekajuć definitivnost ne može time dobiti kvinkvenija. Ispričava se to tobož time, što krčki kotar sada nema školskog nadzornika, jer pokle je g. Přibil prošle godine u oktobru bio premješten u Volosko, odtad oblasti nisu imale vremena drugoga imenovati. Tu se već glasalo za toliko kandidata, da bi s njima mogao proviđeti cijelu Istru, a eto od svih tih ne može se nijednoga izabrati.

Nego bez nadzornika bi se na koncu konca učiteljstvo i moglo proći, kao što se eto prošlo i do sada, al onda nek se molbe riješavaju službeno, bez sjednice. Jer prođe li ovako rakovim putem naprijed, tad će oni, koji su prošloga augusta molili za koje učiteljsko mjesto, moći očekivati riješenje jedva tamo nakon pet-šest godina. Eto već na prvoj istanci leži molba skoro godinu dana, pak neka se to isto opetuje kod mjesnog školskog vijeća, kod općinskog poglavarstva, kod zemaljskog školskog vijeća i kod zemaljskog odbora, kuda sve mora ta blažena učiteljska molba putovati, onda nigda kraja. A i druge molbe za kvinkvenije, za potporu i t. d. čekaju u Krku sjednicu, te se moliteljima preporuča ustrpljivost.

C. kr. kot. škol. Vijeće u Krku.

Ovo vijeće obdržavalo je svoju sjednicu dne 9. julija o. g.

Ovjerovljuje se zapisnik zadnje sjednice. Presjednik priopćuje, da je nadzorovanje škola ovog kotara povjereno za preostatak funkcijskog doba nadzorniku voloskog kotara; pretstavlja novoizabranog člana vijeća Radića Mija. Priopćuje imenovanje nadučitelja K. i nadučiteljicu F. u B., M. službenim putem u O., J. u D., S. u B., pa u O., D. u K., P. u G., K. učiteljicom ženskih ručnih radnja u P. i M.

Umirovljen je M. u Ba. Imali su dopust S. P. i M. Položili su ispit usposobljenja P. i R. Za god. 1909./10. bile su dozvoljene paralelke u P. i K., ali nije bilo potrebitih učiteljskih sila.

U Sv. V. gradi se zgrada za školu, a za gradnju u P. zatražen je od zem. šk. vijeća nacrt.

Školski nadzornik izvješćuje o stanju i vrsti škola, broju razreda i učitelja, broju učenika, zabavišta i šk. vrtova. Kroz godinu otvorena su dva nova razreda. Za iduću godinu predlaže za izvanredne sile za dječačku i djevojačku školu u S., za mješovitu u K. i D., te za mušku u B.

Talijanski škol. nadzornik izvješćuje o nadzorovanju škole u K., a hrvatski o ostalima u kotaru.

Molbe za stalno namještenje bile su:

Za Dobrinj: 7, od kojih 1 ustegnuta; za Kornić 2; za Dubašnicu 1; za Vrbnik 1; nije bilo molitelja za Vrh, Starubašku, Risiku i Papratu.

Odobravaju se za spomenuta mjesta predložene skrižaljke kvalifika.

Preporučuju se molbe za doznačenje kvinkvenija: U. M. u K., C. u K., F. u Sv. V., S. u B., S. u D., F. u P., a uz to P. u D. za promaknuće u II. kategor.

Preporučuju se molbe za potporu bolesti radi: M. u Bd., M. u O., P. u M. i R radi za kraće vrijeme doznačene plaće; vjeroučitelja M. u O. za nagradu; ne preporučuje se molba jednog učitelja za potporu za putovanje u naučne svrhe. Preporučuje se molba učiteljice U. za otpust ispita iz talijanskog jezika.

Glede spora jednog učitelja s općinom radi paušala preporučit će se nagodu, a spora jednog člana mjes. šk. vijeća s presjednicom zatražit će pobliže i tačnije informacije.

Pošto je jedna općina molila preuređenje školskih praznika, zatražit će se u stvari mnijenje i drugih općina, te ravnateljstva školâ.

Prihvaća se predlog o utjeravanju škol. globa i preporuku o češćem držanju sjednica.

Oproštaj od umirovljenoga c. kr. kot. škol. nadzornika u Voloskom g. Frana Uršića.

Prigodom kot. učiteljske konferencije u Voloskom dne 20. i 21. lipnja o. g. imali

su članovi konferencije skupni objed. Učiteljstvo se je tada oprostilo od svoga bivšeg nadzornika g. Frana Uršića. Pišu nam da je kod objeda držao svetomatejski nadučitelj Božo Dubrović lijepo slovo bivšem nadzorniku. Bivši nadzornik Uršić zahvalio se govorniku i učiteljstvu. Za uspomenu poklonilo mu je učiteljstvo lijepu palicu. Žao nam je, što nemamo cijelog govora Dubrovićeva i Uršićeva, jer mnijemo da bi iz tih govora doznali mnogu tešku iz našeg školskog i narodnog života, što bi mladima za pouku bilo.

Za gosp. Uršića znamo, da je bio pučkim učiteljem usrijed Istre, u Žminju, gdje i danas još spominju njegovi nekadanji đaci njegovu marljivost u školi, znamo da je odanle došao sa svojom plaćicom za nadzornika na gospodsko Volosko, gdje je radio kako je bolje znao i mogao, mnogo godina uz sve poteškoće službene i financijalne. Prigovaralo mu se iz raznih strana, ali za objektivno prosuđivanje rada čovjeka, koji je 43 godine (ako se ne varamo) radio na školskom polju uz velike i svakojake poteškoće, treba mnogo stvari uzeti u obzir. Školske oblasti sjetile su se ga sa naslovom »ravnatelja«, kad je stupio pred nedavno u penziju! I mi mu želimo, da bi dugo godina uživao krvavo zasluženi mir.

Kod istog objeda nazdravljalo se i drugima. Tako je jelšanski nadučitelj Makarović nazdravio novom nadzorniku Přibilu, na što je on odzdravio. Matetić je nazdravio odsutnom prof. i ravnatelju Franu Frankoviću, ocu hrv. učiteljstva u Istri, a Fran Rubeša, nadučitelj u Zametu, gostovima i prof. zboru učiteljske škole u Kastvu, na što se je zahvalio privremeni upravitelj učit. škole prof. Nazor.

Program c. kr. velike državne gimnazije u Pazinu za škol. god. 1909.-1910.

Primismo ovaj program, koji ima slijedeći sadržaj: 1. »Najstariji spomenici hrv. izvorne umjetne lirike. Napisao dr. Mate Kević. — 2. »Carsko janje«. Spjevao dr. Mate Kević. — 3. Školske vijesti. Od upraviteljstva. — Iz programa vadimo slijedeće:

Na gimnaziji bilo je namješteno svršetkom prošle škol. god. sedamnajst profesora.

Početkom škol. god. 1909.—1910. upisalo se 216 đaka, a svršetkom škol. god. bilo ih je 200.

Po rodnom mjestu bilo ih je 164 iz Istre, 24 iz Primorja, 3 iz Kranjske, 2 iz Štajerske, 4 iz Dalmacije, 2 iz Rijeke i 1 iz Amerike.

Po materinskom jeziku bilo je 157 Hrvata, 41 Slovenac, 1 Čeh i 1 Talijan.

Sposobno za viši razred bilo je 16 đaka s odlikom, 117 s dobrim uspjehom, 19 uopće sposobno, 17 nesposobno, 12 je dobilo dopust za popravni ispit i 6 ih je bilo neocjenjeno. 1 đak bio je vanredni.

Za ispit zrelosti prijavilo se je u jednom ljetnom roku god. 1909.—1910. 18 javnih učenika VIII. razreda.

Pismeni ispiti bili su dne 6., 7. i 8. lipnja.

Usmeni ispiti bili su dne 30. lipnja, te 1. i 2. srpnja pod predsjedanjem c. kr. pokr. škol. nadzornika g. Frana Matejčića.

Proglašeni su bili zrelima slijedeći abiturijenti:

s odlikom: Kajapić Antun iz Novaka, Milanović Božo iz Kringe, Perić Djevoslav iz Žminja, Štrpin Ernest iz Draguća i Zappin Blaženi Antun iz Vabrige;

jednoglasno: Baćić Ivan iz Pićna, Erjavec Vjekoslav iz Kriške vasi (Kranjska), Fabac Luka iz Fabci, Flego Ante iz Buzeta, Fonda Dragutin iz Škednja, Ivessa Antun iz Premanture, Stergar Rudolf iz Kanfanara i Šajina Josip iz Lanišća;

većinom glasova: Defranza Rudolf iz Čepića, Rimanić Božo iz Zarečja i Sancin Bazilij iz Škednja.

Jedan kandidat bio je odbijen na pô godine, a jednomu je odgođen ispit do jesenskoga roka.

Kao relativno obvezatni i slobodni pred-

meti podučavali su se: gimnastika, crtanje, pjevanje, stenografija, i francuski jezik.

Škol. godinu 1910./1911. otvorit će se dne 11. rujna, Popravni i naknadni ispiti obdržavat će se dne 9. i 10. rujna prijamni ispiti za I. razred dne 9. rujna, a za više razrede 9. i 10. rujna. Upisivanje novih učenika za I. razred biti će 9. rujna a za više razrede 9. i 10. rujna od 8—12 sata prije podne. Učenici, koji su istu gimnaziju već polazili, treba da se prijave za upisivanje od 9. do 11. rujna.

C. kr. učiteljska škola u Kastvu.

Ispit zrelosti.

Tom ispitu pristupilo je 13 učiteljskih kandidata i to 11 javnih i 2 privatiste.

Položili su ispit zrelosti s dobrim uspjehom:

Brgić Josip iz Barbana.
Korelić Fran iz Draguća,
Lukež Dragutin iz Pićna,
Lukež Josip iz Pićna.
Peteros Janko iz Boršta,
Trinajstić Antun iz Sv. Mateja,
Zec Nikola iz Brzaca (Krk).

Dvojica učiteljskih kandidata imaju se podvrći ponovnom ispitu nakon 2 mjeseca.

Pismena matura trajala je od 23. do uključivo 28. svibnja, a usmena 4., 5. i 6. srpnja 1910.

Pismeni zadaci:

a) iz hrvatskoga jezika (na izbor):
   1. Izum štampe i njegove posljedice.
   2. Koristi pomorstva.
   3. Priroda, najzanimivija i najpoučnija knjiga.

b) iz pedagogike:
   1. Obnavljanje spoznaja.
   2. Svojstva i sprema valjana učitelja.
   3. Komenski: djela i načela.

c) iz računstva:

1. Netko ima isposuđene dvije glavnice, prvu uz 4, drugu uz 5%; obe zajedno daju mu 1000 K kamata na godinu. Da su ove glavnice uložene uz 1% više, dale bi 1230 K kamata. Koje su to 2 glavnice?

2. Koliko *l* drži posuda oblika kusočuna ako mjeri dolnji promjer 34 *cm*, gornji 42 *cm*, a visina 66 *cm*? (Točno po formuli i na praktični način).

3. Tri općine dobile su za gradnju neke ceste 3382 K državne potpore. Iz općine A radilo je 20 radnika 64 dana; iz općine B 16 radnika 56 dana; iz općine C 18 radnika 48 dana. Koliko će svaka općina primiti od državne potpore?

d) iz njemačkog jezika: Die wichtigsten Verkehrsmittel und ihre Bedeutung.

e) iz italijanskog jezika: Idillio in famiglia.

Prijamni ispit za I. tečaj:

Tom ispitu pristupili su:
Bilek Josip iz Podgrada,
Brajan Vjekoslav iz Spinčići (Kastav),
Jurinac Jerko iz Kastva,
Košak Rudolf iz Preluke (Volosko),
Ladavac Ante iz Pazina,
Mohović Vjekoslav iz Rukavca,
Ujčić Marijan iz Jurdani (Kastav),
Varljen Josip iz Matulji (Kastav)
i položili ga svi dobrim uspjehom.

Raspis učiteljskih mjesta.

U kotaru Puli raspisana su do 31. 8. o. g. ova mjesta:

Mjesto naduč. II. reda i mjesto učiteljice III. reda na utrakv. školi u Kanfanaru; nast. jezik hrv. i tal. — Mjesto učiteljica III. reda u Medulinu, Juršićima i Marčani; nast. jezik hrv., tal. kao predmet. — Mjesto škol. upravitelja III reda u Krnici, Stinjanu i Premanturi, nastavni jezik hrv., talij. kao predmet. — Mjesto škol. upravitelja III. reda u Pomeru; nast. jezik hrv. i tal.

U kotaru Poreč:

Mjesto školskog upravitelja III. reda u Žbandaju, Topolovcu, Gradinu, Fontanama, nast. jezik hrv. i tal.

C. kr. kot. škol. nadzornik za hrv. škole kotarê Krk i Lošinj.

Ministar. za bogoštovje i nastavu izručilo je do svršetka službene periode nadzor nad hrv. školama spomenutih kotara

c. kr. vježb. učitelju Dragutinu Přibilu, kot. škol. nadzorniku Voloskog kotara, i to odlukom 3. lipnja t. g. br. 45452.

Pokrajinski odbor je pozvao delegate svoje, koji su članovi c. kr. zem. školskog vijeća, neka se zauzmu kod Pokr. škol. vijeća i ministarstva, da se imenuje za krčki i lošinjski kotar posebni c. kr. kot. škol. nadzornik — i pravo je tako!

Upisivanje.

U c. kr. pripravnicu za muške učiteljske škole u Pazinu bit će 9. rujna od 8 do 12 i od 2—5. Đaci, koji se žele upisati, treba da su navršili $13^1/_2$ godina života; mlađe se može event. uzeti kao slušatelje. Đaci treba da donesu krsni list, zadnju škol. svjedodžbu, iskaz o imanju svojem i roditeljâ, svjedodžbu o cijepljenju kozica. Ured i škola nalaze se u zgradi općinskog poglavarstva u Pazinu.

Upravitelj J. Bačić.

Ravnateljem

c. kr. muške učiteljske škole u Kastvu imenovan je prof. Vlad. Nazor, hrvatski književnik.

Raspust mjesnog škol. vijeća u Roču.

Zem. odbor savjetovao je c. kr. pokr. škol. vijeću u Trstu da — bar za sada — nije shodno raspustiti mjesno škol. vijeće u Roču.

Vjenčanje.

Gospođica Božić Marija, učiteljica ručnog rada u Slumu pošla je dne 1. kolovoza za gospodina Blaža Zlatića, c. kr. poštara u Slumu. Bilo sretno!

Ukinuta je c. k. pripravnica za učiteljske škole u Kastvu.

Upravitelj bivše pripravnice Ivan Bunc, sada c. kr. kot. šk. nadzornik u Pazinu, imenovan je c. kr. vježb. učiteljem na c. kr. vježbaonici u Kastvu, a privremeni upravitelj one pripravnice imenovan je privr. c. kr. vježb. učiteljem na dvorazrednoj vježbaonici uz c. kr. učit. školu u Kastvu. Učenici, koji budu polazili onu vježbaonicu do 14. godine života, pripravljat će se istodobno i za prijamni ispit za c. kr. učit. škole.

Hinko Jelušić, učitelj iz Kastva, polazio je ovih praznika tečaj za obrtne škole u Trstu i osposobio se, da može poučavati na obrtnim školama.

Tečaj za poljodjelstvo u Splitu. Na ovaj su tečaj pošli potporom vlade i slijedeći drugovi iz Istre: Žmak Ante, Medvedić Ivan, Monas Josip, Licul Gašo, Rubeša Fran i još netko s otoka. Očekujemo vijesti.

Rudolf Saršon imenovan je def. c. kr. vježb. učiteljem na vježbaonici u Kastvu. Čestitamo!

Zamolba!

Poznato je, da se je glagolica prošlih vijekova bila ne samo udomaćila malo ne u svim crkvama širom hrvatskih zemalja, nego da je glagolsko pismo u ono doba bilo skoro isključivo sredstvo pismenog saobraćaja u Hrvata. To nam neoborivo svjedoče toliki crkveni i građanski spomenici. Žalibože, veliki dio takvih spomenika propao je bez traga što zubom vremena što neznanjem i nemarom što opet zlobom ljudskom.

Ovdje ondje našlo se, Bogu hvala, rodoljubnih trudbenika, koji su spasli mnogu dragocjenu starinu glagolske prošlosti.

Tek u novije vrijeme sastavljena je znamenitija zbirka isprava, koje rasvjetljuju sretniju prošlost glagolice, a to trudom veleuč. g. Dra. Luke Jelića u Zadru. Mislimo njegovo izdanje »Fontes historici liturgiae Glagolito-Romanae« 1906. Ali se ni to djelo ne smije smatrati dovršenim, jer ima još mnogi, možda vrlo dragocjeni biser, koji čeka, da ga koja marna ruka iznese na danje svjetlo. Baš zato obraćamo se ovim na svu našu inteligenciju, sveće-

ničke i svjetovne ruka zamolbom, da uznastoji svaki u svojem kraju, ne bi li ušao u trag kojoj glag. knjizi, pismu, napisu, nadnevniku i t. d., te da u srečnom slučaju sastavi popis, a po mogućnosti i prepis, takvih nalaza, te ga dostavi potpisanomu ravnateljstvu na pohranu i eventualno proučavanje. Jedan takav podatak, na oko od malene vrijednosti, mogao bi, kako nas iskustvo uči, imati veliku dokaznu moć. Dakle, rodoljubi, na posao svaki u svojem kraju.

U Krku, dne 4. kolovoza 1910.

Ravnateljstvo »Staroslavenske Akademije«.

Lisnica uredništva.

Radi nepredviđenih zaprijeka morali smo ova tri broja ukupno izdati. Neka nam ne zabavi nitko.

Antropogeografija Istre (nastavak) doći će na red.

U ovom skupnom broju nismo mogli izvijestiti o proslavi 100-godišnjice Vrazove u Pazinu niti o Sokolskom sletu u Pazinu.

V. Š. u B. Tvoj članak »Iza glav. skupštine« bit će otisnut; sada ga nismo mogli uvrstiti, jer si zakasnio.

Pretplatnike molimo da nam prijave eventualno premještenje.

Odgovorni urednik Josip Baćić, Pazin (Istra). Tisak Laginja i dr., Pula, ulica Giulia, 1.

GOD. V.

Narodna PROSVJETA

BROJ: 9. i 10.

Mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost

ŠTL. 14.

Vlasnik i izdavatelj: „Hrv. učiteljsko društvo ‚Narodna Prosvjeta' za Istru u Pazinu".

Rukopisi se šalju Uredništvu u Pazin, a pretplate Franu Barbaliću, učitelju u Bermu kod Pazina. Godišnja cijena 5 K.

Antropogeografija Istre.

Prof. NIKOLA ŽIC.

Tlo je osnovka svakoj jedinici, i državi i pokrajini, a po njemu su također ljudi u njoj materijalno i duševno vezani u zajednicu. Tlo tvori temelj gospodarskomu životu i razvitku, iz tla (»grunta«) izvire blagostanje i bogatstvo odnosno siromaštvo i bijeda. Način, vrst i stanje gospodarstva u nekoga žiteljstva zavisi u prvom redu od sastava, plodnosti i podneblja njegova zemljišta, a onda dakako i od žiteljstva samoga. U ovom pogledu Istra ne čini izuzetak, ni u spomenutoj već grani, ratarstvu,[1]) a ni u slijedećima.

b) Stočarstvo. Stočarska površina zaprema više od dviju petina cijele zemlje (v. prošli članak), ali ona nije ni iz daleka tako vrijedna kaošto je prostrana. Svuda je malo i premalo livada, a u svim dijelovima pokrajine znatno prevlađuju kraski pašnjaci, koji doduše daju sočnu travu, mjestimice bolju od koje livade, no obično je ima tako malo, da cijeli pašnjaci više naliče goleti nego travnjaku.

»Tlo je posijano velikim pećinama i razdrobljenim kamenjem — svijetlim vapnencem, kojemu je površina vjekovnim djelovanjem atmosfere na sto načina isprebražđena, izbrušena, prošupljena i izoštrena, a samo je gdjegdje u tom ledenom moru nešto zemlje u pukotinama ili okruglim docima različite veličine. Malo može tu biti vegetacije, a oko je vidi još manje, jer se i ona bojom prilagodila kamenju: sive zeleni, siva kadulja, metvica, čičak (lappa)

[1]) U V. br. »N. Pr.« na str. 126. treba u trećem retku odozgo ispraviti štamparsku pogrješku: mjesto »ta nova bolest« mora biti »ta i nova bolest.«

i dr., a sve samo rastreseno i osamljeno, ne tvoreći nigdje prostranoga bilinskoga saga, da bude stoci okrepa i veselje.« Kojem li se općinskom dobru u Istri ne može primijeniti ovaj ili sličan opis!

	livada	pašnjaka
bijela Istra	11·5	41·0
siva »	13·5	23·5
crvena »	5·5	23·5
otočna »	0·3	51·3
cijela »	7·5	34·0

Tako u %, a u hektarima ima u svemu 37.079 *ha* livada i 168.607 *ha* pašnjaka, dakle ukupno 205.686 *ha* stočarske površine uopće, koja je veoma različite, a većinom upravo neznatne vrijednosti, tako da se dosta raznovrsna i doista mnogobrojna istarska stoka ne bi pravo mogla ni prehraniti, da joj nije za pašu prepušten i dobar dio šumske površine. Po Pucichu i Vidulichu izračunana je i sastavljena slijedeća skrižaljka:

21.341 *ha*	pašnjaka	daje	godišnje	2.987·74	K ili po *ha*	0·14 K
55.199 »	»	»	»	20.975·62	» » » »	0·38 »
29.786 »	»	»	»	16.382·30	» » » »	0·55 »
28.914 »	»	»	»	29.781·42	» » » »	1·03 »
33.367 »	»	»	»	103.437·70	» » » »	3·10 »
ukupno						
168.607 *ha*	pašnjaka	daje	godišnje	173.764·78	» » » »	1·04 »
37.079 »	livada	»	»	314.726·02	» » » »	8·72 »
ukupno						
205.686 *ha*	stočarske površine	daje	godišnje	488.490·80	» » » »	2·37 »
128·513 »	šume		» »	280.158·34	» » » »	2·18 »
25.395 »	»		» »	215.349·60	» » » »	8·48 »
ukupno						
154.908 *ha*	šumske površine		» »	495.507·94	» » » »	3·19 »

Svi dakle pašnjaci malo vrijede, jer evo vidimo, da najbolji, a tih je jedva jedna petina, pružaju prosječno 3·10 K čistoga (katastarskoga) dobitka na godinu, a svi ostali zajedno, t. j. 80%, tek ½ K po *ha*. Prema tomu nije čudo, što livade, premda ih nije mnogo, daju skoro dvostruko veću svotu od pašnjaka, tako da ipak sva trava, koja kroz godinu izraste na stočarskoj površini, prikazuje ukupnu vrijednost od pô milijuna kruna. Sve je to malo i zato mora stočar za svoju marvu još drugdje potražiti hrane, a tu mu osim šumske daje također ratarska površina: naime iza žetve mnogo slame, od koje po prilici jedna trećina služi živu za hranu. Povše je izračunao, koliko *q* različite paše dobiva stoka u pojedinim dijelovima Istre:

	gornja	srednja i dônja	otočna	cijela Istra
od livada	152.970	627.000	3.900	783.870
od pašnjaka	92·790	728·900	364.200	1,185.890
od visoke šume	22.840	8.500	4.900	36.240
od niske šume	30.580	370.900	43.800	445.280
od djeteline	—	14.900	—	14.900
od slame	10.520	275.600	25.800	311.920
od drugoga	—	11.800	—	11.800
ukupno	309.700	2,037.600	442.600	2,789.900

Ove su brojke dakako samo približne, ali točnije odrediti i mnoštvo i vrijednost istarske trave od jedne godine uopće je nemoguće, jer se često javljaju godine, koje donose takovu sušu, da pašnjak i sve bilje upravo »izgori«, a na livadama druga košnja posvema propadne. Umjetno gojenje trave je pako u Istri skoro nepoznato, osobito u gornjoj i na otocima, a samo nešto je u tom bolje u srednjoj i donjoj Istri, naročito u bujskom i porečkom kotaru, gdje neki jači posjednici ostalima dobrim primjerom lijepo prednjače. Iz statističkih se podataka može konačno zaključiti, da livade po *ha* daju godišnje 15—24 *q*, pašnjaci 3—8 *q*, a šume jedva 1—4 *q* paše. K tomu treba jošte dodati, da stoka u ljetnim mjesecima povrh toga mnogo trpi i od vanredne suše.

A stoke ima u Istri mnogo, najviše ovaca (četvrt milijuna) a malo goveda (jedva 60 hiljada). To je prva osobitost. Svuda je naime u kraskim zemljama opći i radi pomanjkanja paše razumljiv pojav, da je u stočarstvu ovca najznatnija domaća životinja, a govedarstvo da je jedva vrijedno spomena. Ali kaošto je u cijeloj monarhiji i uopće u Evropi očita težnja, da se govedarstvo pridigne, pače i na račun ovčarstva, tako je i u Istri u posljednjim decenijima ne samo broj ovaca sve manji (1900. prema 1880. za cijelih 11%) a govedâ sve veći, nego je govedarstvo u svakom pogledu lijepo napredovalo kao u nijednoj drugoj susjednoj zemlji. U kraskim je zemljama i konj rijetka životinja. U Istri ih ima u svemu malo više od par hiljada. Domaće pasmine nema; jedino na Krku ima odavna posebna vrst malih konjića (sardinskog roda). Prirodi kraskoga terena bolje pristaje magarac, kao konj madžarskoj pusti ili deva saharskoj pustinji, pa kako se množi pučanstvo i razvija gospodarstvo, raste i broj magaraca, u novije vrijeme naročito broj mazgi iz talijanske Romagne. Ali time ne će Italija nikada naplatiti Istri onu štetu, koju joj je uzrokovala uvozom i gojenjem koza u pređašnjim stoljećima. U posljednje vrijeme je doduše broj koza rapidno sve manji (1869. 7.345 glava, 1880. 1.747, 1890. 792, 1900. 434), jer im strogi zakon brani opstanak u pokrajini, da ne unište još i ono malo šume, što je do danas sačuvano. Nestašica (hrastove) šume je također jedan od mnogih razloga, zbog kojih i go-

jenje svinja veoma lagano napreduje, tako da još uvijek ne pokriva domaće potrebe, nego se svinje godimice uvoze iz zemalja s one strane krasa (iz Slavonije i Štajerske). Ima ih nešto preko 30 hiljada. I tako dolaze na 1000 žitelja u Istri 503 ovce, 183 goveda, 100 svinja, 50 magaraca i mazgi te 11 konja.

Istarsko stočarstvo je tako slabo uređeno, da je žiteljstvu od neznatne koristi. Živo trpi ljeti od suše i vrućine, zimi od gladi i studeni, nema staja ni sijena, a narod ima malo smisla i sredstava za racijonalno gojenje i nježniju brigu. Najslabije je govedo na Ćićariji i po otocima. Za ostalu Istru se samo čini da je baš mnogo bolje. Pred sto godina importirana je iz Italije (Romagna i Puglia) t. zv. romanska ili bujska pasmina, koja u srednjoj Istri izvrsno uspijeva i naglo se širi. Povše, koji je temeljito proučio prilike govedarstva[1]) u cijelom Primorju, piše: »Ich gestehe offen, daß ich so schöne, kräftige und nicht zu große Arbeitsochsen, wie es namentlich jene im Bujesischen sind, selten anderswo angetroffen habe. Ich bin fest überzeugt, daß, was fast unglaublich erscheinen mag, in Istrien ein Arbeitsvieh von solcher Vorzüglichkeit zu treffen ist, daß dasselbe auf jeder, selbst internationalen Tierausstellung die vollste Anerkennung finden würde.«[2]) Ali u cijeloj zemlji je još uvijek premalo mladih volova (samo 12%). Seljak ne će da goji telad, već kupuje odrasla vola, kad mu za radnju treba. Zato i jesu na istarskim sajmovima većinom samo volovi na prodaju. I telica je premalo. Moralo bi ih biti barem 25%, a ima ih samo 13%, pa se prema tome samo jedna trećina krava uzgaja kod kuće, a ostale ljudi uvoze izvana. Tomu čudnomu pojavu je uzrok, što u Istri fale uvjeti uspješnoga govedarstva, naročito paša. Samo u blizini velikih gradova, naime Trsta, Pule i Opatije, mnogo je krava radi mlijeka, koje daju lijepu i sigurnu privredu. Tako je u Koparštini od 5019 goveda polovina (2515) krava, ali veoma malo telica (365). Mljekarskih zadruga malen je broj (Hrušica, Brioni, Beram i još neke).

Ovčarstvo je znatnije samo u predjelima boljih kraskih pašnjaka. Na Ćićariji ima preko 150.000 ovaca, ali kako za cijelu godinu nema dovoljno hrane, moraju pastiri živjeti nomadski: dobar dio njih pase ljeti po gornjoj Istri, a zimi se spušta u donju (Rovinjština, Poreština). Na otoku Cresu nevoljno živi preko 40.000 ovaca cijele godine, danju i noću, pod vedrim nebom bez ikakva zakloništa tražeći slatku hranu po grmićima kadulje (kuša), ružmarina i drugih aromatičnih zeleni, koje ovdje rastu u južnoj klimi. Ovca daje pastiru meso, sir i vunu, ali je ova tako slabe vrsti, da se više ne upotrebljava svuda ni za domaće odijelo, a kamo li u trgovini. Ipak, gdje ratarstvo ne može prehraniti žiteljstva, mora ovčarstvo bar donekle smanjiti bijedu.

[1]) Inače nije o stočarstvu nitko pisao osim njega.

[2]) Na ovogodišnjoj koparskoj izložbi nema ni jednog vola ni stoke uopće!

c) Šumarstvo. I tako daje stočarstvo neznatnu korist. A ne će biti bolje, dok se god ne pridigne vrijednost onim prostranim površinama po cijeloj pokrajini, gdje je nerazumnim uništavanjem šumâ tlo ogoljeno i vodom izderano. Jedini je lijek pošumljenje. Ova je melioracija zasnovana već pred dvadeset godina i više, kad je naime posebno povjerenstvo preuzelo zadaću, da izvodi i rukovodi veliku narodno-gospodarstvenu akciju za pošumljenje najbjednijih goleti. Prema ogromnom poslu, što ga čeka, povjerenstvo je do sada malo polučilo, ali su ipak dosadašnji uspjesi tako lijepi, da cijelo poduzeće već odobravaju i mnogi od onih, koji su dugo bili žestoki protivnici ovomu radu.

Ipak nije Istra bezdrvna zemlja: da ima u njoj više šumâ, nego se obično misli, jasno je već iz toga, što one godišnje daju potpunu petinu od cjelokupne zemljišne privrede. Mora krivo suditi svaki, koji je zemljom prošao samo po glavnim prometnim putovima, a nije križao desno i lijevo u zabitne predjele. Putujemo li željeznicom iz Rijeke u Sv. Petar ili iz Herpelja-Kozine u Pulu, vozimo li se parobrodom uz istočnu ili zapadnu obalu, ne ćemo imati pravoga pojma o istarskoj šumi, ne ćemo pače ni slutiti, da smo prolazili ne baš daleko gustih šuma visokih bukvi, koje putniku više sati hoda zastiru sunce. Tako je na granici prema Hrvatskoj i Kranjskoj, tako je u istočnom dijelu Ćićarije tisuća i tisuća hektara površine pokrita šumom. Ali to je samo u višim predjelima krasa, gdje poput ostalih nijesu propale ponajviše zato, jer su do najnovijega vremena bile vlasništvo gospoštija u Podgradu, Kastvu, Veprincu, Pazinu, Lupoglavu i dr. S druge strane ih je spasila također okolnost, što skoro isključivo sastoje od bukova drva, koje za gradnju brodova ne vrijedi koliko hrast. Otkad su općinama prodane odnosno ukinućem kmetstva izručene seljacima, poče bezobzirno uništavanje. Osobito u podgradskom kotaru, ali ne u voloskom. Ovdje su dobro sačuvane općinske bukove šume Kastva i Veprinca (5000 *ha*), a bit će daleko vrjednije, kad bukvu zamijeni crnogorica, kako je to već izvedeno u velikoj (1053 *ha*) državnoj šumi Dletvo kod Klane. Po nađenom korijenju i (drvenom) ugljenu te po nekim sačuvanim stablima i usmenoj predaji zna se pače, da je nekada (do XVIII. vijeka?) u istočnoj Istri bilo šume crnogorice, koja se sada umjetnim sađenjem nastoji obnoviti.

Po ostaloj Istri uzalud ćeš tražiti pravu šumu, naročito na višim isponima. U flišnom kraju se ona sakriva na osojnim pristrancima, često također u vlažnim dolinama, a i po vapnenačkoj Ploči je ponajbolje sačuvana na pristrancima dolina i u većim uvalama, gdje je zaštićena od bure. Znatnije su šume u dolini Raše, Lima i Drage, u općinama Cere i Dubrava na labinskom krasu, oko Geroldije i dalje oko Poreča (61% cijele površine), oko Vižinade i Tara, pa dakako u dolini Mirne kod Motovuna (državna šuma od

1300 *ha*), a i uz Borutski Potok polovina je površine šumom pokrita. Ni u dolini gornje Butonege i Dragonje još nije sve uništeno, ali inače u cijeloj pokrajini stoje samo osamljeni hrastovi odnosno malene šumice kao očit spomen srećnije prošlosti.

Drvom najsiromašniji je onaj dio Ćićarije, koji je okrenut prema Trstu, oko Podpeći i Rakitovića (samo 10%), onda je malo šume oko Pazina i Barbana, oko jezera Čepić i grada Pule pa na poluotocima Milja i Pirana. Na otocima ima još uvijek, kao i u Istri, drva za izvoz u Mletke. Zapadna, niža polovina Krka, gdje bura manje smeta, dosta je dobro zašumljena, ali sve šume su niske, osim jedne male, erarne. Po poreznom katastru ima na Cresu skoro 10 tisuća *ha* šumske površine, t. j. 28% cijeloga otoka, ali pravom šumom jedva je možda deseti dio otoka obrastao. Veći dio otoka je gola, kamena kraska pustoš, na kojoj ovdje ondje koje stablo štiti ovcu od sunca i nevremena. Na ovom i susjednom otoku Lošinju je šumska flora slična onoj dalmatinskih otoka: svuda prevlađuje quercus ilex i on stvara šumu, a u njoj su sporedne važnosti arbutus unedo, phillyrea media, viburnum tinus, erica arborea i drugi zastupnici mediteranskog grmlja. Lošinj nije pustiji od Cresa, a domaće društvo za pošumljenje je u par decenija uz pripomoć države zasadilo mnogo crnogorice, tako da su se već zazelenile mnoge gole glavice okolo grada, naročito na Čikatu. Ovdje se uspjesi mogu porediti onima ratne mornarice u carskoj šumi Šijani kod Pule. Ali nestašica drva nije nigdje tako velika kao na otočiću Susku: tamo nema ni traga šumi, pa moraju Suščani drvo dovoziti brodom kući sa susjednog Lošinja. U Istri imadu oblasti često posla sa takovim prekršajima, koji drugdje nijesu poznati: krađa drva i zemlje (humusa). Ali radi nestašice i jednog i drugog te radi siromaštva žiteljstva ovakve se nevolje moraju trpjeti.

Šume dakle nema svuda jednako. Na SI pokrajine ima visokih šuma, ali i one su manje vrijedne, jer se nalaze u predjelu, štono ga narijetko nastavaju bijedni ugljenari. Bukovo drvo je jedva vrijedno teškoga prevoza, pa se zato izvozi samo sa periferije, gdje ima par cesta. U novije vrijeme putuje u Trst i na Rijeku više drva za gorivo (ugljena) nego za gradnju. U blizini naselja šuma je odavna prorijeđena, na pr. oko Žejana i Muna, uz cestu Podgrad-Materija-Herpelje, na buzetskom krasu itd., te se lako može zaključiti, gdje je nepristupačnost šumu sačuvala. Na jednim mjestima su drva posječena iz potrebe, a na drugim iz obijesti. Hrastove šume kraskih općina sve su u bijednom stanju, zapravo većinom kržljavo grmlje, a mnoge površine prije zaslužuju ime pašnjaka nego šume.

Ali uzalud je ovdje raspravljati o uništavanju šuma. Bolje je, da koju spomenemo o pošumljenju. U tu svrhu je 1888. uređeno posebno povjerenstvo, koje je tek nedavno proširilo svoje djelovanje na cijelu Istru sa otocima.

Ono je potanko ispitalo svu šumsku, pašnjačku i neproduktivnu površinu i popisalo one zemljišne čestice, koje treba novim nasadima stabala preporoditi, odnosno strogom šumarskom pažnjom spasiti od posvemašnje propasti. Lakši je posao dakako čuvati, da ne iščezne i ono malo grmlja, što je do danas ostalo. U tom je povjerenstvo doista odmah uspjelo zabranjujući pašu i sijek. Tako su po prilici 23 tisuće *ha* spašene. Ali zašumljeno je (do 1899.) samo 914 *ha*, jer nestašica humusa i nepovoljno podneblje silno oteščava rast, a i druge okolnosti znatno sprečavaju skup i naporan posao pošumljenja. Većinom se sadi crnogorica [pinus austriaca, nešto picea (abies) excelsa, larix europea i pinus laricio corsica], daleko manja bijelogorica (robinia pseudoacacia). Do 1899. zasadilo se u Istri preko 14 milijuna stabala, ali ih je mnogih godina više od polovice propalo. Tu i tamo pokriva već gusta šuma do nedavna golo tlo; ona ublažuje žestinu bure i stvara plodnu zemlju, na kojoj će kasnije biti moguće zasaditi korisnije drvo. Sadašnje naime zašumljenje samo je prolazno, a mjesto spomenutih vrsti sačinjavat će s vremenom istarsku šumu domaće drvo, naročito hrast. A ipak, i ovo što je dosada učinjeno, već je blagodat. Kako li se ugodno ističu mlade šumice u pustoj okolini? Samo onaj, koji je poznavao one gole krši prije pošumljenja može potpuno shvatiti veliku korist od ovoga rada; koji znade, koliko je brige posvećeno svakom pojedinom stabalcu, znat će također cijeniti trud i plemenito nastojanje, da se pridigne sveukupno gospodarsko stanje bijedne ove zemlje i njegovog siromašnog žiteljstva.[1])

Nastavit će se.

Povijest školstva u austrijskom Primorju.

ANTUN vitez KLODIČ-SABLADOSKI.

(Nastavak.)

Istra.

Po pokrajinskom školskom zakonu od 30. ožujka 1870. morale su općine namirivati beriva učiteljskim osobama javnih pučkih škola, a zakonom od 3. studenoga 1874. određene plaće bijahu premalene: ni jedna ni druga okolnost nije mogla predobiti za učiteljsko zvanje sinove pokrajine, jer su se oni radije davali na more ili u trgovinu, da si steku bolju egzistenciju.

U ostalom je neprocjenjiva prednost školskog zakona od 3. ožujka 1874. u tom, što se učitelje ima plaćati redovito i iz pokrajinskog školskog fonda, dočim su uslijed § 37. zakona od 3. ožujka 1870. općine morale davati plaću učiteljstvu, a buduć su bile općine siromašne, nijesu učitelji bili sjegurni, da će redovito primiti svoju plaćicu, pa su nerijetko kuburili u najvećoj bijedi.

Jedva zakonom od 14. prosinca 1888. budu uređena beriva učiteljstvu na način, koji je bolje odgovarao prilikama vremena, ako i nije još zadovo-

[1]) Pucich: Die Karstbewaldung i Krebs: Die Halbinsel Istrien ut supra.

ljavao; građanskim učiteljima podijeljena je plaća od 800 forinti i 700 forinti, pučkim učiteljima na mjestima I. reda 600 forinti, II. reda 500 for., III. reda 400 for.; prvi petgodišnji doplatak iznašao 10%, a zadnji 15% i osim stana u naravi ili odštete za nj, određena bi upraviteljima pristojbina za upravljanje školom.

Napomenut ćemo na ovom mjestu i ovo, da bijaše godine 1874. uređen tečaj za daljnu naobrazbu na učiteljskoj školi u Kopru i polazilo ga je 15 učitelja; kad se je kasnije produžilo vrijeme učiteljskog naobrazivanja na 4 godine, nijesu se već držali takvi tečaji niti su se ustrojili tečaji za građanske škole.

Prvobitno bi bile morale općine plaćati putne troškove nadzornicima, no zakonom od 29. siječnja 1870. odredio im se paušal za dnevnice i za putne troškove.

Za prvih pet godina iza državnoga škol. zakona od 14. maja 1869. napredovao je vrlo malo razvoj pučkog školstva u Istri. God 1874. nabrojilo se naime samo 24422 za školu obvezatne djece, a 12224 one djece, koja su školu polazila; od tog broja bila je samo jedna trećina djevojaka.

Iz ovih dvaju podataka uvidjet se može, koliko je naobrazba pučanstva Istre zaostala za zahtjevima novije dobe.

Troškovi za uzdržavanje škola odgovarahu označenom stanju nastave, buduć su u svem iznašali 13.000 forinti.

Stoprv zakonom o nadzoru škola od 27. julija 1875. uzmogla je — uz spomenuti zakon o osnivanju i uzdržavanju škola od 3. XI. 1874. — pokrajinska školska oblast hitrije i energičnije djelovati za osnivanje škola.

Broj škola, ako i nije odgovarao potrebama pučanstva, dizao se je sveudilj i do god. 1900. dospio je do visine, kako nam kaže ova tabla:

	Ukupni broj škola	Nastava			Po nastavnom jeziku					
		cijelo-dnevna	pô-dnevn.	mješo-vita	njem.	tal.	hrv.	hrv.-tal.	slov.	slov.-tal.
jednorazrednice	75	14	61	—	—	13	41	8	13	—
dvorazrednice	46	17	22	7	—	15	16	5	8	2
trorazrednice	21	16	2	3	—	17	3	—	1	—
četverorazrednice	7	6	—	1	1	5	1	—	—	—
peterorazrednice	13	13	—	—	–	13	—	—	—	—
šesterorazrednice	2	2	—	—	—	2	—	—	—	—
excurrendo-škole	2	1	1	—	—	1	—	—	1	—
škole za nuždu	38	8	29	1	—	4	26	—	8	—
ukupno	204	77	115	12	1	70	87	13	31	2

KOTAR	Po nastavnom jeziku bilo je																															
	talijanskih								njemačkih							hrvatskih							hrv.-tal.		slov.				slov.-tal. sa 2 razreda	slov. excurrendo škola
	škola sa razredima																															
	1	2	3	4	5	6	excurrendo	škola za nuždu	1	2	3	4	5	6	škola za nuždu	1	2	3	4	5	6	škola za nuždu	1	2	1	2	3	škola za nuždu		
Kopar . . .	1	1	1	2	5	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	1	3	.	.	.	.	5	2	1	8	5	1	7	2	1		
Volosko . . .	1	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	13	2	2	1	.	.	1	.	.	5	3	.	1	.	.		
Pazin	1	1	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	10	2	.	.	.	.	6	2	2	.	.	.	.	.	.		
Poreč	8	6	9	1	.	.	1	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	4	2	.	.	.	.	.	.	.		
Pula	1	3	1	.	5	1	.	.	.	.	.	1	.	.	.	8	1	.	.	.	.	7	.	1	.	.	.	.	.	.		
Lošinj . . .	1	3	2	2	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	9	8	1	.	.	.	3	2	1	.	.	.	.	.	.		
Rovinj . . .	.	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.		
Ukupno .	13	15	17	5	13	2	1	4	.	.	.	1	.	.	.	41	16	3	1	.	.	26	8	5	13	8	1	8	2	1		

Kotar	Broj javnih škola	Broj razreda	Broj privatnih škola	Broj razreda
Kopar	48*	91**	4	4
Volosko	31	46	2	5
Pazin	27	38	1	1
Poreč	34	63	4	4
Pula	29	74	3	22
Lošinj	34	66	2	6
Rovinj	2	15	1	3
Ukupno .	205	393	17	45

U razdoblju od 1870.—1899. porastao je dakle broj regularnih škola za 52, broj škola za nuždu za 8, ukupni broj škola za 60, broj razreda na regularnim školama za 116, ukupni broj razreda za 124.

* Između tih i građanska škola u Piranu.

** Od tih 4 paralelna razreda.

Školske zgrade.

Iz god. 1869. imamo točnih podataka o školskim zgradama. Te godine bilo je u Istri:

	Općinske školske zgrade			
	ocjenjene za			u novcu procjenjene za
	vrlo dobre	dobre	srednje	
Kopar	7	9	5	72225
Volosko . . .	6	4	2	45483
Pazin	2	9	4	29205
Poreč	6	10	4	23200
Pula-Rovinj .	2	5	4	49140
Lošinj	2	3	6	36050
Ukupno .	25	40	25	255303

Već same procjene kažu nam, da uz male iznimke te zgrade iz god. 1869. nijesu odgovarale svrsi.

Ministarska naredba od 27. siječnja 1875. br. 13 L. G. Bl. donijela je uputa za gradnju škola; te je upute, kako smo spomenuli, građevni departement c. kr. namjesništva u Trstu podastro na uvid c. kr. kot. škol. vijećima izradiv uzorne nacrte za školske zgrade.

Novije građevine bijahu dakle ponajviše izrađene prema spomenutim normama. God. 1900. bijaše:

U kotaru	Stanje zgrada bijaše				Stanje posoblja				Ventilatori
	vrlo dobro	dobro	srednje	loše	vrlo dobro	dobro	srednje	loše	
	na ovoliko školâ				na ovoliko školâ				
Kopar . .	10	7	22	8	4	17	23	3	5
Volosko .	10	19	2	—	7	12	12	—	—
Pazin . .	9	10	6	2	8	10	9	—	5
Poreč . .	11	8	11	4	5	12	11	6	—
Pula . .	16	6	5	2	15	10	3	1	38
Lošinj . .	4	17	9	4	3	16	12	3	11
Rovinj .	2	—	—	—	2	—	—	—	—
Ukupno	62	67	55	20	44	77	70	13	59

Ventilatore uvelo se jedva u nove zgrade.

Kakav je bio nutarnji namještaj školskih kuća god. 1870. ne može se već ustanoviti, ipak se može reći, da je u svim školama bio manjkav. God. 1900. moglo se i u ovom pogledu zabilježiti napredak. Takozvana Pich-ova klupa uvađala se sukcesivno u škole pojedinih kotara. U školama u Rovinju i na nekojim školama kotara Lošinj rabe se klupe djelomice starog oblika djelomice one sistema Pich.

Školski polazak.

Sa brojem školâ moradijaše dakako rasti i broj djece, koja su ih polazila. Teško da je god. 1870. polazilo školu više od 32% djece, koja su bila dužna polaziti ju, a god. 1899. bilo je:

U kotaru	Broj za školu obvezatne djece u dobi od 6.—12. godine		12.—14. godine		Ukupno		Broj djece, koja su javne pučke šk. polazila, u dobi od 6.—12. godine		12.—14. godine		Ukupno	
	Dječaka	Djevojaka	Dječaka	Djevojaka	Dječaka	Djevojaka	Dječaka	Djevojaka	Dječaka	Djevojaka	Dječaka	Djevojaka
Kopar . . .	5176	4931	1469	1517	6645	6448	3921	3196	395	201	4316	3407
Volosko . . .	3257	3001	1018	958	4275	3959	2580	2069	627	479	3207	2548
Pazin	3188	2995	893	890	4081	3885	1567	1118	172	78	1739	1196
Poreč	3206	2995	591	578	3797	3573	1909	1710	221	210	2130	1920
Pula	3232	3295	536	391	3768	3686	2597	2388	258	126	2855	2514
Lošinj . . .	2953	2996	772	807	3725	3803	1939	2032	259	281	2198	2313
Rovinj . . .	516	581	31	54	547	635	466	531	31	40	497	571
Ukupno .	21528	20794	5310	5195	26838	25929	14979	13044	1963	1425	16942	14469

Osim toga polazilo je privatne pučke škole dječaka 1028, djevojčica 1146, više škole, obrtne ili trgovačke škole, strukovne škole ili je bilo doma poučavano dječaka 547, djevojčica 156; radi tjelesnih ili duševnih mana nije polazilo školu dječaka 202, djevojčica 210; dječaka 230 i djevojčica 316 nije polazilo školu, jer bijahu tjelesno ili duševno nerazviti; broj za školu obvezatne, normalno razvite djece, koja bijahu bez obuke, bijaše: dječaka 7392, djevojčica 8898.

Kotarska učiteljska konferenca u Voloskom. (Nastavak).

Dolazi na red učiteljski rad. Abstrahiram za danas od onog izvan škole, doći će prilika, da govorimo i o tome. Posmatrat ćemo danas samo postupak učitelja obzirom na uzgoj i nastavu djece.

Istina je nepobitna, da se učiteljstvo danomice u svom radu usavršuje. Osvjedočeno je o važnosti svog zvanja, te se trudi ispunjavati svoje mjesto u školi i u narodu potpuno.

Poglavita zadaća učitelja u školi je uzgoj. Nastava je tek glavno uzgojno sredstvo. Položiti ima pučka škola u mladim dušama prave temelje značajnosti. § 72 definit. škol. i nastav. reda veli: »Škola treba da njeguje smisao za sve što je istina, dobro i lijepo, i da nastoji odgojiti iskren i plemenit karakter, u tu svrhu valja u djetetu razvijati sve dobre crte karaktera kano čuvstvo dužnosti i časti, iskrenost, ljubav prema istini, pristojnost, štedljivost, pouzdanje u samoga sebe, umjerenost i svladavanje samoga sebe. — Preporuča se, da se djeca do zgode poučavaju o vrijednosti i važnosti štedionicâ i potiču, da korisno ulažu pomanju prištednju. Osnivati posebne školske štedionice dopušteno je samo s dozvolom zemaljske školske vlasti.«

Uvijek mi je na srcu želja, neka učitelji ne zaborave nadzirati mladež i izvan škole. Pokvareno društvo višeputa osujeti najljepše uzgojne nakane bez nadzora poslije škole. Nije sramota za učitelja umješati se u dječju igru, te istom diskretno upravljati. Puno surovosti bi izostalo, ako bi znali učenici, da je učiteljevo oko blizu.

U učiteljskim zborovima ima vladati lijepa kolegijalnost. Mladi članovi neka uvijek poštuju starije, a osobito imaju slušati svog nadučitelja. Ovaj pak neka dobro promisli, koja zadaća mu se je naložila, kad mu se je pridijelilo mladog druga. Sveta dužnost mu je, paziti na njega, savjetovati ga, voditi ga. Ako se mladi učitelj pokvari na selu, nije bez krivnje nadučitelj. — Treba pak, da nadučitelj upravlja školom i ne drugi nepozvani faktori, koji se na žalost prečesto i previše ističu, onda se kolegijalnost ne će tako lako uništiti. U poučavanju mora vladati red. Učitelj neka ide u razred barem četvrt sata prije početka obuke. Tih 15 časaka u razgovoru s mladima u pripremi za obuku brzo prođe. Točno na urečeni sat počimlje obuka i svrši istotako redovito. Nije dobro s malima tjerati jedan predmet cijeli sat, jer ih to umara. U opće pak mi vrijedi ovo: nije moguće svako gradivo prirezati tako, da se obučava baš jedan sat. Katkada obučava se lakše, katkada teže. Grijeh bi bio prestati obukom, kada najljepše teče. Kada pak opažamo, da je stvar učenicima dosadna, onda brzo promjenimo predmet nastave.

Prvi uvjet dobre nastave je dobra disciplina. Bez nje nema auktoriteta, nema uzgoja. Dobro disciplinirati učenike nije teško, ako je postupak odmah

s početka sretan i razborit. Glavna stvar je konsekvenca kod upotrebljavanja karnih sredstava i umjerenost.

Mladi druže! Ako hoćeš imati lijepu disciplinu u svom razredu postupaj ovako: ne budi nikada djetinjast i ne zaboravi nikada svog dostojanstva. Zauzmi kod predavanja stalno mjesto, odkuda možeš vladadi očima nad svim učenicima. Oko budi ti uvijek glavno sredstvo za uzdržavanje discipline. Nemirnog đaka pogledaj više žalosno nego srdito i stani malo u obučavanju. Ako učenik za to ne haje, pokucaj malo olovkom po stolu. Čim to ne pomaže, spomeni, da je netko nemiran u školi. Kad se učenik opet ogriješi, nazove ga se imenom i t. d.

Takav minucijozni postupak je prava ekonomija u uporabi disciplinarnih sredstava. — Kako ludo postupaju oni učitelji, koji odmah s početka potroše svu zalihu tih sredstava, i kojima je batina ultima et prima ratio! Ako je takav luđak dobre volje, dozvoljava svojim učenicima svakojake nepodobštine; ako pak ga je doma milostiva rasrdila, onda mu je dosta, da se dijete samo makne, i već se pred djecom vlada, kako da mu treba luđačke košulje. Viče, da mu stupa pjena na usta, oči je izbuljio, obraz mu je divlji, kao u ranjene zvijeri, škriplje zubima, tuče pjestima po stolu, nogama po podu, iz ustiju mu se siplje bezbroj lijepih, dapače divnih izraza, osobite uzgojne vrijednosti, konačno poleti kano munja među klupe i bije i desno i lijevo. To da je uzgajatelj, to učitelj? Ako prođete kraj škole i čujete učitelja u njoj vikati, onda mahnite rukom preko one kuće. To nije škola, jer u njoj nema učitelja. To je kraj nesreće, u kojem se pripravlja, mjesto blagoslova učenicima, prokletstvo. — Dobri budite, kao janje, onda će se svijet vašom pomoći preobraziti. Zlo se teže upire dobrome, nego li zlu. To je dokazao Viktor Hugo sjajnim načinom u svom djelu »Les Miserables«. Vjerujte i vi, dragi drugovi, u svemoć dobrote, i kada imate kazniti, promislite rađe, ne bi li bila korisnija dobra riječ. — Ne zamrzite na nijedno dijete. Poznat mi je iz našega kotara ovaj događaj: Mlad učitelj zatvorio je učenika više dana poslije škole. Pitali su ga, što je dijete učinilo? Ali učitelj odvrati: »Otac mi uvijek dosađuje kod suda, pak neka mu sinak trpi.« — Gospodo moja! U kakav ponor gledamo tu! Zar na djeci ćemo se osvećivati? Najružnija stvar na svijetu je osveta. Zar da učitelj bude njezinim štitonošem? — Ne osveta nego ljubav, osobito do onih, koji nam zanovjetaju najviše, do onih, koji su najsiromašniji i po obitelji najnesretniji! To je naša zadaća, to je i glavno sredstvo dobre discipline.

Sada pak k obuci.

Nijedan predmet ne smije ostati osamljen u nastavi. Ne zahtijevam koncentracije nastave u Reinovom smislu; no smatrati svaki predmet pučke škole kao nešto sasvim samostalna, to opet ne ide. Svu nastavu pak neka

ovlada glavna ideja: neka učenik postane odan i vjeran Bogu, a pravedan i dobar napram ljudima.

Daljnji uvjeti dobre obuke su: dobra priprava učitelja, psihološki postupak kod obučavanja, logičko i metodičko uređenje gradiva i često opetovanje.

Obuka u elementarnom razredu mora biti od početka više igra, nego stroga nastava. Učitelj, koji stupa prvi dan pred novajlije sa knjigom i štapom u ruci, bio bi valjda dobar kapral, učitelj nije. Prelaz iz slobobe domaće kuće u školsku stegu, ne smije se zbiti katastrofalnim načinom. Zato je početak obuke igra, koju tek polagano zamijenjuje ozbiljni rad.

Glavni predmet elementarnog razreda je zorna obuka, dapače u školi budućnosti bit će to jedini predmet prve školske godine. Zorna obuka tek nauči učenika govoriti književnim jezikom, ona ga navađa misliti, ona nuđa gradivo za sve druge predmete. No u toj obuci moramo i istinito nazivati, t. j. obuka se mora zbivati uz upotrebljavanje zornih sredstava, kako jesu predmet u naravi, model, slika. Za apstraktne pojmove ovdje još nije mjesta. — Da olakšam učiteljima obučavanje zorne obuke, poslao sam svim školama slike za zornu obuku, koje se danas u pedagoškom svijetu drže najboljima. To su Majnholdove slike, koje se nazivaju katkada, ali ne pravom, i Janskoga slike. — Neka ovdje tumačim, kako si mislim upotrebljavanje tih slika. — Izlet, opći pogovor o izletu, slika, opće opaske, razdijeljenje slike, potanko opazovanje djela, opazovanje pojedinih predmeta (slikanje istog), združivanje, isticanje glavnih momenta, opetovanje. — Čitanka nije mjera za gradivo zorne obuke, već zorna obuka odlučuje, što ćemo čitati. — Dobro je ako se držite u zornoj obuci rukovođa Kobalija ili Basarička, samo pamtite, da su to samo obrasci, a duh mora biti vaš; nikada ne smijete postati robovi metodičkih knjiga. — Najprije takve knjige dobro proučite, ali onda stvarati obuku sam, polag svoje individualnosti i učenikove individualnosti. Čitanje, pisanje, računanje, crtanje i pjevanje sve to obučava se u uskom savezu sa zornom obukom. Na žalost mi odmaklo vrijeme ne dozvoljava na široko govoriti o tim predmetima, i tako prelazim ka predmetima srednjeg i višeg stepena.

O zornoj obuci u 2. i 3. školskoj godini spominjem samo to, da mora služiti pripravi za realije. Ne po čitanci se ravnati, već kod čitanja po zornoj obuci. U opće valja istaknuti, da je sasvim pogrešno naziranje, kao da učitelj ne smije ništa obučavati nego ono, što je u čitanci. Članci su u čitanci samo nekakva začimba dobroj nastavi, ali obuka ide bez obzira na čitanku svojim putem. Misao: toga ne smijem kazati, toga nema u čitanci — mogla bi postati po uspjeh našeg rada veoma kobna.

O slovnici ćemo čuti kašnje raspravu, pa bi bilo netaktično iznašati ovdje unaprijed kakvo mnijenje. Samo jedno vas molim: govorite u školi uvijek u čistom književnim jezikom, nemojte se poslužívati kod nastave na-

rječja. Služite se u školi i kao učitelji uvijek propisanim pravopisom. Tko je u tom slab, neka pogleda u Broza-Boranića, odnosno Slovenci u Levca.

U pismenim sastavcima naši se učenici ne ističu osobitim načinom. Svakako moramo priznati, da plodovi ne odgovaraju velikom trudu. — Valja istaknuti, da nas moraju voditi u tom predmetu u prvoj vrsti praktički obziri. Poglavita stvar je list. Držim, da bi naši učenici pisali bolje listove, ako bi se u tom pisanju ranije i puno više vježbali. Koliko zadaća pišu učenici na godinu u školi, ali kako malo ih odgovara nastavnoj svrsi. Da se dio tog vremena upotrebljava za pisanje listova, ne bi bili učenici šeste školske godine u neprilici, kad im se naloži, neka napišu list sažalnog ili drugog sadržaja. Na pisanje naslova se ne smije nikad zaboraviti, kako se mora učenike naučiti na pravi oblik knjige. Važno je ispunjivanje poštanskih tiskanica. Nekoje najobičnije opravilne spise, kao namira, svjedodžba i t. d. ne smijemo ignorirati. Drugo je takozvano prosto spisje. Fakt, da škola ne usposobi učenika za pismeni izražaj svojih misli, naveo je metodičare, da su počeli praviti pokuse, ne bili se postiglo u sastavcima ljepših rezultata, ako bi se učenika odmah od početka riješilo svakog vodstva. Dijete ima bujniju fantaziju nego stari čovjek. Za pisanje treba fantazije, dakle? — Počelo se je sa prostim spisjem. Učitelj nauči učenika dobro posmatrati i onda u pravom redu napisati sve ono, što se je opažalo ili doživjelo. — Na pravopis se kod novog načina toliko ne gleda, to se prepusti slovnici. — Među metodičarima pokazao je osobito Paul Reiff svojom knjigom »Praktische Kunsterziehung«, što se može postignuti ovim načinom. — Dozvolite mi, da s vama promatram postupak kod pisanja sastavka po Reiffovom načinu. (Tumači, kako bi se opisalo »Oluju«. Djeca navađaju, što su kod oluje vidjeli: vjetar je silno puhao; nadvili se gusti oblaci; munja je sijevala; grom se je orio; udarilo je kišiti; bilo je tuče; nebo se opet razvedrilo; sunce opet milo sjalo i t. d. Kad su djeca ovo usmeno lijepo navela, kuša se to pismeno obraditi. Samo se po sebi razumijeva, da treba uzeti opis oluje iza oluje).

Dobro čitati je umjetnost. Zato budi prva naša skrb, naučiti lijepo čitati, onda će nam lijepo čitati i učenici. Osobito vježbajmo se u čitanju pjesama. Kontrolirajmo sebe i učenike uvijek željeznom konsekvencom i ne popuštajmo uzdu ni za tren oka. Vježbajte učenike u lijepom čitanju takim načinom, da čitate sami glasno rečenicu po rečenicu, a učenici u koru potihano, pa sve glasnije s vama. Pohvalimo dobre čitatelje. Držimo kod čitanja u opće do lijepog držanja tijela i knjige. Ne raspravljajmo svako štivo jednako. Ako smo u realijama obravnavali kakavgod predmet, onda možemo čitati o tom predmetu štogod iz čitanke tako, kako poslije cijelodnevnog posla razgovaramo u obitelji o događajima danka. Par minuta samo, i onda se k tomu štivu više ne vratimo. — Drugo je obrađivanje etičkog štiva. Tu pak

treba temeljitosti. Tu je škola značaja, ovdje pokaži, učitelju, svoju sugestivnu silu, da naučiš učenike na dobro, te im omraziš zlo. Ali ne izgubiti se u besplodnom, dosadnom moralizovanju. Gdje je granica među pravom moralnom obukom i smješnim moralizovanjem, to ti kaže pedagoški takt, više tvoje srce, nego intelekt. Memorovati se može uz pjesme i kratke prozaičke sastavke. Memoriše se po mislima, ne po stihovima. Ako ne nađete dosta gradiva u čitanci, možete si potražiti moralno besprikorne i obzirom na umjetnost, prvovrsne pjesme i u drugim knjigama. Krasnosloviti mora učenik uvijek na odru (pri katedri).

U računstvu preporučam osobito računanje na izust, strogo metodičko, neprekinuto napredovanje, opetovano vježbanje vrsta 1 + 1, 1 — 1, 1 × 1, 1 u 1; to su temelji, tko ne zna toga, tomu su zatvoreni u računstvu i prozori i vrata. Ne naslanjajte se kod direkne obuke na računicu, koja je više manje napisana samo za indirektno obučavanje. Kretajte se prosto. Opetujte mnogo. — Zadatke uzimajte iz praktičnog života i iz drugih školskih predmeta. Naučite dijete na samoradinost, neka se kod računstva više misli, nego govori. Mjerstvo ima se poučavati što više zorno i oslanjajući se na realnost.

U zemljopisu obratite svoju pozornost više na fizikalnu, nego na političku stranu. Ne zaboravite učenike učiti putovati. U to ime putujte u mislima s njima po svijetu. Učite ih čitati i upotrebljavati vozne rede željeznica, parobroda, poštanskih kola: učite ih opreznosti na putu obzirom na društvo, učite ih, kako se imaju tražiti stan i hrana, na koga se imaju obratiti za adrese i t. d. To je praktička strana zemljopisa. — Nada sve pak preporučam vježbanje u čitanju zemljovida, osobito i specijalnih karta.

Povijest se sve više nagiblje na kulturnu stranu. Danas se ne obučava samo u školama, kako se je uništavalo i razaralo, već kako se je gradilo i kako se živilo. Ne ubijaj! Nije pravo, da uzveličujemo vojne, gdje je zaglavilo cvijeće ljudskog plemena. Učimo djecu ljubit sve narode, a nada sve svoj narod. Učimo ih poštivati rad i prosvjetu. Pokažimo im, da jedino rad spašava i krijepi narod, da ne uništuje naroda rat, već pokvarenost i grijeh.

Današnji prirodopis kuša morfološko-bijološkim putem snabdjeti učenike potrebnim znanjem, zanesti ih za ljepotu prirode i smiriti ih s ovim svijetom, dolinom suza. Obradite najprije domaće životinje i biline, onda tuđe, a među ovima osobito one, koje su važne u kulturnom svijetu. Bacite sistematiku! To nije za pučku školu. Hovoriti o sistematici, čini mi se, kao govoriti gladnome, kako se dijele jela i pića. U prirodopisnoj obuci služite se slikama, školskim vrtom, pravite izlete na tratinu i u šumu, gojite cvijeće i t. d. — Na svaki način skrbite za to, da počmu vaši učenici poštivati prirodu, učite ih čuvati životinje i biline, kaznite strogo svaku surovost napram domaćim

životinjama, pticama, kukcima, trtama, drveću i t. d. Tko je dobar, dobar je i prema onomu, što se ne može nikomu potužiti i nijemo trpi.

Prirodoslovje obučavajte pokusima. Ako ne možete pokusa izvesti, onda crtajte. Oprez kod uporabe kemikalija! Bolje ništa, nego prouzročiti kakvu nesreću. Upozorujte učenike na opasnosti moderne tehnike.

O crtanju i pjevanju čut ćemo podulje rasprave.

Krasopis neka počimlje sa primjerima vježbama očiju i ruke. Ruka se mora »osloboditi« kažu metodičari, ukočenost kod pisanja ne valja. Slova dijelimo na genetske skupine. Za svaku skupinu predvježbe! Pisanke se imaju ispravljati i ocijeniti.

U tjelovježbi naše škole ne čine Bog zna šta. Gombališta nema, a učitelji se ponekud srame voditi učenike na javne prostore. U školskoj sobi ne može se radi prašine puno toga činiti. Ja vama pako kažem: nemojte se obazirati na ljude. Ljudi će se priučit na vaše vježbe. — Osobito njegujte igru. Dijete se mora igrati, igra je djetetu potrebita, kako bilini sunce.

Za ručni rad je u našem kotaru poskrbljeno. Gledajte, veleštovane gospođe i gospođice, u tom predmetu osobito na praktične potrebe.

Najljepšoj između žena — — —

Sva si lijepa, draga moja, i nema nedostataka na Tebi! Pj. n. pj. 4.

Jeste li vidjeli saronsku ružu, ljiljan u dolu,
B'jelih i dražesnih boja,
Čarobno ljeskanje zvijezde u noći na sjevernom polu? —
To vam je Sulamka moja!

Ona kô nevjesta s vijencem od narda i mirtova cv'jeta
Otvara kraljevske dveri —
Sipljući slađani miris i zadah, baštom se šeta,
Tražeći sionske kćeri — — —

Prva i najljepša Ti si! Srce si otela moje
Ljubavi pogledom jednim
Kad sam Ti ugledo lice kroz zelene hvoje. —
Otada zà Tobom žednim — — —

Svega ću za Te rado žrtvovat: kucanje grudi,
Želje i najtanje misli.
Znam, da ćeš primiti prinos, pa mi milostiva budi,
Jer su me grčevi stisli — — —

Svojim me pogledom ljupkijem gledni, nestat će mahom
Hukanja zlokobnih sjenâ — — —
Odsada Tebi ću služiti sve dok postanem prahom,
Najljepša između ženâ! —

J. Cecinović.

† Ivan vitez Trnski.

Priopćio prof. Dr. KEVIĆ. (Slijedi.)

»Odkako sam se god. 1836. počeo javljati na književnom polju, naišao sam često na bratsku pohvalu i na prijazno bodrenje, a mnoge su moje pjesme samo odzivi prijateljskim pozivom i poticajem, odjeka su dogodjajem i osjećajem moje dobe, osobito moje popievke omilješe uz vrstnu pomoć gospode skladalaca malu i veliku, a mnoga klanjalica i mnoga tužaljka čuva se u hrvatskih porodica u harnu uspomenu, dapače i kamenje po hrvatskih grobljih spominje mile pokojnike mojimi besjedami.«[1]) Evo ovim čednim riječima ocjenjuje Trnski sâm svoj pjesnički rad do god. 1881. On je bio pjesnik, koga je rodilo ono burno ilirsko doba, puno romantike, ratobornosti i zanosnog patriotičnog oduševljenja, pjesnik budilac i učitelj svog naroda, u čiju je ljepšu budućnost nepokolebivom vjerom vjerovao i naslućivao je, stog i sav njegov pjesnički rad, svaka njegova pjesma jest plod onog vremena i prilika, jest iskreni i vjerni odraz pjesnikova ličnog ubijeđenja. Njegova je pjesma žarka, ratoborna, oduševljena, domoljubna, utješna, vesela, vedra, poučna. Nije on slučajno uzeo prevađati još za vrijeme svog đakovanja Šilerovo Zvono; neko didaktično nagnuće, što ga je možda baštinio od svog oca učitelja, bilo mu je, regbi, u krvi. I kad ovo čovjek sve uoči, onda razumije i Trnskijevu pjesmu.

Nije još moguće ocijeniti sav književni rad našeg pjesnika, jer je razbacan amo tamo po svim našim časopisima, almanasima, kalendarima i književničkim izdanjima, a pjesniku samu nije na žalost uspjelo sve pokupiti, i ako je pokušao; ne bijaše odziva; tà naše ga doba nije već ni razumjelo! Nije ga razumjelo, ali ga je poznavalo i priznavalo, i mi smo ga svi poznavali, i cijeli ga je hrvatski narod poznavao i častio, jer mu se Trnski zasjekao u pamet i u srce.

Nije šala punih 75, riječima sedamdeset i pet godina pjesnikovanja! Od Gajeve »Danice« pa do »Savremenika«, nije bilo hrvatskog časopisa, što se nije okitio kojim njegovim pjesmotvorom. God. 1835. osvanuo je u Danici prvi plod njegove bujne mladenačke mašte, a god. 1910. donio je Obzorov Vijonac pa i Savremenik posljednje slabašne, tihe, jedva čujne, pa ipak još skladne akorde njegove toli zaslužne lire!

* * *

Trnski bi se sigurno bio posvetio profesorskoj službi, da su mu okolnosti dopuštale. Pa on se na sveučilištu u Gracu i tako više pripravljao za hrvatskoga književnika, nego li za vojničkog upravnog činovnika. Spomenuli smo, kako se bavio čitanjem njem. pjesnika, i kako je slušao estetiku kod

[1]) I. Trnski. Svakolika mu djela. I. Zagreb 1881. Predgovor.

prof. Muhara, a ženijalni ga je prof. Kvas zanosio svojim predavanjima o slovenskoj književnosti. Rodoljubni mladi Slovenci, u čije je kolo Trnski zapao, zamoliše ga, da im predaje »ilirski jezik«, komu se pozivu samoprijegorno odazvao. Ovdje je on preveo i Šilerovo Zvono, što ga je sa ostalim svojim prvijencima tiskao u Danici. Ovako pripravljen i svršivši u redu svoje nauke povrati sé Trnski u svoju domovinu već 1841. Poznavajući Gaj njegovu spremu ponudi mu uredništvo Danice, do čega ipak nije došlo, a Trnski otputuje u svoje službeno sjedište u Petrinju, gdje je proživio u društvu svog starješine i prijatelja dičnog rodoljuba Mojsije Baltića onu burnu godinu 42. Ovdje sakupi sve svoje prvijence u jednu zbirku »Pjesama« te ih izdade u Zagrebu 1842. Na prvome mjestu ove zbirke stoji pjesma »Vila ilirska«, koja najbolje označuje sadržaj i smjer njegovih prvijenaca, a u isto doba izlaže program pjesnikova rodoljubnog rada, komu je ostao vjeran sve do svoje smrti. Čudno, da je od ovih prvijenaca sâm pjesnik silno malo uzeo u prvu svesku započetog izdanja sveukupnih svojih djelâ, a ipak ima tu nježnih i uspjelih pjesmicâ, kakvih nije bilo naći u zbirkama onog doba. Istina je, Vrazove su Đulabije (1840.) i njegovi »Glasovi iz dubrave žeravinske« (1841.) kudikamo veće pjesničke vrijednosti; i Vukotinovićeve »Ruže i trnje« rado su se čitale, ali ih je obadva Trnski natkrilio finoćom jezika, nježnim liričkim oblikom, i u tome mu nije bilo premca u ono vrijeme. Kako je samo topla i nježna pjesma: »Sinovska uspomena majci!« Opraštajući se pjesnik čuvstvenim riječima sa svojom pokojnom majkom, obraća se u svojoj boli svojoj drugoj majci — domovini, za koju će odsad trpjeti i raditi. Uz ova dva predmeta njegove idealne i nježne ljubavi pridružuje se i treći — odabranica njegova srca, s kojom se pjesnik želi za navijeke sjediniti, a za ovi vez moli blagoslov jedne i druge majke: rođene i domovine! Za ovom se pjesmom nižu lake ljubavne popijevke, ili bolje cijeli ciklus trubadurskih pjesama sa uvodom, porastom i završetkom. Svega skupa jedno tridesetak pjesama. Naravno, da je sve isprepleteno rodoljubnom žicom. Ima u ovoj zbirci i 15 prevedenih pjesama. Zbirka je bila sa ushitom primljena, kao što je i zaslužívala. I tako je Trnski ovom prvom zbirkom svojih prvijenaca stupio na pomlađeni hrvatski Parnas i uhvatio se u kolo s prvim ilirskim pjesnicima, Vrazom i Vukotinovićem i ostalim i s njima se o prvenstvo natjecao: tko će žarče ljubiti svoju domovinu, tko će ljepše proslavit svoju dragu, tko će napisati zvonkiju popijevku, budnicu, koračnicu, poputnicu, da je Lisinski uglazbi, da se čuje širom drage otadžbine, nek budi, što još spava, neka krijepi, što je još mlahavo, neka se ori davorija:

Davòri, braćo, napried haj,
I ruku, brate, bratu daj,
Svak budi biesan lav i zmaj,
Svak budi silan grom!

Kô stiena svaki mirno stoj,
Uzà svog neka stoji svoj,
Nek složno Hrvat bije boj,
Za kralja, narod, dom! (1842). (Slijedi.)

Što je ljubav?

Što je ljubav? — Božja kaplja,
Koja silu pustu krije,
Te se s neba na zemljicu
U dv'je pole žarka lije,
Da zalije poput rose
Dva srdašca ljupka, voljka,
Što na rascvat prvi vire
Mlade dobe iz pupoljka . . .
I kad božja kaplja kane,
Čitav svijet ne pomaže,
Dva srdašca srću sv'jetom,
Srću sv'jetom, da se traže
I da im se duše dvoje
U dušicu jednu spoje . . .

Što je ljubav? — Zlatni vezi,
Što ih predu rajske djeve,
A krilati anđelići
Hitri, laki poput pl'jeve
Na zemlju ih dolje nose
I dušice istovjetne
Sve po dvije njima vežu,
Nerazdružne nek i sretne
Kô dv'je vjerne ribarice
Burnim morem zemlje ove
U nebesa sreće plove . . .

Što je ljubav? — Pôjne kapi,
Što sljubljena na ustašca
Preteču se ljupko, voljko
U srdašce iz srdašca . . .
Uspavljuju drage duše
Zaboravi u san meki,
Da ne ćute ljutih boli,
Kad ih žića udes pr'jeki
Kano vidar para kruti
Bez milosti . . . bez sućuti . . .

Što je ljubav? — Dv'je brzice,
Što se ruše sa dv'je gore —
— Sa dva srca zaljubljena; —
Bjesno skaču uz obore,
Uz gudure i uz klance,
Dok se negdje podno br'jega
Ne upute narazance
Kroz zemaljsku ravan pustu —
I uv'jek mi složno kreću,
Dok ne kucne kobna hora,
Šâne vr'jeme: »Sad je iti!«
A vr'jeme se slušat mora . . .
I tad klonu vjerno oba
U naručaj jednog groba . . .

Crvenko Bijeloplavić.

Socijologija.

1. Socijalno pitanje. — 2. Pojam i zadaća socijologije. — 3. Važnost socijologije uopće, a osobito za učiteljstvo.

1. Socijalna bijeda! To je usklik, koji proizlazi iz srca promatrača današnjih socijalnih prilika. Da je to shvaćanje današnjeg socijalnog stanja opravdano, o tome ne sumnja nitko, koji ma i malo pozna život našega vremena. Historija prošlih vremena ne poznaje takvih socijalnih kriza, kakve se odigravaju pred našim očima. Naše vrijeme je vrijeme štrajkova, kartela, trusta i t. d. Priznajemo, i u prošlim vremenima moralo je društvo preboljeti jednu i drugu krizu. Tko se ne sjeća n. pr. trvenja među patricijima i plebejcima u rimskoj državi ili seljačkih buna? No bolest, od koje je bolovalo društvo onih vremena nije bila tako duboka, tako opasna, tako raširena, kao što je ona, koja prijeti rasulom današnjim socijalnim uredbama. Bijeda — karakteristikom našega društva — je socijalna, općenita. Ne trpi danas samo ovaj ili onaj društveni sloj, već svi slojevi. Ne postoji danas samo radničko ili seljačko pitanje, već opće, društveno, socijalno pitanje. To pitanje valja riješiti, današnje nesnosne prilike valja sanirati. Kako ćemo to postići, na to nas upućuje socijologija, znanost, koja je proizašla iz današnjih nesređenih socijalnih prilika.

2. Što je socijologija? Na to pitanje odgovara Dr. Ušeničnik:[1]) »Socialna veda je veda o človeški družbi; veda o postanku, naravi, smotru, razvoju, pogojih družbe, veda o načelih in zakonih, na katerih se mora snovati družba, da dosega svoj smoter, ki je občna blaginja.« U toj definiciji sadržana su dva bitna momenta socijologije: socijolog mora ponajprije induktivno, empirički fiksirati razvitak čovječjeg društva od prvih početaka do danas, a zatim mora ustanoviti, u koliko se taj razvitak slaže ili ne slaže sa idealom čovječjeg društva, koji si stvaramo na temelju svrhe toga društva. To shvaćanje zadaće socijologije je jedino ispravno, jer odgovara naravi predmeta, kojim se socijologija bavi. Stoga moramo zabaciti definiciju socijologije, koju nam podaje n. pr. profesor Dr. Achelis, a koja glasi ovako: »Die Sociologie, deren Spuren, wie wir sehen werden, in das Altertum zurückreichen, ist die Lehre von den socialen Formen des menschlichen Zusammenlebens.«[2]) Na taj način bi uloga socijologa bila samo pasivna. On bi imao samo tu zadaću, da socijalne forme čovječjeg društva opiše, otkrije zakone, po kojima se te forme ravnaju, pa da sve to svede u znanstveni sistem — i ništa više.

To Achelisovo shvaćanje socijologije postaje nam odmah razumljivim, ako pomislimo, da je on determinist. »Galt der früheren spekulativen Auffas-

[1]) Dr. Aleš Ušeničnik. Sociologija. str. 3.

[2]) Prot. Dr. Th. Achelis. Sociologie. Sammlung Göschen, str. 7.

sung das Ich als der souveräne Schöpfer der Welt, so war es auch demgemäß mit einer schrankenlosen Freiheit ausgestattet; höchstens für die niedere Welt der Tiere und der unorganischen Natur bestand ein gewisses Kausalitätsgesetz.«[3]) Dakle i za čovjeka vrijedi isti »Kausalitätsgesetz«, koji i za životinje i za anorgansku prirodu. Determinizam! Naravski, da nema smisla utvrditi norme, po kojima se ima društvo ravnati, hoće li da dođe do blagostanja, ako ne kreće njime slobodna volja pojedinaca, već fizički zakoni. Društvo je naime sapeto onda željeznim zakonima, koji vladaju i ostalom prirodom. Prihvatimo li taj nazor, onda pada idealna uloga, koju ima da vrši socijologija u današnje doba, naime uloga milosrdnog Samaritanca, koji liječi moderno društvo od bolesti, u koju je zapalo. Socijologija bez slobodne volje nije više socijologija, već puko registriranje socijalnih pojava.

Pita se sada, tko je osnivač socijologije. Našoj znanosti je koljevka u Francuskoj. Udario joj je temelj August Comte (1798.—1857.), otac pozitivizma. I ime »socijologija« potječe od njega. Comte je također osnivač prve socijološke škole t. z. intelektualne škole. Glavna je misao te škole: jedini agens u socijalnom razvoju je čovječja misao. Da je to načelo odviše jednostrano, uviđa svatko.

3. Od Comte-ovih vremena pa do danas socijologija je mnogo napredovala. Taj napredak ima zahvaliti u prvom redu činjenici, da je to znanost, koju su izazvale baš današnje žalosne prilike. Socijalno zlo je veliko, nesnosno, leži kao mora na prsima modernog društva. Zato socijolozi ne miruju, a socijologija se od dana do dana sve to više obogaćuje novim tečevinama, novim iskustvom, novim rezultatima. Socijologija postaje sve to važnijom znanošću, što se više zaoštruje socijalna kriza. Plemenita je njezina zadaća, da u današnje društvo uvede sklad, harmoniju među egoizmom i altruizmom. Zadaća je ta vrijedna osobite pažnje sa strane svakoga člana društva, a po gotovo sa strane učitelja. Učitelj i svećenik su pozvani, da u našim selima porade na socijalnom polju na temelju ideja najvećeg socijalnog reformatora — Krista. Socijalni rad! To je deviza naših dana! No za uspješni socijalni rad treba preduvjeta, treba poznavanja socijologije. Sveta je dužnost svakoga učitelja, da marljivo proučava socijalno pitanje, jer je i on pozvan, da sudjeluje kod riješenja toga pitanja. Neka se zamisli u socijalni zadatak škole! Škola je jedan od najvažnijih faktora socijalnog razvoja. Taj nam institut sam pruža neiscrpivu građu za razmišljanje, bezbroj prigoda za socijalno djelovanje.

Da završim! Dva su cilja mojim recima: jedan teoretični, naime da pobudim među hrvatskim istarskim učiteljstvom smisao za socijologiju kao znanost, a drugi praktični, da ga potaknem na socijalni rad. Jesam li ma samo jednoga za to oduševio, ja sam s uspjehom zadovoljan.

Filaletes.

[3]) Achelis. Ibidem str. 46.

Ubrani cvijet.

(ŠTEFKA L.)

Još se sjećam tebe, drago, milo, ubogo dijete! Kad pogledam tamo preko onog niskog humka, pričinja mi se, da me kroz one osamljene akacije gledaju tvoje duboke, nevine, žalosne oči. Tvoja duša ziblje se već u slatkom zagrljaju anđela, nožice ti već ne stupaju po ovim uskim, trnjem posutim stazama. Uspomena na tebe, Jelice, živi u srcu mome i tvoja slika blista se preda mnom poput dražesna, nedotakljiva bisera. —

Kao nježan, slabašan polurazvit cvijet je bila. Iz blijedog lišca sijevala joj tuga i milina, a u tamnim, sanjarskim očima zrcalila se sva njezina meka dušica. Nije to biće bilo namijenjeno ovome besćutnome svijetu. Valjda je to Jelica i sama osjećala, jerbo bijaše sretna i zadovoljna jedino kod stada krotkih ovčica, koje bijahu povjerene njezinoj skrbi i u čijem društvu sprovela je veći dio svoga kratkog, oskudnoga života.

Drugaricama i drugovima bijaše mila i draga, no zbog njezine posebne ćudi, gojio je svatko prema njoj nekakva posebna čuvstva. Pa i u meni, koja razumijevah njezinu bol, ukorjeni se za nju neko tajno smilovanje.

Tmurnog jesenskog dana šetah tamo na onom brežuljku. Studeni vjetar je duvao i lišće je padalo sa drveća. Polagano se trgao list za listom šaptajući jedan drugome na zadnji pozdrav nerazumljivo, tajanstveno, bolesno svoju pjesmu. Večer se bližala, nebo bijaše zastrto gustim maglama, kiša je počela pomalo sipiti na umirajuću prirodu. —

Pod visokom, krošnjatom akacijom zagledah Jelicu. Sjedjela je na rosnoj travi. Ispod lošeg odijela virile su joj zamrznute, gole nožice, na kojima su bili tragovi krvi. Ručice bje sklopila na koljenima, a duboke joj oči gledahu nekam u daljinu. Oko nje mirno paslo se bijelo stado.

Dolazak moj osupne ju, ali se umiri, kad progovorih:

»Zar ne ćeš još kući, Jelice? Gle, noć nastaje i kiša je počela padati, a tebi je zima. Obolit ćeš!«

I njezino drobno tijelo strese se malko; reče tihano:

»Još je rano, pa i ovce su mi još gladne.«

Pošla sam polagano dalje, no u meni se porodi pitanje, zašto ima već ovako mlađahno, nježno biće, njezina nevina dušica toliko da trpi. Odgovora ne bijaše, niti ga očekivah. Samo akacije sipahu sveudilj sa sebe požutjelo lišće. Među tim lišćem bijaše i po koji zeleni, tek razviti listić, s kojim se povjetarce poigralo i koji je kiša kropila.

U dušu vukle mi se teške misli. Žao mi je bilo onog sviježeg lišća, žao onog šarenog cvijeća na polju, koje će sad nà uništiti mrzla zima. Žao mi je bilo osobito onog još nerazvitog cvijeta, moje Jelice.

Od onog dana ne vidjeh je već. Zima je bila pritisnula i vrijeme bijaše uvijek sumorno. No neko jutro, malo zatim, zaječi zvono i javi mi tako, da se je Jelica preselila među anđele.

Naručila sam djeci, neka donesu cvijeća, da nakitimo mrtvu Jelicu. I donesoše mirisavog bosiljka, bijelih i žarkih karanfila i drugog cvijeća, koje je brižna ruka očuvala pred okrutnim injem.

Ležala je na mrtvačkom odru kao sniježno-bijeli ljiljan. Glavicu resio joj vijenac od samih bijelih karanfilja, a ispod njega padali su prameni tamne kose na blijedo čeoce. Na usnama ukočio joj se jedva vidljiv, tužno-blagi posmješak. Cvijeće, posuto po njezinom mrtvom tijelu, odavalo je neobično ugodan miris.

Sve bijaše mrtvačko tiho oko nje, samo djeca si šaptahu nekakvim tajnim, svetim strahom:

»Gledaj, kako je lijepa!«

Sklonuh se do nje i poljubih je na čelo. Iz oka pade mi suza — ne znam, da li suza žalosti ili pako zadovoljstva, što je taj cvijet ubran i oduzet ovome varavome svijetu.

Tiho je odnesoše k grobu. Nijedno oko nije za njom zaplakalo, ali s akacija palo je onog dana i zadnje lišće. — — —

Nastala je potpuna zima. Pusto je i prazno pod onim akacijama, pusto je i prazno posvuda.

Ne žalim već za cvijećem: tko zna, kakva noga bila bi ga pogazila i čigova ruka oskvrnula, da je ostalo na životu!

Niti za tobom, Jelice, ne žalim. Znam bo, da ti je ljepše i bolje tamo nad zvijezdama, kamo ne dopire nijedna bol, gdje nema suza. A ovdje koliko opasnosti ti je prijetilo, koliko grabežljivih ruku pružalo se za tobom! Sada ti više ne će nauditi, čisti, netaknuti bisere, koji si dospio u sjegurnu luku.

Blago tebi!

Moja rodbina.

»Najdraži mi je rođak moj m u ž« (ruski suprug), tako tvrdi moja ž e n a, ja joj vraćam milo za drago.

Moja žena ima oca i majku; prvi je meni t a s t, a druga p u n i c a, dočim sam im ja z e t.

No i ja imam oca i majku, koji su mojoj ženi s v e k a r i s v e k r v a, a ona je njima n e v j e s t a ili s n a h a.

Ja imam dvije sestre; one su mojoj ženi z ă o v e. No i moja žena ima sestru, koja je meni s v â s t, a ja sam njoj s v â k.

Ja imam dva brata, koji su mojoj ženi djeveri, a ona je njima snaha. No i moja žena ima brata; on je meni šurjak ili šura, a ja sam mu zet,

Ja imam sestru, koja ima sina; ovaj je meni nećak; no ona ima i kćerku, koja mi je nèćaka, a obojima sam ja ujak.

Ja imam brata, koji ima sina; taj je meni sinòvac ili bratić, a ja sam mu stric.

Ja imam sina; on je mojoj sestri bratánac ili brȁtanić, a ona njima tetka. Ja imam i dvije kćeri, koje su mojoj sestri brȁtanice, a ona njima tetka.

Sestra moja ima sina i kćer; oni su mojoj drugoj sestri sestrić (sestričić) i sestrična.

Ja imam strica, koji ima sina i kćer; prvi je meni bratučed, a druga bratučeda; imam i bratučedića t. j. sina bratučedova.

Ja imam tetku, koja ima muža; on je meni tetak, dočim mi je njezin sin tetkić.

Moja žena ima sestru, koja je udata; ja dakle imam i pašenoga (pašanca),

Moj brat ima ženu: ona je mojoj ženi jetrva. Moja žena je svojoj babi unuka; naša kći ima dakle prababu, a ova ima praunuku.

Kad bi moj djed imao oca na životu, onda bi ja ima pradjeda, a moje dijete šukundjeda, no svi su već kod Boga.

A koliko »kunjadi«, »neputi«, »barbić«, »zermani«, »nonoti« i nonic« i »preknoni« imaš ti?

X.

VJESNIK.

Književni prikazi.

J. A. Komenského Veškeré spisy.

Ustřední spolek českých jednot učitelských na Moravě odlučio je izdati štampom sva djela Jana Amosa Komenskog, velikoga mislioca, slavnoga učitelja narodâ i utemeljitelja osnovnoga školstva, da time učiteljstvo počasti uspomenu svoga zemljaka, moravskoga Čeha. Vrhovni je redaktor Slovak Ph. i Th. Dr. Jan Kvačala, profesor carskoga sveučilišta u Jurjevu (Rusija), a glavni suradnici sve najbolji »Komenolozi« u Češkoj, Beču i Njemačkoj. Ima ih osam, a sa cijelim poslom misle doći kraju jedva za petnaest godina. Po sadržaju su spise Komenskoga razdijelili u osam skupina (filozofija, teologija, apokaliptika, poezija, historija, politika, korespondencija). O svakoj skupini će izići nekoliko debelih svezaka, u svemu trideset, dakle svake godine po dva.

Upravo je publiciran prvi svezak, zapravo po redu »Svezak XV« Uredio ga je za štampu poznati poznavalac Komenskoga profesor Dr. Jan V. Novák. Sadržaj mu je teološki moralnoga smjera. Redom su ovi spisi: Pisma u nebo, Razmišljanje o kršćanskoj savršenosti, Neosvojiva tvrđa — ime Gospodnje, Žalostan (čovjek), Labirint svijeta i raj srca, Sirotovanje, Centrum securitatis i konačno Renuntiatio mundi — sve dakako u češkom originalu. Pred svakim spisom je par stranica No-

vákova uvoda, a to kaošto i kritičke opaske teksta i komentar misli pod redicom na svakoj stranici olakšava razumijevanje. Ima i nekoliko faksimila pročelnih listova originalnoga izdanja. Na svršetku je opširan popis imenâ osoba i mjesta u alfabetskom redu te popis bibličkih citata po knjigama sv. pisma. Svezak stoji 8 K. Tko želi popust, nek se obrati na »Administraciju Veškerých spisů J. A. Komenského — Zlína u Moravskoj«.

Na redu je (još ove godine) »Svazek VI«. pedagogičkoga sadržaja (Leges gymnasii Lesnensis, Dissertatio didactika, Diogenes Cynicus redivivus, Abrachamus patriarcha, Regulae vitae, Methodus lingvarum novissima) pod redakcijom Dr. Josipa Reber, ravnatelja u Erlangenu, a onda opet od Nováka »svazek IV.«, u kojem će biti: Didaktika česká, Didaktika latinská i Informatorium školy mateřské.

Vrijeme je već, da su se Česi dali na ovaj posao, a napose čast i hvala organizaciji moravskih učitelja, koja ovim izdanjem diže Kamenskomu najdostojniji spomenik a sebi probija najsvježiji izvor duševnoga napoja. Do sada naime nije bilo moguće čitati Komenskoga, jer su njegovi spisi bili nepristupačni, rastreseni, neizdani. Ni Česi ga nisu poznavali, već su mu samo dizali spomenike od kamena i poprsja od bronca. Ali je u tuđini bilo drugačije. Tamo se naglo množila literatura o njemu, u Njemačkoj je pače osnovano društvo za proučavanje Komenskoga, a svuda se ispituje važnost njegova, njegov utjecaj na kasniju filozofiju Evrope, na razvitak naše obrazovanosti, jer treba pamtiti i naglasiti, da Komenský spada ne samo među najbolje učitelje već i među najveće naše dobrotvore, koji je sve svoje sile posvetio uzvišenomu nastojanju, da pridigne čovjeka nad sitne sporove, da u naroda raširi obrazovanje i time prokrči put k stalnomu miru čovječanstva. On dakle vodi na put sreće cijeli rod ljudski, jer hoće da svuda vlada jednako znanje među ljudima, da se probudi poštovanje savjesti, da se u ljudsko srce usadi vjera u napredovanje, ljubav istine, a iza toga da onda dođe konačno smirenje sviju naroda u znanosti i u poretku, osnovanom na znanstvenoj istini. Među tolikim sredstvima, kojima se ovo srećno stanje čovječanstva ima postići, jest i odgajanje mladeži, ali ovo mu je samo sredstvo a ne cilj. Do sada potanje bila su poznata samo njegova pedagogička djela, a vrijeme je, da stupi pred nas cijela velika pojava skromnoga prognaničkoga bi kupa slavenske Morave.

Vijesti iz pokrajine.

Drugi roditeljski sastanak u Pazinu.

O potrebi ženskog uzgoja.

Dragi roditelji! Na prvom sastanku ste čuli, kako moraju roditelji i učitelji u sporazumku raditi i jedni druge potpomagati kod uzgoja djece i kako treba osobito paziti na to, da jedni ne razdiru onoga, što drugi sagrade. Opazio sam na Vama, da Vam je drago slušati, kako treba postupati kod uzgoja djece, ako hoćemo da postanu čestiti ljudi. Zadnji put govorilo se je o uzgoju u opće, a danas govorit ćemo samo o ženskom uzgoju i to najprije o potrebi dobrog uzgoja kod žena.

U stara vremena su se ljudi vrlo malo ili skoro ništa bavili s uzgojem i izobrazbom žena. Ženu su smatrali nekim nižim stvorenjem, komu ne treba uzgoja ni izobrazbe, stvorenjem, koje ne treba da misli svojom glavom i koje mora činiti jedino ono, što mu drugi nalažu. Ali ti su ljudi tijekom vremena opazili, da ne mogu napredovati bez razboritih žena, dakle uvidjeli su svoju veliku pogrješku. Svaki razborit čovjek, koji uvidi svoju pogrješku, nastoji da ju ispravi, tako su i ti ljudi i cijeli narodi nastojali, da tu pogrješku isprave, stoga imademo danomice sve manje i manje ljudi, koji omalovažuju uzgoj i izobrazbu žena.

Promotrimo i mi malo zadaću jedne žene u obitelji. Njezina je zadaća, da uzgaja djecu, da vodi kućno gospodarstvo i da se skrbi za potrebe svih ukućana. Mogao bi se tkogod naći pa kazati, da to nije baš tako teško, to se žena vrlo lahko nauči, jer imade uvijek isti posao! Nu ja bi odmah takvoga upitao, neka mi kaže, je li njemu svejedno, kako žena gospodari s imanjem, što ga je teškom mukom sakupio, troši li razumno, ili bezsmisleno razbaca? Draže će mu biti, ako ona razumno gospodari. Pitao bi ga dalje: Dali je Vama jednako, vlada li u Vašoj kući mir, red i čistoća ili nemir, nered i nesnaga? Opet mislim, da bi mi odgovorio, da mu je milije ono prvo. Pitao bi ga dalje: Volite li Vi, da su Vaša djeca poslušna, radina i da se lijepo ponašaju ili da su neposlušna, lijena i nevaljanci? Ja mislim, da si svaki otac želi, da mu budu djeca valjana.

To će si željeti i očekivati od žene svaki pojedini čovjek, a postići može to samo dobro uzgojena žena, koja je imala prilike, da se priuči svemu, što je dobro i lijepo, a da izbjegava, što je zlo i naopako.

Pogledajmo sada malo, kakov će biti rad i postupak jedne dobro uzgojene i s druge strane jedne zlo uzgojene ili zapuštene žene.

Dobro uzgojena žena ljubit će i skrbiti se za svoga muža, djecu i obitelj, u koju dođe, svuda će vladati red i čistoća, lijepo će postupati sa svakim i svatko će nju sa poštovanjem susretati. Takva će žena razborito gospodariti i biti marljiva, pa će svi u obitelji biti zadovoljni. Njezina će djeca biti marljiva, poslušna i lijepog ponašanja. A obitelj, u kojoj vlada mir, red i sloga, stalno će napredovati. Imademo vrlo mnogo primjera gdje je dobra i marljiva žena cijelu obitelj spasila od gotove propasti, s toga možemo mirne duše reći, da dobro uzgojena žena može čudesa činiti.

Da vidimo, kakav će biti rad i postupak jedne zlo uzgojene ili zapuštene žene.

Takve se žene obično vrlo malo ili ništa skrbe za svoju obitelj; glavni im je posao svađati se i ogovarati druge; u ludo troše imanje, a što je još najveće zlo, rđavo uzgajaju svoju djecu. Iz toga nastane nezadovoljstvo, nemir i nesloga u obitelji, a obična je posljedica toga propast. Žalibože da je takovih primjera vrlo mnogo, pa će stalno i Vama više od jedan biti poznat.

Narod razmišljajući o zadaći žene u obitelji, izrekao je svoj sud u onoj poznatoj narodnoj poslovici, koja glasi: »Žena drži tri ugla kuće, a muž samo jedan, to će reći, da ako obitelj propada, da je tri dijela krivnje na ženama, a isto tako, ako obitelj lijepo napreduje, to imaju žene tri četvrtine zasluga, a muž samo jednu četvrtinu. O istinitosti ove poslovice se možeme vrlo lahko svaki dan uvjeriti.

Iz svega toga moramo zaključiti, da ima žena vrlo važnu zadaću u čovječjem društvu. Ona može mnogo doprinijeti blagostanju, dobrobiti i napredku obitelji i naroda, ako je dobro uzgojena i razumna, a s druge strane može upropastiti. ako je zlo uzgojena ili zapuštena. Pošto mi svi ljubimo naše obitelji, naš narod i našu domovinu, stoga ćemo nastojati, da im bude dobro, da napreduju, a tomu ćemo vrlo mnogo doprinijeti time, da nastojimo naše ženskinje dobro uzgojiti i izobraziti, jer kakve budu one, takva će biti i djeca, koju one uzgoje. Svaki onaj, koji se protivi ili priječi izobrazbu žena, neprijatelj je sebi, svoje obitelji, svoga naroda i svoje domovine.

Opašić.

Gospodarstvo.

U Pazinu se je ustrojilo ovih dana »Istarsko pčelarsko društvo.« Predsjednikom je izabran župnik Hradek, potpredsjednikom učitelj Monaš, tajnikom učitelj Tomašić, blagajnikom umir. dekan Ladavac a odbornicima: župnik Grašić, poštar Tuhtan i posjednici Grbac, Jedrejčić i Vivoda.

Lične i školske vijesti.

Tečaj za usavršivanje pučkih učitelja u Spljetu, odnosno na Glavici.

C. kr. ministarstvo za bogoštovje i nastavu dogovorno sa c. kr. ministarstvom poljodjelstva ustanovilo je prošle godine na c. kr. poljodjelskoj školi i kušaonici u Spljetu za 14 pučkih učitelja iz 14 kotara Dalmacije pet sedmica trajajući tečaj za poučavanje po modernim načelima na seoskim usavršujućim školama poljodjelskog značaja, što ih se uz pučke škole kani osnovati. Takav se je tečaj obdržavao i ove godine. Osim 14 učitelja iz Dalmacije bilo ih je pozvano 7 iz Istre, i to: Ante Žmak, Medulin (pulski kotar); Jos. Monas, Gologorica i Iv. Medvedić, Zarečje (pazinski kotar); Gašo Licul, Roč (koparski kotar); Vinko Šepić, Opatija (voloski kotar); Niko Uravić, Kras (krčki kotar); Ivan Radoslović, Ilovik (lošinjski kotar).

Tečaj je trajao od 1. kolovoza do 4. rujna o. g, i to prva četiri tjedna na c. kr. polj. školi i kušaonici u Spljetu, a zadnji, peti, tjedan na podružnici tog zavoda na Glavici kod Knina.

Svrha tečaju: 1. Uputa učitelja u svojstvu metodike poučavanja na polj. usavršujućim školama. 2. Upoznanje sa svim granama polj. nauke, što dolazi u obzir u usavršujućim školama u južnim krajevima države, pri čemu je paziti više na način metod. podavanja (upotreba sredstava za zorno poučavanje, izvađanje pokusa sa najjednostavnijim pomoćnim sredstvima i t. d.), nego li na obseg nastavnog gradiva.

Ad 1. predavao je nadučitelj Antun Colnago upoznavši učesnike tečaja sa dotičnim odlukama i naredbama te podavši upute o postupku kod osnivanja i uređenja poljodjelskih usavršujućih škola, o sastavljanju nastavne osnove te o načinu poučavanja u tim školama.

Iz samih poljodjelskih nauka predavalo se slijedeće: 1. *a)* Građa i život bilina (c. k. asistent i pomoćni učitelj A. Darer); *b)* nauka o tlu (isti); *c)* uzgoj bilja i povrćarstvo (isti); *d)* najglavnije bolesti i štetnici bilja (c. kr. pristav Anaklet Gazzari); *e)* vinogradarstvo (c. kr. pristav i stručni učitelj Stjepan Bulić); *f)* voćarstvo i maslinarstvo (isti). 2. Konobarstvo (c. kr. pristav A. Gazzari). 3. Praktične vježbe u laboratoriju (c. kr. asistent O. Cobenzl). 4 Glavno o živinogojstvu (stočarstvo, peradarstvo, pčelarstvo) i o mljekarstvu (c. kr. pristav i stručč. učitelj Fr. Fritz). — Osim toga predavalo se najglavnije iz šumarstva i zadrugarstva.

Učesnici tečaja priredili su u društvu sa kojim od gg. nastavnika koli po gradu Spljetu i po okolici toli u druge neke krajeve više poučnih izleta. U samom gradu pregledali su konobu gosp. Ilića, najveću svoje vrsti u Dalmaciji; ljevaonicu i tvornicu vinarskih i uljarskih strojeva g. Duje Savo; tvornicu leda; starinarske muzeje, u kojima ima vrlo mnogo i krasnih starinarskih spomenika, iskopanih na razvalinama velikoga rimskoga grada Solina (Salona); veličanstvenu Dioklecijanovu palaču sa krasnom crkvom sv. Dujma, bivšim hramom poganskih rimskih bogova, te krasnim novim zvonikom; sanatorij dra. Račića t dra. Marinkovića, koji su velikom uljudnošću sami pokazivali i razjašnjivali prostorije, bogati namještaj i instrumente. Od izleta u okolicu najpoučniji bijahu: u Sućurac, jedan od sedam Kaštela, gdje ima krasan državni rasadnik amerikanskih loza; na umjetno pošumljeno brdo Marjan, budući spljetski park. Na jednom kraju brda nalazi se na vrlo romantičnom mjestu ispod visokih hridina stara crkvica i stan sv. Jere, a u samim hridinama u jednoj pećini krasno sačuvan stan valjda nekog zatočenog plemića, što je suditi po grbu iznad ulaza; nadalje izlet u Solin, gdje se iskapaju mnogi star. spomenici; tamo se ogledala jedna od najvećih tvornica svoje vrsti u carevini, tvornica cementa »Split«, na rječici Jadro

a tik ispod grada Klisa, što stoji na krševitom vrhuncu.

Od duljih izleta spominjem onaj u Sinj dne 18. kolovoza, gdje se onog dana igrala znamenita i vrlo krasna »alka«; nadalje u Zadar, gdje se je uz tumačenje g. Ožanića pregledao krasni državni rasadnik maslina i vinograd, kojemu nema para u Dalmaciji. Iz Zadra krenulo se drugim parobrodom u Šibenik, znamenit sa svoje krasne luke, u kojoj su upravo bili usidreni ratni brodovi, što sü se nalazili na vježbama u Dalmaciji. U Šibeniku pregledala se znamenita starinska crkva, park i spomenik filozofa Tomasea. Odavle je izletnike odveo vlak u Knin, otkle se pješke putovalo na Glavicu, gdje se tečaj nastavio kroz peti tjedan, kako prije spomenuto. — Sa Glavice priredili su učesnici tečaja a u društvu gosp. upravitelja Pritza i učitelja Pichlera više poučnih izleta, od kojih spominjem slijedeće: izlet na izvor Krke i njezin vodopad Topolje; drugi na još krasniji vodopad Manojlovac; na izvor Crnog vrela, pritoka Krke; u muzej hrvatskih starina u Kninu; na veličanstvenu i sasma dobro sačuvanu kninsku tvrđavu hrvatskih kraljeva; napokon po 78 km dugoj privatnoj željeznici njemačkog poduzeća (žalosna nam majka!) u Drvar u Bosni, gdje su se pregledale ogromne pilane i tvornica celuloze prijespomenutog njemačkog poduzeća.

Radi prekratkog vremena za toliko gradivo, te uslijed toga velikog broja sati na dan (8), bio je tečaj dosta naporan, čemu je uvelike doprinašala i nesnosna vrućina u Spljetu. Velika susretljivost i uljudnost koli g. upravitelja zavoda toli i gg. nastavnika napram učesnicima tečaja tu je napornost znatno blažila.

G. Licul.

Pčelarski kongres u Budimpešti.

Od 19.—24. augusta t. g. obdržavao se u Budimpešti kongres njemačkih, austrijskih i ugarskih pčelara. Na kongresu raspravljala se na njemačkom i magjarskom jeziku veoma važna pitanja iz pčelarstva. Kongresu je prisustvovalo do 1000 pčelara što Nijemaca, Austrijanaca, a ponajviše Magjara. Sa kongresom bila je spojena i pčelarska izložba, koja je veoma uspjela u svim grupama. Izložbu je i općinstvo u velike posjećivalo. Izložila je najviše Ugarska. I naša Istra također je sudjelovala. Učitelj Tomašić iz Novaka izložio je u dvijem grupama. Skupštinari posjetili su lijepo uređeni pčelinjak i kralj. u. ar. državnu pčelarsku školu u Gödöllö. Priznati treba, da se ugarska vlada u velike skrbi za podignuće pčelarstva.

Odlikovanje.

L. Tomašić, učitelj u Novakima bio je na velikoj intern. pčelarskoj izložbi u Budimpešti za izložene pčelarske proizvode odlikovan počasnom diplomom i medaljom.

Ispiti osposobljenja za učiteljsku službu

za opće pučke i građanske škole započet će pred c. kr. ispitnim povjerenstvom u Kastvu dne 7. (sedmoga) novembra 1910. u 8 sati ujutro.

Molbenice s prilozima (svjedodžba ispita zrelosti, opis života, dokazi dvogodišnjega službovanja na školama s pravom javnosti) treba da se pošalju na Ravnateljstvo c. kr. ispitnoga povjerenstva u Kastav preko dotičnoga c. kr. kotarskoga školskoga vijeća najdalje do 29. oktobra t. g.

Iz sjednice Zemalj. Škol. Vijeća.

Dne 27. kolovoza 1910.

1. U Pomnjanu se ustraja jednorazredna škola sa dvjema sekcijama: slovenskom i talijanskom.

2. U Ročkom Polju otvara se jednorazredna mješovito hrvatska pučka škola, sa talijanskim kano obvezatnim predmetom od treće školske godine unaprijed.

3. Dosadanja se dvojezična škola na Unijam podijeljuje u dvije neodvisne: hrvatsku i talijansku.

4. Kažimir Vranić imenovan je ravnajućim učiteljem u Korniću na Krku.

Dne 30. rujna 1910.

1. Marija Uravić-Justinić imenuje se učiteljicom III. kategorije u Krasu općine Dobrinj.

2. Fučić Antonu, nadučitelju u Puntu, uračunavaju se godine odslužene u Dalmaciji te mu se doznačuje peti petgodišnji doplatak dnevom 1. svibnja 1909.

3. Novak Ivan imenuje se učiteljem u Vrbniku.

4. Kraljić Antun imenovan je ravnajućim učiteljem u Dobrinju.

5. Kuret Ivan, nadučitelj u Dekani biva umirovljen (K 2296·32).

6. Dozvoljava se ustrojenje škole Družbe sv. Cirila i Metoda u Rabcu.

7. N. Venturini imenovan je ravnajućim učiteljem u Borštu.

8. Košutnik Franjo imenuje se ravnajućim učiteljem u Ricmanjim.

9. Kod hrvatske pučke škole u Opatiji otvara se popunitbeni tečaj dviju godina za djecu od 13 i 14 godina.

Fran Franković,

ravnatelj c. kr. učiteljske škole u Kastvu, umirovljen je. Tom prilikom podijeljen mu je naslov »vladinog savjetnika«. Rodio se god. 1849. u Drenovi. Prva služba bijaše mu na Rijeci, gdje je bio u svojstvu građanskog učitelja.

God. 1880. dođe u Kopar na kombinovano c. kr. učiteljište kao privr. glavni učitelj. God. 1891. imenovan bi tamo pravim glavnim učiteljem.

Kad se je u Kastvu osnovala posebna c. kr. hrv. učiteljska škola, dosuđeno je bilo Franu Frankoviću, da tom školom upravlja, premda je već prije bio zamolio penziju.

Fran Franković je bio pravi, skrbni otac đacima i učiteljima. I jedni i drugi vrlo su ga poštovali i ljubili.

Neka dobri Bog poživi još mnogo godina našega dobroga oca, Frana Frankovića!

Imenovanja.

Dr. M. Tentor, pravi gimnazijalni učitelj u Splitu, rodom iz Cresa, imenovan je def. glavnim učiteljem na c. kr. učiteljskoj školi u Kastvu.

Dr. Pregelj i Purgar imenovani su namjesnim učiteljima na c. kr. gimnaziji u Pazinu.

Pučki učitelji — ravnatelji c. kr. učiteljskih škola.

Na muškom učiteljištu u Arbanasima imenovan je ravnateljem Miho Zglav, a na ženskom učiteljištu u Dubrovniku Antun Kriletić. Obojica bijahu pučki učitelji. Živjeli!

Molimo

učiteljice i učitelje u Istri, da pošalju upitne arke o statistici što prije.

Pohvalne dekrete

dobili su Fran Baf, nadučitelj u Kastvu za osobitu marljivost i napredak u školi i za skrb za roditeljske sastanke, Savica Zahija, nadučiteljica u Kastvu, za izvanredni napredak i marljivost u školi.

Dalmatinsko učiteljstvo.

»Savez« dalmatinskih učitelja imao je početkom rujna o. g. svoju glavnu skupštinu u Splitu. »Napredni« učitelji (50 na broj) istupili su iza predsjednikova pozdrava iz dvorane i konstituirali se kao novo društvo. Od članova »Saveza« ostalo je još u dvorani 80 učitelja i 20 učiteljica i jednoglasno prihvatili prijedlog, da se »Savez« postavi izričito na kršćansko stanovište.

Skupni brojevi 9. i 10. imaju prilog »Iza skupštine« sa člankom »Riječ uredništva.« Zašto smo te članke u prilogu donijeli, ne treba kazivati, jer će to lako odgonetnuti svaki čitatelj.

Odgovorni urednik Josip Baćić, Pazin (Istra). Tisak Laginja i dr., Pula, ulica Giulia, 1.

Prilog br. 9. i 10. „Narodne Prosvjete.“

Iza skupštine!

U razbistrenje poslijednjih dogodovština u učiteljskim krugovima željan sam prozboriti u našem zvaničnom glasilu, jer to smatram za nužno i vrlo aktuelno. U prilog došo mi poziv odbora našeg učitelj. društva natisnut u 5. broju »Narodne Prosvjete« pod naslovom »Na znanje«, gdje se pozivaju »članovi, da stvarna pitanja zasjecajuća u našu društvenu organizaciju iznašaju u društvenom glasilu.« Odobravam i hoću se poslužiti ovom odborovom izjavom.

Reći ću bistro, čisto, iskreno što mislim, ćutim i znadem o nekim učitelj. pojavima bez obzira na osobe, prijatelje i neprijatelje, a to je potrebno sada, kada je počelo za prvi put hrvat. učiteljstvo nejedinstveno i to javno misliti i postupati. Ova se razrožnost u prosuđivanju stanovitih pothvata i koraka osobito sa strane društvenog predsjedništva i glasila očito pokazala u zadnjoj glavnoj skupštini u Trstu 20. julija o. g., što bi moglo imati za poslijedicu onu kobnu društvenu a i narodnu rascjepkanost, ako se ne bi stvari svele na čistac. S ovog razloga u oči ove naše zadnje skupštine napisah dva članka za ono isto glasilo, koje je natisnulo poznate nelijepe članke naperene proti predsjedniku i uredniku »Narodne Prosvjete«, da njegovi čitači uzmognu čuti i drugo zvono; no nijesu ugledali svijetla, bit će za to, što nijesu bili poćudni uredništvu »Nov. Lista«. Osudih u njima — a to činim i ovime — ono nekolegijalno, netaktično i bezobzirno pisanje istarskog člankara »Novog Lista«, a ujedno posumljah, da ih napisala učiteljska ruka, pošto ovakova učitelja Hrvata nema Istra, koji bi bio toli nekolegijalan onako prostodušno kaljati i u prah obarati suzvanika svoga u ovom slučaju predstavnika hrv. učit. društva čitave Istre. Imasmo ovakovih u svoje doba učitelja, koji, gradeći se višim, učenijim i naprednijim od svojih hrvat sudrugova, uzeše si slobodu s visine na nje bacati strjelice — mržnje i kala, al sva sreća ovi ujedno uskočiše u protivnički talijanski tabor, odakle dašto bi im s l o b o d n o udarati po »neukom i nenaprednom« hrvat. učiteljstvu Istre. Ali učitelj, koji hrvatski misli, ćuti i radi, ne bi smio podnipošto crniti svoje suzvanike i suborioce. Za to je dobro učinila skupština, da je ožigosala i osudila pisaniju tobožnjeg učitelja-člankara u »N. L.« s njegove netaktičnosti, al još i s toga, što je poticao i pozivao ono učiteljstvo, koje ne odobrava rad društvenog predsjednika i urednika g. J. Baćića, da se ovi odijele od onih, koji možda s njime su-

glasuju.[1]) S istog pogleda osudismo bojnu trublju druga I. Mahulje, koji u »Pučkom Prijatelju« opet poziva naše narodno učiteljstvo, koje ne suglasa s pisanjem »učitelja« u »N. Listu«, da se okupi pod drugom zastavom.[2]) Sva čast ide našem učiteljstvu i skupštinarima, što su jednodušno osudili ove dvije oprečne ekstremne tendencije, a to je jamstvom, da ne ćemo mi učitelji ni naša društvena organizacija zastrančiti ni preći na pogibeljne skliske staze. Da bojni pozivi objelodanjeni u »N. Listu« i »P. Prijatelju« vode k rasulu one lijepe naše društvene organizacije, do čega dođosmo velikim naporom i ustrajnim kroz decenij godina, to je nama svima jasno. Očevidno je i to, čim bi nastale u društvu našem dvije oprečne struje ili se podijelilo u dva društva, da bi ova naša rascjepkanost gotovo imala za poslijedak i narodno-društvenu razdvojenost. Svakako razdor naš ne bi se lokalizovao tik na naše zvanično društvo, jer bi jedno i drugo učiteljsko krilo tražilo oslona i pristaše izvan učitelj. krugova. Do opće razdvojenosti došlo bi prehitro, pošto to jedva očekuju boja željni nama svima dobro poznati dobri Hrvati, koji kan da ne mogu dalje u svojoj raboti bez učitelja i učiteljica.[3]) Za to je njima svaki od nas — najmiliji gost, za to traže u nama sebi nepoćudne sitnice, pa bilo nezrele izjave od najnezrelijih,[4]) samo da nađu gradiva i netiva, čime da opravdaju svoj gnjev i razlog borbe, dotično da opravdaju pojav, osnutak i život nove svoje stranke.[5]) Akoprem to lovljenje u mutnome traje više godina, ipak mi učitelji ostasmo vjerni starim svojim tradicijama i kao društvo i kao privatnici. To je pokazala i zadnja naša tršćanska skupština, koja je izjavila po svojim govornicima, da ne će podnipošto u »klerikalnu« stranku, koja izazivlje boj, ni u t. zv. »liberalnu«, koja bi se mogla pojaviti, ako prihvati »klerikalnu« rukavicu.[6]) Ovo je jedino pravo stanovište naše, a toga se moramo čvrsto držati, da osujetimo strančarstvo i trvenje med jednokrvnom braćom, koje bi se tek potpuno razvilo sa našim pristanjem uz jednu ili drugu struju. Mi s ovog razloga otrag više godina odbismo drugi poziv i poticaj sa strane braće slovenske, da podignemo kuku i motiku proti svojem svećenstvu,[7]) radšta se raskrstismo sasma od njihove »Zveze« i glasila. Mi ne odobravamo, što se listom kranjsko slovensko učiteljstvo pridružilo liberalnoj stranci,[8]) a goričko socialističkoj.[9]) Ono se je već pokajalo, a ovo će domala.

Okoristimo se iskustvom učiteljstva drugih naroda i pokrajina, pak ne mojmo zastrančiti. I ne ćemo, jer predobro znamo, što nama učiteljima manjka, a znamo, što žuli i gdje, naš hrvat. narod.[10]) Jest, mi se ne ćemo odalečiti niti se pustiti zalutati od dvaju za nas stožernih pojmova: učitelj i narod, od učiteljskih i narodnih pitanja. Probit moralna i materijalna učiteljska i narodna, napredak i prospjeh školski i narodni, fizička, duševna i politička sloboda narodna, to moraju biti ponajprva i ponajglavnija pitanja i dužnosti svakog učitelja kao građanina, oca obitelji, kao učitelja u privatnome i službenome životu i kao člana svoje zvanične organizacije. Amo dašto spada i odgoj mladeži i naroda, na temelju jezika i narodnosti te vjere narodne, a to je u nas kršćanske. U tome se slaže sve naše učiteljstvo,[11]) čemu je dala izražaja zadnja skupština. Scijenim da

[1]) To je konsekventno! Ljudi, koji o vitalnim pitanjima ne misle jednako, ne mogu pod istu kapu!

[2]) Zar je to »druga zastava?«

[3]) Ta motivacija je klasična!

[4]) Zar su principi istaknuti u »Novom Listu« samo »nepoćudne sitnice« i »nezrele izjave?«

[5]) To je više nego naivnost!

[6]) Sjedenje na dvije stolice!

[7]) A što je ono sumnjičenje prodekana i našeg svećenstva uopće na koncu i passim? Medice cura te ipsum!

[8]) i [9]) I mi se pridružujemo piscu!

[10]) Dakle daleko od liberalaca i socijalista!

[11]) »Manchen hält man für fett, er ist nur geschwollen« (Goethe).

ne bi bilo probitačno ni po vjeru ni po katolicizam[12]) zahtijevati od naroda da zataji il se pusti odnaroditi zbog katolicizma, što se ne bi slagalo sa naukom Kristovom. Za to odobravamo — mimogredce napomenuto — odpor našeg svećenstva proti odlukama sv. katoličke crkve, dotično proti nalozima poznatih biskupa u poslu glagolice i našeg jezika u crkvi. Ne varuju me svi znaci, istarsko hrvatsko učiteljstvo povest će se za tim našim narodnim i vrijednim svećenstvom, u obrani jezika i narodnosti odbijajući izravne i neizravne napadaje i atentate na hrvatsku narodnost i slobodu dolazili ma bilo s koje strane. A mi smo još daleko od svake slobode:[13]) narodnost nam je ugrožena većma no ikada dosele: narod nam zaostao pogledaš li ga bilo s koje strane; naš čovjek još ne posta — čovjekom, naš istarski Hrvat još nije Hrvat, a narod nam još nije — narodom. Svaki osvjedočeni i zabrinuti Hrvat mora osuditi svaku rabotu, svaku stranku koja nema u programu tako odgajati hrvatske ljude, da postanu čestiti, valjani ljudi i Hrvati, prožeti narodnim duhom, voljni raditi samo u svoju vlastitu i domovinsku probit. Osvjedočeni smo, da se do toga narod naš može dovesti bez »klerikalizma« i »liberalizma« i bez — kulturnog boja.[14]) Hoće se samo malo više pravog i nepatvorenog rodoljublja. Mi učitelji, a još manje naše zvanično udruženje ne smije piriti vatru kulturnog boja u Istri, niti gojiti u svojoj sredini egsotične biljke, koje se kriju pod imenom: liberalizam i klerikalizam, pošto su štetne po narodno zdravlje. Još i za to ne, što takov boj med ljudima iste krvi kvari ih i demoralizuje, a dotične stranke postaju tako nemoralne, jer pire mržnju brata proti bratu, mržnju sina proti ocu, jer biraju u postignuće svoje stranačke svrhe sva dozvoljena i nedozvoljena sredstva, poštena i nepoštena, od čega nije prosta ni ona stranka, koja je postala navodno za to, da preporađa u Kristu i da brani nebo. Mi učitelji i naše društvo prepustimo prvenstvo mržnje drugima, a s druge strane sa pristupom u jednu ili drugu »kulturnu« stranku nemojmo joj dokumentirati unaprijed poštene ciljeve i sredstva. Razočarala bi nas domala budućnost. Budimo i kao građani i kao učitelji ljudi slobodne ruke i djelovanja bez obveze na lijevo i desno. Hvalimo i podupirajmo dobro i plemenito, a time ujedno ćemo pomoći razoružati one, koji nepošteno misle i rade. Našu potporu osobito nek očekuju oni, koji svoju najveću brigu posvećuju školskom i učiteljskom pitanju i jesu zazbilja osvjedočeni, da jedino dobrim školstvom i zadovoljnim njenim narodnim učiteljstvom narod može pokročiti u prosvjeti Oni, koji niječu važnost pučkog školstva i učiteljstva, oni, koji se plaše moderno naobraženog i obezbijeđenog učitelja te pučke škole na temelju iskustvene moderne pedagogije,[15]) ove zaista mi učitelji ne možemo smatrati za svoje prijatelje niti bi se imali nadati pomoći s naše strane. Takav svaki od nas možda bi vukao odatle osobnu korist, al učiteljskom staležu bismo štetovali; i svaki naš drug imao bi pravo nazvati nas uskocima, sebičnjacima, afaristima i još gore.[16])

Kako je razvidno iz mog pisanja, stojim čvrsto na stanovištu, da budemo i ostanemo mi hrvatski učitelji i učitelji e Istre na okupu najtjesnije u jednom jedincatom društvenom tijelu, a ovo zbog svoje vlastite osobne, staleške i narodne probitačnosti i

---

[12]) Koja je razlika među vjerom i katolicizmom? Malo više jasnih pojmova ne bi škodilo po gotovo u tako škakljivim pitanjima.

[13]) »napadaje i atentate na hrvatsku narodnost i slobodu« — »A mi smo još daleko od svake slobode , .« Kako se to slaže, ne razumijemo!

[14]) Bez kulturnog boja! To i mi potpisujemo! No tko piri kulturni boj, mi, koji naglasujemo pozitivno kršćanstvo ili »slobodni mislioci« oko »Novog Lista«?

[15]) Kakva je to iskustvena moderna pedagogija? Nama se čini, da to miriše po Trstenjakovoj »modernoj školi.«

[16]) Kako ta rečenica pristaje uz predašnju?

shodnosti, a i zbog našeg uzgojnog javnog djelovanja. Čvrsto udr ženi obranit ćemo se lasnije no inače. Ovako u dobroj organizaciji svakomu pojedincu naraste prestiž i jakost, a čitava udruga je vrhunac moći, jer je ona zbroj sviju naših pojedinih sila. Budući na jake malo tko udara, za to naša jedinstvenost društvena odbila bi unaprijed mnogi nasrtaj, što bi stalno došao i pogodio bi cilj, jesmo li podijeljeni. Jedinstveni u zadrugi, jedinstveno bi slijedilo naše odgojno djelovanje te javni rad na polju prosvjete, što bi samo hasnilo narodu, koji za to bi nam darovao svoje povjerenje i poštovanje, a u tomu leži za nas veliko zakopano blago. Budimo mudri,[17]) sačuvajmo narodno povjerenje u narodno školstvo i učiteljstvo, uprimo sve svoje sile da do njeg dođemo, i to osobnom i društvenom moćju te jedinstvenim radom. Razdvojeni i povađeni profućkat ćemo mnoge blagodati, što ih inače rađa čudotvorna dobra organizacija, a s druge strane time otvorili bismo široko vrata narodnomu, školskomu i učiteljskomu protivniku. Mislim da se razumijemo.

Sada da pokročimo korak dalje i potražimo prouzročitelja one trzavice i nemira u našim učitelj. krugovima.

Tko je turio pero u ruke dopisnika »Novog Lista«? Tko je onaj, kojemu ime letilo od usta do usta zadnjih mjeseca? Tko je taj sretnik, kojeg ime uskomešalo je naše duhove na tršćanskoj našoj skupštini?

To je ime — — — ne svršavam, jer ga svatko od nas prstom znade pokazati. Zar misli gosp. Josip Baćić, da bi zazbilja njegovo ime i osoba mogla među nama poroditi »revoluciju«? [8]) Zar zbilja se utvara, da njegov p r i v a t n i ž i v o t mogô bi nas dovesti k staleškoj našoj disorganizaciji i kavgi?[19]) Ne, ne, slatki moj Josipe! Svi smo osvjedočeni, a i Ti s nama, da jedino predsjednik našeg društva i urednik »Narodne Prosvjete« mogli su naše duhove uzvrpoljiti.[20]) Nismo nit ćemo biti »neugladeni, neuzgojeni, neotesani«, da rabim riječi g. Baćića, da ćemo račune voditi, što pije, jede i radi njegova o s o b a; Bože sačuvaj, ne ćemo! Ali nama ni općinstvu nije ravnodušno, što on poduzimlje i djeluje u j a v n o m e životu, na kojemu polju pozvana je i »N. Prosvjeta« da djeluje. Zar joj nije dozvoljeno osnivati svakojaka potporna i kulturna društva i poduzeća? Eto, na istome polju se istakla p r i v a t n a o s o b a g. Baćića, a Bože sačuvaj ne mojte tu nepovredivu osobu amalgovati sa osobom predsjednika i urednika »Narod. Prosvjete«! Već je predbacio mu u skupštini drug M. da je istupio iz hrvatske pazinske čitaone, i da je — valjda — pomogao ustanoviti drugu — katoličku. To je uzradio dašto iz učiteljskog ponosa! Dodajmo i drugo, da je privatna osoba g. Baćića osnovala u Pazinu t. zv. »Katoličku Obranu« t. j. društvo, koje će potpomagati novčano učeću mladež, dašto samo katoličku.[21]) On joj je potpredsjednikom. Čemu osnivati ovo društvo? Zar nemamo u Kastvu staru našu i zaslužnu »Bratovšćin«? Zar o.o društvo ne potpomaže našu učeću mladež, osobito učiteljske pitomce?

Al mu »Bratovšćina« valjda nije dovoljno katolička. Ovo je uvrjeda za kastavske dekane, koji su ujedno i predsjednici njeni. Ali g. Baćić nastoji biti u svome dašto privatnome djelovanju »päpstlicher als der Papst selbst.«

---

[17]) — — — — i prijatelji čistih pojmova, a ne onako brkati pojmove lijevo i desno kao što čini pisac u tom članku! Takav postupak ne služi »u razbistrenje poslijednjih dogodovština,« već situaciju još više zapliće.

[18]) i [19]) Ne!

[20]) Ma, molim vas, tko to razumije?!! Najprije pisac tvrdi, da Baćićeva osoba ne može »provoditi revoluciju,« a onda, da je Baćić uzvrpoljio duhove, i to jedino on. Čovjek se u takvom metežu ne može snaći!

Čemu dakle nešto nova stvarati polag dobrih starih društava? Ali ovakovo pitanje nebismo smjeli upraviti na osobu Baćićevu. No ipak držim, da je on iz zadnje skupštine mogao kući ponesti osvjedočenje, da nije baš tako lasno lučiti privatnu osobu od službene. Tomu se protivi život i praksa. Tà mi svi učitelji dobro znamo, da mora zvanična (službena) osoba učiteljeva trpiti za mane i grijehe njegove privatne osobe. To načelo vlada u zakonu i životu. Svećenik gubi misu zbog privatnih malenkosti. Dalje: je li dozvoljeno, pravo i pošteno da, recimo, ravnatelj trgovine djeluje u prilog tvrdke samo dok je u trgovini za vrijeme njegovih sati, a protivno vani? da opć. tajnik u uredu uređuje u prilog općine, a izvan ureda protivno govori i radi?[22]) Recimo: nije i nije, a ovo načelo ni najmanje nije u suglasju kršćanske nauke, a ako se ga poslužuju katoličke duše, moramo to osuditi.

Poštenje, misao, karakter ne dijele se nit se mogu. Čudimo se kolegi i narodnom zastupniku g. A. Rajčiću da je zastupao u skupštini ovo načelo.

G. Baćić u svojstvu predsjednika inkarnacija je misli i težnja društva, komu je predsjednikom, a tim je morao voditi račun, kad je tobož njegova osoba što poduzela osvjedočen, da će ga i općinstvo i učiteljstvo suditi poistovjetujuć ga sa društvom. Nije naivan, znamo, za to je to morao predvidati, ali on je bacio mrežu, kao sv. Petar u ime Isukrstovo, da lovi ribe, bacio kocku i prešao Rubicon, odakle je morao doći otpor s učiteljske strane.[23])

Idemo dalje s osobom g. Baćića, koja se ovako šireći na plodnom tlu naše organizacije i novine prispjela je ćak do Zagreba, da tu još jednom bjelodano pokaže, što kani on i njegovi »duhovni oci«. Ovo nam poznato iz »N. Lista«. Da je ovaj šutio,[24]) možda do danas nesmetano, čvrsto i trajno, stojao bi njegov potpis (osobe njegove) te uredništvo »Narodne Prosvjete« na pozivu za ustanovljenje novog dašto katoličkog društva pod časnim imenom »Hrvatskog Pučkog Saveza«. Kako došlo do toga da je naše glasilo kumovalo porodu i krštenju ovo društva u Zagrebu, kan da ih nemamo dovoljno i previše? Da li su časna gospoda oci ove mlade organizacije željela imati osobu Baćićevu ili urednika »N. Prosvjete?« Pa dašto urednika i predsjednika našeg u osobi njegovoj. Evo, kako se to lijepo slaže, a on bi htio jedinstvo razdvojiti. Ne niječe, da nije potpisao poziva zagrebačkog, al društvo naše ni uredništvo »N. Pr.« dina mi, lje toga učinilo nije.

Pa kako se usudiše — pitamo mi — gospoda roditelji »H. P. S.« supotpisati »Narodnu Prosvjetu«? Sa znanjem ili bez znanja g. Baćića? Hotice il nehotice? Ovlašteno il neovlašteno?[25]) Ako stoji prvo, najme da je osoba njegova bez znanja društvenog odbora metnula potpis novine i društva našeg na dotični poziv »H. P. S.«, tada je zlorabio svoj društveni položaj stalan valjda, da se ne će nitko usuditi prigovoriti njegovoj ličnosti, ako pako stoji drugo, da su zagrebačka gospoda ili istarska, koja okružuju Baćića, s kojima je dašto prije privatuo snovao o rečenom društvu, neovlašteno si

---

[21]) Jest, samo katoličku i hrvatsku, a ne onu, koja bi na universama skinula i Boga s neba, a u Istri se križa ljevom i desnom rukom, kad joj se predbacuje, da je liberalna.

[22]) Ni to nije u redu, da učitelj u školi uzgaja djecu »sittlich-religiös,« jer to zakon zahtjeva, a vani to osuđuje, jer ga ne vidi »das Auge des Gesetzes.«

[23]) Preporučili bismo piscu, da baci mrežu u ime sređenosti, pa da ulovi jednu Maretićevu gramatiku i stilistiku! Što to znači: »bacio kocku i prešao Rubicon, odakle je morao doći otpor s učiteljske strane»? To je za nas neprobavljivo!

[24]) Dakle živio »Novi List,« koji je naše društvo spasio!

[25]) To je rastumačio u ispravku otisnutom u »Hrvatstvu« predsjednik (Hrvatstvo od 18. IV. o. g.), a odbor u našoj novini (Narodna Prosvjeta br. 5.).

prisvojila potpis našeg glasila, tada ga pozivamo, da toj gospodi javno dovikne, da su krivotvoritelji tuđe firme, da su »ad furtim« to učinili, da su za to nepoštenjaci i lopovi, pa da vidimo, što će oni reći u svoju obranu.

Čini mi se, da bi Baćić zlo prošao.

Čemu ovo pisanje? Čemu otpor proti djelovanju g. Baćića ovdje iznesenu? Za to, da njemu i njegovima glasno jasno doviknemo, da mi ga kao učitelji i kao društvo ne ćemo slijediti u njegovoj nakani, da mu pomognemo najme učvrstiti i raširiti u Istri stranku i stranku, koja nama potrebna nije, da tako ujedno osujetimo i protustruju, dot. protivnu stranku, koja opet ne bi bila umjesna ni svrsi shodna. Stojimo bo na stanovištu nerazdjeljivosti i jedinstvenog rada svih Hrvata Istre i svih narodnih slojeva u borbi za slobodu, prosvjetu i napredak naroda. Zar ovaj rad nije već častan? moderan?

Protivimo se poduzećima g. Baćića još i za to, da sačuvamo u svoju i narodnu korist i čast našu krasnu društvenu organizaciju, koja bi se zacijelo rastepla, rasula, pristanemo li na šovinističko njegovo javno djelovanje: tako bi on postao rušitelj onoga, što je snažno pomagao graditi, a mi mu pri razaranju pomagali. Mi nećemo niti smijemo na to pristati. Da pako g. Baćić želi i hoće povući pod svoju zastavu dio učiteljstva i osloboditi se nepoćudnih članova društva i društvenog odbora, stoji to dlanu; inače ovako ne bi radio ni postupao. »Hvala Bogu, jedan je istupio iz društva! uskliknuo je i nehotice preda mnom, dašto privatno, g. Baćić, neposredno iza biranja novog odbora u Trstu. Žalimo za to, što je drug M. išao na ljepak Baćićev i da je otvorio vrata našem cjepkanju. Bolje bi bio poslužio stvari, da se je prihvatio društvenog tajništva. Kad bi njega slijedili i odstupali iz društva oni, koji nisu za Baćićevo djelovanje, tada u dan skupštine odbjeglo bi ih bilo pedeset, a do mjesec dana, skoro sve ostalo naše učiteljstvo. O tome se mogao osvjedočiti, tko je prisustvovao razgovorima pred biranjem odbora. Nu mi dijelimo i slijedimo mnijenje: ne cijepajmo se u društvu. Kad smo osvjedočeni da $^{9}/_{0}$ našeg narodnog učiteljstva osuđuje Baćićev rad, a ostali za to ne, što ga ne poznadu kad ono privatno revnuje, zašto da mi većina otstupamo iz društva? Nek se makne Baćić i njegovi da na njih padne prokletstvo cjepkanja i razaranja, nek on i njegovi, ako ih ima, ustanove posebno udruženje. Vrlo je dašto mudro i lukavo od njega, da on, koji piri oganj razdora, ostane i nadalje na stolici predsjednika[26]) našeg starog društva, dočim on ga želi — pomlađena, reformirana i u službi jedne stranke.[27]) Hoće li mu se takova učit. društva, slobodan mu je put iz »Narodne Prosvjete«, pa da stvara što ga volja i kako ga volja. Nu on ima zadaću i sveto poslanstvo »N. Prosvjetu«, mit Sack und Pack privesti u krilo stranke, kojoj nema mjesta u Istri među nama, bar za sada ne. Toga ne će doživjeti, jer osuđujemo već unaprijed svaku stranku, koja nema u prvoj točki programa: narod i narodna pitanja.

Kako prošla naša tršćanska skupština? Kako Baćić? Bio sam mnijenja i širio sam ga, da skupština prođe tako, da nitko nema povoda posumnjati da smo nesložni, što bi vrlo ražalostilo one, koji se veseliše »burnoj« skupštini, dotično našoj disorganizaciji. Prema tomu dalje sam se izrazio, da onoga i one u društvenom odboru ne bira se u novi, koje drži učiteljstvo da ruše mir. Kocka pala na g. Baćića i to tik za onih 15 časaka pred biranjem odbora. Za ostale formalnosti nije bilo vremena, nit je moglo sve[28]) učiteljstvo saznati za našu nakanu. Bijasmo dakle pred izborom sasma disorganizovani.[29]) Jedan od kolega skoro na svoju ruku sastavio lístinu novog odbora i metnuo

[26]) Zar se je sam Baćić izabrao predsjednikom?
[27]) On hoće, da društvo ostane na temelju, na kojem je bilo, na katoličkom i hrvatskom.
[28]) A gdje je $^{9}/_{1}$ učiteljstva, koje osuđuje Baćićev rad? Logika! Logika!
[29]) I taj članak je logički disorganizovan!

ga kao predlog. Jednoglasno, velju, jednoglasno bi bio odabran predsjednikom drug i narodni zastupnik Aug. Rajčić, kad ga ne bi bili razni obziri ponukali otkloniti ponuđenu mu ovu novu čast. Nastade nova veća smetnja među sk pštinarima, što je išlo u prilog g. Baćiću. Nije se bo znalo ni odlučilo, kamo da prenesemo predsjedništvo i uredništvo »N. Prosvjete«, pa to se ni nemože onako naprečac.

Govor najmlađeg našeg druga i najnovijeg člana našeg društva imao je protivan efekt, nego si ga je on sam želio.[30])

I on je tako govorio, kako su željeli[31]) oni, proti kojima je htio da djeluje njegov govor. Vidilo se: premlad je naš mladi drug B., a da može uspješno u skupštini djelovati. Zastrančio je u naglosti svoga govorenja, tako da ga svi osudismo.[32]) G. predsjednik sa slašću hvatao se i upotrebljavao njegove nekoje nekorektne izraze u svoj prilog. Mnogi tada glasovaše za g. Baćića kano predsjednika a i ja, samo da se ne pomisli, da dijelimo B—eve nekoje nazore. Baćić bi iznova odabran predsjednikom sa 34 glasa, a bilo nas je preko 80. Mnoge naše kolege odalečilo je ovo naše nesuglasje od glasovanja, a iza odglasovanja predsjednika, mnogi ostali ostaviše dvoranu, glasovalo se i biralo ostalo društveno činovništvo uz prazne stolice — učitelja, dočim naše vrijedne učiteljice ostale su na svojim mjestima.[33]) Nešto kasnije, kad odbor bio odabran dašto, opazio je iznenada g. predsjednik Baćić, da je premalo prisutnih članova za zborovanje, što je mogao i prije opaziti, ako je htio. Mi smo ovu nedostatnost članova opazili, ali smo pustili,[34]) neka barka plovi. Zbog toga skupština nije iscrpila sav program, nego ju je slavodobitni g. predsjednik Baćić proglasio nemoćnom tek pod konac. Glavno je bilo, da se obavio izbor odbora.

Raziđosmo se kojekako i kojekuda, svakako d ukčije no pređašnjih nezaboravnih godinica. Svugdje se poveo govor o Baćiću. Zavladalo je mnijenje, da će se sam svojevoljno odreći predsjedništva i dašto uredništva »N. Prosvjete«. Toga mnijenja su njegovi najbliži, a i onaj sudrug, koji je pozvao desetak dana prije skupštine »prijatelje« samo na »pouzdani prijateljski pogovor o budućoj učitelj. skupštini.« Morali bi se odreći i ostali odbornici, jer nezakoni o odabrani; tako nam se čini barem; nezakonito radi premalo prisutnih članova. Ako ne odgovara ovo istini, ispravit ću, a tada bi otpao moj zahtjev.

Pri koncu da zabilježim veseo pojav sa skupštine. Mislim na našu braću suzvanike i suzvanice sa otoka, što prihrliše na skupštinu u velikom broju. Bili oni dosele nekako protivni stupiti k našem učitelj. društvu, a evo došli sada kompaktno pod vodstvom druga g. Mahulje u udaljeni Trst, kamo nije im smetala udaljenost i lokalni odnošaji, čime se u pređašnje doba ispričavaše pristupiti k »N. P.« Volja i nakana sve zapreke prebrdi. Držim da se taj uspjeh imade upisati u zaslugu privatne osobe g. Baćića. Ako sva zvona ne laž , čujemo, da je imenovan c kr. školskim nadzornikom za Krk;

---

[30]) Htio je valjda dokazati, kako se sve učiteljstvo slaže u tomu, da je katolička vjera glavni faktor uzgoja! Samo mu se jezik zapleo, pa je njegov govor imao protivan efekt. To je fenomenalno! U našoj neurasteničnoj dobi su i takvi psihološki pojavi mogući!

[31]) Možda bi se to dalo rastumačiti telepatijom?

[32]) Osudiste ga, jer je bio iskreniji, nego oni, koji se sakrivaju za frazama!

[33]) Učiteljice su jasno posvjedočile, da osuđuju emancipaciju od katoličkih svetinja! Čast!

[34]) Čemu onda predbacujete nekorektnost i sumnjičite predsjednika? Da se iskreno izrazimo, to nije pošteno, opaziti pogrješku, koja bi se mogla ispraviti, a ne nastojati ukloniti je, a onda na račun toga sumnjičiti i predbacivati nekorektnost.

nek mi bude dozvoljeno čestitati mu na promaknuću i časnoj časti uz želju: sretan put i dug život med vjernom braćom otoka Krka.[35])

Drugi veseo pojav sa skupštine, a to bi bio, što se je udostojao počastiti skupštinu ročki prodekan, da zastupa valjda svoju braću svećenike. Prvi je ovo slučaj, što je svećenik prisustvovao našim učitelj. skupštinam[36]) (dašto kao svećenik samo), nakanom, da sudjeluje u njoj, što je pokazao sa svojim zahtjevom da može glasovati. Predsjednik Baćić, na koga se je pozvao, morao mu je i preko svoje volje[37]) reći, da nema prava glasovanja. Prisutnost prodekanova komentuje se svakojako.[38])

Vice Šepić,
nadučitelj hrv. škole u Buzetu.

Riječ uredništva.

Donašamo u prilogu članak kolege bez ikakve promjene, da nam se ne može predbaciti pristranost. No neka bude i nama dozvoljeno nadovezati na taj članak nekoliko misli u svrhu, da se situacija svestrano razbistri. Pojavi, koje obrađuje kolega, su kritični. Radi se o temeljnim principima, o principima, koji sačinjavaju jezgru naše organizacije. Stoga valja da se na vrijeme iskreno i otvoreno osvrnemo na te pojave, pa da prema njima zauzmemo čvrsto i nepokolebivo stanovište. Pri tome vodit će nas — Bog nam je svjedokom — samo jedno, a to je neumoljivi zahtjev, da se dade priznanje istini.

Naše misli vodilice.

Nepobitne činjenice nas sile, da ponajprije konstatiramo fakat: u redovima hrvatskog istarskog učiteljstva ne vlada više jedinstvo misli, riječi i djela. Zatajiti to, značilo bi zatvarati oči radi nekog narodnog sentimentalizma, koji se u članku kolege tu i tamo jasno opaža. Toj nejedinstvenosti daje izraz formula: klerikalizam — liberalizam. To su one »dvije oprečne ekstremne tendencije.« Spomenuta formula dijeli svijet ideja u dva sasvim oprečna tabora, u tabor pozitivnoga kršćanstva i u tabor negacije kršćanstva. Je li to zbilja tako? Čujte T. Masaryk:! »Ne sakrivajmo se za geslo klerikalizma, to, o čem se radi, je katolicizam.« (Govor moravskim đacima 24. I. 1906.). Ta je izjava vrijedna zlata! Dakle katolicizam je ono, što »Kulturkämpferi« razumijevaju pod imenom klerikalizma. Istaknuti dualizam izbio je na javu i u našoj organizaciji. Za koju stranu alternative da se odlučimo? Bacismo pogled na historiju našega naroda u Istri i ostasmo vjerni tradicijama, te uzesmo za podlogu našega rada u školi i izvan nje katoličku religiju. To je nekima dalo povod, da nam dobace frazu: klerikalci!

[35]) Mi u ime naše učiteljske organizacije odlučno prosvjedujemo protiv netaktičnog sumnjičenja naših kolega i kolegica sa otoka Krka, koji su došli u Trst ne radi osobe Baćićeve, već radi toga, jer su si svijesni, da ih vežu s nama iste ideje vodilice, jer hoće da zajedno s nama porade oko narodne prosvjete. Takve insinuacije pire svađu i nemir, a ne katolička načela!

[36]) To nije istina! Piscu se valjda zamaglilo pred očima!

[37]) Ne preko volje, nego zato, što su pravila »suprema lex.«

[38]) Sumnjičiti ljude na taj način ne znači vojevati za jedino pravo stanovište nerazdjelivosti!

Možda je naše stanovište ekstremno? Valjalo bi ići srednjim putem, putem kompromisa. Inače će otpasti od naše organizacije oni, koje plaši i sama fraza: klerikalizam. Nastat će razdor, nesloga! Što da odgovorimo na taj prigovor? — Bitni zahtjev svake organizacije jest jedinstvo misli. Nema li među članovima jedne organizacije jedinstva misli, onda nema ni složnog rada, onda to više nije organizacija već dezorganizacija. U jednoj te istoj organizaciji nema mjesta razrožnim idejama, jer onda nema zajedničkog cilja, a nejednakim ciljevima vode različna sredstva. To smo imali i mi pred očima, kad smo se odlučili za jedan princip, za jednu ideju. Na to nas je doveo onaj kategorički imperativ: aut-aut! Među istinom i neistinom nema kompromisa, nema srednjeg puta. Istina je jedna i nerazdjeliva, pa tko ju prihvati, treba da ju prihvati potpunu, bez obzira ni na lijevo ni na desno. Sjediti na dvije stolice mogu samo ljudi nesređene duše, ljudi, koji ne prozriješe u načela, ljudi srca, a ne razuma. Stoga smo a limine zabacili svako kolebanje, jer nestalnost u načelima rađa mlitavošću u radu. Da je i nacijonalna ideja integralni dio našega programa, to se samo po sebi razumije. Nacijonalna ideja uključena je u religijoznoj ideji, i to u onom poglavlju kršćanske moralke, koje govori o redu, u kojem valja da se realizira ideja ljubavi.

To su naši vrhovni principi! Ne poznamo kolebanja. Svom dušom svojom prionusmo uz vjeru otaca naših, no u grudima našim uz križ plamti i vatra hrvatske svijesti. Tko ima pred očima naša vrhovna načela, taj će posve dobro razumjeti naše pothvate, taj se ne će hvatati osoba, jer su osobe u službi načela. Načela, koja smo naglasili, branit ćemo, pa makar nas svi ostavili. Ne imponira nam krilatica: klerikalizam!

Kolegi na uvaženje!

Osvrnimo se sada ukratko na izvode kolege!

Glavni princip, za koji vojuje kolega, jest: nerazdjelivost u učiteljskim redovima pod svaku cijenu. To je posve pogrješno načelo. Što nam koristi držati na okupu ljude, koji ne misle jednako? To onda nije više društvo, jer svako društvo ima jedna načela, to je konglomerat raznih elemenata. Da u takvom društvu ne može biti jedinstvenosti u radu i međusobnog povjerenja, to je jasno. Stoga princip o nerazdjelivosti pod svaku cijenu nema realnog oslona. Tko analizira pojmove, ne će takva šta tvrditi, dakako analiza mora biti analiza uma, a ne srca. A što s onima, koji s nama jednako ne misle? Što nas može sjediniti? – Filozofija, trijezno i ozbiljno razmišljanje o načelima. U tome sastoji vrijednost filozofije za socijologiju, za zbliženje duhova. Nemojmo se podati elegičnim akordima o razdoru, već pogledajmo principima u oči! To je ključ!

»Amo dašto spada i odgoj mladeži i naroda na temelju jezika i narodnosti te vjere narodne, a to je u nas kršćanske. U tome se slaže sve naše učiteljstvo . . .« Tako kolega. Mi ćemo biti tako odvažni, pa ćemo otkriti zavjesu! Bez sentimentalnosti! Sve naše učiteljstvo se ne slaže u tome, da je kršćanska vjera temelj uzgoja. Zar ne vidite to? Prije skupštine proletjela je deviza: Dolje s klerikalnim vodstvom! Zar mislite, da je tu devizu prouzročila osoba Baćićeva kao takova? Uzrok leži dublje. Načela, načela, voilà l' ennemi! A taktika je bila i jest još uvijek: osobna svojstva Baćićeva izrabiti kao oružje proti principima. Tu je krinka, tu je duh borbe malkontenata, a od tog upliva nije čist ni članak, kojim se bavimo. Osvjedočeni smo, da u tom članku ima osobnih invektiva na urednika. To znači, da ima još uvijek ljudi, kojima u borbi za načela lebdi pred očima osoba mjesto načela. Pustite osobe na stranu, u koliko nijesu nužno skopčane s načelima, pa ne će idejni boj biti nemoralan. Na razna sumnjičenja i glede

urednika i inače (glede učiteljstva s otoka Krka, ročkog prodekana i t. d.) ne odgovaramo, jer to nije stvarno.

Još je jedna temeljna misao u članku kolege, a to je apsolutna narodnost. ». . . . osuđujemo već unaprijed svaku stranku, koja nema u prvoj točki programa: narod i narodnosna pitanja.« Prema tome nema više ideje od narodnosne. Narodnost je »tu solus Dominus, tu solus altissimus.« Nije li to metafizika šovinizma? Ako je narodnost, kako kaže Palacky, prelaz od sebičnosti do humanitete, onda je religijozna ideja bitna pretpostavka nacijonalne ideje. Tko to ne priznaje, taj brka hijerarhiju ideja.

Svršavamo! Jasno i otvoreno smo izjavili, što mislimo o kritičnim pojavima među istarskim hrvatskim učiteljstvom, upozorili smo na izvode kolege, udovoljili smo glasu savjesti, koji nam je utisnuo pero u ruke. Klonili smo se što više osoba, jer nam je stalo samo do načela. Ko je zagrijan za iste ideje, koje nas vode u životnoj borbi, neka ne oklijeva pružiti nam pomoćnicu ruku, a oni, u čijim srcima je možda zapretana vatra kršćanskog i hrvatskog idealizma, neka »sine ira et studio« revidiraju svoj program, pa će uvidjeti, da je samo jedna ideja, koja nam zajamčuje pobjedu, ideja katoličkog uzgoja i hrvatske svijesti.